

AUTORSKO DELO JE ZAŠTIĆENO UGOVOROM O
PRENOSU AUTORSKOG PRAVA, OVERENOG U
IV OPŠTINSKOM SUDU U BEOGRADU 2006.

NOSILAC AUTORSKOG PRAVA
I PRAVA PREVODA
MOMČILO MATIĆ

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије – Београд

27(031)

26(031)

28(031)

ЂАКОВАЦ, Александар

Leksikon hrišćanstva, judaizma i islama / Aleksandar
Đakovac. - 1. izd. - Beograd : Agencija Matić, 2006 (Beograd
: Udruženje Nauka i društvo Srbije). 310 str. ; ilustr. ; 20 cm.
- (Edicija Leksikoni / [Agencija Matić] ; kolo 1)

Tiraž 1.500. - O autoru: str. 310.

ISBN 86-83469-91-3

a) Хришћанство - Лексикони b) Јудаизам - Лексикони

с) Ислам - Лексикони

COBISS.SR-ID 135006988

mr Aleksandar Đakovac

**LEKSIKON
HRIŠĆANSTVA,
JUDAIZMA I ISLAMA**

**Beograd,
2006.**

Izdavač
AGENCIJA „MATIĆ“
Beograd
Bulevar kralja Aleksandra 192

Za izdavača
Goran Matić

Glavni i odgovorni urednik
magistrant pol. nauka Milka Pantić

Autor
mr Aleksandar Đakovac

Redaktor:
Protojerej-stavrofor prof. Dr Radovan Bigović

Recenzenti
Prof. Dr Zoran Krstić
Prof. Dr Ksenija Končarević

Lektor i korektor
prof. Mirjana S. Petrović

Redakcija i prodaja:
(011) 2198-931, 415-301
063/277-069, 063/8081-945
Tel./ Faks (011) 108-514
e-mail: mgmatic@eunet.yu
www.mgmatic.co.yu

Štampa:
Udruženje Nauka i društvo Srbije
Beograd, Radoslava Grujića 11a

„A vjera je osnov svega čemu se nadamo, potvrda stvari nevidljivih“

Poslanica Jevrejima 11, 1

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
KAKO KORISTITI OVAJ LEKSIKON?	10
A	Error! Bookmark not defined.
B	Error! Bookmark not defined.
C	Error! Bookmark not defined.
Č	Error! Bookmark not defined.
D	Error! Bookmark not defined.
E	Error! Bookmark not defined.
F	Error! Bookmark not defined.
G	Error! Bookmark not defined.
H	Error! Bookmark not defined.
I	Error! Bookmark not defined.
J	Error! Bookmark not defined.
K	Error! Bookmark not defined.
L	Error! Bookmark not defined.
LJ	Error! Bookmark not defined.
M	Error! Bookmark not defined.
N	Error! Bookmark not defined.
O	Error! Bookmark not defined.
P	Error! Bookmark not defined.
R	Error! Bookmark not defined.
S	Error! Bookmark not defined.
Š	Error! Bookmark not defined.
T	Error! Bookmark not defined.
U	Error! Bookmark not defined.
V	Error! Bookmark not defined.
W	Error! Bookmark not defined.
Z	Error! Bookmark not defined.
Ž	Error! Bookmark not defined.
BIBLIJSKE SKRAĆENICE	
BIBLIOGRAFIJA	
INDEKS POJMOVA	
O AUTORU	

PREDGOVOR

Cilj ovog Leksikona je da na jednom mestu, na kratak, sažet i razumljiv način, obradi najznačajnije pojmove i posluži kao osnova za dalje istraživanje, i/ili kao pomoćno sredstvo pri čitanju stručne literature. Smatramo da će pojavom ovakvog leksikona biti popunjena jedna velika praznina, i omogućeno svima koji žele da se u osnovnim crtama upoznaju sa najvažnijim pojmovima vezanim za tri žive monoteističke religije, koje postoje na našim prostorima i koje su ostavile dubok i neizbrisiv trag na civilizaciju kojoj pripadamo.

Nastojali smo da jasno i iscrpno obradimo sve relevantne pojmove koji se tiču hrišćanstva, judaizma i islama, ali smo izvesnu prednost ipak dali pravoslavnom hrišćanstvu, budući da je to dominantna vera na ovim prostorima.

U ovom Leksikonu uglavnom su izostavljene ličnosti, najviše zbog prostora. Ipak, nastojali smo da spomenemo makar najznačajnije od onih koji se nalaze u Starom i Novom zavetu kao i Kuranu. Nastojali smo, takođe, da u ovaj leksikon uvrstimo sve reprezentativne pojmove, koristeći se postojećim priručnicima, leksikonima, rečnicima i enciklopedijama kako na srpskom tako i na drugim jezicima (v. Odabranu bibliografiju na kraju knjige).

Svakako, mnogi od pojmova koji se ovde nalaze zaslužuju posebne studije i detaljne analize. U datima okvirima, pokušali smo da pružimo makar osnovne smernice za njihovo razumevanje.

KAKO KORISTITI OVAJ LEKSIKON?

Na kraju ovog Leksikona, nalazi se indeks svih pojmova koji su u njemu, sa uputum na određenu stranicu kako bi čitalac mogao lako pronaći željenu odrednicu.

U zagradama pored pojma u indeksu i u samom tekstu, nalaze se skraćenice koje ukazuju kojoj religiji pripada određeni pojam: [hr.] – hrišćanstvo, [i.] – islam, [j.] – judaizam. Kod onih pojmova koji su zajednički za dve religije stoji na primer: [hr.- j.] – hrišćanstvo – judaizam. Međutim, kod onih pojmova koji se javljaju kod sve tri religije (na primer: post, greh, itd.), radi bolje preglednosti, nije stavljena nikakva oznaka. Tamo gde smo smatrali da je to potrebno u zagradama je navedena i skraćenica jezika iz koga neki pojam potiče, na primer: (gr.) – grčki; (jev.) – jevrejski; (arap.) – arapski. Ponegde je stavljeno i izvorno značenje reči, ukoliko smo procenili da time omogućavamo bolje razumevanje određenog pojma.

Pojmovi koji su relevantni za razumevanje neke odrednice, a koji su na odgovarajućem mestu u leksikonu detaljnije obrađeni, obeleženi su **tanim** slovima i oznakom (v.) iza takvog pojma. Ako, npr. stoji rečenica: „**Episkop** (v.) je predstojatelj **evharistijskog** (v.) sabranja“, to znači da su pojmovi „Episkop“ i „Evharistija“ posebno obrađeni.

ABASIDI [i] – (arap.).

Abasidi, dinastija koja je od 750. do 1258. godine bila na čelu **hilafata** (v.). Nasledila je dinastiju Umajida. Svi njeni članovi su bili direktni potomci **Muhameda** (v.), a ime je dobila po njegovom stricu al-Abasu. U vreme vladavine ove dinastije postignut je veliki napredak u oblasti književnosti, nauke, umetnosti. Osvajanje Bagdada od strane Mongola, 1258. označio je i kraj vladavine ove dinastije.

ABDEST [i] – (pers.).

U islamu ritualno pranje izloženih delova tela, ruku, lica, stopala itd, a u cilju vršenja molitve (v. **namaz**). Kako treba da se vrši a. propisuje **Kuran** (v.) a detaljno razrađuju **hadisi** (v.). ovo molitveno pranje naziva se i „malo“ dok se veliko naziva **Gusul** (v.). Al-wudu se naziva uobičajeni abdest vodom. Ako pak nema vode, abdest se može obaviti i čistom zemljom, kada se naziva tajamum.

ABROGACIJA – [i].

U svetlu islama, abrogacija predstavlja ukidanje određenog propisa naknadno objavljenim propisom.

ABRAHAM – (v. **Avram**).

ADAM [hr. j.] (heb. „zemljani“, „čovjek“).

Prvi čovek, koga je Bog stvorio od zemlje i u njega udahnuo život. Od njegovog rebra Bog je načinio ženu – Evu. Prema biblijskom izveštaju Adam nije poslušao Božiju naredbu, i tako se odvojio od Njega postavši smrtan (v. **Prvorodni greh**). Tako je smrt

ušla u svet, a čovek je kroz **greh** (v.) postao njen rob. Prema hrišćanskom verovanju, Adam je stvoren sa ciljem da čitavu tvorevinu prinese u zajednicu sa Bogom. Međutim, pogrešnim usmerenjem volje, on to nije učinio. Ono što Adam nije učinio, učinio je **Isus Hristos** (v.), Koji se stoga naziva „novim Adamom“. „Jer kao što u Adamu svi umiru, tako će u Hristu svi oživeti“ (1Kor 15, 22). U **Novom zavetu** (v.) se za Adama takođe kaže da je on „slika Onoga koji će doći“ (Rim 5, 14), tj. Hrista.

ADONAJ [j.] – (jev. „Gospod“).

Naziv koji su Jevreji, nakon vavilonskog ropstva (v. **Vavilonsko ropstvo**) upotrebljavali kao zamenu za **Jahve** (v.), ime koje je Bog objavio. Grčki prevod ove reči je *kyrios* („Gospod“). U tom smislu se ispovedanje Hrista Gospodom smatra priznavanjem njegovog božanstva (*Gospod moj i Bog moj!* Jn 20, 28).

ADOPCIJANISTI [hr.] – (lat. *adoptio* – „usvojen“).

Naziv za dve sekte koje su pogrešno učile o **Svetoj Trojici** (v.).

1. Jedna od grupa monarhijana koji su delovali krajem II veka. Smatrali su da je Bog Otac usvojio Isusa Hrista.
2. U Španiji je u VII veku postojala sekta koja je učila da je Hristos (v. **Isus Hristos**) po svojoj Božanskoj prirodi bio istiniti Sin Božiji, dok je po svojoj čovečanskoj prirodi bio usvojen.

ADVENT [hr.] – (lat. *adventus* „dolazak“, u ovom slučaju Hristov dolazak.)

Uglavnom zapadni naziv za period neposredno pre Božića. Na Zapadu on obuhvata četiri nedelje pre Božića, dok Božićnji post u Istočnim crkvama

počinje odmah nakon praznika svetog apostola Filipa 14/27 novembra. Advent je nekada i na Zapadu bio period **posta** (v.), premda ne tako strogog (što važi i za Istok), o čemu danas svedoče pojedini **liturgijski** (v.) momenti.

ADVENTISTI [*hr.*]

Hrišćanska protestantska **sekta** (v.) nastala u XIX veku. Za njenog osnivača se smatra Vilijam Miler (1782-1849). On je smatrao da je na osnovu Biblije moguće izračunati tačan datum drugog Hristovog dolaska. Mnogi su mu poverovali, pa su adventisti tako i dobili ime po reči advent – dolazak. Nakon razočarenja Smatrao je da će se drugi dolazak dogoditi između 21. marta 1843. i 21. marta 1844. I Miler i pristalice su doživeli veliko razočarenje. Najznačajniji nastavljajući Milerovog učenja bila je Helen Vajt. Napisala je mnoštvo knjiga (za nek je dokazano da su plagijati), a pristalice je smatraju prorokom (nazivaju je „Duh proroštva“) i vrhovnim autoritetom u tumačenju Biblije.

Adventisti su usvojili mnoge starozavetne običaje, kao što je svetkovanje subote, podela životinja na čiste i nečiste. Odbacuju **nedelju** (v.) kao i hrišćanske praznike, strogo zabranjuju bilo kakvu upotrebu alkohola ili duvana. Negiraju potrebu sveštenstva. Adventisti prihvataju Nikeo-carigradski **Simvol vere** (v.) li ga tumače na svoj način.

AFTARDOKETSVO [*hr.*] – (v. **Aftartodoketsvo**).

AFTARTODOKETSVO [*hr.*] – (*gr.* od reči „nepropadljiv“, „netruležan“ i „sličan“).

Jeres koju je podržavao Julijan Halikarnaški (VI vek). Prema ovom učenju, telo Hristovo nakon ovaploćenja je bilo nepropadivo, bilo je telo Novog Adama.

Tvrdio je da Hristovo telo nije imalo posledice prvorodnog **greha** (v.) i da nije bilo podložno ljudskim slabostima i afektima. Prema pravoslavnom shvatanju, koje je izrazio Sv. Jovan Damaskin, Hristos je primio u potpunosti ljudsku prirodu. On nije imao lične grehe, ali je na sebe primio sve posledice greha praroditelja, pre svega smrt. Zbog toga je On istinski bio gladan i žedan, istinski je trpeo bol kada je bičevan i prikovan na krst. Istinski je umro, i istinski je Varsao.

AGA KAN [*i*] – (*tur.* „poglavar“).

Titula poglavara islamske sekte nizarita. Prvi Aga Kan upravljao je iranskom provincijom Kirman. Nakon slabljenja moći, odlazi Malahat. Umire u Bombaju 1881, a titulu do danas nose njegovi naslednici.

AGAPE [*hr.*] (*gr.* „ljubav“)

Naziv zajedničke trpeze ranohrišćanske crkvene opštine. Agape su služene pre **Evharistije** (v.). Međutim, još za života apostola pojavile su se različite nepravilnosti tokom ovog obeda o čemu nalazimo svedočanstva u **Novom zavetu** (v.). Upravo iz takvih razloga, a i zbog umnožavanja broja hrišćana, agape su kasnije ukinute.

AGARJANI [*i*] – (v. **Ismailćani**).

AGNEC [*hr.*] – (csl. «jagnje»)

Agneć je središnji deo **prosfore** (v.) krstoliko označen grčkim slovima IC XC NIKA (*Isus Hristos pobeđuje*) Agneć se **kopljem** (v.) iseca iz profsfore i prinosi na **Evharistiji** (v.).

AGNOSTICIZAM [*hr.*]

Predstavlja uverenje o nemogućnosti spoznaje o biću, Bogu, istini. Za razliku od **ateizma** (v.) ne kaže da Boga nema, već da on možda i postoji, ali ga na ovom stepenu razvoja ne možemo dokučiti. Agnosticizam je negde na pola puta između teizma i ateizma. Glavna parola agnostika je: „ne znamo i nećemo znati“.

AGRAFA [hr.] – (gr. agrafos – „nepisan“).

Naziv za izreke koje se pripisuju Gospodu Isusu Hristu, a koje se ne nalaze u kanonskim Jevanđeljima (v. **Jevanđelje**). Agrama se mogu naći u delima crkvenih otaca, apokrifnim (v. **Apokrifi**) sipisima ali i delima rabsinske i islamaskе književnosti.

AHIRET [i] – (arap.).

Prema islamskim verovanju to je svet u kome će nakon Sudnjeg Dana boraviti duše svih ljudi, muškaraca i žena. Pojam suprotan pojmu **dunjaluk** (v.). Ahiret je „onaj svet“, na koji se odlazi iz „ovog sveta“ – dunjaluka. Smrt predstavlja granicu ova dve sveta.

AHMEDIJE [i] –

Islamska sekta koju je osnovao Ahmed Gulam iz Južne Azije i koja je izašla van okvira islama. Ovaj pokret se podelio, 1914. na dve frakcije: kadijani i lahari. Ova druga je danas branitelj modernog, progresivnog islama, dok kadijani, ostaju verni branitelji Ahmeda Gulana i u stalnoj su polemici sa ostalim muslimanima.

AHMEDIZAM [i] – (v. **Amhedije**).

AJATOLAH [i] – (pers. „Božiji znak“).

Među **šiitskim** (v.) muslimanima poznavalac teoloških i pravnih zakona (v. **mudžtahib**). Nejgova

pobožnost je neosporna, a sledbenici ga smatraju najučtenijim čovekom svoga vremena. On može samoslatno da donosi odluke koje su obavezujuće za sve vernike. Njegova puna titula glasi ajatolah uzma (“ajatolah najviši).

AJET [i] – (arap. „znak“, „dokaz“) Stih iz **Kurana** (v.), odlomak **sure** (v.).

AKATIST [hr.]

Crkvena pesma koja se u pravoslavnoj crkvi koristi na bogoslužjenju. U čast **Bogorodice** (v.) sastavio ju je patrijarh Sergije u VII veku. Sastavljena je od dvanaest **kondaka** (v.) i isto toliko **ikosa** (v.). Po uzoru na ovaj Sergijev akatist, tokom vremena je sastavljeno mnoštvo drugih, posvećenih Gospodu Isusu Hrisu i raznim svetiteljima. Tokom služenja akatista u Crkvi se stoji, a oni se slušaju sa svakom pažnjom.

AKBAR (EKBER) [i] – (arap. „najveći“).

U islamu se ovaj izraz primenjuje na Boga.

AKIDA (AKAID) [i] – (arap.).

Izraz koji u islamu označava verovanje, učenje, dogmu.

AKIKA [i] – (arap.).

Islamski obred klanja jedne ili dve ovce nakon rođenja deteta. Poreklo ovog obreda, verovatno je vezano za starozavetne običaje.

AKRIVIJA [hr.] – (gr. „tačnost“).

Kao i **ikonomija** v., akrivija označava načelo primene kanona, ali, nasuprot ikonomiji, ovo je načelo stroge primene pravila (kada je to, kao i u slučaju ikonomije, u cilju sveopšteg spasenja).

AKROSTIH [*hr.*]

Jeste jedna od osobina **kanona** (v.) u pravoslavnom crkvenom pojanju. Od početnih slova **irmosa** (v.) i **tropara** (v.) gradi se alfavit, ili reči u stihu (u heksametru ili jambu), kojima se iskazuje neka misao, ili nešto o sastavljaču samog kanona.

AKSIOS [*hr.*] – (gr. „dostojan“).

Ovim usklikom je narod u drevnoj hrišćanskoj Crkvi potvrđivao dostojnost lica koje je izabrano u **klir** (v.). Danas je ova drevna praksa sačuvana, ali u vrlo formalnom vidu – kroz horsko pojanje ove reči.

AKŠAM [*i*] – (v. **Namaz**).

AL AKSA [*i*] – (v. **Bejt ul makdis**).

ALBIŽANI [*hr.*] ili katari (*gr.* *katharós* – „čist“).

Sekta koja je nastala u južnoj Francuskoj u XII veku. Naziv je dobila po gradu Albiju u kome im je bio jedan od centara. Osnova učenja ove sekte bio je dualizam, sličan manihejstvu (v. **Manihejstvo**). Svoja shvatanja su verovatno primili od patarena, veoma bliskih bogumilima (v. **Bogumili**) koji se javljaju u našim krajevima.

Ova sekta je toliko bila ojačala da je papa Inocentije III, pošto ih je ekskomunicirao (v. **Anatema**) iz crkve, poveo protiv njih i krstaški rat 1209. Ovaj rat je trajao preko dvadeset godina i doneo je velika stradanja ovom delu Evrope. Poslednji ostaci ove sekte uništeni su tek u XIV veku, delovanjem inkvizicija (v. **Inkvizicija**).

Al-AZHAR [*i*] – (*arap.* „presvetla“).

Džamija i univerzitet u Kairu, podignuta u vreme vladavine Fatimida u XI veku. Ubrzo postaje ne samo

verski, nego i naučni centar. U današnjem Egiptu ima status univerziteta i veliki uticaj u islamskom svetu.

ALAH [*i*] –

Arpaski naziv za Boga, odomaćen kod muslimana. Etimologija ovog imena nije u nauci do kraja razjašnjena. Izvesno je da je ime Alah u preislamskom periodu, pripadalo jednom od božanstava arapskog panteona. Pod uticajem judaizma i hrišćanstva, još pre pojave islama, pojavila su se monoteistička shvatanja koja su Alaha proglašavala za jedinog Boga. Jedan od pristalica ovog uvrenja bio je i Varak ibn Naufala, rođak **Muhamedove** (v.) prve žene Hatidže.

ALEKSANDRIJA

Grad u Egiptu koji je osnovao Aleksandar Veliki. Bio je kulturni centar Afrike, čuven po biblioteci i svetioniku koji su se tamo nalazili. U Aleksandriji se nalazila i velika kolonija Jevreja koji su govorili grčki. Za njih je izrađen prevod **Starog zaveta** (v.) sa jevrejskog – čuvena **Septuaginta** (v.). Aleksandrija je kasnije postala veliki hrišćanski centar i jedna od pet drevnih patrijaršija (v. **Pentarihija**).

ALEKSANDRIJSKA ŠKOLA [*hr.*]

Poznata po alegorijskoj ili kontemplativnoj metodi tumačenja Biblije (v. **Egzegeza**). Imala je čuvene predstavnike kao što su Filon Aleksandrijski, Sv. Kliment Aleksandrijski i Origen. Njihova tumačenja zasnovana su na uvidu da je sadržaj Svetog Pisma pun tajni, da ima ne samo očigledan, istorijski, bukvalan smisao, nego i duhovan, mističan, skriveni, prepoznatljiv samo onima koji poseduju blagodat poznanja i kontemplacije. Origen (185-252) je upotrebljavao alegoriju u ekstremnom obliku, a

metodološka preterivanja aleksandrijske škole mogu se naći i u docnijoj egzegetskoj literaturi (Didim Slepī, Sv. Grigorije Niski, Sv. Maksim Ispovednik). Egzegetska aleksandrijska metoda protivpoložena je onoj iz škole u **Antiohiji** (v.), koja je više volela istorijsko tumačenje ili sistematski smisao biblijskog teksta.

ALBA [hr.]

Deo bogoslužbene odeće kod rimokatolika. Dugi odeveni predmet, koji podseća na haljinu i seže do gležnja. Alba potpuno obavija sveštenika. Odgovara **hitonu** (v.) kod pravoslavnih.

ALLUJA [hr.j.] – (heb. hal’lu Jah – „slavite Jahvea“).

Uzvik kojim se slavi **Jahve** (v.) u **Starom zavetu** (v.). Ovaj izraz je preuzela i hrišćanska Crkva kako bi potvrdila svoje uverenje da su hrišćani Novi Izrailj i naslednici obećanja datih preko starozavetnih proroka i **patrijaraha** (v.).

ALLAH [i] – (v. **Alah**).

AL-VUDU [i] – (v. **Abdest**).

AMIDA [j.] – (jev. „stajanje“).

Molitva koja predstavlja glavni elemenat svih jevrejskih dnevnih bogosluženja. A. se sastoji od blagoslova. Svakodnevno ih ima dvanaest, za **Šabat** (v.) sedam, a za praznik **Roš hašana** (v.) devet. Konačnu recenziju a. je dobila ubrzo nakon razorenja hrama (70. n.e.) u vreme rabina Gamalijla II.

AMIKT ili **NAGLAVNIK** ili **OPLEĆAK** [hr.]

Deo bogoslužbene odeće kod rimokatolika. Pravougaono laneno platno s vrpčama pomoću kojih ga sveštenik stavlja oko vrata.

AMIN [*hr. j.*] – (*sem.* od korena *mn* – „biti čvrst“).

Izraz kojim su Jevreji završavali svoje bogoslužjenje. Ima značenje potvrde i saglasnosti. Ovaj izraz se koristi i u hrišćanstvu u istom smislu. Kakarakterističan za službu **laika** (v.) u **Crkvi** (v.), koji na ovaj način izražavaju svoju saglasnost i učešće pre svega u **Liturgiji** (v.).

AMORAIM [*j.*] – (*heb.*).

Mudraci i učitelji **gemare** (v.). Tumačili su **mišnu** (v.) i oni su razvili **halahu** (v.) i **hagadu** (v.).

AMVON [*hr.*] – (gr. „uspinjati se“).

U hrišćanskom hramu, uzvišenje koje se nalazi u **naosu** (v.) prema **oltaru** (v.). Uzvišeni podijum sa dve ili tri stepenice, na kome se nalazio pult za čitanja tokom **Liturgije** (v.). U starini su mnoge crkve imale po dva amvona. Jedan sa leve strane za čitanje **apostola** (v.) i drugi sa desne strane za čitanje **jevandelja** (v.) i propovedanje.

ANABAPTISTI [*hr.*] – (gr. anabaptizō – „ponovo krstiti“).

Sekta (v.) koja se u XVI veku pojavila u oblastima Nemačke i Švajcarske. U početku su pripadnici ove sekte verovali u skori dolazak Gospoda Isusa Hrista i hiljdogodišnjeg carstva (v. **hilijizam**). U vreme seljačkog rata 1524-1525. anabaptisti su stali uz Tomu Mencura i živo se prihvatili učešća u ovom sukobu. Nakon propasati seljačkih ustanaka, anabaptisti su se distancirali od nasilnog rešavanja društvenih

problema. U ovoj fazi svog razvitka nose ime **Menoniti** (v.).

ANAFORA [hr.] – (gr. „prinos“).

Glavna **evharistijska** (v.) molitva, premda se reč može odnositi i na ceo poredak **Liturgije** (v.) počev od velikog vhoda. Anafora svetog Vasilija Velikog je naročito značajna obzirom na njen dogmatski sadržaj.

ANAFORNICA [hr.]

Metalni sud koji se koristi u bogoslužju. U njega se stavlja osvećeni hleb koji se na kraju deli vernicima.

ANAHORET [hr.] – (od gr. *anachoreo*, „povlačim se“).

Monah koji živi u strogom podvigu, obično u nepristupačnim predelima (pustinjama), za razliku od monaha koji žive u **kinovijama** (v.).

ANAMNEZA [hr.] – (gr. „sećanje“, „uspomena“, „spomen“).

Predstavlja deo kanona **Evharistije** (v.) u kojem se podseća na najvažnije trenutke iz istorije spasenja, počevši sa **Ovaploćenjem** (v.), pa sve do Drugog dolaska (v. **Parusija**). Treba znati da ovo nije prosto istorijsko sećanje na događaje vezane za život **Isusa Hrista** (v.), već i projavljivanje prisustva Carstva Božijeg već ovde i sada iako ne u punoći. Tako biva moguće da se u molitvi anamneze, paradoksalno „sećamo“ onoga što se još nije zbilo – Drugog i slavnog Hristovog dolaska – kao nečega što se već dogodilo.

ANATEMA [hr.j.] – (gr. „zavetni dar“).

Ovaj izraz je prevod semitske reči *hērem*, što znači „staviti na stranu“, odnosno zabraniti upotrebu

nečega iz religioznih razloga. Ovim se izrazom označavalo ono što je posvećeno Bogu.

Anatema u Starom zavetu. U starozavetno doba (v. **Stari zavet**) ovaj običaj je bio zajednički Izraelu i okolnim narodima. Ovaj je izraz označavao običaj odricanja od ratnog plena i njegovog posvećivanja **Jahveu** (v.). Ovo posvećivanje je podrazumevalo potpuno uništenje plena, a za odstupanje je sledila kazna (1Sam 15). Ipak, u praksi je ovaj običaj relativno retko primenjivan. Ovaj je se pojam razvio u dva osnovna značenja: 1.) uništenje i kazna koja pogađa one koji iznevere Jahvea i 2.) posvećenje čoveka ili nekog predmeta Bogu (Lev 27, 28; Br 18, 14).

Anatema u Novom zavetu (v.) menja svoje značenje. Ona ostaje kao izraz za zakletvu koji označava prokletstvo za onoga ko je prekrši (Mk 14, 71; Da 23, 12). Izraz koristi i Apostol Pavle, da njime izrazi odvajanje jeretika (v. jeres) od Crkve (Gal 1, 8; 1Kor 16, 22). Za hrišćanina je nemoguće da izrekne anatemu protiv Hrista (1Kor 12, 3).

U kasnijem periodu, anatema je zadržala značenje odvajanja, **ekskomuniciranja** (v.) iz crkvene zajednice. Anateme obično izriču pomesni ili **Vaseljski Sabori** (v.) i na taj se način jeretička učenja ali i njihovi pobornici izopštavaju iz Crkve.

ANDRIJIN KRST [*hr.*]

Predstavljaju dva koso postavljena stuba, poput slova X. Prema predanju Sv. Apostol Andrija je na ovaj način mučenički (v. **Mučenik**) postradao.

ANDELI [*hr. j.*] – (*gr.*– „glasnik“).

Prema Bibliji (v. **Sveto Pismo**) andjeli su bestelesna bića koja ljudima prenose Božije naredbe i izvršavaju

različite Njegove zapovesti. Prema Sv. Pismu, jedan broj anđela je odsutupio od Boga i oni su postali demoni, među kojima je glavni **đavo** (v.) ili **satona** (v.).

Kasnije je stvorena anđeoska jerarhija i oni su podeljeni u devet činova: serafimi, heruvimi, prestoli (*lat. throni*), gospodstva (*lat. dominationes*), sile (*lat. virtutes*), vlasti (*lat. potestates*), načela (*lat. principatus*), arhandeli (v.) i anđeli.

Prema tradiciji, ima sedam arhandela. Prvi među njima je Mihailo, ime mu znači "onaj koji je kao Bog". Drugi je Gavriilo, "sila Božija", treći je Rafailo ili "isceljenje božije". Četvrti među arhandelima je Urilo ili "Božanska svetlost", peti je Salatail, "vrhovni služitelj molitava", šesti Egudilo ili Jegudilo - "hvala Božija" i sedmi Varahilo - "delitelj blagoslova".

U islamu se anđeli nazivaju **meleci** (v.).

ANGLIKANIZAM [*hr.*]

Državna vera u Velikoj Britaniji, na čijem je čelu vladar. Ime je dobila od francuskog „*Angles*“, što znači „*engleski*“. Počasno sedište nalazi se u Kentenberiju. U Velikoj Britaniji Anglikanska Crkva ima najveći broj vernika, ali ih ima i u bivšim kolonijama Velike Britanije: Australiji, Sudanu, Ugandi, Nigeriji.

Izvorno, anglikanizam je nastao kada je Henrih VIII pokušao da se razvede od Izabele Aragonske. Kako nije dobio saglasnost Pape, prekinuo je zajednicu sa Rimom, i 1534. se proglasio poglavarom Engleske Crkve, raspustio rimokatoličke manastire i konfiskovao njihovu imovinu.

Nastao voljom vladara, Anglikanizam, u teološkom smislu, predstavlja kompromis između

protestantizma (v.) i **rimokatolicizma** (v.). Po načinu vršenja obreda anglikanci veoma podsećaju na rimokatolike, dok su u teologiji prihvatili različite elemente protestantizma.

U savremenom anglikanstvu dominira liberalno shvatanje religije i društva, pa su povlašćeni potezi poput uvođenja rukopoložanja (v.) žena, priznanja prava homoseksualcima da budu sveštenici itd. Reakcija Pravoslavne i Rimokatoličke Crkve na ove novine bila je negativna.

ANSAR (ENSAR) [i] – (arap. „pomoćnik“).

Tako se u islamu nazivaju stanovnici **Medine** (v.) koji su prihvatili i pomagali **Muhamedu** (v.) nakon njegovog napuštanja **Meke** (v.).

ANTIFON [hr.]

To je crkvena pesma koja se u pravoslavnoj crkvi koristi na bogoslužju. Postoji više vrsta antifona: katzmi, izobrazitelni, svakidašnji, praznični i stepenski. Nazivom antifon označava se i naizmenično pojanje crkvenih pesama.

ANTIHRIST [hr.] – (gr. antihristos – „umesto Hrista“).

Prema hrišćanskom verovanju Antihrist će se pojaviti neposredno pre Drugog dolaska Spasitelja (v. **parusija**) i on će ujediniti sve neprijatelje Božije u borbi protiv Crkve Hristove. Antihrist će pokušati da sebe nametne umesto Hrista, odnosno da zauzme mesto Božije. Ovakva tradicija se zasniva na nekim delovima **Apokalipse** (v.) i poslanice Solunjanima (Sol 2, 3. 8) kao i na kasnijoj svetootačkoj interpretaciji (v. **Patrologija**).

Antihrist izvorno ne znači „protivnik Hristov“, već „onaj koji želi da se nametne *umesto* Hrista“. U

ranom hrišćanstvu, naglasak je više stavljan na Drugi Hristov dolazak, nego na događaje koji će tome prethoditi. Drevni hrišćani su se molili: „neka prođe ovaj svet i neka dođe Hristos“. Kasnijim razvojem ideje o dolasku Antihrista i strahotama koje će uslediti, došlo je do promene ovog stava, pa su hršćani češće počeli da mole odlaganje Hristovog dolaska.

ANTIMINS [*hr.*] – (*gr.* antimension prema *gr.* anti – „umesto“ i *lat.* mensa – „sto“).

Platno koje se u pravoslavnoj Crkvi koristi pri vršenju Sv. **Liturgije** (v.). Na antiminsu je naslikano polaganje Hrista u grob. Antimins je neophodan za bogoslužjenje i on predstavlja vidljivi znak blagoslova koji **episkop** (v.) daje **prezviteru** (v.) da u njegovo ime vrši Liturgiju. U antimins je uvek ušivena čestica **moštiju** (v.) nekog od **mučenika** (v.).

ANTIOHIJA

Treći po važnosti grad Rimske imperije. U ovom gradu su se sledbenici Hristovi prvi put nazvali *hrišćanima* (Dap 11, 26). Veruje se da je prvi episkop Antiohije bio apostol Petar. U vreme uspostavljanja sistema **pentarhije** (v.), antiohijski patrijarh je zauzimao 4. mesto, iza patrijarha **Aleksandrije** (v.). Pravoslavni antiohijski patrijarsi se od oko 1100 povlače u **Carigrad** (v.), da bi rezidencija kasnije bila premeštena u Damask, premda je stara titula zadržana. Istu titulu nose i **unijatski** (v.) i jakovitski patrijarh, premda ni njihova katedra nije u ovom drevnom gradu u današnjoj Turskoj na mestu kojeg se danas nalazi selo.

ANTIOHIJSKA ŠKOLA [*hr.*]

Utemeljivač Antiohijske škole je sveštenomučenik Lukijan (+312). Za razliku od Aleksandrijske škole, ova škola je negovala u mnogo većoj meri istorijski pristup **Svetom pismu** (v.). U tom smislu, tumačenje negovano u Antiohiji bilo je lišeno preteranog alegorizma, bliže semitskom senzibilitetu. Napoznatiji predstavnici ove škole su Diodor Tarski, sveti Jovan Zlatousti, Nestorije, Teodor Mopsuestijski, Teodorit Kirski.

ANTISEMITIZAM [j.]

Izraz kojim se od 19. veka nazivaju predrasude prema Jevrejima. Ponekad se pravi razlika između antijevrejstva (predrasuda vezanih za Jevreje) i antisemitizma (predrasuda na rasnoj osnovi).

APOFATIKA [hr.] – (gr. *apophatikos*, „koji osporava, negirajući“)

Teološki metod kojim se tajni Boga pristupa kroz oslobađanje od svih pojmova i slika koje su plod ograničenosti našeg bića. Bog se ne može poistovetiti sa idejama koje proizilaze iz našeg iskustva ne samo u smislu lišavanja nekog svojstva (zato što, recimo, jednostavno *nije* suština), već zato što ne odgovara našem pojmu suštine koga beskonačno nadilazi.

APOKALIPSA (gr. «otkrivenje»)

Pored značenja koje dajemo u odrednici **Otkrivenje**, treba napomenuti da se pod ovim podrazumeva i specifičan žanr jevrejske religijske književnosti helenističkog razdoblja. V. i **Otkrivenje Jovanovo**.

APOKATASTAZA [hr.] – (gr. „vaspostavljenje“).

Učenje koje je zastupao Origen. Prema njegovom shvatanju Bog je prvo stvorio duhovni svet.

Sagrešenjem prvostvorenih duhova, došlo je do njihovog pada, pa je tako stvaranje materijalnog sveta posledica greha. Prema ovom učenju, na kraju vremena tvorevina će se ponovo vratiti u svoje prethodno duhovno stanje. Blagodaću Hristovom, niko neće biti večno izgubljen već će se na kraju svi spasiti, uključujući i đavola. Crkva je ovo Origenovo učenje osudila kao jeres, pošto negira slobodu čoveka i prihvata jelinska shvatanja o pretpostojanju duša.

APOKRIFI [*hr.*] – (gr. *ta apocrypha* „skrivene [stvari]“)

Uopšteno, termin se koristi da označi dela sastavljena po ugledu na knjige **Svetog pisma** (v.) ali koje Crkva nije priznala kao kanonske. Obzirom na to, postoji razlika medju hrišćanima u poimanju kanoničnosti pojedinih knjiga. Naime, protestanti apokrifima, sledeći u tome svetog Jeronima, nazivaju sve starozavetne knjige kojih nema u jevrejskom kanonu, ali ih sadrži **Septuaginta** (v.). Sa druge strane, apokrifnu literaturu označavaju rečju „pseudepigrifi“. Pomenute knjige Septuaginte pravoslavni i rimokatolici nazivaju „defterokanonskim“ ili „drugokanonskim“.

APOLINARIJEVSTVO [*hr.*] – (v. **Apolinarizam**).

APOLINARIZAM

Jeres Apolinarija Laodikijskog koji je učio da Hristos nema ljudsku dušu, nego da njeno mesto zauzima Logos Božiji. Crkva je ovo učenje osudila kao jeres, zbog toga što u tom slučaju Hristos ne bi bio istiniti čovek, već neka vrsta polu-božanstva. Sledstveno, mi ne bismo mogli da sa njim ostvarimo zajednicu, jer bio on bio neke druge prirode a ne naše. Ovo je još

jedna u nizu hristoloških jeresi, pored **nestorijanstva** (v.), **monofizitstva** (v.) i **monotelitsva** (v.).

APOLOGETI [hr.]

Apologetima se nazivaju Crkveni Oci II veka koji su branili hrišćanstvo u raspravama sa mnogobošcima i Judejcima. Oni su istinitost hrišćanske vere dokazivali kako uz pomoć antičke filosofije i prirodnih pojava, tako i kroz **egzegezu** (v.) Starozavetnih spisa. Spisi apologeta predstavljaju spomenik susreta hrišćanstva i helenske kulture. No, taj susret, iako je često bio plodan, ponekad je vodio i pogrešnom, jeretičkom interpretiranju hrišćanskog otkrovenja.

APOLOGETIKA [hr.] – (lat. *apologeticum*, „odbrana“, „opravdanje“).

Oblast teologije koja nastoji da uz pomoć racionalnih i logičkih spekulacija dokaže Božije postojanje. Ovakav pristup je svojstven **sholastici** (v.) a stran pravoslavnom predanju i u udžbenike bogoslovija je ušao pod zapadnim uticajima. Apologetika je, međutim, postojala i u drevnoj Crkvi, ali se zasnivala na drugačijim osnovama (v. **Apologeti**).

APOSTASIJA [hr.] – (gr. „pobuna, otpadništvo“)

Rana Crkva je ovaj termin koristila da označi otpadništvo, kako od Crkve, kako slobodno, tako i pod prisilom, koje je držano za najteži prestup crkvene discipline. Tako, na primer, u periodu gonjenja oni koji bi pod pretnjom prineli žrtvu idolima smatrani su otpadnicima ili *palima* (lat. *lapsi*). Njihov povratak u Crkvu bio je povod mnogim raspravama, budući da su pojedini hrišćanski rigoristi smatrali njihovo pokajanje nemogućim.

APOSTOL [hr.]

Bogoslužbena knjiga (v.) u kojoj se nalaze odlomci iz novozavetnih poslanica apostola, složeni prema redosledu čitanja tokom crkvene godine.

APOSTOLSKI VIKAR [hr.] – (v. **Papa**).

APOSTOLI [hr.] – (gr. „poslani“)

Naziv za dvanaesticu Hristovih učenika koje je On izabrao da propovedaju Njegovu nauku i osnivaju Crkve. Pored dvanaestorice, Gospod je izabrao i sedamdeset učenika, koji se nazivaju „mali“ apostoli ili prosto „sedamdesetorica“.

APOSTOLSKO PREJEMSTVO [hr.]

Način na koji Crkva čuva svoje jedinstvo u istoriji. Apostolsko prejemstvo se često shvata, pre svega, kao neprekinuti lanac **episkopskih** (v.) **rukopoloženja** (v.) od vremena **apostola** (v.) pa do danas. Apostolsko prejemstvo takođe ukazuje na istovetnost liturgijskih zajednica kojima načalstvuje episkop, a koja se zasniva na oprisućenju Carstva Božijeg na svakoj **Liturgiji** (v.). Tako, kako mnogi Sveti Oci naglašavaju, apostolsko prejemstvo se ne odnosi samo na episkopat ili sveštenstvo, već kroz njih i sa njima i na čitavu crkvenu zajednicu.

ARABESKA [i] – (arap.).

Ornamentika koja se služi geometrijskim oblicima, biljnim figurama ili kaligrafijom. Naročito je razvijena u muslimanskom svetu pošto je u islamu zabranjeno vizualno prikazivanje likova.

ARIJANSTVO [hr.]

Jeres (v.) nastala u trećem veku. Naziv je dobila prema svom začetniku, aleksandrijskom svešteniku Ariju. Arije je učio da Hristos nije istiniti Sin Božiji,

nego da je stvoren. Sv. Atanasije Veliki je najviše doprineo razobličavanju i osudi arijanstva, koje se dogodilo na **Prvom Vaseljenskom Saboru** (v.) održanom u Nikeji 325. Sabor je doneo i prvi deo **Simvola vere** (v.) u kome je naglašeno da je Sin „jednosušan“ (iste suštine, prirode) sa Ocem. Arijska jeres je nastavila da postoji i nakon Prvog Vaseljenskog Sabora, ali je na kraju ipak iščezla, kada je izgubila podršku careva.

ARHIEPISKOP [*hr.*] – (gr. arhiepiskopos: „prvi episkop“).

U pravoslavnoj crkvi svi **episkopi** (v.) su jednaki, tj. ni jedan nije podređen drugome, pošto svaki predstavlja živu ikonu **Isusa Hrista** (v.) u Liturgijskom (v. **Liturgija**) sabranju kome predstoji. Međutim, još u Apostolskim ustanovama, u 34. pravilu, predviđeno je da neki episkopi, radi očuvanja jedinstva crkve, dobiju pravo prvenstva u odnosu na ostale episkope. To prvenstvo je odlično davano episkopima glavnog grada neke oblasti, mada je od ovoga bilo odstupanja.

Titulu Arhiepiskopa prvi je dobio episkop **Aleksandrije** (v.), verovatno zbog značaja i veličine **eparhije** (v.) kojom je upravljao, a koja je obuhvatala čitav Egipat, Libiju i Pentapolj. Nakon uspostavljanja **patrijarhata** (v.) titulu Arhiepiskopa su dobijali oni **mitropolit** (v.) koji su bili nezavisni od svog patrijarha (v.), na primer, Arhiepiskop Kipra.

Danas titula Arhiepiskopa označava prvog u **jerarhiji** (v.) autonomne ili **autokefalne** (v.) pomesne Crkve. Arhiepiskop se oslovljava sa „Njegovo blaženstvo“. Titula Arhiepiskopa se zadržala i na Zapadu, u Rimokatoličkoj i Anglikanskoj Crkvi (v. **Anglikanska crkva**).

ARHIEPISKOPIJA [hr.]

Crkvena oblast kojom upravlja jedan **episkop** (v.) sa titulom **Arhiepiskopa** (v.). U SPC titulu Archiepiskopa imaju **Patrijarh** (v.), čija je puna titula *Arhiepiskop pečki, Mitropolit beogradsko-karlovački i Patrijarh srpski*, poglavar autonomne Ohridske Archiepiskopije (*Arhiepiskop ohridski*) i Archiepiskop cetinjski.

ARHIJEREJ – (gr. „prvosveštenik“)

Ovom rečju se u **Septuaginti** (v.) prevodi titula *velikog sveštenika (ha kohen ha gadol)*, a u **novozavetnim** (v.) tekstovima reč se koristi da označi članove prvosvešteničkih porodica koji su istovremeno i članovi Sinedriona, kao i predsedavajućeg Sinedriona. U hrišćanstvu se ovom rečju označava služba **episkopa** (v.)

ARHIJEREJSKI ČINOVNIK [hr.]

Crkvena bogoslužbena knjiga (v.), razlikuje se od običnog **služabnika** (v.) jer se u njemu nalaze molitve i sveštene radnje koje izgovara samo **Arhijerej** (v.).

ARHIJEREJSKI NAMESNIK [hr.]

Prezviter koji je od strane Episkopa zadužen da se stara o crkvenoj disciplini u oblasti koja mu je poverena. On na sebe preuzima deo dužnosti episkopa u stranju o eparhiji.

ARHIMANDRIT [hr.] – (gr. prvi, starešina stada [mandra])

Kao i **iguman** (v.), starešina pravoslavnog manastira. U starini je arhimandrit bio starešina više manastira. Sledstveno tome, ovaj čin je viši od igumanskog. Budući episkopi se obično biraju od arhimandrita.

ARTOFORION (v. **Darohranilnica**).

ASASINI [i] – (arap. „hašašin“).

Onaj koji konzumira hašiš. Ovaj izraz označava pripadnike ekstremne islamske šiitske (v. **Šiiti**) sekte čije je delovanje bilo izraženo tokom krstaških ratova. Atentatima su rešavali nesuglasice s neistomišljenicima a eliminisani su u vreme dinastije Mameluka (1250-1517).

ASKEZA [hr.] – (v. **Podvižništvo**).

ASR [i] – (arap. „deo dana“).

Po islamskom verovanju to je poslepodnevno vreme, koje je određeno za molitvu (v. **Namaz**).

AŠKENAZI [j.] – (jev. „Nemci“).

Jevreji čiji su preci poreklom iz severne, srednje i istočne Evrope, za razliku od **sefarda** (v.) koji potiču iz Španije i Severne Afrike. Nakon Luterovih nastojanja da protera Jevreje iz nemačkih država, maovno se nastanjuju u Poljskoj. Aškenazi su u manjoj meri od sefarda bili skloni sekularizmu, i nije im bio prijemčiv apstraktni misticizam sefardskog kabalizma (v. **Kabala**). Iako je osnova ista, njihovo se bogoslužjenje razlikuje od sefardskog i po tekstu i po redosledu. Živeli su obično u izlovanim **getima** (v.) a jezik kojim su govorili bio je **jidiš** (v.).

ATRIJUM (v. **Pronaos spoljašnji**)

ATEIZAM (gr. *atheos* „bezbožan“)

Reč je najpre, u klasičnom periodu, korišćena u užem smislu, tj. da označi svakoga ko ne prihvata božanstva koja poštuje država. Tako je npr. Sokrat pogubljen upravo kao „ateista“. U tom smislu su kasnije pagani ateistima nazivali hrišćane, budući da je prihvatanje hrišćanstva isključivalo poštovanje državnih kultova. U širem smislu ova reč označava

odricanje postojanja božanstva. Međutim, pojedini hrišćanski teolozi, naročito savremeni, dopuštaju i pozitivan sadržaj ove reči, i to u smislu odbijanja da se apsolutno transcendentni Bog učini samo jednim među bićima.

AUGSBURŠKO ISPOVEDANJE VERE [*hr.*]

Dokument koji je Matrin Luter predstavio na saboru u Augsburgu 1530. a u kome se iznose osnovni postulati **protestantizma** (v.): vrhovni autoritet Biblije i opravdanje verom. U ovom ispovedanju se još izlaže vera u stvarno prisustvo Hristovo u Evharistiji.

AUTOKEFALNOST [*hr.*] – (gr. *autokefalos* „koji je sam sebi glava“)

U ranoj Crkvi su autokefalnima smatrani oni **episkopi** (v.) koji nisu imali sebi u pogledu jurisdikcije pretpostavljenog episkopa, tj. **mitropolita** (v.) ili **patrijarha** (v.). Danas se autokefalnima nazivaju pomesne pravoslavne crkve čiji sabori imaju punu samostalnost u pogledu biranja poglavara i drugim pitanjima jurisdikcije.

AVA [*hr.*] – (aram. *abba*)

Aramejska reč koja znači „otac“. Označava posebno blizak, izuzetan odnos. Gospod Isus Hristos ju je upotrebio u Getsimanskoj molitvi. Verovatno je upravo ovom rečju počinjao izvorni oblik **Molitve Gospodnje** (v.). Kasnije su ovako nazivani posebno cenjeni monasi – duhovnici. Otuda i titula starešina velikih manastira na zapadu, kod poznata kao „abot“ ili „opat“ (gr. i lat. *abbas*). Istočni ekvivalent je **arhimandrit** (v.).

AVE MARIA [*hr.*] – (lat. „zdravo, Marija“)

Latinska verzija jednog od najstarijih molitvenih zaziva Presvete Bogorodice nastao na osnovu teksta Lukinog jevandjelja (1, 28 i 1, 42).

AVRAAM – (v. **Avram**).

AVADON [hr.] – (heb. „propast“).

Jedan od naziva za **šeol** (v.), podzemno carstvo mrtvih. U **Apokalipsi** (v.) se tako naziva car anđela bezdana – **Satona** (v.) (Otk 9, 11).

AVRAM [hr. j.] – (hebr. „otac mnoštva“, „otac naroda“).

Praotac jevrejskog naroda. Određivanje vremena njegovog života nije sasvim sigurno ali se pretpostavlja da je živio između 1900. i 1500. godine pre Hrista. Rodom je bio iz grada Ura u **Haldeji** (v.). Po Božijem pozivu napustio je svoju domovinu i nastanio se u **Hananu** (v.). Tamo mu je Bog obećao da će postati rodonačelnik velikog naroda (Post 17,5). Ime mu je tada promenjeno u Avraam. Avramova vernost Bogu se najbolje ogleda u čuvenoj pripovesti o **žrtvovanju Isaka** (v.). U **Novom zavetu** (v.), Avram ima veliki značaj, on je uzor vere (Rim 4,3) i prijatelj Božiji (Jak 2, 23).

AVRAMOVO NARUČJE [hr. j.]

Prema verovanju Jevreja, u Raju će ih dočekati praoci **Avram** (v.), Isak i Jakov. Počivanje u Avramovom naručju može se shvatiti i simbolički. Takođe, ovaj izraz otkriva Boga Starog Zaveta kao Ličnost a ne kao bezličnu „energiju“ ili „silu“. On je Bog koji sklapa savez sa konkretnim ljudima.

AVRET [i] – (arap.).

Termin kojim se u islamu označava deo tela žene ili muškarca koji se mora sakriti, osim pred onima pred kojima je dozvoljeno otkrivanje.

AZAZEL [*hr.j.i.*] (hebr.)

Ime se pominje u Starom zavetu u vezi sa Danom očišćenja. Naime, njemu je u pustinju slat jarac, dok se drugi jarac prinosio Gospodu kao žrtva za greh (Lev 16, 1-28). Moguće je da je u pitanju nekakav pustinjski demon ili božanstvo u obliku jarca. U različitim tradicijama se o njemu govori kao o vodji palih anđela ili demona.

AZIMITI [*hr.*] – (gr. *ta azyma* „beskvasni hleb“)

Naziv kojim su hrišćani istočnih crkava nazivali hrišćane sa Zapada, budući da su ovi koristili beskvasni hleb u **evharistijskoj** (v.) **Liturgiji** (v.), što su istočnjaci smatrali nedopustivim.

B

BABUNI [*hr.*] – (v. **Bogumili**).

BADNJAK [*hr.*] – Drvo koje se loži na Badnje večer. Ovaj običaj je raširen među Južnim Slovenima kod kojih je centralni narodni običaj vezan za praznovanje Božića. Moguće je da naziv dolazi od glagola *bdeti*, budući da je običaj da se u iščekivanju velikog praznika (v. **Božić**), dok gori badnjak, bde. Postoje različita simbolička tumačenja smisla badnjaka.

BADNJI DAN [*hr.*] – Dan uoči **Božića** (v.), od naročita značaja u narodnom predanju.

BAPTISTERIJUM [*hr.*] – (v. **Krstionica**).

BAPTISTI [*hr.*]

Jedna od najbrojnijih **protestantskih** (v.) zajednica. Ima ih oko 15 miliona na svim kontinentima. Ovu versku zajednicu osnovao je Džon Smit, koji je živio u izgnanstvu u Amsterdamu. Prva baptistička crkva osnovana je 1612. kada se Smit vratio u Englesku, i od tada se ovaj pokret širi u doba vladavine dinastije Stjuart i u doba Komonvelta. Oni pri obredu **krštenja** (v.) insistiraju na pogržavanju kao jedinom novozavetnom načinu krštavanja. Mnogi baptisti su bili predvodnici u borbi za slobodu svesti i religioznu slobodu. Mnogi od njih kasnije odlaze u Ameriku gde osnivaju naseobine i crkve. Poznati su po vatrenim propovedima i misionarskom radu na Istoku. Njihovi pastori prolaze veoma složenu obuku.

BAR MICVA [j.] – (jev: „sin Božije zapovesti“).

Ovaj izraz označava religioznu i pravnu zrelost, kao i sam događaj kada se zadobija taj status. Talmud propisuje uzrast od 13 godina za dečake i 12 za devojčice. Obred za devojčice se naziva Bat micva i datira znatno kasnije, od 19. veka. Centralni emenent ovog obreda je javno čitanje **Tore** (v.) obično u prvi **Šabat** (v.) nakon navršenog odgovarajućeg uzrasta.

BARAJTA [j.] – (aram: „izvan“).

Ovim pojmom se u jevrejstvu naziva izreka nekog tanaita ili zbirka takvih izreka ili spis tanaita koji se ne nalazi u **Mišni** (v.).

BAŠI-BOZUK [i] – (tur. „bez vođe“, „nezavusan“).

Izvorno se koristio za muslimanske ratnike koji ne pripadaju ni jednom vojnom redu. Vremenom, izraz je počeo da dobija značenje „civilni“ pa su civili dobrovoljci u vojnim phodima zvani „baši bozuk askeri“. Kako su ove jedinice bile vojno manje sposobne od profesionalnih, ovaj ozzraz je vremenom dobio pežorativno značenje, kao „manje vredan“, „bezvredan“.

BAT KOL [hr. j.] – (heb. „kći glasa“).

Termin koji se upotrebljava u **rabinskoj** (v.) teologiji za glas sa neba za koji se veruje da je vid komunikacije Boga sa čovekom. Taj glas se javlja u **Novom zavetu** (v.) prilikom Hristovog krštenja (Mr 1,11) i na **Preobraženje** (v.) (Mar. 9,7), kao i pre stradanja (Jov. 12,28).

BAZILIKA [hr.] – (gr. „carska [zgrada]“)

Rana forma hrišćanske bogomolje. Verovatno je nastala od rimskih istoimenih građevina koje su služile kao sudnice i tržnice. Bazilike imaju i osobine

rimskih kuća i **katakombi** (v.). Napred se nalazio atrijum na stubovima. On je vodio na uzanu terasu na kojoj su bila tri ili više ulaza u glavni deo zgrade. Centralni deo imao je lađu i nekoliko redova stubova koji su podupirali centralne deo. Iznad su se nalazili prozori. Građevina je bila okrenuta istoku, sa lukovima i apsidama ukrašenim mozaicima. Na uzvišenom delu ispod apside je bio oltar sa nebom (prekrivačem na postolju) iznad njega. Odmah ispod oltara, često ispod nivoa poda, nalazio se prostor sa **moštima** (v.). **Episkop** (v.) je služio stojeći u centralnom delu, na tronu, a ostali sveštenici su bili raspoređeni polukružno, levo i desno od njega.

BEATIFIKACIJA [*hr.*] – (lat. *beatus* „blažen“)

Čin kojim se u Rimokatoličkoj crkvi odobrava ograničeno javno poštovanje nekog upokojenog člana Crkve koji se tako naziva blaženim. Ovaj čin prethodi **kanonizaciji** (v.), nakon koje se dotični blaženi naziva svetim i dobija svoj praznik i službu koju prihvata cela Crkva. Ove prakse nije bilo u ranoj Crkvi.

BEDR [*i*] – (*arap.*).

Mesto koje se nalazi oko 150 kilometara južno od grada **Medine** (v.). Ovde se odigrala prva velika bitka u istoriji islama. Tu se sukobila muslimanska vojska, predvođena **Muhamedom** (v.), sa mnogobošcima iz plemena Kurejš. Bitka je okončana pobedom Muhamedovih sledbenika.

BEG [*i*] – (*tur.*).

Titula čije značenje varira od društva i vremena u kojem je korišćena. Znači vođa, zapovednik, gospodin, plemeniti.

BEGLERBEG [i] – (tur.)

Beg begova (v. **Beg**).

BEJA (BEJAT) [i] – (arap.).

U islamu, ovaj izraz označava obećanje, zakletvu, koju stanovništvo daje **imamu** (v.) ili muslimanskom vladaru obavezujući se na poslušnost u skladu sa islamskim zakonima i propisima.

BEJAT [i] – (v. **Beja**).

BEJTULAH [i] – (arap.).

U islamu se ovako naziva **Alahova** (v.) kuća, što je učestao naziv za **džamiju** (v.) i mesto u kojem se vrše muslimanski obredi. Reč *beit* u bukvalnom prevodu znaci kuća.

BEJT UL MAKDIS [i] – (arap.)

Islamski naziv za čuvenu džamiju u Jerusalemu, koja je treće sveto mesto po važnosti za Muslimane, a koja je još poznata kao Al Aksa. Na prvom mestu je El-Mesdžid El-Haram u **Meki** (v.), a na drugom Muhamedova džamija u **Medini** (v.).

BEKTAŠIJE [i] –

U islamu, **šiitska** (v.) sekta koja javno nastupa pod plaštom **sufizma** (v.) a koja je sačuvala mnogo predislamskih i jeretičkih elemenata. Njihov odnos prema islamu je obeležen zanemarivanjem islamskih dužnosti, kao što je obavezna molitva (v. **Namaz**).

BENEDIKTINCI [hr.]

Najstariji red zapadnog monaštva koji je osnovao sv. Benedikt Nursijski. Sv. Benedikt je osnovao manastire u Subijaku i Monte Kasinu za koje je napisao pravilo. Međutim, sv. Benedikt nije imao na umu osnivanje nekog posebnog reda, budući da tada,

kao i danas na Istoku, nije bilo posebnih monaških redova. Značaj ovog reda za očuvanje klasične kulture na Zapadu je neprocenjiv.

BERAT [i] – (tur.).

Reč arapskog porekla koja je u vreme **halifa** (v.) označavala određeni tip naredbe koju je izdavao sultan.

BEZGREŠNO ZAČEĆE [hr.]

Dogmat rimokatoličke crkve (*immaculata conceptio*) koji je objavio papa Pije IX 1854. u buli (dektetu) *Ineffabilis*. Ovo učenje je potvrdio i Drugi Vatikanski Koncil 1964. u konstituciji *Lumen Gentium*. Prema ovom učenju **Bogorodica** (v.) je slobodna od svake posledice od praroditeljskog greha, zbog svog bezgrešnog začeća od Joakima i Ane.

Ova dogma je natala pod uticajem marijanske pobožnosti XVII i XVIII veka. Cilj ovog učenja je bio da Bogorodicu prikaže što bližom Hristu, da sa Njim bude potpuno saobražena. To saobražavanje je postignuto kroz učenje o bezgrešnom začeću i njenom uspenju na nebo. Pravoslavna Crkva nije mogla da prihvati ovo učenje pošto za njega ne postoji jasna biblijska osnova. No, još važniji razlog je taj, što ako bi se prihvatilo da je Djeva začeta besemeno, onda bi ona po prirodi bila nešto drugo u odnosu na ostale ljude, pa i Onaj koji je od Nje rođen – **Isus Hristos** (v.) – ne bi bio istiniti čovek. Prema pravoslavnom shvatanju, Bogorodica nije samo instrument u delu ovaploćenja, već ona voljno u njemu saraduje i postaje „nova Eva“. Još jedan ključni razlog za neprihvatanje pravoslavnih ovog učenja, leži u shvatanju **prvorodnog greha** (v.) koje se razlikuje na Istoku i na Zapadu.

BEZMOLVIJE [*hr.*] – (v. **Isihazam**).

BIBLIJA [*hr.*] – (v. **Sveto pismo**).

BISKUP [*hr.*] – (v. **Episkop**).

BISMILA [*i*] – (*arap.* „u ime Boga“).

Formula koju muslimani izgovaraju kada započinjū dozvoljene ili naređene radnje.

BLAGODAT [*hr.*]

Sva dobra koja Bog daje ljudima i čitavoj tvorevini putem svojih nestvorenih energija (v. **Isihazam**, **Palamizam**).

BLAGOSLOV [*hr.*]

U Starom zavetu, ovom rečju se označava autoritarno proglašavanje volje Božije (npr. Post 27). U hrišćanstvu, **liturģijska** (v.) upotreba blagoslova je veoma raširena. Predstavlja prizivanje **blagodati** (v.) Božije na verne, li i na različite predmete, hranu, pa i životinje. Blagoslov je izraz uverenja da su kroz evharistijsku zajednicu sa Bogom spasava čovek i čitava tvorevina. **Arhijereji** (v.) i sveštenici blagosiljaju desnom rukom, prstima složenim u **imjlaslov** (v.). **Laici** (v.) u crkvi ne blagosiljaju, niti sveštenici blagosiljaju sveštenike, niti Arhijereji Arhijereje. U posebnim prilikama Arhijerej blagosiljao obem rukama, ili **dikirijama** (v.) i **trikirijama** (v.).

BLAGOVESTI [*hr.*]

Praznik koji pravoslavna crkva proslavlja 25. marta po **julijanskom** (v.), odnosno 7. aprila po **gregorijanskom** (v.) kalendaru. Spada u Bogorodičine praznike. Prema **Novom zavetu** (v.), Arhanđeo Gospodnji, Gavriilo, javio se Prečistoj Djevi Mariji u Nazaretu, pozdravivši je rečima:

„Raduj se, blagodatna! Gospod je s tobom, blagoslovena si ti među ženama!“ (Lk 1, 28). Začudojenoj i uplašenoj Djevi Arhandeo objašnjava neobičan pozdrav:“ Ne boj se, Marija, jer si našla blagodat u Boga! I evo začćeš, i rodićeš sina i nadenućeš mu ime Isus. On će biti veliki, i nazvaće se Sin Višnjega, i daće mu Gospod Bog presto Davida oca Njegovog. I carevaće nad domom Jakovljevim vavek, i carstvu Njegovom neće biti kraja“. (Lk, st. 30-33) Na Marijino pitanje:“ Kako će to biti kad ja ne znam za muža?“ (Lk, st. 34), arhandeo odgovara:“ Duh Sveti doći će na tebe, i sila Višnjega oseniće te; zato i ono što će se roditi biće sveto, i nazvaće se Sin Božji“. (st. 35) Prečista Djeva pokorno odgovara:“ Evo sluškinje Gospodnje, neka mi bude po reči tvojoj“. (Lk, st. 38) Na blagovesti je začet Gospod **Isus Hristos** (v.), od **Duha Svetoga** (v.) i Marije Djeve. Prihvativši da ispuni volju Božiju Presveta **Bogorodica** (v.) je postala nova **Eva** (v.).

BLAŽENI [*hr.*] v. **Beatifikacija**.

BLAŽENSTVA [*hr.*]

Isus Hristos (v.) je u svojoj Besedi na Gori izrekao devet blaženstava (Mt 5, 3-12). Blaženstva su blaga i radosna vest o novom životu u Hristu. Blaženstva ne treba shvatiti kao nekakav moralni proglas – ona su pre svega svedočanstvo iskustva Carstva Božijeg koje će se tek u budućnosti, o Drugom dolasku Hristovom (v. **Parusija**), projaviti u svojoj punoći i slavi.

Devet blaženstava glase:

1. Blaženi siromašni duhom, jer je njihovo Carstvo nebesko.
2. Blaženi koji plaću, jer će se utešiti.
3. Blaženi su krotki, jer će naslediti zemlju.

4. Blaženi gladni i žedni pravde, jer će se nasititi.
5. Blaženi milostivi, jer će oni biti pomilovani
6. Blaženi čisti srcem, jer će Boga videti.
7. Blaženi mirotvorci, jer će se sinovi Božiji nazvati.
8. Blaženi proganani pravde radi, jer je njihovo Carstvo nebesko.
9. Blaženi ste kad vas kad vas sramote i progone i lažući govore protiv vas svakojake rđave reči, zbog mene.

Radujte se i veselite se, jer je velika plata vaša na nebesima, jer su tako progonili i proroke pre vas.

BNE BERIT [*j.*] – (*jev.*: „sinovi saveza“).

Protivklevetnička liga koju je osnovao čikaški advokat Semjuel Livingstvon, a koja se bori protiv **antisemitizma** (v.) i svih vrsta diskriminacije.

BOGOJAVLJENJE [*hr.*] – (*gr.* *ta epiphaneia* „javljanja“)

Jedan od najvećih crkvenih praznika koji se praznuje 6/19. januara. Kada Gospod Isus bese navrsio trideset godina od svog telesnog rođenja On otpoce Svoj uciteljski i spasiteljski posao. I sam pocetak pocetka oznamenova krstjenjem na Jordanu. Pri **krštenju** (v.) Gospoda u vodi objavila se svetu ona tajna, koja se u **Starom Zavetu** (v.) nagovestavala. Praznik Bogojavljenja naziva se jos i Prosvećenje jer nas dogadjaj na Jordanu prosvecuje pokazujuci nam Boga kao Trojicu jednosuštnu i nerazdeljivu.

Ovaj praznik je najpre slavljen u spomen na Hristovo rođenje i krštenje. Otuda se naziv javlja u pluralu. Međutim, počev od IV veka se najpre na Zapadu, a potom i na Istoku, uvodi poseban praznik rođenja Hristovog, **Božić** (v.), dok Bogojavljenje ostaje vezano za krštenje Gospodnje. Ne bi pogrešili

ukoliko bi rekli da se nekada jedinstven praznik razvio u čitav ciklus *bogojavljenjskih* praznika koji počinje sa Božićem a završava se Bogojavljenjem (tačnije, praznikom svetog Jovana Krstitelja koji se u ovom periodu upravo slavi u bogojavljenjskom kontekstu). Jermenska crkva i danas slavi Bogojavljenja kao jedinstven praznik.

Jedno od glavnih obeležja ovog praznika je veliko vodoosvećenje. Toga dana, u spomen na Gospodnji ulazak u vode Jordana, osvećuje se, kako kaže crkvena stihira, *priroda vode*.

BOGORODICA [*hr*] – (gr. *Theotokos*)

Marija, majka Gospoda Isusa Hrista. Kanonska **jevanđelja** (v.) donose relativno malo podataka o njoj. Znamo da su joj roditelji bili Joakim i Ana, rodom od Davidove loze. Marijino «Evo sluškinje Gospodnje – neka mi bude po reči tvojoj» (v. **Blagovesti**) je najznačajnija prekretnica u istoriji ljudskog roda. Presveta Bogorodica je u svim trenucima Hristovog života sa njim, a za vreme stradanja Hristos dalju brigu o svojoj majci poverava ljubljenome učeniku, apostolu Jovanu (Jn 19, 25).

Čovečanstvo je palo **Evinom** (v.) neposlušnošću (Postanje 3), a zadobilo je novi život Marijinom poslušnošću. Njen odgovor na reči arhangela Gavriela je izraz savršenog poverenja u Boga, koji joj, možemo reći, uzvraća istom merom, budući da je predvečni Bog «poverio» sebe ovoj mladoj ženi kada je izvoleo da upravo od nje primi telo. Njenu uzvišenost upravo najbolje izražava naziv Bogorodica koji je bio jedan od glavnih predmeta rasprave u vreme **nestorijanskih** (v.) sporova. Obzirom na to Bogorodicu nazivamo ne samo

svetom, već presvetom. Budući majka Bogočoveka, Bogorodica je majka čitave Crkve. V. i **Isus Hristos**.

BOGORODIČAN [*hr.*]

Crkvena pesma koja se u pravoslavnoj crkvi koristi na bogoslužjenju. Predstavlja vrstu **tropara** (v.) a naziv je dobila po sadržaju, pošto je posvećena **Bogorodici** (v.).

BOGOSLOVLJE [*hr.*] – (v. **Teologija**).

BOGOSLUŽENJE [*hr.*] – (v. **Liturgija**).

BOGOSLUŽBENE KNJIGE [*hr.*]

U najranijem periodu crkvenog života nije bilo posebnih hrišćanskih bogoslužbenih knjiga, ukoliko izuzmemo knjige **Svetoga pisma** (v.). Bogoslužjenje se sastojalo iz čitanja i tumačenja Pisma i **Evharistije** (v.). Tekst **anafore** (v.) nije bio strogo definisan, već samo njena osnovna struktura, a od liturga se očekivalo da „improvizuje“ u skladu sa sposobnostima. Tek od IV veka počinje sistematsko zapisivanje liturgijskog predanja.

Sa razvojem različitih oblika bogoslužjenja, naročito nakon pojave manastirskog bogoslužjenja, umnožava se i broj bogoslužbenih knjiga. Broj knjiga se naročito umnožava sa razvijanjem prazničnih ciklusa. Uvećanje broja **svetiteljskih praznika** (v.) je naročito doprinelo tome, budući da praznovanje svetitelja podrazumeva i sastavljanje službe istom.

BOGOSLUŽBENE ODEŽDE [*hr.*] – (v. **Bogoslužbena odeća**).

BOGOSLUŽBENA ODEĆA [*hr.*]

Svečana odeća sveštenika koju nose pri bogoslužjenju.

U najranijem periodu života Crkve nije postojala posebna odeća za bogoslužjenje. Kasnije, nakon dobijanja slobode veroispovedanja, sveštenoslužitelji su počeli da nose odežde po kroju slične svakodnevnoj odeći, ali izrađene od skupocenog materijala, a odevali su je samo pri bogoslužnjima. Crkva, čuvajući predanje, u kasnijim vekovima nije bitnije menjala oblik starih odeždi.

Crkvene odežde su određenih boja, od kojih svaka ima posebno značenje. Bela boja je simbol radosti, čistote i prosvetljenja. Crvena boja ima značenje krvi koju su prolili Hristos i njegovi učenici, apostoli, svetitelji i mučenici. Zelena boja je simbol **Duha Svetoga** (v.). Crna i tamno crvena boja predstavljaju kajanje i žalost.

Svaku sveštenu odeždu obavezno osvećuje **episkop** (v.) ili **prezviter**. Kad se odežde oblače, izgovaraju se propisane molitve. Odežde se mogu upotrebiti samo u bogoslužbene svrhe. Što se tiče boje crkvenih odeždi, u početku je dominirala bela boja. Kasnije su uvedene u vreme posta purpurne ili crne odežde, a tokom godine i crvene, zelene, zlatne i druge. Obično su vezene i ukrašene.

U Pravoslavnoj Crkvi, svaki od tri stepena sveštenstva ima i odgovarajuće bogoslužbene odežde: **đakonske** (v.) su:

stihar (v.) (obično beo, sličan grčkoj haljini hitonu, prekriva celo telo od vrata do dole), **narukvice** (v.) i **orar** (v.);

prezviterske (v.) odežde su:

stihar (v.), **epitrahilj** (v.), **pojas** (v.), **narukvice** (v.) i **felon** (v.).

arhijerejske (v.) odežde su:

stihar (v.), **epitrahilj** (v.), **pojas** (v.), **narukvice** (v.), **nabedrenik** (v.), **sakos** (v.), koji je uveden

dosta kasno, umesto **felona** (v.), **omofor** (v.), **mitra** (v.) i **žezal** (v.). Znaci episkopskog dostojanstva su još i **panagija** (v.) i **naprsni krst** (v.).

BOGUMILI [hr.]

Sekta koja je ime dobila po nekom popu Bogumilu iz X veka. Nastali su na teritorijama makedonskih Slovena i Bugara u ranofeudalno doba, zatim u srpskoj feudalnoj državi i u Bosni. Javljaju se u X veku i šire se najpre u redovima nezadovoljnika. Sveštenik Kozma iz X veka tvrdi da *uče svoje da se ne pokoravaju vlastima svojim, kore boljare, smatraju mrskim Bogu onoga koji radi za cara i svakom rabu govore da ne radi za svoga gospodara.*

Učenje su mahom preuzeli od starih jeretika manihejaca, pavlikijana, masalijana. Među njma se razlikuju strogi dualisti, koji su ostali pri učenju o iskonskoj borbi dobra i zla u kosmosu, i umereni dualisti, koji zlo vide kao otpadništvo od dobra.

Javljaju se i na teritorijama novonastale srpske države, ali Stefan Nemanja uništava ovaj pokret (oko 1172 -1180.). Neki od njih su ipak ostali, i nazivaju se *babunima*. Vidimo da ih i Dušanov zakonik spominje. Većina ih je prebegla u Bosnu gde su opstali još neko vreme.

Bogumilstvo je nastavilo da se širi po Evropi, pa tako u Italiji u južnoj Francuskoj, patareni, koji se još nazivaju i katari, i **albžani** (v.) smatraju da njihova nauka potiče iz slovenskih zemalja.

BOŽIĆ [hr.]

Praznik Rođenja Hristovog. Ovaj praznik je nekada proslavljan u sklopu **Bogojavljanja** (v.), ali je kasnije, prvo na Zapadu, a potom i na Istoku,

izdvojen kao poseban praznik (počev od IV veka). Božić se praznuje 25. decembra. Ovaj dan je izabran budući da je u drevnom Rimu to bio paganski praznik *Radjanja nepobedivog Sunca (Natalis Solis Invicti)*. Hrišćani su time želeli da pokažu kako je jedino istinsko i nepobedivo *Sunce pravde* bogočovek Isus Hristos. O smislu praznovanja Božića najbolje govore reči tropara: „Rodjenje tvoje Hriste Bože naš zasija svetu svetlost razuma. Njime oni koji zvezde obožavahu naučiše klanjati se tebi, Suncu pravde...“ Slavi se veoma svečano, mada danas u velikom broju slučajeva, naročito na Zapadu, gubi svoju religijsku osnovu i postaje sekularni praznik, bez posebne veze sa hrišćanstvom.

BRADA

Nošenje brade je na Istoku predstavljalo običaj koga su se svi pridržavali. Muslimani je i danas nose, i smatraju to svojom verskom obavezom. Nošenje brade od strane **klira** (v.) svojstveno je pravoslavnim sveštenicima još od apostolskih vremena. Od V veka, rimokatolički sveštenici se briju. Od vremena Sv. Fotija, nošenje brade je jedna od tačaka sukoba između Istočne i Zapadne Crkve. Od XII veka Zapadna Crkva izdala je veći broj zabrana nošenja brade. U XV veku je nosenje brade ponovo postao običaj pa su i neke **Pape** (v.) počele da je nose. Kod rimokatolika bradu još uvek nose kapucini.

BREVE [hr.] – (*ital.* „kratak“).

Kratka službena isprava, osobito papska, o stvarima manje važnim i izdana manje svečanom formom.

BREVIJAR [hr.]

Liturgijska knjiga koja sadrži **Psalme** (v.), himne i propovedi koje se govore ili pevaju za vreme službe

kod rimokatolika. Današnji brevijar je podeljen na četiri dela, prema četiri godišnja doba. U početku su brevijari sadržali Psalme i delove Svetog Pisma, a kasnije su dodavani novi delovi. Pod uticajem sv. Amvrosija dodate su himne i **antifoni** (v.). Današnji brevijar je sastavljen i izdat 1911. pod pokroviteljstvom Pape Pija X pošto je napravljena revizija dotadašnjeg brevijara iz 1758. Razni religiozni redovi imaju svoje brevijare koji se razlikuju od zvaničnog.

BULARIJUM [*hr.*]

Naziv za zbirku papskih bula i ostalih dokumenata. Bularijumi su dokumenti pojedinaca, a najpoznatiji su : luksemburški (1727-1730), rimski (1733-1762) i turinski (1857-1885).

BURAK [*i*] – (*arap.* „munja“).

Životinja na kojoj je **Muhamed** (v.), prema islamskom verovanju, obavio noćno putovanje, **miradž** (v.) od **Meke** (v.) do **Jerusalima** (v.) a potom kroz sedam nebesa. Ova se životinja najčešće predstavlja kao kobila sa ženskom glavom i paunovim repom.

BURDA [*i*] – (*arap.*).

Crna, četvrtasta, uska vunena tkanina koja se danju koristila kao ogrtač a noću kao pokrivač. Takav je ogrtač **Muhamed** (v.) dao pesniku Kabu ibn Zuheriu kao nagradu za njegovu pesmu. **Halifi** (v.) iz dinastije Umajida su čuvali ovu tkaninu kao simbol halifata, sve do mongolskog osvajanja 1258. Turski sulatni su kasnije tvrdili da se ona nalazi u njihovom posedu pa se i danas čuva u Carigradu.

CARIGRAD – (v. **Konstantinopolj**).

CAEREMONIALE EPISCOPORUM [*hr.*]

Kod rimokatolika, knjiga koja sadrži opise obreda i ceremonija koje episkop obavlja na misi. Novo i revidirano izdanje iz 1600.g. odobrio je Papa Kliment VIII, a i na njemu su do danas vršene izmene. Zvanična je obredna knjiga RKC.

CAEREMONIALE ROMANUM [*hr.*]

(1) Rimokatolička knjiga iz koje se vrši služba. Odobrena je od strane Pape Grgura X 1275. Sadrži službu koja se obavlja na uvođenju u dužnost novog Pape.

(2) Rasprava poznata i pod imenom *Caeremoniale Capellae Pontificiae*, koja opisuje ceremonijal papske **Kurije** (v.). Sačinjena je 1488. a prvi put objavljena 1516.

CARSKE DVERI [*hr.*]

Srednja vrata na **ikonostasu** (v.) u pravoslavnoj crkvi. Na carskim dverima je po pravilu prikazana predstava **Blagovesti** (v.), kao početak našeg spasenja, i radi podsećanja da je **Ovaploćenjem** (v.) Sina Božijeg omogućeno spasenje ljudi i njihova zajednica sa Bogom Ocem.

CELIBAT [*hr.*] – (lat. *caelibatus* „bezbračnost“)

Bezbračnost sveštenstva je na Zapadu postala obavezna već od ranog srednjeg veka. Danas se oženjeni mogu rukopolagati samo u čin **đakona** (v.). Na Istoku je nešto kasnije preovladala praksa da se

episkopi (v.) biraju isključivo iz **monaštva** (v.), dok se u đakonski i **prezviterski** (v.) čin mogu rukopolagati i oženjeni hrišćani, s tim da ne postoji mogućnost ženidbe nakon rukopoloženja.

CELOMUDRENOST [*hr.*] – (gr. *soproshyne*)

U širem smislu, celomudrenost označava stanje duhovnog zdravlja. U užem smislu, označava zdrav odnos prema polnom nagonu, što podrazumeva umno ovladavanje ovim nagonom. U tom smislu celomudrenost može označavati kako stanje bezbračnosti, tako i hrišćanski brak.

CEZAREJA – (v. **Kesarija**).

CINGULUM [*hr.*]

Deo bogoslužbene odeće kod rimokatolika. To je pojas koji se stavlja oko **albe** (v.) koju pridržava uz telo.

CIONIZAM [*j.*]

Težnja Jevreja da se vrate u **Erec Izrael** (v.). Izraz je skovao Natan Birnbaum 1885. oslanjajući se na pojam cion ili **sion** (v.), sveto brdo u **Jerusalimu** (v.). Glavni ideolog cionizma u 19. veku bio je Teodor Hercl. Iako je cionizam doneo i izvesne podele medju Jevrejima, nakon **holokausta** (v.), njegov cilj je ostvaren – Ujedinjene nacije su 1947. priznale pravo Jevrejima da osnuju državu Izrael n delu teritorije današnje Palestine.

CRKVA [*hr.*] –

Najkraće rečeno, Crkva je sjedinjenje svega u Hristu. Prema hrišćanskom verovanju, čitav svet je stvoren da bi postao Crkva. Tako, sv. apostol Pavle kaže (Kol 1, 16-20): „Jer Njime [Hristom] bi sazdano sve, što je na nebesima i što je na zemlji, što je vidljivo i što je

nevidljivo, bili prestoli ili gospodstva, ili načalstva ili vlasti: sve je Njime i za Njega sazdano. I On je pre svega, i sve u njemu postoji. I On je glava tela, Crkve, koji je početak, Prvorođeni iz mrtvih, da u svemu On bude prvi. Jer (Otac) blagoizvoli da se u Njemu nastani sva punoća. I da kroz Njega izmiri sve sa sobom, učinivši mir njegovom krvlju na krstu, (pomirivši) kroz Njega i ono što je na zemlji i ono što je na nebesima“. Evharistijskim učestvovanjem u životu Hristovom (v. **Isus Hristos**), tj. pričješćivanjem, mi učestvujemo u božanskom životu nadilazeći nemoći naše stvorene prirode – pre svega smrt. Zato je Crkva, kao evharistijska zajednica, otvorena za sve koji verom priznaju da je Isus Gospod, koji verom mogu da prihvate vekovno iskustvo Carstva Božijeg koje Duh Sveti daruje hrišćanima. Član Crkve se postaje Krštenjem (v. **Sveta Tajna krštenja**), a ostaje učešćem u Liturgijskim sabranjima.

Kada Hristos ponovo dođe u Svojoj slavi, ostvariće se Carstvo Božije na zemlji i tada će čitav svet postati Crkva, okupljena oko Mesije.

Č

ČASOSLOV ili **ČASLOVEC** [*hr.*] – (gr. *horologion*, lat. *horarium, breviarium*).

Crkvena bogoslužbena knjiga (v.), namenjena pojcima i čtecima (v.). U njemu se nalaze redovni nepromenljivi delovi svakodnevnog bogoslužjenja: **jutrenja** (v.), časova , međučasova, polunoćnice, izobraziteljni, **večernja** (v.) i **povečerja** (v.).

ČASNA TRPEZA [*hr.*]

Sto kvadratnog ili pravougaonog oblika na kome se služi **Evharistija** (v.). U časnu trpezu polaže se deo **moštiju** (v.) **mučenika** (v.).

ČELEBI [*i*] – (*tur.*).

Pojam koji znači pisar, pesnik, učenjak, školovana osoba, čitač.

ČETVOROJEVANĐELJE [*hr.*]

Bogoslužbena knjiga (v.) u kojoj se nalaze četiri **Jevanđelja** (v.) iz **Novog zaveta** (v.). Na kraju se nalazi uputstvo svešteniku kojim redom se u crkvi čitaju odlomci iz ove knjige.

ČETVRTI VASELJENSKI SABOR [*hr.*]

Na ovom saboru, koji je sazvan 451. godine u Halkidonu, raspravljalo se o prirodamu Hristovim. Sa jedne strane su bili oni koji su tvrdili da u Hristu postoji samo jedna, bogočovečanska priroda, a sa druge da u Hristu postoje dve prirode: božanska i čovečanska. Sve razmotrivši, Sabor je doneo odluku po kojoj u Hristu postoje dve prirode. U svom orosu (izloženju) sabor naglašava da pravoslavni

ispovedaju „Njega jednog i istog Hrista, Sina, Gospoda, Jedinorodnog, u dve prirode nesliveno, neizmenljivo, nerazdeljivo, nerazlučno poznatog...“. Naglašavajući više puta veru „u jednog i istog“ Hrista, sabor je želeo da naglasi da nema nikakve podele u Njemu. Međutim, shvatanje **monofizita** (v.) koji su verovali da postoji samo jedna priroda u Hristu, moralo je da bude odbačeno kao jeretičko zbog toga što takva novonastala priroda ne bi bila ni božanska ni čovečanska nego neka traća. U tom slučaju Hristos ne bio ni istiniti Bog ni istiniti čovek. U tom slučaju bi čitava tajna **Ovaplóenja** (v.) bila uzaludna, pošto sa Hristom ne bismo mogli da ostvarimo zajednicu budući da bi On bio različite prirode od nas. A sa druge strane, čak i kada bismo takvu zajednicu i mogli da ostvarimo, ona za nas ne bi bila spasonosna jer Hristos ne bi više bio ni istiniti Bog.

Pored dogmatskog ispovedanja vere, ovaj sabor je doneo dvedeset osam kanona a još dva su mu pridodata iz saborskih akata. Međutim, iako su se paski legati saglasili sa odlukama sabora pa time i sa donetim kanonima, 28. kanon koji govori o položaju Carigrada odmah iza Rima, pape kasnije nisu htele da prihvate. Tako se u nekim starim zbornicima može naći samo dvadeset sedam kanona. (v. **Vaseljenski sabori, Pomesni sabori i Kanoni Sv. Otaca**).

ČISTILIŠTE [*hr.*] – (lat: *purgatorium*).

Dogmat rimokatoličke crkve. To je naziv za čišćenje duše nakon smrti, s ciljem postizanja svetosti potrebne za ulazak u raj. Slična verovanja postoje i u judaizmu, islamu i zoroastrizmu. U književnosti, italijanski pesnik Dante Alighieri, napisao je istoimenu knjigu u trilogiji Božanstvene komedije.

Pravoslavna crkva ne prihvata ovo učenje, a ne prihvataju ga ni protestanti (v. **reformacija**), mada iz različitih razloga.

ČISTA BRAĆA [*i*]

Ogranak sinkretističke sekte Ismailija koje je počelo s delovanjem još u X veku. Priznavali su ispravnost svih religija i filozofija. U svoje učenje su uneli dosta elemenata grčke filosofije kao i neke elemnte judaizma i hrišćanstva.

D

DAN GOSPODNJI [*hr.*] (v. **Nedelja**).

DAROHRANILNICA [*hr.*]

Predmet koji se koristi u pravoslavnom bogoslužju (v. **Sasudi sveti**). U njoj se čuvaju **Sveti Darovi** (v.) za pričešćivanje (v. **Evahristija**) bolesnika. Često se izrađuje u obliku makete crkve.

DAR-UL-AHD [*i*] – (*arap.* „zemlja pogodbe“, „zemlja nagodbe“, „zemlja dogovora“). Administrativna jedinica koja je sklopila ugovor sa **hilafetom** (v.). Dar-ul-Ahd u zamenu za ‘haradž’ od islamske države dobija garancije za bezbednost te zemlje kao i samostalnost njihove uprave. Sama ideja je osporavana od strane nekih poznavalaca islama koji su tvrdili da određeno područje može biti samo **Dar-ul-Islam** (zemlja islama) (v.) ili **Dar-ul-Harb** (zemlja rata) (v.) dok je imam Šafi, na osnovu tadašnjeg postojanja tako opisanih administrativnih jedinica, opravdava upotrebu termina ‘Dar-ul-Ahd’. U praksi je to bio naziv za zemlju koja se nalazila u vazalnom položaju.

DAR-UL-HARB [*i*] – (*arap.* zemlja rata).

Oblast izložena borbenim dejstvima. Područje u kojem se muslimanima ne sudi **Šerijatom** (v.) te u kojem muslimani nemaju adekvatnu zaštitu. Ovaj naziv, u širem kontekstu, označava sve one zemlje koje nisu pod islamskom vlašću.

DAR-UL-ISLAM [*i*] – (*arap.*).

Teritorijalna celina na kojoj vlada islamski zakon. Cilj je islama da čitav svet postane Dar-ul-islam, odnosno da svi narodi sveta postanu muslimani. Na ovakvom gledištu nemuslimani često zameraju muslimanima, optužujući ih da im je cilj da, ako je potrebno, i nasilnim sredstvima, uvedu islam u sve zemlje sveta. Ni među samim muslimanima ne postoji jedinstven stav po ovom pitanju.

DAVIDOVA ZVEZDA [*j.*] – (v. **Magen David**).

DEDŽAL [*i*] – (*arap.*).

Po islamskom verovanju, to je biće koje će doći pred kraj sveta i odvesti u zabludu ogroman broj ljudi. Imaće samo jedno oko a na čelu će mu iskreni vernici moći pročitati reč „nevernik“. Na kraju će ga ubiti Isus. Dedžal predstavlja islamsku verziju hrišćanske vere u dolazak **antihrista** (v.).

DEFTEROKANONSKE KNJIGE [*hr.*]

Knjige **Svetog Pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.) koje su u **kanon** (v.) uključene od najstarijih vremena. Ovaj naziv dobile su na Zapadu, pošto se tamo o njima vodila rasprava. Protestanti usvajaju uži kanon, bez ovih knjiga. Ove knjige se ne nalaze u prevodu Starog zaveta Đure Daničića, pošto je on prevodio sa nemačkog (protestantskog) izdanja.

DEKALOG [*hr.*] – (gr. „deset reči, zapovesti“)

Deset Božijih zapovesti koje je Bog dao Mojsiju na Sinaju (Izl 34, 28). Sadržaj je zabeležen u **Knjizi Izlaska** (v.) (Izl 20,1-7) i **Knjizi Ponovljenih zakona** (Ponz 5, 6-21).

DELA APOSTOLSKA [*hr.*]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) koja pripada **Novom zavetu** (v.). Autor ove knjige je Luka, onaj isti koji je

napisao i Jevanđelje. Predstavlja nastavak njegovog Jevanđelja, a upućena je nekom Teofilu. U ovoj knjizi su opisana misionarska putovanja Apostola Pavla, nevolje i progoni sa kojima se rana Crkva suočavala. Knjiga je nastala najverovatnije oko 80-85. godine.

DERVIŠ [*i*] – (*pers.* „siromah“, „prosjak“).

Musliman koji kroz usamljivanje ili pripadnost jednom od **sufijskih** (v.) **tarikata** (v.) želi da se približi Bogu. Derviš nije prosjak u osnovnom smislu te reči, već on Bogu prepušta da zadovolji sve njegove potrebe. Ime derviš se vezuje i za sufije koje lutaju, a koji su poznati pod imenom malamatiye, kalanderi ili huderije. Kod nas se pod dervišima uglavnom smaraju „derviši koji se vrte“, tj. koji padaju u ekstazu tokom ritualnog plesa. To su zapravo **melevije** (v.), pripadnici melevijskog derviškog reda koji su verni učenju Dželaludina Rumije.

DEVEDESET PET TEZA [*hr.*] – (v. **Protestantizam**).

DIN [*i*] – (*arap.*).

Izraz koji u islamu označva veru, u smislu spoja religije i praktičnog života.

DIKIRIJE [*hr.*]

Dvokraki svećnjak kojim episkop blagoslija na Liturgiji. Simbolički oubačava dve prirode u Hristu – božansku i čovečansku.

DIOTELITIZAM [*hr.*]

Pravoslavno učenje prema kome u Hristu postoje dve prirode, Božanska i čovečanska, i svaka od ovih priroda ima sopstvenu volju, kao prirodno svojstvo. (v. **Monotelitizam**).

DISKOS [*hr.*] – (gr. a lat. *patena*).

Predmet koji se koristi u pravoslavnom bogoslužjenju (v. **Sasudi sveti**). Na diskosu se na **Liturgiji** (v.) uznosi hleb koji se osvećuje u Telo Hristovo. Diskos nalikuje tanjiriću, sa postoljem je ili bez njega, okrugao i pljosnat.

DOBROTOLJUBLJE [*hr.*]

Knjiga koja se još zove i Filokalija. Sadrži odabrane tekstove Svetih Otaca. Satavljena je, najvećim delom, u vreme procvata isihazma (v.) na Svetoj Gori (v.) i Balkanu. Prvobitni zbirku rukopisa je proširio korinjski episkop Makarije Notaras (1731-805). Njegov rad je nastavio Sv. Nikodim Svetogorac (1749-1809), a knjiga je prvi put objavljena u Veneciji 1782. Sv. Pajsije Veličkovski je preveo Dobrotoljublje na slovenski jezik i ovaj prevod je objavljen u Petrogradu 1793. Jedan vek kasnije Sv. Teofan Zatvornik je preveo Dobrotoljublje na ruski jezik, ali je neke tekstove delimično preradio i skratio, neke izostavio, ali i dodao veliki broj spisa. Ovaj ruski prevod je objavljen u pet tomova. Manastir Hilandar je u naše vreme počeo prevođenje i objavljivanje srpskog prevoda sa ruskog, i do sada je objavljeno četiri toma.

DOGMA [*hr.*] – (gr. „mišljenje, pravilo“)

Pored mnoštva drugih značenja, ova reč se najpre koristi da označi učenje koje je Crkva saborno prepoznaje kao autentični izraz svoje vere.

DOGMATIK [*hr.*]

Crkvena pesma koja se u pravoslavnoj crkvi koristi na bogoslužjenju. Predstavlja vrstu **tropara** (v.) a naziv je dobila po sadržaju, u kome se iznose **dogmatske** (v.) istine Crkve.

DOHALKIDONSKE CRKVE [hr.]

Ovo su crkve koje su se kao odvojen formirale u V veku, nakon neprihvatanja odluka **III** (nestorijanci) i **IV** (monofiziti) **vaseljenskog sabora** (v.). Zovu se još i *starim istočnim* ili *orijentalnim pravoslavnim crkvama* (za razliku od *Istočnih pravoslavnih*). Ovoj grupi pripadaju:

Koptska crkva, čijim se utemeljivačem može smatrati aleksandrijski patrijarh Dioskor I koji je u Halkidonu 451. podržao monofizitsku struju. Za život ove Crkve naročiti značaj ima monaštvo. Pripadnici ove Crkve vode poreklo od starih Egipćana. Titula patrijarha je „papa Aleksandrije i patrijarh prestola svetoga Marka“, a sedište je u Kairu.

Sirijska crkva, nastale od grupe monofizita okupljenih oko antiohijskog patrijarha Petra 455. godine. Poznata je i kao *sirijsko-jakovitska*, po episkopu Jakovu Baradaju koji je zaslužan za njenu organizaciju. Sedište Crkve je od 1959. u Damasku, a od 878. patrijarsi nose titulu Ignjatije.

Sirijska (malabarska) crkva je dobila **autokefalnost** (v.) od Sirijske antiohijske 1912. Sedište poglavara je u Kotajami (Kerala, Indija).

Jermenska apostolska crkva je pre V veka bila u pogledu jurisdikcije potčinjena katedrama Kesarije Kapadokijske i Antiohije, ali se tada, usled prihvatanja **monofizitizma** (v.), od njih odvaja. Sedište crkve je u Ečmijadzinu, a postoje i Jerusalimski patrijarhat (od 622. godine), Kilikijski katolikosat (od 1441) i od 1461. Carigradski patrijarhat.

Etiopska crkva je plod misije Sirijca, sv. Frumentija, koji je imao katedru u prestonici Aksumu. Crkva je konačno pristupila monofizitstvu u VIII veku. Od

1958. je autokefalna, a sedište patrijarha je u Adis-Abebi.

Asirijska crkva Istoka, poznata i kao „haldejska“ ili „nestorijanska“. Sledbenici patrijarha Nestorija su našli sklonište u Persijskom carstvu. Od 424. Crkva se proglašava nezavisnom od Antiohije, a sedište joj je u Selevkiji-Ktesifoni. Crkva je razvila znatnu misionarsku delatnost u Kini i Indiji, a svoje vernike ima u Iraku, Iranu, Siriji i Libanu. Sedište je u Iranu.

DOMINIKANCI [hr.]

Red koji je osnovao sv. Dominik, ustrojen 1220. Naziv reda je *Ordo praedicatorum* (Red propovednika), te je iz samog naziva jasno šta je glavna delatnost reda. Ovaj red dao je veliki broj značajnih naučnika, među kojima treba istaći sv. Alberta Velikog i sv. Tomu Akvinskog, kao i veliki doprinos zasnivanju temelja evropskog obrazovnog sistema.

DOMOSTROJ (v. **Ikonomija**).

DOVA [i] – (arap.).

U islamu, molba upućena Tvorcu.

DRUGA KNJIGA DNEVNIKA [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). Predstavlja celinu sa **Prvom knjigom dnevnika** (v.).

DRUGA KNJIGA O CAREVIMA [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). Čini jedinstvenu celinu sa **Prvom knjigom o carevima** (v.).

DRUGA KNJIGA SAMUILOVA [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). Čini celinu sa **Prvom knjigom Samuilovom** (v.).

DRUGA POSLANICA JOVANOVA [hr.]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) **Novog zaveta** (v.) koja pripada tzv. **Sabornim poslanicama** (v.). Autor je verovatno Ap. Jovan. Ovo krako pismo je napisano u Efesu, negde oko 100. g po Hr.

DRUGA POSLANICA KORINĆANIMA [hr.]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) koja pripada **Novom zavetu** (v.). Napisana je u Makedoniji 57. po Hristu. Autor ove poslanice je Apostol Pavle.

DRUGA POSLANICA PETROVA [hr.]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) **Novog zaveta** (v.) koja pripada tzv. **Sabornim poslanicama** (v.). Zajedno sa prvom poslanicom Pterovom, napisana negde oko 65. po Hr. kao podrška hrišćanima koji su bili gonjeni. Autor ove poslanice je Apostol Petar.

DRUGA POSLANICA SOLUNJANIMA [hr.]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) koja pripada **Novom zavetu** (v.). Napisana je Korintu, 51. po Hr. Autor ove poslanice je Apostol Pavle. Upućena je crkvenoj opštini Soluna. U njoj se, između ostalog, govori o Drugom dolasku Hristovom i opštem vaskrsenju mrtvih.

DRUGA POSLANICA TIMOTEJU [hr.]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) koja pripada **Novom zavetu** (v.). Drugo od dva pisma – poslanice – koje je Apostol Pavle uputio svom saradniku Timoteju. Napisana je oko 64. ali je redigovana oko 100. po Hr.

DRUGI VASELJENSKI SABOR [hr.]

Ovaj sabor je sazvan 381. godine u Carigradu, koji je još nazivan i „Novim Rimom“. Sazvao ga je car Teodosije I Veliki (379-395), zbog arijanske jeresi koja je ponovo podigla glavu nakon osude na **Prvom vaseljenskom saboru** (v.), kao i zbog pojave srodne jeresi – duhoborstva.

Kao što je Arije negirao božanstvo Sina, tako su duhoborci negirali božanstvo Duha Svetoga, trećeg lica **Svete Trojice** (v.). Na ovom saboru su bili prisutni uglavnom episkopi Istoka i Egipta, njih oko sto pedeset. Ovaj sabor je dopunio **Simvol vere** (v.) koji se zbog toga i naziva Nikeo-carigradski. Na saboru je, takođe, osuđen i jeretik Apolinarije laodikijski (v. Apolinarizma) koji je učio da Hristos nema ljudsku dušu, nego da njeno mesto zauzima Logos koji se kroz usavršavanje obožio i tako postao Bog. Ovaj sabor je doneo sedam kanona. (v. **Vaseljenski sabori, Pomesni sabori i Kanoni Sv. Otaca**).

DRUZI [*i*] – (*arap.*).

Islamska sekta čiji pripadnici naseljavaju delove Sirije, Libana i Palestine. Ime su dobili po ad-Daraziju (XI vek). Uče o šestom fatimidskom **imamu** (v.) El-Hakimu, za kojeg smatraju da je otelovljenje božanstva. Do spoznaje Jednog, moguće je doći samo preko El-Hakima, tako da je centralno mesto ovog kulta obožavanje Jednog. Zato su druzi sa sebe uzeli naziv *muwahidun* – unitaristi. Druzi očekuju povratak El-Hakima i Hamze za koje veruju da su skriveni poput dvanaestog imama kod **Imamita** (v.). Druzi neguju zatvoreni verski sistem u kome se njegovi poznavoci nazivaju „mudri“ dok se ostali vernici nazivaju „neupućeni“. Službe obavljaju četvrtkom uveče, I na njima mogu da prisustvuju samo „mudri“,

dok je neupućenima dozvoljeno da učestvuju samo u manje tajnim obredima.

DUH SVETI [*hr.*]

Treće lice Svete Trojice. Duh Sveti je taj koji u svemu sadejstvuje Sinu Božijem i sa Njim čini sve po blagoslovu Boga Oca. On je taj koji je učestvovao u **Ovaploćenju** (v.) Hristovom, On je Taj koji je Hrista vaskrsao iz mrtvih. Duh Sveti je taj koji je sišao na Apostole i On je taj, koji u **Evharistiji** (v.) čini Hrista prisutnim „u sve dane do svršetka veka“. U **Simvolu vere** (v.) hrišćani ispovedaju veru u: „Duha Svetoga, Gospoda životnornoga, koji od Oca ishodi, koji se sa Ocem i Sinom zajedno poštuje i zajedno slavi, koji je govorio kroz proroke“. V. i **Bogojavljenje** i **Miropomazanje**.

DUNJALUK ili **DUNAJLUK** [*i*] – (*arap.*).

Pojam koji u islamu označava "ovaj svet" za razliku od „onog sveta“ koji se naziva "ahiret". Prema islamskom učenju iz dunjaluka se nakon smrti prelazi u **ahiret** (v.).

DUNAJLUK [*i*] – (v. **Dunjaluk**).

DUŠA [*hr.*] – (gr. *psyche*, lat. *anima*)

Prema starogrčkom verovanju, duša je predstavljala besmrtni deo čoveka, dok je telo manje veredno. Hrišćani su, međutim, oduvek insitirali na tome da je duša po svojoj prirodni smrtna, a da to što ona ne umire sa telom možemo zahvaliti samo dobroti Božijoj. Pa i tako, duša nije čitav čovek. Kao što je telo bez duše leš, tako je duša bez tela utvara. Zato, suprotno verovanjima mnogih, nada hrišćanska nije pre svega u tome što je duša besmrtna, već u tome što

je Hristos vaskrsao i što će tako i nas vaskrsnuni kada ponovo dođe i osnuje Carstvo Božije.

DŽ

DŽABRIJA [i] – (arap.).

Islamska sekta koja zastupa verovanje prema kome čovek nema slobodu izbora.

DŽAHILIJET [i] – (arap. „neznanje“).

Sama reč dolazi od termina *džehl* što na arapskom znači ‘neznanje’, pa tame džahilijet označava „vreme neznanja“. Najčešće se ovaj upotrebljava da se njime označi period pre nastanka **Kurana** (v.). Ovaj pojam ima negativno značenje, pa se kao primer džahilijeta obično navodi da su u to vreme Arapi novorođenu žensku decu živu zakopavali.

DŽAIZ [i] – (arap. „dozvoljeno“).

Dok pojam „mubah“ označava dozvoljene radnje za koje se neće biti nagrade ni kazne. Džaiž označava sve dozvoljene radnje bilo da su one obavezne (v. **vadžib**), preporučene (v. **Mendub**) ili pokuđene (v. **mekruh**).

DŽAMIJA [i] – (arap.)

Za razliku od reči „mesdžid“ koja označava svaki objekat u kojem se redovno obavlja **namaz** (v.) Izraz „džamija“ se koristi za objekte koji su za to namenski građeni a koje u svom sklopu imaju i **minaret** (v.).

DŽIBRAIL [i] – (arap.).

Ime jednog od **meleka** (v.) koga Bog povremeno šalje u svet da bi objavljivao Njegovu volju. To je islamski naziv za Arhangela Gavрила u hrišćanstvu.

DŽEHENEM [i] – (arap.).

U islamu ovaj pojam označava pakao ili **geenu** (v.), tj. mesto na kome će nakon Sudnjeg dana završiti grešnici koji su takvu kaznu zaskušili.

DŽEMAT [i] – (arap.).

Manja zajednica islamskih vernika. Dok se reč ‘umet’ odnosi na sve muslimane, termin ‘džemat’ može označavati nekoliko domaćinstava koji gravitiraju oko jedne džamije kao i grupe vernika koji se okupljaju oko zajedničkih interesnih sfera. Paralela džamatu u hrišćanstvu bi bila **parohija** (v.), odnosno župa.

DŽENABE [i] – (arap.).

Stanje nečistoće tela zbog polnog odnosa. Osoba koje se nalazi u tom stanju se naziva džunupom i čistoću tela ponovo može postići samo kupanjem (v. **gusulom**) ili u nedostatku vode (v.) **tejemumom**.

DŽUNUP [i] – (v. **Dženabe**).

DŽENAZA [i] – (arap.).

Reč dolazi od koriena ‘gnz’ što znači „pokriti“. Ovaj izraz označava pogrebni obred kod muslimana.

DŽIHAD [i] – (arap. „nastojati“, „težiti“).

Borba s ciljem pridobijanja Alahovog zadovoljstva. Muslimani imaju dužnost da se bore protiv lične nepobožnosti, ali i protiv neprijatelja islama. Mnogi savremeni muslimanski mislioci insistiraju upravo na ovom značenju džihada kao borbe protiv sopstvenog greha. Iako islam daje prednost miroljubivom načinu širenja vere, džihad može da označava i „sveti rat“. Prema islamskom verovanju, muslimani čine **dar al-islam** (v.), „kuću islama“, dok ostatak sveta predstavlja **dar al-harbu** (v.) – „kuću rata“. Dužnost je muslimana da nastoje da čitav svet pretvore u dar

al-islam, najpre miroljubivim putem, ali ako je potrebno, i svetim ratom – džihadom.

DŽIBRIL [*i.*] – (v. **Gavril**).

DŽINI [*i*] – (*arap.*).

Svesna bića nevidljiva ljudskom oku. Jedu, piju i razmnožavaju se. Oni su nešto između ljudi i meleka (v.). Mogu biti dobri i zli, pametni, glupi itd. Kao i ljudi, biće pozvani na odgovornost za svoja dela i uverenja. Imaju neke karakteristike demona (v. **Satana**) u hrišćanstvu, ali ne dosledno. Pretpostavlja se da verovanje u ova bića potiče iz paganskog, preislamskog vremena.

DŽIZJA [*i*] – (*arap.*).

Porez koji plaća nemuslimansko stanovništvo islamske države. Ovaj su porez dužni da plaćaju samo odrasli muškarci koji su duhom i telom sposobni, i koji imaju materijalna sredstva za to. Žene, deca i starci su izuzeti od obaveze plaćanja. Siromašni su plaćali manji, utvrđeni iznos, a bogati veći. Džizija se je kod nemsulimana uglavnom shvatana kao poseban porez, kojim se „kupuje“ pravo ispovedanja sopstvene vere i neprelaženja na islam.

DŽENET [*i*] – (*arap.*).

Rajski vrt, prema islamskom verovanju, mesto kome će nakon Sudnjeg dana vernici biti nagrađeni. Dženet u bukvlanom prevodu znači *vrt* ili *bašta*. U **Kurano** (v.), dženet se spominje u više **sura** (v.), kao nagrada za dobra dela. Opis Dženeta je dat u suri Grom u trideset petom **ajetu** (v.), gde piše: „Ovakav je dženet obećan onima koji se Alaha budu bojali: vrtovi sa rekama, s plodovima kojih uvek ima i s trajnom

hladovinom; to će biti nagrada onima koji se budu zla klonili, a neverniciima će kazna vatra biti“.

DŽUMA [*i*] (*arap.*).

Opšti skup, odnosno dan opšteg skupa. Pojam označava zajedničku molitvu (v. **Namaz**) koja se održava svakog petka umesto uobičajenog podnevnog namaza.

Đ

ĐAKON [*hr.*]

Đakon znači „služitelj“. Njegova uloga na Liturgiji je da služi episkopu i prezviterima. Đakonsko služenje je oduvek poređeno sa anđeoskim. Đakoni ne mogu da samostalno vrše **Evharistiju** (v.) niti druge **Svete tajne** (v.). Najpoznatiji među đakonima svakako je Arhidakon prvomučenik Stefan.

ĐAKONISA [*hr.*]

Služba koja je postojala u staroj crkvi. Đakonise su obično bile starije žene koje su pomagale prilikom krštenja žena i devojaka. Postoje svedočanstva da su vršile službu koja je po svemu bila slična **đakonskoj** (v.). Međutim, ova služba je kasnije nestala.

ĐAVO

Zlo biće koje želi propast ljudi i čitavog sveta. Reč đavo je grčkog porekla i dolazi od «diavolos» što znači, klvetnik ili opadač. U hrišćanstvu se naziva **Satana** (v.) a u islamu **Šejtan** (v.).

E

EDŽEL [i] – (arap.).

Utvrđeno vreme čovekovog života ili datum njegove smrti. Muslimani veruju u ovaj vid sudbinskog predoređenja, u neku vrstu predestinacije.

EGZEGEZA (gr. *exegeomai* «vodim», «tumačim») Objašnjenje teksta, najčešće **Svetog pisma** (v.), što može obuhvatati prevod, parafrazu ili objašnjenje značenja. Egzegeza može biti objašnjenje misli samoga autora, ali i primena njegove misli na savremeni problem.

EHL-UL-KITAB [i] – (arap. ‘zajednica Knjige’)

Pojam koji muslimani upotrebljavaju da njime označe hrišćane i Jevreje koji, za razliku od mnogobožaca, poseduju pisane objave, koje je Alah objavio Mojsiju, Davidu i Isusu. Muslimani smatraju da te objave nisu u celosti i ispravno sačuvane, te da je **Kuran** (v.) jedina autentična Božija objava koja danas na svetu postoji.

EJUBIDI [i] – (arap.).

Dinastija kurdskog porekla koju je utemeljio Saladin Ejubija.

EKBER [i] – (v. **Akbar**).

EKLISIOLOGIJA [hr]

Grana **teologije** (v.) koja se naročito bavi tajnom **Crkve** (v.) u svim njenim aspektima.

EKSKOMUNIKACIJA (v. Anatema).

EKUMENIZAM ili IKUMENIZAM [hr.]

Ovo je naziv koji označava nastojanje oko pomirenja, saradnje, zbližavanja i jedinstva hršćanskih crkava. Dok se međureligijski dijalog odnosi na sve religije, ekumenizam predstavlja napor unutar hršćanskih crkava. Za razliku od unijaćenja, u ekumenizmu se naglasak stavlja na ravnopravan dijalog među hršćanskim konfesijama. Savremeni ekumenizam je nastao u XIX veku unutar protestantskih crkava (ekumenski pokret).

Iako principi na kojima počiva današnji ekumenski pokret, oličen pre svega u Svetskom savetu Crkava, ne odgovaraju u potpunosti pravoslavnom predanju i samopoimanju, sve pomesne pravoslavne Crkve su u njemu uzele učešće:

Vaseljenska Patrijaršija – Carigrad, 1947.

Aleksandrijska Patrijaršija – Egipat, 1948.

Antiohijska Patrijaršija – Damask, 1946. i 1952.

Jerusalimska Patrijaršija – 1946. i 1961.

Ruska Patrijaršija – Nju Delhi, 1961.

Srpska Patrijaršija – Beograd, 1965.

Rumunska Patrijaršija – Nju Delhi, 1961.

Kiparska Crkva – Nikozija, 1946.

Grčka Crkva – Atina, 1947.

Poljska Crkva – Nju Delhi, 1961.

Gruzijska Crkva – Pariz, 1962.

Čehoslovačka Crkva – Ženeva, 1966.

Američka Pravoslavna Crkva – Evanston, 1954.

Japanska Pravoslavna Crkva – Ženeva, 1973.

Pravoslavna Antiohijska Arhiepiskopija u Americi – Evanston, 1954.

Rimokatolička Crkva je u početku bila vrlo skeptična i suzdržana. Međutim, nakon Drugog vatikanskog Koncila (1962.-1965.) prihvata osnovna načela ekumenizma i odriče se unijaćenja.

EKSAPOSTILAR [hr.]

Crkvena pesma koja se u pravoslavnoj crkvi koristi na bogoslužjenju.

EKSKOMUNIKACIJA [hr.] – („izopštenje iz zajednice“).

Isključenje hrišćanina ili grupe hrišćana (v. **jeres**) iz **Crkve** (v.). Ovo najpre podrazumeva lišavanje prava učešća u **Evharistiji** (v.), kao vrhunskom izrazu hrišćanskog života, kao i svim drugim **bogosluženjima** (v.).

ELEMENTI, EVHARISTIJSKI [hr.]

Hleb i vino koji se koriste u **Evharistije** v. Ova dva elementa (vinu se dodaje i voda) su neophodna i jedino se oni mogu koristiti za savršavanje Evharistije. Bilo je jeretika (v. **Jeres**) koji su, na primer, koristili vodu umesto vina.

ENCIKLIKA [hr.] – (lat. „okružna poslanica“)

Kod rimokatolika je to naziv za **papino** (v.) okružno pismo upućeno pre svega episkopima (biskupima) ali i svim vernicima. Ta vrsta dokumenta ima kod rimokatolika najveću snagu i obvezujući karakter. Obično se bavi važnim pitanjima vere ili morala.

Ovo može biti naziv za episkopske poslanice uopšte. Za istoriju Crkve su, tako, naročito značajne poslanice sv. Atanasija Velikog.

ENSAR [i] – (v. **Ansar**).

EPARHIJA [hr.]

Crkvena oblast kojom upravlja jedan **episkop** (v.). U strini je hrišćanstvo bilo uglavnom gradska religija. Episkopi su bili ti koji su služili **Evharistiju** (v.) u tom gradu. Vremenom, kako je broj vernika rastao, pojavila se potreba za služenjem Evahristije u manjim, seoskim, sredinama. Tako su nastali horoepiskopi – seoski epikopi. Međutim, horoepiskopi su zuskoro ukinuti, a u sela iili delove grada slati su prezviteri, koji su u ime Episkopa savršavali Liturgiju. Tako danas imamo vrlo velike eparhije na čijem se čelu nalazi Episkop, a u čije ime, po mnogim gradovima i selima služe prezviteri.

EPEKTAZA [hr.] – (gr. *epektasis*, „penjanje“).

Ova reč označava neprestano napredovanje u vrlini i delanju na koje su pozvani svi hrišćani. Učenje je naročito razradio sveti Grigorije Niski, koristeći se kao **tipom** (v.) Mojsijevim uspinjanjem na goru.

EPIKLEZA [hr.] – (gr. *epiklesis*, „prizivanje“, lat. *invocatio*).

Na Istoku, centralni deo **Evharistije** (v.), kada se vrši priziv Svetog Duha na narod i na predložene darove. Značaj epikleze bio je dugo jedan od kamenova spoticanja između crkava Istoka i Zapada. Naime, zapadni hrišćani centralni značaj u **anafori** (v.) pridaju rečima ustanovljenja.

EPISKOP [hr.] – (gr. „nadzornik“, „stratelj“, „upravitelj“, „pastir“).

Episkop je, pre svega predstojatelj **evharistijskog** (v.) sabranja. Episkop je glava pomesne Crkve, i on u sebi sažima (sabira) celokupnu zajednicu, postajući tako ikona Hrista koji u sebi sve sjedinjuje. Episkop je to oruđe sabornosti Crkve na pomesnom (lokalnom) nivou. Preko njega se nadilaze sve

prirodne i društvene razlike, i samo tako može da se ostvaruje jedinstvo svih u Hristu. Episkop, u tom svojstvu, predstavlja Boga pred zajednicom i zajednicu pred Bogom, i zato on vrši punu zakonodavnu vlast u svojoj Crkvi. Još na početku II veka, Sv. Ignatije Bogonosac piše: „Tamo gde je Episkop, tu neka bude i verni narod“ (Poslanica Smirnjanima, VIII, 2). Važno je naglasiti da episkopi svoju službu nemogu da vrše bez ostalih crkvenih službi: **prezviterske** (v.), **đakonske** (v.) i **laičke** (v.). Episkopi na saborima, pomesnim i vaseljenskim, donose odluke važne za život Crkve, ali ne kao individue, već kao „usta Crkve“, kao predstojatelji evharistijskog sabranja svoje **eparhije** (v.).

EPITRAHILJ [*hr.*] – (gr. *tráchēlos*, „okovratnik“). Deo bogoslužbene odežde pravoslavnog sveštenika i episkopa, a nalazi se pod **felonom** (v.), tj. ispod rize, a preko **stihara** (v.). To je zapravo duža, široka, krstovima izvezena traka s izrezom za glavu a odgovara **štoli** (v.) kod rimokatolika. Epitrahilj je sličan đakonskom oraru, samo su mu oba kraja napred sastavljena. Stavlja se oko vrata i pruža do ispod kolena.

Epitrahilj predstavlja najvažniji deo sveštenečke odežde koji označava blagodat Svetoga Duha koji se spušta na sveštenika. Bez epitrahilja jerej ne sme vršiti nikakvo bogosluženje. (v. **Bogoslužbena odeća**).

EREC IZRAEL [*j.*] – (*jev.*: „zemlja Izraelova“). Biblijski naziv za jevrejsku državu pre podele na Izraelsko carstvo i Judeju. Danas Jevreji pod ovim pojmom podrazumevaju Palestinu.

ERMINEVTIKA (gr. *hermeneuo* «tumačim», «razlažem»)

Teološka nauka koja postavlja osnovna načela **egzegeze** (v.)

ESHATOLOGIJA [hr.] – (gr. *to eshaton*, „poslednje“, „konačno“).

Crkveno učenje o poslednjim događajima istorije (o njenom kraju) i o dolasku Carstva Božijeg, uspostavljanju Novoga veka. Stvarnost budućega veka je već sada na izvestan način, kao **ikona** (v.), prisutna u istoriji kao Crkva. No ovo prisustvo nije **parusija** (v.), nema apsolutni karakter, što znači da Crkva i dalje strada i da je „podložna“ istorijskom procesu, ali i da ono što je njena suština niti jeste od niti zavisi od ovog procesa, već predstavlja njegov smisao.

EVA

Adamova (v.) žena, majka Kaina, Avelja i Sita. U **knjizi Postanja** (v.) se na dva mesta pominje stvaranje žene. U 1, 27 se govori o istovremenom stvaranju oba pola («I stvori Bog čoveka po obličju svojemu, po obličju Božijemu stvori ga; muško i žensko stvori ih»), a u 2, 18-25 se govori o stvaranju Eve od rebra Adamovog. Ime Eva (*hawwa*) verovatno predstavlja arhaični oblik od *hayya* («živo biće»), te ga zato **Septuaginta** (v.) prevodi kao *zoe* («život»). V. i **prvrodni greh** (v.).

EVHARISTIJA [hr.] – (gr. „blagodarenje“)

Evharistija je događaj u kome Crkva projavljuje svoje „ja“. U Evharistiji se sabiraju sve crkvene službe: episkopska, prezvitera, đakonska i laička, kao bi zajednički služili Liturgiju. Sin Božiji je postao čovek

da bi premostio jaz koji deli Boga i tvorevinu. Prilikom svog **Vaznesenja** (v.), obećao je da će poslati Duha Svetoga Utešitelja, što je na **Pedesetnicu** (v.) i učinio. Duh Sveti tako, čini Hrista prisutnim u Evharistiji, omogućavajući nam da sa Njim imamo istinitu zajednicu i spasenje. Evharistija nam daje predokus budućeg veka, kada će Hristos doći i uspostaviti carstvo Božije na zemlji.

Evharistija, dakle, nije nešto što Crkva čini, već ona predstavlja samu srž, samo srce Crkve. Crkva jeste Crkva zato što služi Evharistiju. Sve ostale Svete tajne (v.), poput Krštenja, Miropomazanja, Pokajanja itd. imaju svoj smisao u Evharistiji.

U današnje vreme, mnogi koji se smatraju hrišćanima ne dolate na evharistijska sabranja, zbog toga što je došlo do poistovećenja hrišćanstva sa ideologijom. Međutim, u staroj Crkvi je bilo nezamislivo da se neko nazove hrišćaninom a da redovno ne učestvuje u Evharistiji.

EVIONITI [*hr.*]

Predstavljaju skup **gnostičkih** (v.) sekti pod snažnim uticajem judaizma. Iako su među njima postojale značajne razlike, zajedničko im je da su zabranjivali upotrebu mesa i alkoholnih pića, zadržavali su mnoge judejske običaje sa elementima hrišćanskog verovanja.

EZAN [*i*] – (*arap.*).

Najava, poziv na molitvu (v. **namaz**) od strane **mujezina** (v.).

F

FAKIH [i] (arap.).

Pojam kojim se u islamu označava pravnik, poznavalac **šerijatskog** (v.) prava.

FARISEJI (hb. *perushin*, „izdvojeni“)

Jevrejska verska grupacija. U jevanđeljima su uglavnom (ima, dakle, i pozitivnih primera kakav je Nikodim u Jevanđelju po Jovanu) predstavljeni kao glavni Hristovi protivnici. Josif Flavije u *Judejskom ratu* o njima govori kao o *revnosnim tumačima Zakona*. No, o učenjima fariseja nema gotovo nikakvih podataka. Jedino je izvesno da su verovali u zagrobni život.

FARZ [i] (arap.).

To je strogo obavezujuće, strogo naređeno delo čije se neizvršavanje kažnjava. Takav je, recimo, ramazanski post. Onaj ko prekrši ovaj post, ili iz opravdanih razloga ne može da posti (putnici, bolesnici, trudnice, dojilje itd) dužan je da naknadno, dan za dan, otposti ono što je propustio.

FATIMIDIJE [i] (arap.).

Šiitska (v.) dinastija koja je vladala Egiptom a koju je eliminisao vojskovođa Saladin Ejubijaizmeđu ostalog i zbog saveza koji su Fatimidiije sklopile sa krstaškom vojskom.

FELON [hr]

Bogoslužbena odežda (v.) **prezvitara** (v.) i **arhijereja** (v.; ranije, danas ga je zamenio **sakos** v.). U pitanju je drevna toga, bez rukava, kasnije na

Istoku spreda skraćena iz praktičnih razloga, a na Zapadu sa strane (v. **Misnica**).

FATVA [*i*] (v. **Fetva**).

FERMAN [*i*]

U islamu, termin koji označava neki nalog, naredbu, ukaz, dokument. Turski sultani su često izdavali različite fermene.

FETVA [*i*] – (*arap.*).

Formalno pravno mišljenje kompetentnog učenjaka. To je zakonska izjava u islamu koju izdaje pravnik, specijalista za određen slučaj. Fatva se obično izdaje da bi se razrešilo pitanje gde je **fiqh** (v.), islamsko pravo, nejasno. Osoba sposobna da izda fatvu naziva se **mudžtahid** (v.). Poznat je slučaj kada je iranski **ajatolah** (v.) Homeini, osudio na smrt pisca Salmana Ruždija.

FIKH [*i*]

Termin koji označava islamsko pravo.

FILIOQUE [*hr.*] (*lat.* „i od Sina“).

Dodatak koji je na Zapadu unesen u **Simvol vere** (v.), na saboru u Toledo 589. godine. Na latinskom znači „i od Sina“, tako da čitav odeljak sa ovim dodatkom glasi: Verujemo i u „Duha Svetoga koji od Oca *i od Sina* ishodi...“. Uvođenje filioque izazvalo je veliku polemiku između Istoka i Zapada i predstavlja jedan od teoloških razloga za nastanak Velike šizme 1054. godine. Prema shvatanju Pravoslavnih, samo je Bog Otac uzrok bića i Sina i Duha Svetoga. Filioque, pak, uvodi i Sina kao uzrok postojanja Duha Svetoga, poništavajući različitost ličnih svojstava među licima Svete Trojice, i uvodeći dvostruku uzročnost.

Takođe, Pravoslavni nisu mogli da prihvate ovo jednostrano menjanje Simvola vere, i smatrali su ovo nekanonskom interpolacijom. U savremenom teološkom dijalogu između Pravoslavnih i Rimokatolika, došlo je do izvesnog napretka, ali ne i do konačnog rešenja ovog spora.

Uvođenju filioque u Simvol vere, naročito je doprineo Karlo Veliki. Pape (v.) su se u početku suprotstavljale ovoj praksi. Lav III je odbio da filioque uvede u Simvol vere, ali je to kasnije prihvatio papa Benedikt VIII, 1014.

FILOKALIJA [*hr.*] – (v. **Dobrotoljublje**).

FRANCISKANCI ili **FRANJEVCI** [*hr.*]

Red male braće (fratres minores) koji je osnovao sveti Francisko iz Asizija 1209. kada je za svoje sledbenike sastavio, danas izgubljeno, prvo pravilo reda. Jedna od bitnih ranih karakteristika je potpuno siromaštvo reda, premda je kasnije dopušteno da red poseduje zajedničku imovinu. Pored svetog Franciska, jedan od najpoznatijih među mnoštvom franciskanskih svetitelja je sveti Antonije Padovanski.

FRESKA

Zidna slika u crkvama i manstirima. (v. **Ikona**). Oslikava se na svežem malteru pa zahteva veliku spretnost umetnika.

FRIGIJCI [*hr.*] – (v. **Montanizam**).

G

GAVRIL [*hr. j. i.*] – (heb. *Gabriel*, „čovjek Božiji“ ili „snaga Božija“).

Jedan od dva angela čija nam imena daje **Sveto pismo** (v.) (drugi je **Mihail** v.). Gavril se pominje i u Starom i Novom zavetu. U Starom zavetu se javlja npr. u knjizi proroka Danila (8, 16; 9, 21), a u Novom kao *blagovesnik*, donosilac vesti o rođenju Preteče Zahariji i o besemenom začecu Presvetoj Bogorodici (Lk 1, 11-20; 1, 26-38). Scena Blagovesti u pravoslavnim hramovima je uvek izobražena na dverima **ikonostasa** (v.).

U islamskoj tradiciji angel Džibril donosi proroku Muhamedu Kuran.

GAZI ili **GAZIJA** [*i*] – (*arap.* „junak“).

Ovo je titula koja se daje istaknutim muslimanskim borcima. Ovaj se izraz odnosi i na muslimanske borce u vreme Otomanskog carstva koji su išli u izvidnicu u hrišćanske krajeve, pripremajući napade na Vizantiju.

GEENA [*j.-hr.*] – (jev. *ge hinnom*)

Ime verovatno dolazi od imena doline jugoistočno o Jerusalima (Dolina sinova Hinomovih, *ge ben bne Hinnom*) u kojoj su Molohu i Tofetu spaljivanjem žrtvovana deca. Ova reč kasnije počinje da označava mesto boravka prokletih, Pakao. V. i **Had**, **Šeol**.

GEMARA [*j.*] – (*aram.* „predanje“).

Izraz kojim se, u užem smislu, označavaju Jerusalimski i Vavilonski **Talmud** (v.). Takođe se

njime označavaju rasprave **amoraim** (v.) o **mišni** (v.).

GEMATRIJA [*j.*] – (*jev.*: „brojčana vrednost“).

Pridavanje određene brojčane vrednosti slovima, rečima ili rečenicama. Ovo je omiljeno sredstvo za tumačenje svetih spisa kod jevrejskih mistika, posebno popularno u srednjevekovnom nemačkom **hasidizmu** (v.). Verovali su da ista brojna vrednost pojedinih reči predstavlja i njihovu suštinsku povezanost.

GETO [*j.*] –

Izraz koji se prvi put javlja u Veneciji u 16. veku i označava deo grada u kome su Jevreji bili prisiljeni da žive. Kasnije se ovako nazivaju i delovi drugih gradova u Evropi u kojima žive Jevreji. Do 19. veka getoi su nestali, kada su ih 1939. obnovili nacisti, ali sada kao pripremu za sprovođenje **holokausta** (v.).

GLAS [*hr.*]

U istočnom crkvenom pojanju glasovi predstavljaju osnovne melodijske tipove. Postoji osam glasova, četiri osnovna i četiri izvedena. Glasovi se menjaju svake sedmice, tako da novi glas započinje nedeljom.

Bogoslužbena knjiga (v.) koja sadži crkvene pesme podeljene za pojanje u osam glasova naziva se **Oktoih** (v.).

GLOSOLALIJA [*hr.*] – (gr. „govorenje jezika“).

Harizma koja je postojala u drevnoj Crkvi, na koju referiše dosta novozavetnih mesta. Nije u potpunosti jasno šta označava „govorenje jezika“. Najverovatnije je, sa psihološke tačke gledišta, u pitanju prestanak svesne kontrole govornih organa – i njihovo prepuštanje sferi podsvesnog. Ova vrsta

govora je zahtevala tumačenje „jer je veći onaj koji prorokuje nego onaj koji govori jezike, sem ako i tumači, da se Crkva izgrađuje“. Verovatno slični fenomeni se mogu i danas primetiti u harizmatiskim pokretima među protestantima.

GNOSTICIZAM [hr.] – (gr. „znanje“).

Predstavlja skup različitih učenja koja svoju osnovu imaju u sinkretističkom spajanju hrišćanstva sa elementima različitih religija i misterija, najčešće persijskog, jelinskog, vavilonskog i indijskog porekla. Zajednička odlika svih gnostičkih istema jeste dualizam duha i materije, s tim što su tumačenja i pristupi često međusobno različiti. Gnosticizam je bio vrlo razvijen u prvom i drugom veku hrišćanske ere. Neke gnostičke sekte spomenute su već u novozavetnim spisima, a pominju ih i Sveti Oci, među kojima posebno Sv. Irinej Lionski, koji je napisao i obimno delo „Protiv jeresi“ (*Adversus haereses*) koje je danas najbolji izvor za proučavanje starih gnostika, budući da njihovi spisi najčešće nisu sačuvani. Od hrišćanskih gnostika prvog i drugog veka pomenućemo sledeće: Simon (Mag) iz Samarije, Nikolaj, osnivač sekte nikolaita (Otk 2, 6, 15; 1Jn 2, 19), Kerint, savremenik Apostola Jovana, Menandar iz Samarije, Satornil iz Antiohije, Vasilid iz Aleksandrije, Karpokrat, Kerdon, Markion iz Sinope, Pont i Vardesan iz Edese.

GOLEM [j.]

U jevrejskom folkloru, lik koji oživljava. Još od srednjeg veka pričale su se priče o mudracima koji mogu da daju život oblicima od gline koristeći čarobne formule ili svete reči. Golemi su u početku predstavljani kao savršene sluge, čija je jedina greška

bila to što su ispunjavali naredbe gospodara previše doslovno ili mehanički. Kasnije golemi su zamišljeni kao zaštitnici Jevreja u vreme progona, ali imali su i svoju zastrašujuću stranu.

GOLGOTA

Mesto u **Jerusalimu** (v.) na kome je **Isus Hristos** (v.) razapet. Ovaj pojam se koristi i da se njime označi neko veliko stradanje. Na pr.: «Golgota srpskog naroda na Kosovu i Metohiji».

GONULIJA [i] – (tur.)

Naziv za dobrovoljca u osmanlijskim jedinicama vojske hilafata.

GOSPOD [hr. j.] – (v. **Adonaj**)

GREH [hr.]

Najpre, Adamov ili praroditeljski greh, čija je „suština“ prekid zajednice sa Bogom. Svi gresi proističu iz Adamovog greha, i to ne u smislu mehaničkog prenošenja bez lične odgovornosti, već kao iskvarenost, preko zloupotrebene slobode volje, samog načina na koji postoji ljudska priroda. Ovo se pre svega odnosi na čovekovu ograničenost smrću. Naime, prvi čovek je stvoren sa ciljem da se sjedini sa Bogom. Sjedinjenje sa Bogom znači za čoveka život. No, da bi bilo istinsko i savršeno, način ovog sjedinjenja mora biti odgovarajući načinu postojanja Boga. Budući da je Bog ljubav, sjediniti se sa njim moguće je samo ljubavlju, a ljubav je nezamisliva bez slobode. No isto tako, sloboda bez ljubavi ne može biti sloboda. U tom smislu, praroditeljski greh možemo upravo okarakterisati kao pokušaj da se ostvari sloboda bez ljubavi, budući da praroditelji nisu verovali/uzvratili ljubavlju Gospodu kada im je

rekao da ne okušaju od drveta. Praroditelji su svoju slobodu od smrti (Bog im je naime rekao da ne jedu od drveta jer će umreti (Post 3, 2 – ako, pak, veruju Bogu, živeće), zamenili za slobodu za smrt (kidajući zajednicu sa Bogom – prihvatajući poziv zmije (Post 3, 6).

GRKOKATOLICI [*hr.*] – (v. **Grkokatolicizam**).

GRKOKATOLICIZAM [*hr.*]

Oblik hrišćanstva karakterističan prisutan na područjima bivše Habsburške monarhije, u Istočnoj Evropi, ali i na Bliskom Istoku. Grkokatolicizam je nastao kao posledica težnje Rimokatoličke crkve da kroz unijaćenje povрати izgubljeno jedinstvo hrišćanskog Istoka i Zapada. Kako je kod Rimokatolika pripadnost Crkvi shvaćena pre svega kroz priznavanje Petrove službe – Pape – kao vrhovnog prvosveštenika Crkve, došlo je do shvatanja da je za jedinstvo dovoljno ovo priznanje neke crkvene zajednice pa da ona postane organski deo rimokatolicizma.

Tako grkokatolici, ili unijati, zadržavaju sve obredne razlike (služe Liturgiju na kvasnom hlebu, vernici se pričešćuju pod oba vida, sveštenstvo nosi brade i ženi se, u crkvi je ikonostats i nema klupa za sedenje itd). Čak se i **Simvol vere** (v.) čita bez dodatka **Filioque** (v.). Kada neupućena osoba uđe u grkokatoličku crkvu, stiče utisak da je reč o pravoslavicima. Tokom vremena, i kod grkokatolika su prihvaćene različite prakse karakteristične za latinki obred, ali one još uvek nisu dominantne. Međutim, i pored spoljašnje sličnosti, stupivši u jedinstvo sa Rimom, grkokatolici su istupili iz Pravoslavnog korpusa, tako da sa

Pravoslavnim više nemaju ni kanonsko ni liturgijsko zajedništvo.

U novije vreme, u kontekstu ekumenskog dijaloga, unija je (Balamandskim sporazumom) odbačena kao metod za ujedinjenje hrišćana. Rimokatolička strana, međutim, insistira na tome da unijati ili grkokatolici imaju pravo da postoje, dok Pravoslavni nerado na njih gledaju, kao na proizvod, više-menje nasilnih pokušaja pokatoličavanja u istoriji.

Grkokatolika ili unijata najviše ima u Ukrajini a manji broj je prisutan i na teritoriji Srbije, posebno u Vojvodini (Ruski Krstur, sedište Egzarhata).

GUBA [*hr.*]

Predmet koji se koristi u pravoslavnom bogoslužju (v. **Sasudi sveti**). To je sunder kojim se skupjaju čestice i čisti **diskos** (v.) od mrvica, kada se Sv. **Agnec** (v.) i čestice spuste u **putir** (v.).

GUSUL [*i*] – (*arap.*).

Obredno kupanje koje nalažu islamsku verski propisi. Gusl je obavezan za čoveka koji je u stanju **dženabe** (v.).

H

HAD [*i*] – (*arap.* množina *hudud*; „granica“, „prepreka“, „određenje“).

U islamskom zakonu reč ‘hud’ označava utvrđenu kaznu za određeni pestup.

(H)AD [*hr.*]

Najpre, ime grčkog boga mrtvih i vladara podzemnog sveta. Ovo je takođe i naziv za podzemni svet, tako da **Septuaginta** v. ovom rečju prevodi jevrejski pojam **Šeol** v. U hrišćanskoj literaturi, Ad ponekad označava privremeno mesto boravka upokojenih, za razliku od Pakla (**Geena** v., Tartar), koji je mesto boravka prokletih.

„Zato je i mrtvima propovedano jevanđelje, da prime sud po čoveku telom, a da žive po Bogu duhom“ (I Pet 4, 6). Hristov boravak u Adu u vreme smrti predstavlja veoma staro verovanje Crkve. O tome govore i ove reči apostola Petra. Smisao ove vere možda ponajbolje otkriva pravoslavni **ikonopis** (v.), gde scena silaska u Ad jeste predstava **Vaskrsenja** (v.). Ovom ikonom se ponajbolje svedoči nerazdvojivost dva aspekta domostroja (v. **Ikonomija**) spasenja, Hristovog Stradanja i Vaskrsenja, budući da je sama njegova smrt propoved sveopšteg vaskrsenja onima u Adu, tj. mrtvima.

HADIS [*i*] – (*arap.*).

Tradicija u kojoj se prenose **Muhamedove** (v.) reči ili u kojoj je opisano neko njegovo delo.

HADŽ [*i*] – (*arap.*).

Muslimansko hodočašće u Meku, Arefat i Minu.
Jedan od **pet stubova islama** (v.).

HAFIZ [i] – (arap. „čuvar“).

Termin koji znači „onaj koji čuva **Kuran**“ (v.). To je jedno od Alahovih 8v.) imena, a takođe se tako naziva osoba koja je napamet naučila Kuran.

HAGADA [j.] – (jev. doslovno: "priča").

To je knjiga u kojoj je zapisan tekst porodičnog obreda za Seder-veče, za Pesah (v. **Pasha**), zasnovana na biblijskoj priči o izlasku Jevreja iz Egipta. Ona sadrži odgovarajuće stihove iz Biblije i dosta midraša o njima, kao i blagoslove za hranu, psalme, himne, tradicionalne molitve i uputstva za sprovođenje samog obreda.

Hagada je mešavina mnogih raznolikih elemenata, proizvod spontanog organskog razvoja pre nego nekog definitivnog priređivanja ili redakcije. Mada veliki deo njenog osnovnog sadržaja najverovatnije datira iz vremena palestinskih mudraca zvanih **tanaim** (v.) ili još od ranije, ona sadrži materijal iz svake faze jevrejske istorije i ostaje jezgro liturgijskih inovacija i kreativnosti i danas.

HALAHA [j.] – (jev. „smer puta“, od *halah*, hodati).

Pojam koji u jevrejstvu označava pravni sistem, deo **Talmuda** (v.) posvećen pravu i pojedinačnim pravnim odlukama. H. se bavi pravnom stranom Mojsijevog zakona i često se osniva na usmenim tradicijama. H. sačinajva „ogradu“ za tumačenje **Tore** (v.), a u **Mišni** (v.) i Talmudu ona je uspostavljena na osnovu mišljenja većine.

HALIFA [i] – (arap. „namesnik“, „naslednik“). U islamu ovaj pojam označava vrhovnog poglavara celokupne islamske zajednice.

HANUKA [j.] – (jev. „osvećenje“).

Veliki jevrejski praznik. To je proslava pobeđe Izraelaca protiv helenističkih zavojevača u doba Antioha IV Epifana. Ovaj vladar je želeo da nasilnim putem helenizuje Jevreje, pa ih je na mnoge načine, uglavnom veoma surovim metodama, sprečavao u vršenju njihovih religioznih dužnosti. Branio je **obrezivanje** (v.), a na kraju je u jerusalimski Hram postavio statuu Zevsa Olimpijskog, što je za Jevreje predstavljalo čin strašnog bezbožništva i necionalnog poniženja. Taj se događaj, prema Prvoj knjizi Makavejskoj, dogodio 167.g. pre Hrista. Tada je sveštenik Matija, iz Hasmonejske dinastije, sa svojih pet sinova podigao ustanak. Posle njegove smrti, komandu nad ustanicima preuzima njegov sin Juda nazvan Makavej (čekić). Nakon tri godine ratovanja neprijatelj je bio potisnut iz većeg dela zemlje, Jerusalem oslobođen, tuđinski kipovi porušeni, a Hram očišćen i osvećen (hanuka). Pobeda nad neprijateljima je slavljena tokom osam dana. U Talmudu (v. **Talmud**) je zabeležena legenda prema kojoj je u Hramu bilo oskrnavljeno svo ulje namenjeno obrednim svetiljkama. Ostala je samo jedna posuda koja nije bila oskrnavljena a u njoj je bilo ulja dovoljno za jedna dan. Međutim, svetiljka je gorela svih osam dana. Tako je paljenje svetiljki tokom ovog praznika postalo narodni običaj što je kasnije i ozakonjeno u Talmudu. Prvog dana se pali jedna svetiljka, a kasnije svakog dana po još jedna i tako do osam. Iz ovih razloga su nastali i osmokraki svećnjaci, koji se danas nazivaju hanukija, da bi se

razlikovali od sedmokrakih (v. **menora**). Ovaj praznik obično pada u decembru, tada se u kući ništa ne radi, a porodica obično sedi oko stola i igra se zvrčkom, koja se na jidišu naziva trendel.

HARIDŽIJE ili **HARIDŽITI** [i] – (*arap.*).

Jedna od prvih grupacija koja je svojim učenjima počela da seudaljava od osnovnih načela islama. Dizali su više pobuna unutar muslimanske države a stekli su negativnu reputaciju svojom militantnom i agresivnom netrpeljivošću prema neistomišljenicima.

HARIZMA [hr.] – (gr. *dar*)

Crkva (v.) je Telo Hristovo u koje su uključeni različiti udovi koji svojim različitim službama (darovima) doprinose izgrađivanju Doma Gospodnjeg, tj. **Crkve** (v.). O hrišćanskim darovima apostol Pavle između ostalog govori (I Kor 12): „Različni su darovi, ali je Gospod isti. I različne su službe, ali je Gospod isti. I različna su dejstva, ali je isti Bog koji dejstvuje sve u svima. No svakome se daje projava Duha na korist... A oko ne može reći ruci: Ne trebaš mi; ili opet glava nogama: Ne trebate mi... A vi ste telo Hristovo, i udovi ponaosob“. Pored svešteničkih harizmi, u ranoj Crkvi su postojale i neke kojih danas više nema, kao što su npr. **glosolali** (v.) i proroci.

HASIDIZAM [j.] – (od *jev.*: „hasid“ – „pobožan“).

Naziv za dva religijsko-socijalna pokreta u srednjevekovnoj i savremenoj jevrejskoj istoriji. Učitelji hasida su se nazivali cadik. To su mahom harizmatične vodje, čija su se učenja često razlikovala, pa hasidska učenja mahom nije moguće jednoznačno definisati. Ipak, hasidizam se vazda upravljao prema rabinskim pravilima.

Nemački hasidizam je nastao u Rajnskoj dolini nakon krstaških ratova. Pored snažno naglašenog asketizma, ovaj pokret karakteriše i duboka posvećenost i striktno poštovanje jevrejskog zakona i morala.

Istočnoevropski hasidizam nastaje u sedamnaestom veku iz kruga propovednika, učenjaka i mistika koje je oko sebe okupio Baal Šem Tov. Odbacuju asketizam, a mesijanizam shvataku ne kao istorijski već kao unutrašnji preobražaj. Nakon **holokausta** (v.), ovaj pokret postaje veoma prisutan u SAD i novoformiranom Izraelu. Karakteriše ga tvrdoobraznost i odbijanje da se prilagodi savremenom svetu.

HASKALA [*j.*] – (*jev.* „prosvetiteljstvo“).

Jevrejski pokret, nastao u Nemačkoj pod Mozesom Menedlsonom. Ovaj pokret je imao za cilj da pospeši inkulturaciju Jevreja kroz obrazovanje i da na taj način pomogne njihovu emancipaciju.

HATF [*i*] – (*arap.*).

Ime mača koji je pripadao Muhamedu.

HATIB [*i*] – (*arap.* „govornik“).

U islamu, onaj koji drži govor pred džumu **namaz** (v.).

HATMA[*i*] – (*arap.*).

Tehnički naziv za izlaganje celog Kurana od početka do kraja.

HEBREJSKI JEZIK – (v. **Jevrejski jezik**).

HEBRON – (v. **Hevron**)

(H)EORTOLOGIJA [*hr.*]

Grana **liturgike** (v.) koja se bavi izučavanjem nastanka, istorije i smisla crkvenih praznika.

HEKSATEUH [*hr.*]

Prvih šest knjiga **Starog zaveta** (v.).

HERMENEUTIKA (v. **Erminevtika**).

HEVRON

Jedan od najstarijih gradova na svetu. Ovde je umrla **Avramova** (v.) žena Sara i sahranjena je u pećini Makpela. Pre zauzimanja **Jerusalima** (v.) Hevron je bio prestonica cara Davida. Danas se u Hevronu nalaze grobovi patrijaraha: Avrama, Isaka i Jakova.

HIDŽRA [*i*] – (*arap.* „seoba“).

Ovako se naziva čudesni prelazak **Muhammeda** (v.) iz **Meke** (v.) u **Medinu** (v.). U islamu ovaj događaj služi kao polazna tačka za računanje vremena.

HIKMA [*i*] – (*arap.*).

Reč kojom se u islamu označava mudrost.

HILIJAZAM [*hr.*]

Učenje prema kome će Isus Hristos, nakon svog Drugog dolaska, uspostaviti na zemlji Carstvo Božije koje će trajati hiljadu godina. Drevna Crkva je osudila ovo učenje kao jeres. Danas postoje neke protestantske sekte koje su usvojile ovo verovanje.

HIRA[*i*] – (*arap.*)

Brdo koje se nalazi severoistočno od **Meke** (v.) na kome je **Muhamed** (v.), prema islamskom verovanju, primio prvu objavu **Kurana** (v.).

HIROTONIJA ili **RUKOPOŽENJE** [*hr.*]

U hirotoniji se, polaganjem ruku i prizivanjem Duha Svetoga, osoba postavlja za određenu sveštenu službu. Hirotoniju vrše isključivo episkopi, koji predstavljaju čitavu evharistijsku zajednicu koju

predvode. Na rukopoloženju za episkopa učestvuje više episkopa, koji na taj način potvrđuju uzajamno crkveno opštenje. Episkop, uvek u sklopu Liturgije, shodno potrebama crkve rukopolaže **đakone** (v.) i **prezvitere** (v.).

HODOČAŠĆE [*hr.*]

Uopšteno, hodočašće označava putovanje čiji je cilj poklonjenje određenoj svetinji. Praksa hrišćanskih hodočašća je naročito zaživela od vremena obraćenja cara Konstantina, budući da je njegova majka, sveta carica Jelena, jedan od prvih hrišćanskih hodočasnika u **Svetu zemlju** (v.). Pored hodočašća u Svetu zemlju, među hrišćanima je bio raširen običaj hodočašća u **Rim** (v.), radi poklonjenja grobu prvovrhovnih apostola Petra i Pavla, a kasnije i drugim svetinjama. Običaj hodočašća je karakterističan za sve velike religije. Hodočašće u Islamu v. **Hadž**.

HODŽA [*i*] – (*tur.*)

Pisar, učenjak, učitelj.

HOLOKAUST [*j.*] – (gr. *holokauston*, „potpuno spaljeno“).

Ovim izrazom se naziva pokolj oko 6.000.000 Jevreja koje su izvršili nacisti tokom II Svetskog rata. Izvorno je ovaj izraz označavao žrtvu koja je sasvim izgorela, svespaljenicu, ali je kasnije dobio simboličko značenje.

HOROEPISKOP [*hr.*]

Horoepiskopi su bili seoski episkopi i bili su potčinjeni episkopu najbližeg grada. Njihova je služba ukinuta, i umesto njih su radi služenja Liturgije, krštavanja i ostalih potreba vernika, slati

prezviteri (v.), koji su poverenu službu vršili u ime episkopa.

HOSTIJA [*hr.*] – (lat. „žrtva“).

Osvećeni **evharistijski** (v.) hleb, nazvan tako budući da je Telo Hristovo.

HRISTOLOGIJA [*hr.*]

Teološka disciplina koja se bavi odgovorima na pitanje: „ko je Isus Hristos?“

Crkveno učenje o ličnosti Gospoda Isusa Hrista ukratko je izloženo u Simvolu vere. Drugi član Simvola glasi: „I u jednoga Gospoda Isusa Hrista, Sina Božijeg, Jedinorodnog, od Oca rođenog pre svih vekova. Svetlost od Svetlosti, Boga istinitog od Boga istinitog, rođenog, a ne stvorenog jednosuštnog Ocu, kroz koga je sve postalo“. Ovim tekstom Crkva jasno stavlja do znanja da je u osnovi njene vere poistovećivanje istorijskog Isusa Hrista sa predvečnim Logosom Božijim. Hristološkim problemima naročito su se bavili **vaseljenski sabori I, IV i VI** (v.)

HUD [*i*] – (v. **Had**).

HUTBA [*i*] – (*arap.*).

Izlaganje vere, govor **hatiba** (v.) pred džuma **namaz** (v.). Po formi liči na propoved u hrišćanstvu.

I

IBADET [*i*] – (*arap.*).

Bogoslužnje, aktivnosti i dela koje se vrše s ciljem postizanja Alahovog zadovoljstva.

IBLIS [*i*] – (*arap.*).

U islamu, lično ime za **Sotonu** (v.) (v. **šejtan**); Iblis je **džin** (v.) koji se pogordio pred **Alahom** (v.) i koji želi da čitavo čovečanstvo odvrati od vere u Boga. U ovom islamskom verovanju, vidi se uticaj hrišćanskog opisa i shvatanja razloga pada Sotone.

IBN ARABI [*i*] – (*arap.*).

Zapisana istorija muslimana. Ova istorija ima dva autora koji su zabeleženi pod jednim imenom Ibn Arabi. Jedan od njih je bio kadija a drugi učen čovek. Međutim, neki islamski autoriteti su dovodili u pitanje pravovernost ovog drugog, pošto je imao i neka uverenja koja nisu u saglasnosti sa glavnim tokom islama.

IBRAHIM – (v. **Avram**).

IDIORITMIJA [*hr.*] (gr. „što se sprovodi sopstvenim ritmom“, „na svoj način“).

Pojedini svetogorski manastiri ustrojeni su idioritmijski, što predstavlja sredinu između **anahoretskog** (v.) i **kinovijskog** (v.) monaštva. Ovo, između ostalog, podrazumeva da monasi mogu imati ličnu svojinu.

IDOL – (v. **Idolopoklonstvo**).

IDOLOPOKLONSTVO

Verovanje u idole – lažne bogove. U **Starom zavetu** (v.) se vodila neprestana borba između Jahvea, Boga izabranog jevrejskog naroda, i lažnih bogova okolnih naroda, poput Vala i Mamona. Izraelci su bili veoma skloni obožavanju tuđih bogova zbog kojih su ih proroci ukorevali a neretko ih je sustizala Božija kazna.

Hrišćanstvo je nastavilo ovaj negativni odnos prema idolopoklonstvu ili paganstvu. Hrišćanski pisci su napisali brojna dela u kojima osporavaju svaku vrednost mnogoboštva, a navodne bogove poistovećuju sa demonima.

IFTAR [*i*] – (*arap.*).

Obrok kojim se prekida dnevni post.

IGUMAN [*hr.*] – (gr. *hegoumenos*, „vođa“)

Kao i **arhimandrit** (v.), starešina pravoslavnog manastira. Po rangu čin niži od arhimandritskog. Iguman se stara o svim poslovima manastira, nadgleda monahe i brine o njihovom duhovnom životu.

IGUMANIJA [*hr.*]

U ženskom manstiru, kao i **iguman** (v.), upravlja manastirskim imanjem i rukovodi životom monahinja. Obično pored igumanije u manastirima postoji i duhovnik.

IHLAS [*i*] – (*arap.* „čistoća“).

Ispovedanje čiste vere u islamu, u kome nema nikakvih primesa politeizma i sujeverja.

IHRAM [*i*] – (*arap.*).

Ovako se naziva stanje u kojem se nalazi musliman ili muslimanka tokom obavljanja

hadža (v.). Tako se naziva i odeća u kojoj se nalazi osoba tokom hadža.

IHTIS [hr.] – (gr. „riba“)

Ovaj simbol je bio veoma raširen među ranim hrišćanima. Reč se koristila zbog mogućnosti da se tumači kao akrostih *Isous Christos Theou Hyos Soter*, tj. Isus Hristos Sin Božiji Spasitelj.

IKAMET [i] – (arap.).

Poziv za **namaz** (v.) neposredno pred početak molitve.

IKINDIJA [i] – (v. **Namaz**).

IKONA [hr.]

Slika, naslikana po određenim pravilima, na kojoj je prikazan Isus Hristos, Bogorodica ili neki od svetitelja. Reč ikona (gr. *eikon*) znači obraz, izobraženje. Kada se o ikoni govori u kontekstu hrišćanskog predanja (pravoslavnog), pre svega se ima u vidu ikona Gospoda Isusa Hrista. Poznato je da **Stari zavet** (v.) zabranjuje poštovanje „ikona“: *Ne gradi sebi lika rezana niti kakve slike od onoga što je gore na nebu, ili dole na zemlji, ili u vodi ispod zemlje. Nemoj im se klanjati niti im služiti, jer sam ja Gospod Bog tvoj...* (Izl 20, 4-5). Otkuda onda među hrišćanima poštovanje ikona? Naime, suština hrišćanstva je verovanje u **ovaploćenje** (v.), tj. vera da je Bog postao čovek. Ukoliko je Bog, tj. jedna od božanskih **ipostasi** (v.), postala čovek, to znači da je ona kroz tu svoju čovečansku prirodu i izobraziva. U tom smislu, živopisanje je svedočenje istine Ovaploćenja, ono tako odgovara Evandelju koje svedoči rečima, dok ikona svedoči bojama. Obzirom na ovu dogmatsku osnovu ikonopoštovanja,

pod ikonopisanjem se podrazumeva nužno slikarstvo, već svaka vrsta likovne umetnosti, premda je na Istoku slikana ikona gotovo isključivi oblik ikone.

Ikone se najčešće izrađuju na dasci, uz pomoć pigmenata i prirodnih veziva. Iako je Pravoslavna crkva uvek dozvoljavala umetničku slobodu izraza, ikona ipak mora da poštuje određena, pre svega, teološka pravila. S druge strane, današnja praksa kopiranja ikona nikako nije u skladu sa njihovim smislom – pojavljivanja budućeg Carstva Božijeg.

IKONA BOŽIJA U ČOVEKU [hr.] –

Prema shvatanju Istočnih Otaca, ikona Božija u čoveku je, pre svega, njegova sloboda, njegova sposobnost da čitavog sebe preda drugome. Bog je stvorio svet sa željom da ga čovek, kao njegov predstavnik, unese u zajednicu sa Bogom, i da tako, i svet i čovek postoje večno na osnovama ljubavi, za koju je sloboda neophodni preduslov.

IKONOBORSTVO [hr.]

Jeres (v.) koja se borila protiv poštovanja ikona, pokretana u više navrata u periodu 725-842. Jeres su pokrenuli vizantijski carevi iz dinastije Isavrijanaca. Pored kulturoloških i političkih uzroka, sasvim je izvesno da je ova jeres imala dubokog temelja u samoj Crkvi u vidu proarijanskih i origenističkih elemenata u teologiji mnogih uglednih episkopa. Iako je osuđena na **VII vaseljenskom saboru** (v.), jeres je ponovo „vaskrsla“, da bi konačno bila pobedena 843. kada je prve nedelje **Velikog posta** (v.) svečano proglašena pobeda pravoslavlja.

IKONOMIJA [hr.] – (gr. „domostroj“, „rukovođenje“).

Ova reč se koristi u nekoliko konteksta: (1) Najpre, ova reč se odnosi na Božiji plan ili zamisao o sudbini sveta i čoveka, pre svega na pripremu spasenja u **Starom** (v.) i ispunjenje u **Novom zavetu** (v.). (2) Takođe, sveti oci prave razliku između teologije (Bog *ad intra*, to jest ono što pripada unutrašnjoj sferi božanskog života) sa jedne, i ikonometrije (Bog *ad extra*, polazeći od načina na koji ga poimamo u kontekstu njegovog odnosa prema svetlu i čoveku) sa druge strane. Neophodno je naglasiti da između ova dva aspekta bogoslovlja i crkvenog iskustva postoji bitna podudarnost, budući da je ikonometrija spasenja plod predvečnog saveta. Drugim rečima, spasenje sveta (ikonometrija) je njegovo prizvanje da postoji na način na koji Bog postoji (teologija). (3) Konačno, ikonometrija označava načelo primene kanonskih normi, kada se *po ikonometriji* (u cilju sveopšteg spasenja) odstupa od strogog i bukvalnog poimanja crkvenih pravila. Ovo se najčešće primenjuje u slučaju raskola – naime, raskolnički episkopi i sveštenstvo ukoliko se prisajedine Crkvi ostaju na svojim položajima, može se priznati validnost Krštenja koje su izvršili raskolnici ili jeretici (u zavisnosti od prirode jeresi). V. i **akrivija**.

IKONOPIS ili **ŽIVOPIS** [hr.]

Naziv koji se upotrebljava za slikanje ikona (v.). Oni koji se bave ikonopisom nazivaju se ikonopisci ili živopisci (gr. *zografī*).

IKONOSTAS [hr.]

U pravoslavnom hramu, pregrada koja odvaja **oltar** (v.) od **naosa** (v.) i na kojoj se nalaze **ikone** (v.). U prvim vekovima ikonostas nije postojao, ili je to bila samo gvozdена pregrada. Toj pregradi su u vreme

cara Justinijana (V vek) dodati stubovi a kasnije i arhitrav koji ih je povezivao. Vremenom su dodavane ikone, prvo u jednom redu, potom u dva i više redova pa je tako nastao ikonostas kakav se danas najčešće po crkvama sreće. Ikonostas ima troja vrata: severna, južna i srednja. Srednja vrata se nazivaju **carske dveri** (v.), jer se kroz njih prinose **evharistijski** (v.) darovi, dok se vrata sa strane nazivaju đakonska vrata, jer kroz njih ulaze i izlaze đakoni (v.).

IKOS [hr.]

Crkvena pesma koja se u pravoslavnoj crkvi koristi na bogoslužjenju. Tako su se nazivale pojedine strofe starih crkvenih **kondaka** (v.). Danas se ikosi, kao i kondaci nalaze posle šeste pesme **kanona** (v.) i imaju istu temu.

IKUMENIZAM [hr.] – (v. **Ekumenizam**).

IMJASLOV [hr.]

Poseban način slaganja prstiju koji daje početna slova imena Isus Hristos: IC XC. Tako blagosliljaju (v. **Blagoslov**) **Arhijereji** (v.) i **prezviteri** (v.).

ILHANIDI [i]

Mongolska dinastija koja je u XIII i XIV veku vladala Persijom (današnji Iran).

ILIJUN [i] – (arap.).

Knjiga u kojoj će biti zabeležena dobra dela islamskih vernika.

ILMIJA[i] – (arap.).

Pojam koji u islamu označava udruženje učenih ljudi.

ILITON [hr.] – (lat. *corporale*; „uvijam“).

Platno, uvek laneno, koje se u Crkvi postavlja na **Sveti Presto** (v.), a koje simboliše ubrus kojim je bila

uvijena glava Hristova. U njega se uvija **antimins** (v.).

IMAM [i] – (arap.).

Kod **šiita** (v.), je to duhovni vođa, a njegov autoritet se zasniva na direktnom srodstvu sa **Muhamedom** (v.) preko Alija. Smatra se da je nepogrešiv, te da je on jedini u stanju da na odgovarajući način interpretira Islam. U svakom vremenskom periodu živi samo po jedan imam, ali on može da bude i skriven, ukoliko se Bog naljuti na ljude koji ugrožavaju njegovu bezbednost. Sekta **imamita** (v.) veruje da će se dvanaesti imam vratiti kako **Mahdi** (v.) i da će on ostvariti pravedno društvo na islamskim temeljima. Kod **sunita** (v.), imam je vođa molitve u **džamiji** (v.), on predvodi zajedničku molitvu. Imamom se nazivaju i poznavaoi **šerijata** (v.), a tu titulu mogu dobiti i ličnosti od ugleda.

IMAMITI – (arap. „sledbenici imama“).

Svi **šiiti** (v.) veruju u neophodnost imamske (v. **imam**) službe, kao i u njihovu nepogrešivost. Prva tri imama su, prema njihovom verovanju Ali, Hasan i Husein. Dvanaesti imam, Muhamed al-Mahdi (živeo oko 940.) je, u skladu sa Božijom naredbom, otišao u „potpunu skrivenost“. Šiiti smatraju da njihovi imami poseduju svetlost Božiju, koju je na njih preneo prorok **Muhamed** (v.). Imam uvek postoji i njegova je funkcija da podučava ljude. Međutim, Bog ponekada dopušta da imam bude skriven. Ipak, on i tada komunicira sa ljudima putem svog posrednika **mudžtahida** (v.), koji je učeni pravnik i koji šiite muslimane vodi u stvarima vere, podučava ih, odnosno vrši funkciju skrivenog imama. Šiiti pored **Kurana** (v.) i Muhamedove **sune** (v.), kao izvor

svoga verovanja priznaju i sunu imama. Šiiti svoju pobožnost izražavaju i godišnjim pomenima na zločine koji su učinjeni Muhamedovom domu, posebno ubistvom Huseina. Tada posećuju grobove (v. **mešhed**) svih onih imama za koje veruju da su ih sunitski muslimani ubili.

IMAN [*i*] – (*arap.*).

Reč kojom se u islamu označava verovanje.

IMPANACIJA [*hr.*] – (lat. „uhlebljenje“)

Jedno od srednjovekovnih objašnjenja načina Hristovog prisustva u Evharistiji. Naime, suština ovog učenja je da Hristos jeste stvarno prisutan, ali da njegovo prisustvo ne uništava suštinu hleba i vina. On je, naime, prisutan lično (personaliter), na način koji odgovara njegovom prisustvu u ljudskoj prirodi (utelovjenju, **ovaploćenju** v.).

INDULGENCIJA [*hr.*] -

Čin kojim se vernik Rimokatoličke crkve oslobađa od privremene kazne za ispovedeni **greh** (v.). Naime, učenje počiva na uvenju da budući da svi vernici čine Telo Hristovo, to znači da oni imaju udela u Hristovim dobrim delima, kao i dobrim delima Bogorodice i svetitelja, te da Crkva može raspolagati zaslugama vezanim za ova dela i dodeljivati ih pojedinim vernicima (lat. reč *meritus* koja pokriva oba značenja – delo i zasluga – označava posledicu ili plod nekog dobrog dela, ali je teško prevodiva).

INDŽIL [*i*] – (*arap.*).

Islamski naziv za hrišćansko **Jevandelje** (v.).

INKARNACIJA [*hr.*] (v. **Ovaploćenje**).

INKVIZICIJA [*hr.*]

Pojam «Inkvizicija» potiče od latinske reči *inquisitio* što znači «isleđivanje», a nazivana je još i *sanctum officium*. To je bila ustanova Rimaokatočičke Crkve, nastala tokom srednjeg veka. Njen zadatak je bio da isleđuje, sudi i kažnjava jeretike. Početak rada inkvizicije vezan je za ličnost pape Grgura IX (1227-1241). On je 1222, poslao inkvizitora u francusku sa obrazloženjem da tamošnji **episkopi** (v.) nemaju vremena da istažuju jeresi koje su se javljale i da ne mogu da se potpuno posvete borbi protiv jeretika.

Južna Francuska je bila pod posebnom pažnjom inkvizicije zbog pojave sekte **albižana** (v.). U mnogim mestima sa u inkvizitori naišli na otpor pa su u Langdoku, Albi, Avinjonu, neki inkvizitori ubijeni. Pored Francuske, inkvizicija je delovala u Italiji, Češkoj, Nemačkoj, Španiji i drugim zemljama u kojima, međutim, nije bila jednako zastupljena. Inkvizicija nije progonila samo jeretike već i Jevreje i muslimane, posebno u Španiji i Portugaliji. Od vremena pape Nikole IX (1278) dominikanskom redu je povereno misionarenje. Pod njihovim pritiskom mnogi Jevreji i Arapi su primili hrišćanstvo. Oni su, međutim, hrišćanstvo primili samo formalno, ostajući verni svojoj pređašnjoj veri što inkviziciji nije ostalo nepoznato.

Najzloglasnija je bila tzv. Španska inkvizicija. Krajem XV veka, dolaskom Ferdinanda i Izabele u Španiji, inkvizicija dobila veliku moć i snagu. To je i vreme njenog najsnažnijeg delovanja. Za prvog generala inkvizicije je postavljen Torkvemada. 1492. godine oko 170.000 Jevreja je proterano iz zemlje a na hiljade ljudi je pogubljeno.

Po dolasku u neko mesto, inkvizicija je davala određeni rok jereticima da se pokaju. Oni koji bi se u tom roku prijavili bili bi blago kažnjeni. Ali, nakon

što bi ovaj rok prošao, više nisu mogli da očekuju nikakvu milost. Optuženi za jeres bi bio izveden pred inkvizitora. Njemu su čitane optužbe, ali je identitet njegovih tužitelja ostajao tajna. Inkvizitori su mnogo polagali na priznanje osumnjičenih, koje je najčešće bilo iznuđivano surovim mučenjem. Da bi se sačuvala pobožna forma, izbegavana su mučenja koja bi dovela do smrti ili sakaćenja. Na posletku je donošena presuda koja se nazivala *sermo generalis* (opšta opmena) ili *auto da fe* (akt vere).

Nakon osude, optuženi je predavan svetovnim vlastima koje su nad njim sprovodile kaznu, koja je najčešće podrazumevala oduzimanje imovine, zatvor i smrt. Smrtna kazna se vršila javno, pred okupljenim narodom, najčešće spaljivanjem na lomači.

INSAN [i] – (*arap.*).

Arapska reč, odomaćena i kod nearapskog muslimanskog stanovništva, a znači čovek, ljudsko biće.

INTERDIKT [hr.] – (lat. „zabrana“)

Kaznena mera Rimokatoličke crkve. Interdikt ne podrazumeva konačno isljučenje iz **Crkve** (v.), već lišavanje prava na učestvovanje u svetotajinskom životu Crkve. Interdikt može biti individualan, ali se može odnositi i na različite grupe ljudi, kao i na čitava naselja ili čak i oblasti.

INTERREGNUM [hr.] (*lat.*)

Razdoblje u kojem država nema vladara, odnosno, u slučaju **Vatikana** (v.), **papu** (v.).

IPAKOJ [hr.] – (gr. „slušati“, „paziti“).

Crkvena pesma koja se u pravoslavnoj crkvi koristi na bogoslužju. U njoj se govori o **Vaskrsenju** (v.)

Hristovom i kada se peva, **tipik** (v.) naređuje da se ima stajati.

IPOSTAS – (v. **Ličnost**).

IRMOLOGIJA [*hr.*]

Crkvena bogoslužbena knjiga (v.) u kojoj se nalaze **irmosi** (v.) raznih **kanona** (v.) po kojima je dobila svoje ime.

IRMOS [*hr.*]

Crkvena pesma koja se u pravoslavnoj crkvi koristi na bogoslužjenju. Ovako se nazivala svaka crkvena pesma koja je svojom melodijom služila kao uzor za pevanje drugih pesama koje se nazivaju **tropari** (v.). Danas se pod irmosom podrazumeva jedna strofa od nekoliko stihova, koja služi kao uzor drugim strofama. Zbirka ovakvih strofa koje služe za uzor, naziva se **irmologiaja** (v.).

ISIHASTI [*hr.*] – (v. **Isihazam**).

ISHAZAM [*hr.*] – (gr. „tihovanje“, „ćutanje“, „unutrašnja usredsredneost“).

Podvižnička monaška tradicija IV i V veka, koja je veliki značaj pridavala „Isusovoj molitvi“: „Gospode Isuse Hriste Sine Božiji, pomiluj me grešnog“. Pravim osnivačem isihazma se smatra Sv. Jovan Lestvičnik (+649), pisac dela *Rajska lestvica*. Cilj isihije, odnosno tihovanja jeste dostizanje stanja u kome se praktikuju vrline, pre svega čistoća srca, pokajanje, uzdržanost, trezvenost i ćuvanje srca.

Svoj značajan razvoj isihazam je doživeo na **Svetoj Gori** (v.), posebno od XII-XIV veka. Isihazam je neodvojiv od teologije nestvorene tavorske svetlosti, koju su molitvenici viđali.

Praksa isihasta je bila osporavana u XIV veku, a kao njihov branitelj javio se Sv. Grigorije Palama (v. **Palamizam**), koji je ovoj podvižničkoj praksi dao duboko i sveobuhvatno teološko tumačenje, koje je kasnije u mnogome uticalo na dalji razvoj pravoslavne teološke misli.

ISKUPLJENE (v. **Spasenje**).

ISMAILĆANI [*i*]

Naziv za muslimane. Islam se mahom vezuje za arapsko stanovništvo, a prema **Starom zavetu** (v.), Arapi potiču od Avramovog sina Ismaila, koga je dobio sa robinjom Agarom. Zbog toga se muslimani ponekad, posebno u hrišćanskim izvorima, nazivaju ismailćani ili agarjani.

ISMAILITI [*i*] – (arap.).

Pripadnici tajne ali vitalne **šiitske** (v.) zajednice koja za **halifu** (v.) (imama) nakon smrti Džafera smatra njegovog sina, Ismaila ibn Džafera koji će se kao **Mehdi** (v.) vratiti iz skrivanja.

ISTANBUL – (v. **Konstantinopolj**).

ISTIHARA [*i*] – (arap.).

Termin koji se kod muslimana koristi za **namaz** (v.) u kojem onaj koji se klanja od **Alaha** (v.) traži uputstvo za neki konkretni problem ili nedoumicu.

ISTINDŽA [*i*] – (arap.).

Pojam koji u islamu označava pranje nakon vršenja fizioloških potreba. Islam veoma insistira na čistoći, pa muslimani imaju religijsku obavezu pranja u različitim situacijama, među kojima je i ova.

ISUS HRISTOS [*hr.*]

Prema hrišćanskom verovanju, Bog je od samog stvaranja želeo da čovek i čitava tvorevina postoje večno. Ali, nije hteo da taj večni život bude plod samo Njegove odluke, već da čovek, koga je stvorio slobodnim, sam poželi vačnu zajednicu sa Bogom. Pošto između Boga i tvorevine postoji nepremostivi jaz, Bog je od početka planirao da Sin Njegov, postane čovek, i da tako ljudima omogući najprisniju zajednicu sa Bogom. Smrt tako nije postojala pri stvaranju, ona je samo predstavljala mogućnost.

Prvorodnim grehom (v.) smrt je postala stvarnost.

Kada se navršilo vreme, Bog je zaista poslao Svoga Sina. On se **ovaplotio** (v.) od Djeve Marije i postao čovek. Istiniti čovek i istiniti Bog, kako bismo sa Njim kao čovekom mogli da imamo zajednicu, i kako bi ta zajednica sa Njim kao Bogom za nas bila spasonosna. Tako, u Poslanici Jevrejima piše: „Bog koji je iz davnine mnogo puta i raznim načinima govorio ocima preko Proroka, u ove poslednje dane govorio je nama preko Sina, kojega postavi naslednikom svega, kroz kojega je i vekove stvorio; On koji je sjaj slave i obličje bića Njegovoga i koji drži sve moćnom rečju svojom, pošto sam izvrši očišćenje grehova naših, sede sa desne strane Veličanstva na visinama.“

Dakle, budući da je smrt postala stvarnost stvorene prirode, Hristos je na sebe morao da primi sva stradanja pa i samu smrt, kako bi nam bio potpuno istovetan: „A pošto ta deca [ljudski rod] imaju zajednicu u krvi i mesu, i on uze najprisnijeg udela u tome, da smrću satre onoga koji ima moć smrti, to jest đavola, i da izbavi one koji iz straha od smrti celoga života behu krivci za svoje robovanje. Jer, zaista se ne prisajedini anđelima, nego se prisajedini semenu Avraamovu. Stoga je trebalo da u svemu

bude podoban braći, da bi bio milostiv i veran prvosveštenik u službi Bogu, kako bi očistio grehe naroda. Jer pošto je i sam stradao budući kušan, zato može pomoći onima koji bivaju kušani“ (Poslanica Jevrejima 2, 14-18). Nakon Njegovog stradanja, Bog Otac ga je Duhom Svetim Vaskrsao, davši tako i nama dobru nadu da ćemo i mi jednom, kada Hristos ponovo dođe, takođe vaskrsnuti. Ova nada označava samu suštinu hrišćanstva: „A ako Hristos nije ustao, uzalud vera naša; još ste u gresima svojim. Onda i oni koji usnuše u Hristu, propadoše. I ako se samo u ovome životu nadamo u Hrista, jadniji smo od sviju ljudi... Ako mrtvi ne ustaju – da jedemo i pijemo, jer sutra ćemo umreti... Jer treba ovo raspadljivo da se obuče u neraspadljivost, i ovo smrtno da se obuče u besmrtnost. A kad se ovo raspadljivo obuče u neraspadljivost, i ovo smrtno obuče u besmrtnost, onda će se ispuniti ona reč što je napisana: Pobjeda proždre smrt.“ (I Poslanica Korinćanima, 15).

Nakon Hristovog Vaznesenja na nebo Ocu, sa nama je Duh Sveti, koji u Evharistijskoj zajednici čini Hrista prisutnim. Tako, u Duhu Svetome ostvarujemo zajednicu sa Bogom, predokušavajući od radosti budućeg carsva Božijeg.

Samo ime *Hristos* je prevod grčki prevod jevrejske reči *Mesija* (*meših*). V. i **Mesija**.

ITIKAF [*i*] – (*arap.*).

Povlačenje u džamiju, odnosno boravak u džamiji određeni broj dana bez da se džamija napušta osim da bi se zadovoljile fiziološke potrebe. Vršiti se u vreme **Ramazana** (v.). Dovoljno je da itikaf obavi jedna osoba u mestu. Ali, ako ni jedna osoba u mestu to ne obavi, smatra se da su svi stanovnici tog mesta načinili prestup svojih verskih obaveza.

IZRAEL – (takođe i „Izrailj“)

Potomci **patrijarha** (v.) Jakova, Jevreji. Prema knjizi Postanja 32, 28, Jakovu je ime Izrael dao tajanstveni stranac sa kojim se rvaio kod Fanuila: „Tada mu reče: otsele se nećeš zvati Jakov, nego Izrailj; jer si se junački borio i s Bogom i s ljudima, i odoleo si“. Ime Izrael (*yisra'el*) označava onoga koji se bori sa Bogom.

J

JACIJA [i] – (v. **Namaz**).

JANIČARI [i] – (*tur.*).

Prve organizovane pešadijske jedinice koje su popunjavane regrutima iz hrišćanskih domaćinstava na teritoriji osmanlijskog hilafeta. Praksa kontradiktorna islamskom učenju jer je podrazumjevala i nasilno oduzimanje muške dece. Kod srpskog naroda ova praksa je ostala zabeležena pod imenom „danak u krvi“. Da bi izbegli nasilno odvođenje muške dece, roditelji su često pribegvali njihovom sakaćenju. Neka tako odvedena deca, kasnije su dostigla visoke položaje na turskom dvoru. Najpoznatiji je Mehmet-paša Sokolović, koji je omogućio obnovu zagasle srpske patrijaršije.

JAHVE

Pretpostavljeni izgovor tetragrama YHWH, imena Gospodnjeg, koje je od oko 300. p.n.e. prestalo da se izgovara osim jednom godišnje na Dan očišćenja. U drugim prilikama se pri čitanju zamenjivalo najčešće rečju Adonaj. Značenje ovog imena Gospod objašnjava Mojsiju u otkrivenju kod nesagorive kupine (Iz 3).

„A Mojsije reče Bogu: evo, kad otidem k sinovima Izrailjevijem, pa im rečem: Bog otaca vaših me posla k vama, ako mi reku: kako mu je ime? Šta ću im kazati? A Gospod reče Mojsiju: Ja sam onaj što jest [*Ja sam koji jesam, ehyeh ašer ehyeh* – ovo je objašnjenje imena Jahve]. I reče: Tako ćeš kazati

sinovima Izrailjevijem: koji jest, on me posla k vama.“ Izlazak 3, 13-14. V. i **Jehova, Adonaj**.

JARCAJT [*j.*] – (*jidiš*: „vreme u godini“).

Ovako se obično naziva godišnjica smrti nekog bliskog, ali i neke istorijske ličnosti. Ožalošćeni se poziva da čita **Talmud** (v.) a običaj je da se pali sveća koja gori dvedeset četiri časa. (v. **jizkor**).

JARMULKE ili **KIPA** [*j.*]

Kapica koju Jevreji nose kao znak poslušnosti Bogom pred kojim uvek stoje pokrivenne glave. Na hebrejskom se naziva kipa. Strogi (ortodoksni) Jevreji ovu kapicu nose dok su budni, a ostali samo u vreme molitve.

JEDNOSUŠTOST [*hr.*] (gr. „homoousios“)

Pojam kojim se u **Simvolu vere** (v.) izražava učenje Crkve da je **Isus Hristos** (v.) istiniti Sin Boga Oca, i da sa Njim ima jednu istu suštinu ili prirodu. (v. **Arijanstvo**).

JEHOVA

Budući da originalan hebrejski tekst **Svetog pisma** (v.) nije bio vokalizovan (nije sadržavao znake za vokale), a budući da je tetragram YHWH (ime Božije otkriveno Mojsiju, Izlazak 3, 14) smatran toliko svetim da je njegovo izgovaranje bilo zabranjeno, došlo je do toga da su samoglasnici reči **Adonaj** (v.), koja se pri čitanju koristila kao zamena za ime Božije, bilo pridodati tetragramu YHWH, iz čega je dobijen oblik „Jehova“, prvi put posvedočen u XII veku.

JEHOVINI SVEDOCI [*hr.*]

Sekta nastala u XIX veku. Zbog specifičnosti svog učenja pitanje je da li se mogu nazvati hrišćanima i u

najširem smislu reči. Njihov osnivač je putujući trgovac Čarls Teze Rasel koga smatraju „Božijim čovekom“ i „prorokom“. Osnova njihovog učenja je insistiranje na dolsovnom izgovaranju Božijeg imena na jevrejskom jeziku. Samtraju da oni koji se Bogu ne obraćaju Njegovim imenom – Jehova (v. **Jahve**) – ne mogu imati spasenje. Često dolovno tumače Bibliju, pa tako veruju da će se spasiti samo 144.000 pravednika, da će Hristos ustanoviti hiljadugodišnje carstvo (v. **Hilijazam**), itd. Takođe, zabranjuju svaku upotrebu krvi, čak i u vidu transfuzije pa zato sa sobom uvek nose izjave da ne žele da prime krv ako im se dogodi kakva nesreća, čak i ako će im život biti ugrožen. Zabeleženo je više slučajeva da su im deca umirala jer su im roditelji uskratili transfuziju.

Od svojih članova traže veliko angažovanje, pre svega na „propovedanju“. Razradili su različite tehnike prilaska ljudima na javnim mestima i načine pridobijanja novih članova.

Veoma su centralistički ustrojeni. Svaka lokalna zajednica se naziva *skupština* ima tzv. *Dvoranu Kraljeva* (hram). Područje za koje je neka skupština zadužena podeljeno je na *terene*, a svaka skupština ima svoje strašine. Oko dvadeset skupština čine jednu *pokrajinu*, više pokrajina čini jednu *oblast* a više oblasti *podružnicu*. Na vrhu odlučivanja je *Vodeće telo* sastavljeno od iskusnih starešina.

JEKTENIJE [*hr.*] (gr. „produžen“)

Jektenija je vrsta moltve. To su kratke prozbe koje iznosi đakon ili sveštenik a na koje narod odgovara sa „Gospode pomiluj“, „Podaj Gospode“ ili „Amin“.

JEMIN [*i*] – (arap.).

Zakletva u islamu.

JERARHIJA [hr.] – (gr. izgovara se takođe i *hijerarhija*; „svešteni poredak“)

U crkvenom kontekstu, ovaj izraz označava sveštenstvo, ili pak posebno episkopat.

JEREJ [hr.] – (v. **Prezviter**).

JERES [hr.] – (gr. *hairesis*, „izbor“, „odabrano“ od *haireo* „uzimam“).

U svom osnovnom značenju, ova reč je označavala prihvatanje određenog filozofskog ili religijskog učenja. U tom smislu se o **farisejima** (v.) i sadukejima u Delima apostolskim govori kao o „jeresi“ (u srpskom prevodu Novog zaveta „sekta“), premda oni nisu bili izdvojeni iz jevrejske zajednice.

U hrišćanskom kontekstu reč označava pogrešno učenje o nekom pitanju koje je važno za spasenje. Tokom istorije u hrišćanstvu su se pojavljivale mnoge jeresi. Neke od njih su izazvale velike lomove u Crkvi, pa su radi rešavanja problema sazivani i Vaseljenski Sabori. Takve su bili jeresi: **arijanstvo** (v.), **nestorijanizam** (v.), **monofizitstvo** (v.) itd.

JERODAKON [hr.]

U Pravoslavnoj crkvi, monah rukopoložen u čin đakona.

JEROMONAH [hr.] – (gr. „sveštenomonah“)

U Pravoslavnoj crkvi, monah rukopoložen u čin prezvitera.

JERUSALIM – (*hb.* „grad mira“).

Antički bliskoistočni grad od najveće važnosti za Judaizam, Hrišćanstvo i Islam. Ovaj drevni grad se nalazi među brdima na 770 m nadmorske visine. U njemu su živeli Jevuseji, a osvojio ga je car i prorok David, koji ga je učinio glavnim gradom svog

carstva. Davidov sin Solomon je sagradio prvi Hram. Zbog Hrama u kome je obitavao **Jahve** (v.), Jevreji su ovaj grad smatrali svetim. Grad i Hram razrušio je car Navuhodonosor 586. g., a obnovljen je u vreme Jezdre i Nemije nakon povratka iz **vavilonskog ropstva** (v.).

Rimljani su osvojili Jerusalim 63. pre n.e., a razrušili ga nakon jevrejskog ustanka 70. g. n.e.

Ovaj grad je od velike važnosti za hrišćane. Hristos (v. **Isus Hristos**) je dolazio u Jerusalim u vreme velikih praznika. U ovom gradu je raspet na **Golgoti** (v.), pogreben i posle tri dana slavno vaskrsao (v. **Vaskrsenje**). Ovde se dogodilo i Njegovo **Vaznesenje** (v.) kao i silazak Sv. Duha na Apostole (v. **Pedesetnica**).

Godine 637. muslimani su osvojili grad i tu podigli „Kupolu na steni“ (Omarova, Aksa Džamija ili **Al Aksa** (v.)). Jerusalim je, tako, postao i sveti grad Islama.

Jedno od najposećenijih mesta je ostatak Solomonovog hrama, Zapadni zid, poznatiji kao **Zid plača** (v.). Jevreji iz celog sveta dolaze da se mole ispred ovog zida ostavljajući poruke na hartiji u pukotinama zida.

Za hrišćane je Jerusalim takođe mesto hodočašća. Tu je ulica *Via dolorosa*, što znači *Put suza*, kojom je Hristos vođen od sudnice do **Golgote** (v.) U ulici su označena mesta na kojima je Isus padao noseći krst, takozvane statije. Na mestu gde je Hristos bio sahranjen i gde je vaskrsao, nalazi se **Crkva Svetog Groba** (v.).

Za pripadnike muslimanske vere značajna je džamija **Al Aksa** (v.), posle **Meke** (v.) i **Medine** (v.) najveće sveto mesto muslimana, ispred koje se nalazi kamen sa otiscima kopita Muhamedovog konja. Islamsko

predanje kaže da je konj svoje otiske u njemu ostavio neposredno pre nego što se Muhamed vazneo u nebo. Značajna mesta za Jevreje su, pored Zapadnog zida, još i Davidov i Solomonov grob.

JEVANĐELISTAR [hr.]

Bogoslužbena knjiga (v.) koja sadrži četiri **Jevanđelja** (v.) Podeljena je na **začala** (v.) koja su složena po redu crkvene bogoslužbene godine. Ovde nije zadržan prvobitni biblijski redosled teksta, nego su odeljci poređani tako da odgovaraju čitanjima u Crkvi tokom godišnjeg bogoslužbenog kruga.

JEVANĐELJE PO MARKU [hr.]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) koja pripada **Novom zavetu** (v.). Marko je pratio Apostola Pavla i Varnavu u Antiohiji na prvom misionarskom putovanju. Njegovo Jevanđelje je po vremenu nastanka najstarije. Predanje kaže da je on osnivač Crkve u Aleksandiji i njen prvi episkop.

JEVANĐELJE PO MATEJU [hr.]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) i prva knjiga **Novog zaveta** (v.). Napisano je kasnije od markovog Jevanđelja. Predanje pripisuje autorstvo Apostolu Mateju. Pisano je verovatno na jevrejskom ali je ubrzo prevedeno na grčki. Obraća se pre svega slušaocima koji poznaju **Stari zavet** (v.). Pisano je najverovatnije oko 85 – 95. godine po Hr.

JEVANĐELJE PO LUKI [hr.]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) koja pripada **Novom zavetu** (v.). Luka nije bio očevidac događaja koji je opisivao, ali je detalje zbivanja odznao od različitih svedoka koji su Hrista lično upoznali. Pri pisanju je najverovatnije pred sobom imao Marejevo i Lukino

Jevanđelje. Luka je bio lekar. Pratio je Apostola Pavla na njegovom drugom i trećem misonarskom putovanju. Prema predanju, poreklom je bio iz Antiohije. Predanje mu pripisuje i da se bavio živopisom (ikonopisom).

JEVANĐELJE PO JOVANU [hr.]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) koja pripada **Novom zavetu** (v.). Po vremenu pisanja to je poslednje Jevanđelje, i ne pripada **sinoptičkim Jevanđeljima** (v.). Istorijske činjenice ovde nisu u prvom planu, nego je naročito istaknuto njihovo bogoslovsko tumačenje. Gotovo jedna trećina knjiga bavi se poslednjim danima Hristovog zemaljskog života. Knjiga ne spominje mnoge događaje koje pominju sinoptičari, ali zato navodi neke kojih tamo nema. Prema predanju, autor je Apostol Jovan, koji je u vreme Hristosog stradanja i Vaskrsenja bio mladić, a svoje je jevanđelje napisao u dubokoj starosti, u gradu Efesu, oko 100. godine po. Hr.

JEVREJSKI (ILI HEBREJSKI) JEZIK

Jezik na kome je napisan **Stari zavet** (v.). Pripada grupi semitskih jezika. Njegova gramatička i morfološka struktura veoma se razlikuje od one indoevropskih jezika. Tekst Biblije pisan je izvorno bez samoglasnika. Vremenom je čitanje takvog teksta postalo veoma otežano, pa su jevrejski naučnici masoreti dodali punktaciju i tak vokalizovali tekst. U Hristovo vreme govorni jezik je bio aramejski, sličan jevrejskom. Iako zaboravljen, Jevreji su uspeli da ga ožive, tako da je to zvanični jezik današnje države **Izrael** v.

JEZUITI [hr.]

Društvo Isusovo je red koji je 1540. (tada je Papa odobrio red) osnovao sv. Ignjatije Lojola sa devetoro sabrača. Osnova karakteristika reda bila je misionarska revnost. Jezuiti se zavetom obavezuju da ne prihvataju nikakvo mesto u crkvenoj **jerarhiji** v, osim po direktnom papinom naređenju.

JIDIŠ [*j.*] –

Govorni jezik Jevreja **aškenaza** (v.). Predstavlja kombinaciju više jezika koji se zapisuju hebrejskim pismom. Sintaksa je uglavnom nemačka, dok leksika zavisi od područja na kome se koristi.

JIZKOR [*j.*] – (jev: „seti se“).

Prva reč molitve za pokojnike. Izgovara se na kraju svakog hodočasničkog praznika, kao i na **Jom Kipur** (v.). U njoj se moli Bog da se seti duše pokojnika za koga se moli.

JOM KIPUR [*j.*] (jev. „Dan očišćenja“, „Dan pomirenja“)

Jedan od najvažnijih jevrejskih praznika. Praznuje se 10. dana 7. meseca (Tišri, uglavnom u oktobru), a potiče verovatno iz perioda pre ropstva. O prazniku se govori u Petoknjižju, i to knjigama Levitskoj 16; 23, 27-32 i Brojevi 29, 7-11. Prvosveštenik je na ovaj dan ulazio u Svetinju nad svetinjama, kadio i kropio krvlju Kovčeg zaveta. Obzirom na situaciju u kojoj Jevreji žive već 2000 godina, obdržavanje svih pravila za vezanih ovaj praznik nije moguće (žrtve itd.). Današnji način praznovanja regulisan je raspravom *Yoma* iz Mišne. Dan se danas obeležava najstrožijim postom i obaveznim učešćem u sinagognom bogoslužjenju. V. i **Azazel, Jahve**.

JURODIVI [*hr.*] – (v. **Jurodstvo Hrista radi**).

JURODSTVO HRISTA RADI [hr.]

Jedan od najtežih i najsmelijih oblika podvižništva. Onaj ko se opredeli za ovaj podvig odriče se svih zemaljskih dobara, srodnika, sveta u kome živi, i lišava se razuma, ponašajući se suprotno opšteprihvaćenim moralnim normama i pravilima ponašanja. Jurodivi se skrivaju pod maskom bezumnika i okorelih grešnika koji nemaju stida i srama, koji preziru ljudske zakone i povod su za sablazan, izlažući se poruzi okoline.

Pojava jurodstva bila je uslovljena krizom hrišćanskih vrednosti nakon priznanja hrišćanstva za državnu religiju, a naročito prvim znacima degradacije monaštva. Zato je IV vek doba pojave jurodstva, najpre u kolevcu monaštva, Egiptu, a zatim i po čitavom Istoku. Najveći procvat jurodstvo doživljava u Rusiji, gde se razvija počev od XI pa sve do XVII veka. Kasnije, bez duhovne podrške crkve i fizički progonjeno od policije, jurodstvo trpi proces degeneracije: javljaju se lažni jurodivi, protiv kojih Crkva izdaje više ukaza, obznanjujući da njihova dela nemaju na sebi blagoslov. Pa ipak, pojedini slučajevi istinskog podvizavanja u jurodstvu sreću se i tokom XVIII, XIX i XX veka (Blažena Ksenija Petrogradska, XVIII vek; Pelagija Ivanovna iz Serafimo-Divejejskog manastira, XIX vek; episkop Varnava Beljajev, XX vek). Jurodivi su predstavljali inspiraciju ruskim piscima (Puškinu u "Borisu Godunovu", Dostojevskom u "Zlim dusima" i "Braći Karamazovima", Tolstoju u "Detinjstvu", S. V. Maksimovu u njegovim putopisima) i slikarima (V. Surikov, "Boljarkinja Morozova"). Srpska crkva tokom svoje istorije nije kanonizovala nijednog jurodivog, niti je ovaj podvig u svom izvornom

obliku, onakvom kakav nalazimo na Istoku i kod Rusa, bio poznat našem narodu.

JUTRENJA [*hr.*] – (gr. *orthros*, lat. *matutinus*)

Naziv jutarnjeg bogoslužjenja.

K

KABA [i] – (arap. „kocka“ ili „utočište islama“). Centralno svetište islama. Građevina u obliku kocke, dugačke oko jedanaest, a visoke oko sedamnaest metara. Ona se danas nalazi u sredini velike džamije u **Meki** (v.). Predstavlja **kiblu** (v.), tj. posebnu tačku prema kojoj se muslimani okreću u vreme molitve. Kaba za muslimane predstavlja središte sveta, njeov „pupak“. Smatraju da je ona prvo što je Alah stvorio. Po islamskom verovanju, iznad zemaljske kabe nalazi se još sedam nebeskih kaba na sedam nebesa, i sve one stoje upravo ispod Allahovog prestola koji obilaze **meleci** (v.), pa i ljudi na isti način obilaze oko ovog kamena. U jugositočnom delu građevine ugrađen je crni kamen, i on je najsvetiji predmet u kabi. Za njega smatraju da je „kamen temeljac“, „desna ruka Božija na zemlji“. Muslimani prema ovom kamenu iskazuju veliko poštovanje, ljube ga i dodiruju, naročito tokom **hadžiluka** (v.). Insistiraju na tome da su molitve ovde izgovorene upućene Alahu a ne kamenu.

K. ima samo jedna vrata, ali je njen religijski značaj više u spoljašnjosti. Od crnog kamena se prostire dva metra dugačak zid – multzam koji se proteže do ulaznih vrata. Vernici se na njega naslanjaju da bi dobili blagoslov. K. je najčešće pokrivena prekrivačem – kismom – načinjenim od teškog crnog platna ds trsksms ns kojima su izvezeni stihovi iz **Kurana** (v.). Oko K. se nalazi granitni pločnik koji se naziva matif. Nasuprot ugla u kome je ugrađen crni kamen, nalazi se zgrada u kojoj je sveti bunar

Zem-zem (v.), dok se pred severoistočnim delom nalazi kamen, za koji se tvrdi da predstavlja otisak stopala Avrama, koga muslimani smatraju graditeljem kabe.

K. je bila svetište još u preislamskom periodu, tako da je Muhamed samo prihvatio tradiciju koja je ovde već od ranije postojala.

KABALA [*j.*] – (jev: „predanje“, „tradicija“; od *kbl* – „primiti“).

Dominantan pravac u jevrejskom misticizmu, nastao u Provansi i Španiji u 13. veku a kasnije, tokom 16. veka, proširo se preko Safeda u Galileji na čitavu Evropu i svetsko jevrejstvo. Zasniva se na **Bibliji** (v.) i **Talmudu** (v.), sa elementima jevrejskog **gnosticizma** (v.) u kombinaciji sa različitim filozofskim učenjima, kao što su učenje o emanaciji, čoveku kao mikrokosmosu, moralnoj čistoti kao uslovu prosvetljenja i povratka božanskom svetu Jednog, kroz monističku hijerarhiju bića (v. **Sefer bahir**).

Posebna je odlika k. da u biblijskim tekstovima nalazi „skriveni smisao“. U ovakvom krajnje alegorijskom tumačenju, pomoć se traži i u različitim apokrifnim i nepoznatim pričama vezanim za biblijske ličnosti i događaje. U k. je živo prisutna i mistika brojeva, koja nastoji da odgonetne tajno značenje biblijskih tekstova na osnovu deset brojeva i dvadeset dva slova jevrejskog alefbeta. Idući ovim putem k. je u mnogome skrenula od klasičnog jevrejstv, završavajući u magiji i prihvatanju različitih nebiblijskih verovanja, kao npr. u reinkarnaciju (seljenje duše iz jednog tela u drugo) grešnika.

KADER [*i*] – (arap.).

Pojam kojim se u islamu označava predodređenje, sudbina.

KADIJA [*i*] – (arap.).

Islamski sudija. Kod našeg naroda ostala je poslovice: „Kadija te teuži, kadija ti sudi“. Njome se označava nemoć pojedinca u sukobu sa vlastima.

KADIONICA [*hr.*]

Predmet koji se koristi u pravoslavnom bogoslužju (v. **Sasudi sveti**). To je sasud u koji se na žar meće **tamjan** (v.)i kojim se kadi na određenim mestima i u određeno vreme u bogoslužju. Kadionice su u upotrebi još u najranijem hrišćanstvu a kadjenje je postojalao i u vreme **Starog zaveta** (v.). Kadionice su ranije imale ručku, a danas se pretežno koriste kadionice koje vise na tankim lancima. Dim kadionice simvoliše prisustvo Duha Svetoga.

KADIRIJE [*i*] – **Derviški** (v.) red nazvan tako po Abdulkadiru Džilaniju. Njegovi sledbenici su se razišli po pitanju samog verovanja o Džilaniju te su neki verovali da je samo ustanovio nove forme obrednih aktivnosti dok su ga drugi dizali do stepena božanstva.

KADIŠ [*j.*] – (*jev.*: „posvećenje“).

Kratka molitva na **aramejskom** (v.) koja se izgovara u jevrejstvu. Vlada uverenje da je to molitva za mrtve, ali je njen centralni motiv proslavljanje Boga. Po svemu sudeći, kadiš se razvio kao završna molitva za rabinsku raspravu. Iako se u njoj ne pominje smrt, ova molitva se od XIII veka shvata kao uteha ožalošćenima, uz poziv da sve što se događa shvate kao Božiji sud. K. se najranije pominje u **Talmudu**

(v.), u VI veku n.e. Može se čitati samo stojeći u prisustvu **minjana** (v.).

KAFIR [i] – (arap. „onaj koji pokriva“, „onaj koji sakriva“).

Ovaj pojam se u islamu odnosi na nekog ko sakriva istinu, ko je nevernik.

KALENDAR, GREGORIJANSKI [hr.]

Ovaj kalendar uveo je papa Grigorije XIII (1502-1585) 24. februara 1582, i po njemu se naziva gregorijanski. Učinio je to po savetu nemačkog astronoma Kristofera Klavijusa (1538-1612) i napuljskog fizičara i astronoma Alojzija Lilija (1520-1576). Reformu do tada postojećeg, **julijanskog** (v.) kalendara, papa je obznanio bulom *Inter Gravissimas*. Papskom bulom je naređeno:

- a) Da se iz kalendara izostavi deset dana, tako da posle četvrtka 4. oktobra 1582. sledi petak 15. oktobar.
- b) Da prestupna godina bude ona koja je deljiva sa četiri, osim godina deljivih sa sto kod kojih su prestupne samo one deljive sa četiri stotine.
- c) Da prestupna godina ima jedan dan više od proste koji se stavlja na kraju meseca februara.
- d) Da se Vaskrs računa po novom kalendaru i,
- e) Da prvi dan u godini bude 1. januar.

Pravoslavne Crkve nisu prihvatile ovu reformu, zadržavajući stari julijanski kalendar. U novije vreme su neke pomesne pravoslavne crkve uvele u upotrebu modifikovani julijanski kalendar.

KALENDAR, ISLAMSKI [i] –

Ovaj kalendar je lunarni, pa se protok vremena meri prema mesečevim menama. Jedna puna mesečeva mena označava protok jednog meseca po ovom kalendaru.

Za početak islamskog kalendara uzima se **Hidžra** (v.), preseljenje **Muhameda** (v.) iz Meke u Medinu.

Islamski kalendar ima dvanaest meseci i to su (upućujemo i praznike koji ih obeležavaju):

1. Muharram ul Haram (ili skraćeno Muharam) – Nova godina/Dan Hidžre.
2. Safar
3. Rabi`-ul-Awwal (Rabi' I) – Proslava dana Muhamedovog rođenja 570. godine.
4. Rabi`-ul-Akhir (ili Rabi` al-THaany) (Rabi' II)
5. Jumaada-ul-Awwal (Jumaada I)
6. Jumaada-ul-Akhir (ili Jumaada al-THaany) (Jumaada II)
7. Rajab
8. Sha'aban – Leyle-i berat/Noć opraštanja (priprema za post).
9. Ramadhan – post; Leyle-i Kadr (sećanje na objavljivanje Kurana).
10. Shawwal – Idul-fitr, vesela svečanost povodom kraja Ramazana.
11. Dhul Qadah (ili Thw al-Qi`dah)
12. Dhul Hijja (ili Thw al-Hijjah) – mesec hodočašća u Meku; Idul-odha/Svečanost žrtvovanja – svečanost koja traje četiri dana, podudara se sa krajem hodočašća. Tom prilikom se žrtvuju životinje, a meso se razdaje siromašnima.

Dani u islamskom kalendaru su:

Nedelja: yaum al-ahad (Prvi dan)
Ponedeljak: yaum al-ithnayn (Drugi dan)
Utorak: yaum ath-thalatha (Treći dan)
Sreda: yaum al-arba`a (Četvrti dan)
Četvrtak: yaum al-khamis (Peti dan)
Petak: yaum al-jum`a (Džuma)
Subota: yaum as-sabt

KALENDAR, JEVREJSKI (LUAH) [j.]

Kalendar ima dvanaest meseci od po 29 ili 30 dana, a u prestupnim godinama se dodaje 13. mesec, radi poravnjanja razlike između stvarne sunčane godine i obične godine jevrejskog kalendara. Dajemo spisak naziva meseca jevrejskog kalendara sa uporednim spiskom gregorijanskog i praznicima koji ih karakterišu:

1. Nisan (mart/april) – 14. **Pasha** v, 15-21 beskvasni hlebovi, 16. prvi plodovi.
2. Ijar (april/maj) – Kasnija Pasha, pominje se u knjizi Brojevi 9, 10-11.
3. Sivan (maj/jun) – **Pedesetnica** v, praznik sedmica.
4. Tamuz (jun/jul)
5. Av (jul/avgust) – 9. av – dan žalosti i posta u spomen razaranja Hrama 70. n.e.
6. Elul (avgust/septembar)
7. Tišri (septembar/oktobar) – 1. Trube – Roš Hašana (Nova godina); **Jom Kipur** v; **Sukot** v. (Senice); Simhat Tora (Radost Tore – blagodarenje za Zakon).
8. Hešvan (oktobar/novembar)
9. Kislev (novembar/decembar) – **Hanuka** v.
10. Tevet (decembar/januar)
11. Ševat (januar/februar)

12. Adar (februar/mart) – Purim.

KALENDAR JULIJANSKI [hr.]

Dobio je ime po Juliju Cezaru, koji ga je uveo 45. godine pre Hr. Koristio se u celoj Evropi do XVI veka, kada su države počele da prelaze na Gregorijanski kalendar.

Julije Cezar prvobitno je odredio da svi neparni meseci imaju po 31 dan, a parni po 30, osim februara koji je u prostoj godini imao 29 dana, a 30 u prestupnoj. Meseci su se zvali: Januarius, Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Junius, Quintilis, Sextilis, September, October, November i December. Godine 44. pre Hr. mesec Quintilis preimenovan je u Julius (današnji jul) u slavu Julija Cezara. Godine 8. pre Hr. odlučeno je da se jedan mesec nazove imenom imperatora Avgusta, i pošto je on najviše ratnih pobeda odneo u mesecu Sextilis-u, ovaj mesec nazvan je po njemu avgust. Ali, pošto je taj mesec imao 30 dana, a Cezarov mesec jul 31 dan, Avgustu se nije sviđalo da njegov mesec ima manje dana od Cezarovog, pa je uzeo jedan dan iz februara, koji je ionako imao manje dana od ostalih meseci, i prebacio ga u avgust. Pošto su sada postojala tri uzastopna meseca od po tideset jednog dana, Avgust je od septembra uzeo jedan dan i prebacio ga u oktobar, a iz novembra u decembar. Tada su uspostavljene današnje dužine trajanja meseci.

Julijanski kalendar nije savršen i njegova greška se povećavala za jedan dan svakih 128 godina. Na Prvom **Vaseljenskom saboru** (v.) u Nikeji 325. godine odlučeno je da se iz kalendara izbace tri dana koja predstavljaju akumuliranu razliku. Pošto je Julijanski kalendar i dalje ostao nepromenjen, razlika se do XVI veka akumulirala na deset dana.

Izbacivanjem teh deset dana prilikom uvođenja gregorijanskog kalendara, kao i akumulacijom još tri dana od uvođenja gregorijanskog kalendara do danas, nastala je razlika od trinaest dana između ova dva kalendara.

Neke Pravoslavne Crkve (kao Srpska, Ruska i Jerusalimska patrijaršija, te **Sveta Gora** (v.), zadržale su stari, julijanski kalendar, dok su ostale pravoslavne crkve uvele modificovani julijanski kalendar (a ne gregorijanski kako se pogrešno smatra). U tim crkvama se nepokretni praznici poroslavljaju po **gregorijanskom** (v.), a pokretni (vezani za Vaskrs) i dalje po julijanskom. Jedino je Finska crkva u potpunosti uvela gregorijanski, tako da se u ovoj crkvi i datum Vaskrsa određuje po novom kalendaru. Promena kalendara dovela je u nekim pomesnim crkvama do tzv. „starokalendarskog“ (v. **Starokalendarski raskol**) raskola.

KALI [i] – (arap.).

Ime mača koji je pripadao Muhamedu.

KALVINIZAM [hr.]

Učenje velikog teologa **Reformacije** v. Žana Kalvina. Misao Kalvina karakterišu, pored opšte protestantske privrženosti **Svetom pismu** v., naglašavanje svemoći Božije (iz čega proizilazi učenje o predestinaciji, kao i po zastupanju teokratije kao oblika društvenog uređenja. Najznačajniji dokument kalvinizma je Helvetsko veroispovedanje (1566. godine). Teologija Žana Kalvina je izvršila veliki uticaj na grupu protestantskih crkava koje sebe nazivaju reformiranim.

KAMILAVKA [hr.] (gr. *kamilavkion*)

Deo sveštениčke odeće u Pravoslavnoj crkvi.

To je kruta kapa koja može biti cilindrična sa ravnim, kupastim obodom na vrhu (grčki stil), cilindrično šireća i ravna na vrhu (ruski stil) ili cilindrična i ravna na vrhu (srpski stil). Najčešće je crne boje i nose je **monasi** (v.) ili sveštenici. Kamilavku sa panom (pokrivač, nalik na veo ili plašt) nose svi monasi, a kamilavku sa panom bele boje mogu nositi **mitropoliti** v. (Rusija) ili **patrijarsi** v.

KANDILO

Ukrasna uljana svetiteljka. Kandila su nekada imala pre svega praktičnu funkciju. Danas je, kao i u slučaju sveća, njihova funkcija u hrišćanskim crkvama kultnog (kandila se pale pred ikonama, na oltaru...) i dekorativnog karaktera. Svetiljke su jedno od karakterističnih odlika jevrejskog praznika **Hanuka** v.

KANON [hr.]

Ovaj izraz se upotrebljava u više značenja.

Može da označava:

- 1.) Svete Kanone koje su doneli **Vaseljenski** (v.) i **Pomesni Sabori** (v.), a uključeni su i **Kanoni Svetih Otaca** (v.).
- 2.) Knjige **Svetog pisma** (v.) koje su prihvaćene od Crkve.
- 3.) Kanon je takođe i crkvena pesma koja se u pravoslavnoj crkvi koristi na bogoslužju. Duža je, sastavljena od osam ili devet kraćih pesama. Ove pesme su sastavljene od jednog **irmosa** (v.) i nekoliko **tropara** (v.). Sve pesme kanona su povezane sadržajem jer imaju istu, biblijsku osnovu. Kanonu je često svojstven **akrostih** (v.) koji je kod vizantinaca doveden do savršenstva.

KANONI SVETIH OTACA [hr.]

U Svetom predanju Pravoslavne Crkve, pored kanona (v.) Vaseljenskih (v.) i Pomesnih sabora (v.), značajno mesto zauzimaju i kanoni Svetih Otaca. To su najčešće odlomci iz njihovih dela, koji su od Crkve prihvaćeni i prepoznati kao saborni izraz vere i iskustva Carstva Božijeg. Ti kanoni su izričito pomenuti u drugom pravilu Trulslog sabora (v.) i to ovim redom: **Kanoni Sv. Dionisija Aleksandrijskog** (v.), **Sv. Grigorija Čudotvorca** (v.), **Sv. Petra Aleksandrijskog** (v.), **Sv. Atanasija Velikog** (v.), **Sv. Vaslija Velikog** (v.), **Sv. Grigorija Niskog** (v.), **Sv. Grigorija Bogoslova** (v.), **Sv. Amfilohija Ikonijskog** (v.), **Timoteja Aleksandrijskog** (v.), **Teofila Aleksandrijskog** (v.), **Sv. Kirila Aleksandrijskog** (v.).

KANONI SV. AMFILOHIJA IKONIJSKOG [hr.]

Sv. Amfilohije Ikonijski je jedan od velikih **Kapadoskijskih otaca** (v.). Rođen je 340. u Kesariji. Napisao je više dela, među kojima i pesme. Iz pesme upućene Selevku, uzet je i kanon koji se bavi autentičnim knjigama **Svetog pisma** (v.).

KANONI SV. ATANASIJA VELIKOG [hr.]

Sv. Atanasije Veliki jedan je od najvećih Otaca Crkve. Živeo je u IV veku, i dao odlučujući doprinos pobedi nad arijanstvom (v.). U bogoslovskom smislu je bio ključna figura na Prvom Vaseljenskom Saboru (v.) i dao je odlučujući doprinos formulisanju vere Crkve. U kanone su uvrštene njegove tri poslanice: Amonu monahu, 39. praznična poslanica iz 362, i Poslanica Rufiniju episkopu, što ukupno čini tri kanona.

KANONI SV. DIONISIJA ALEKSANDRIJSKOG [hr.]

Sv. Dionisije Aleksandrijski je rođen 195. godine, a oko 247. je postao Arhiepiskop Aleksandrijski. Učestvovao je u bogoslovskim sporovima svoga vremena. Pisao je dosta, naročito poslanice. Pod njegovim imenom sačuvano je 4 kanona.

KANONI SV. GRIGORIJA BOGOSLOVA [hr.]

Sv. Grigorije Bogoslov je rođen 329. godine. Jedan je od velikih Kapadokijskih otaca (v.). Njegov kanon je zapravo deo njegove dvanaeste dogamtske pesme: „*O autentičnim knjigama Bogonadahnutog Pisma*“.

KANONI SV. GRIGORIJA ČUDOTVORCA [hr.]

Sv. Grigorije Čudotvorac je rođen oko 213. u Maloj Aziji. Bio je učenik Origena, koji ga je pet godina rukovodio u proučavanju filosofije i hrišćanske teologije. Učestvovao je na saboru u Antiohiji 264, protiv Pavla Samostaskog. Napisao je Kanonsku poslanicu, koja se deli na 11 kanona, mada neki smatraju da je jedanaesti kanon dodat kasnije iz 75. kanona Sv. Vasilija Velikog.

KANONI SV. GRIGORIJA NISKOG [hr.]

Sv. Grigorije Niski, mlađji brat Sv. Vasilija Velikog, jedan je od **Kapadokijskih otaca** (v.) Živeo je u IV veku i dao ogroman doprinos razvoju hrišćanske teologije. Živo je učestvovao u borbi protiv arijanske jeresi. Njegova Kanonska poslanica, upućena oko 383. Litoiju Melitonskom podeljena je na osam kanona. Ove kanone spominje i **Trulski sabor** (v.).

KANONI SV. KIRILA ALEKSANDRIJSKOG [hr.]

Sv. Kirilo je jedan od velikih Otaca crkve. Arhiepiskop Aleksandrije je postao 412. godine. Aktivno je učestvovao u borbi protiv **nestorijanske** (v.) jeresi koja je, njegovom zaslugom, pobeđena na **Trećem Vaseljenskom Saboru** (v.). Iako Sv. Kirilo ima više važnih kanonskih spisa, u zbirku kanona je ušlo samo pet.

KANONI SV. PETRA ALEKSANDRIJSKOG [hr.]

O Sv. Petru Aleksandrijskom se ne zna mnogo, osim da je po obrazovanju i podvigu bio primer svima. Današnjih 14 kanona potiču iz njegove *Poslanice o Pashi* iz 306. godine.

KANONI TEOFILA ALEKSANDRIJSKOG [hr.]

Teofil Aleksandrijski postao je Arhiepiskop Aleksandrije 385. godine. Borio se protiv **origenizma** (v.), ali i učestvovao u nezakonitom svrgavanju Sv. Jovana Zlatoustog. Sačuvano j njegovih 14 kanona.

KANONI TIMOTEJA ALEKSANDRIJSKOG [hr.]

Timotej je bio Arhiepiskop Aleksandrijski od 381. g. Od njegovih malobrojnih spisa sačuvani su odgovori na kanonska pitanja koja su mu, verovatno, postavljali njegovi klirici. U različitim rukopisima je sačuvan različit broj Timotejevih kanona, ali je najverovatnije da ih ima 18.

KANONI SV. VASILJA VELIKOG [hr.]

Sv. Vasilije Veliki spada u red najvećih i najznačajnijih Otaca Crkve i jedan je od **Kapadokijskih otaca** (v.) Najveći broj njegovih kanona preuzet je iz njegovih brojnih Poslanica, naročito iz onih upućenih Sv. Amfilohiju Ikonijskom.

Pod njegovim imenom je sačuvano ukupno 92 kanona.

KANONIK [hr.]

U Zapadnoj crkvi *kanonik* je zvanje **klirika** v. saborne crkve eparhije (**katedrale** v.). Nekada se termin odnosio na sve klirike određene **eparhije** (v.), izuzev monaštva i privatnih kapelana. Postoje i kanonici koji žive „polumonaški“, po određenom pravilu, najčešće svetog Avgustina. To su *regularni kanonici* (lat. *regula* „pravilo“).

KANONIZACIJA [hr.]

Proglašenje određenog člana Crkve svetim.

U Pravoslavnoj crkvi odluku o kanonizaciji donosi Arhijerejski sabor pomesne crkve. Takođe, ima slučajeva kada javnom poštovanju svetoga ne prethodi nužno formalna kanonizacija, već Crkva jednostavno prihvata već postojeći kult.

U Rimokatoličkoj crkvi, konačna odluka kojom Papa blaženog (v. **beatifikacija**) proglašava svetim, što povlači javno poštovanje novog svetitelja u čitavoj Crkvi. Proces kanonizacije započinje na eparhijskom nivou, odakle se prosleđuje u Rim Kongregaciji za svetiteljska pitanja. U Kongregaciji se sprovodi istraga; to čini komisija čiji su članovi istoričari i teolozi. Obično je za kanonizaciju neophodan dokaz o čudu koje se dogodilo u vezi sa blaženim (ozdravljenje prizivanjem njegovog imena, netruležnost itd.).

KANTOR [j.] – (lat. „pevač“; hb. *hazan*).

Vođa službe u **Sinagogi** (v.) koji poznaje jevrejsko bogoslužbeno pojanje.

KANUNHAMA [i] – (*tur.*).

Izraz koji je u osmanlijskom hilafetu označavao sultanovu naredbu koja je sadržavala pravne odredbe o nekom pojedinačnom pitanju.

KAPADOKIJSKI OCI [*hr.*]

Kapadoksijski Oci su: Sv. Vasilije Veliki, Sv. Grigorije Niski, Sv. Grigorije Bogoslov i Sv. Amfilohije Ikonijski. Živeli su u IV veku. Njihov doprinos razvoju hrišćanskog bogoslovlja je nemerljiv, a najveći je u definisanju vere Crkve u **Svetu Trojicu** (v.).

Njihova je zasluga davanje pojmu „**ipostas**“ (v.) značenje ličnosti.

Napisali su veliki broj dela koja su uticala na sve kasnije Oce, pa se s pravom smatraju stubovima Crkve.

KAPELA [*hr.*] – (lat. capella – „mali ogrtač“).

Mala crkva koja nema svoju **parohiju** (v.). Naziv je dobila u VII ili VIII veku. Na dvoru franačkih kraljeva iz dinastije Nerovinga čuvao se mali ogrtač (capella) Sv. Martina Turskog kao velika svetinja. Po njemu je ta crkvica dobila ime, a sveštenici koji su je čuvali i tu služili i koji su imali zadatak da je u slučaju rata nose sa kraljem, dobili su naziv kapelani.

KAPELAN [*hr.*]- (v. **Kapela**).

KAPUCINI [*hr.*]

Ogranak franciskanskog reda koji je osnovao Mateo di Basi 1529, sa željom da se vrati prvobitnom načinu života **franciskanaca** v.

KARAITI [*j.*] – (hb. „pristalice teksta [biblijskog]“).

Jevrejska sekta nastala u Vavilonu u drugoj polovini VIII veka. Odabucuju **Talmud** (v.) kao pogrešan i uče da svaki Jevrejin sam treba da čita i tumači **Toru** (v.).

KARDINAL [*hr.*] (lat. *cardo*, „stožer“).

Nekada se na Zapadu ovako nazivao svaki stalni **paroh** (v.), ali je kasnije ovo isključivo bilo zvanje rimskih **prezvitara** v. Kolegij rimskih prezvitara upravljao je Rimskom crkvom tokom *sede vacante* (v.) Počev od VIII veka u kolegij kardinala počinju ulaziti **episkopi** v. eparhija iz okoline Rima. Danas su svi kardinali u episkopskom činu, a ukoliko se neko ko nije episkop postavi za kardinala, pristupa se njegovoj hirotoniji u episkopski čin.

KAŠIČICA [*hr.*]

Predmet koji se koristi u pravoslavnom bogoslužju (v. **Sasudi sveti**). Obično je od zlata ili srebra a na vrhu ima krstić. Služi za **pričešćivanje** (v. **Pričešće sveto**) vernih na **Liturgiji** (v.). Kašičicu je uveo Sv. Jovan Zlatousti (V vek) da se ne bi događale zloupotrebe i profanacija Svetih darova koji su do tada davani u ruke vernih.

KATAFATIKA [*hr.*] (gr. *kataphasis*, „potvrđivanje“).

Nasuprot **apofatici** v., potvrđan ili pozitivan govor o Bogu. Mogućnost katafatičkog govora o Boga (šta Bog jeste) zasniva se na činjenici **Otkrivenja** v. koje dostiže svoj vrhunac u **Ovaplóčenju** v. No, treba imati u vidu da kada katafatički govorimo o Bogu, ne govorimo o njegovoj nepoznatljivoj suštini, već o njegovim energijama (dejtstvima) kojima nam se otkriva.

KATAFRIGIJCI [*hr.*] – (v. **Montanizam**).

KATAKOMBA [*hr.*]

Katakombe su podzemne grobnice u kojima su sahranjivani stari hrišćani. Isklesane su u mekoj steni,

i mahom se nalaze na području koje okružuje **Rim** (v.). Kad je car Neron počeo progone hrišćana, oni su se radi bogoslužjenja sastajali u grobnicama – u to je vreme svaki građanin na groblju bio siguran, pošto su postojali propisi koji zabranjuju ulazak vojnika na groblje radi hapšenja. Sredinom III veka, kada se ni u katakombama više nisu osećali sigurnim, ljudi su zazidali postojeće ulaze i napravili nove, tajne. Podzemni hodnici su se pružali kilometrima. U doba cara Konstantina završen je progon hrišćana, pa katakombe počinju posećivati hiljade hodočasnika. U V veku su ulazi u katakombe zatrpani kako bi se zaštitile od Gota koji su u to vreme osvojili i opustošili Rim. Ulazi u podzemne hodnike toliko su dobro skriveni da je tek 1578. godine slučajno pronađena jedna katakomba.

Hodnici su najčešće dugi tri do četiri kilometra, a široki tek toliko da se dva pogrebника, koja nose mrtvačka nosila, mogu mimoći. Stepence koje vode u ove hodnike ponekad su i dvanaest metara ispod zemlje, a pri njihovom se dnu hodnici račvaju u brojnim pravcima. Neke katakombe imaju dva ili više nivoa – katakombe Svetog Sebastijana imaju čak četiri nivoa. Tela umrlih stavljana su u šupljine u zidovima, koje su prvobitno bile zazidane ciglama ili kamenjem. Kako su mnoge od tih pregrada u međuvremenu popustile i obrušile se, današnji posetioци prolaze između dugih redova **moštiju** (v.).

KATARI [*hr.*] – (v. **Bogumili**).

KATAVASIJA [*hr.*]

Crkvena pesma koja se u pravoslavnoj crkvi koristi na bogoslužjenju. Ova pesma je, zapravo, isto što i **irmos** (v.). Izgleda da je katavasija dobila svoj naziv

u vreme kada su tropari kanona prestali da se pevaju i počeli da se čitaju. Posle svakog pročitano g tropara, otpojao bi se irmos, koji se nazivao katavasijom.

KATEDRALA [*hr.*] – (gr. „stolica“, „presto“).

Crkva u kojoj se nalazi episkopska katedra ili presto, pa je tako to saborna crkva jedne eparhije.

KATIHEZA

Podučavanje u veri – varonauka. U drevnoj crkvi je katuhizacija zauzimala važno mesto. Oni koji su želeli da se krste i postanu hrišćani, morali su slušati predavanja. Među najlepše i najstrajje Katiheze svakako spadaju one Sv. Kirila Jerusalimskog. Međutim, i nakon krštenja katihizacija je nastavljana. Tada se novokrštenima tumačila **Liturgija** (v.) i ove katiheze se nazivale mistagoške.

KATIHumENI [*hr.*]

U ranoj Crkvi je ova reč označavale „kandidate za **Krštenje** v.“, one koji se pripremaju da prime tajnu Krštenja. Krštenja su se vršila na vaskršnjoj **Liturgiji** v., u subotu uveče. Obično je katihumenat trajao tri godine. Katihumeni koji se Krštavaju na **Vaskrs** v. tekuće godine nazivaju se *photizomenoi*, tj. *oni koji se prosvećuju* (Krštenje=prosvećenje). U ovom razvijenom obliku ustanova katihumenata je, nažalost, iščezla. Poslednjih decenija postoje pokušaji da se obnovi (u Rimokatoličkoj crkvi je on ponovo obavezan za Krštenje odraslih od 1972). U Pravoslavnoj crkvi liturgijsko predanje svedoči o mestu katihumena u Crkvi. Naime, katihumeni nisu učestvovali u **Evharistiji** v., pa su pre početka **Anafore** v. pozivani da napuste hram. Ovi pozivi *oglašenima* (katihumanima) i *onima koji se spremaju*

za sveto prosvetljenje (tokom **Velikog posta** v.) su i danas deo evharistijske Liturgije. Mnoge besede sv. otaca bile su upravo izgovorene kao pouke katihumenima (na primer, *Katitze* sv. Kirila Jerusalimskog).

KATIZMA [hr.]

Tako se nazivaju odeljci u **psaltiru** (v.) a ima ih dvadeset. Čitaju se svaki dan, po jedna na večernju i po dve ili tri na jutrenju. Ovo je takođe naziv za tropar koji se peva nakon čitanja katizme na **jutrenji** v.

KATOLIČNOST [hr.] – (v. **Sabornost**).

KELIME- I ŠEHADET [i] – (arap. „Reč svedočenja“, „svedočanstvo“).

To je formula inicijacije kojom se postaje pripadnik islamske vere. Izgovara se na arapskom jeziku, na sledeći način: „*EŠHEDU EN LA ILLAHE ILELLAH VE EŠHEDU ENNE MUHAMMEDE RESULULLAH*“ što u prevodu znači: „Svedočim da nema bogova osim Alaha i Muhamed je božiji poslanik“. Dovoljno je da se ove reči izgovore s uverenjem i osoba time postaje musliman.

KENOZA [hr.] –

Grčka reč bukvalno znači „ispražnjenje“. Ovaj pojam se koristi da bi se opisalo krajnje uniženje Sina Božijeg koji je, radi našeg spasenja, postao čovek, uzevši na sebe sve što pripada našoj prirodi, osim greha. Tako je on, nestradalni Bog, postao radi nas stradalani, svmeogući, radi nas nemoćan, besmrtni, radi nas smrtni.

KERBELA [i] – (arap.).

Mesto u današnjem Iraku, severozapadno od Bagdada. Tu je navodno, na mučki način ubijen Muhamedov unuk Husein ibn Ali. Kerbela je danas svetište za koje se organizuju i hodočašća.

KESARIJA

Grad u **Palestini** (v.), severno od Jafe. Grad je ponovo podigao Irod Veliki 25-13.g. pre Hr., kao luku za grad Sevastu, i dao joj ime po imperatoru Avgustu (Cezaru). U vreme rane Crkve, ovaj grad je posetio apostol Filip (Da 8,40) koji se tu i nastanio (21,8). Cezareju pominje i crkveni istoričar Jevsevije, kao mesto gde je ustanovljena proslava **Vaskrsa** (v.).

KIBLA [i] – (arap.).

Pravac prema **Meki** (v.) (tačnije prema **Kabi** (v.) u Meki) prema kojem se treba držati tokom (v.) **namaza**.

KIDUŠ [j.] – (jev: „posvećeje“).

Obredni blagoslov u jevrejstvu kojim se proglašava svetost **Šabata** (v.). Sastoji se od dva blagoslova koja izriče domaćin, jedan nad čašom vina a drugi za sveti dan. (v. **kiduš hašem**).

KIDUŠ HAŠEM [j.] – (jev: „posvećenje imena“).

Svako delo koje neki Jevrejini učini a koje navodi nejevreje da poštuju jevrejstvo.

KINOVIJA [hr.] – (gr. „opštežiće“, „zajedničko življenje“).

Tip organizacije manastira u kome monasi žive u zajednici, za razliku od anahoreta (otšelnika) koji žive sami, a u manastire dolaze samo na bogoslužnje.

KISMET [i] – (tur.).

U islamu reč koja označava sudbinu, predodređenje.

KIPA [j.] – (v. **Jarmulke**).

KLEPALA [hr.]

Drvene daske o koje se udara drvenim udaraljka da bi se hrišćani pozivali na bogoslužjenje. Na istoku su bila u upotrebi do pojave **zvona** (v.) ali se i danas koriste u **manastirima** (v.) posebno u vreme posta.

KLIR ili **KLER** [hr.]

Ova reč se odnosi na sve crkvene služitelje i sveštenoslužitelje. Klirik je član klira.

KLJUČEVI CARSTVA BOŽIJEG [hr.]

Jedno od obeležja rimskog **pape** (v.). Slika dva ukrštena ključa, zlatnog i srebrnog, spojenih crvenih konopcem. Simboliše dve nadležnosti Crkve, nad Zemljom i Nebom. Srebrni ključ simbolizuje moć vezivanja i razvezivanja na Zemlji, a zlatni na Nebu.

KNJIGA BROJEVA [hr.]

Na jevrejskom se naziva *Bammidbar* – „U pustinji“. Treća od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.) i treća knjiga **Petoknjižja** (v.). Naziva se još i Četvrta knjiga Mojsijeva, pošto je tradicija pripisivala autorstvo Mojsiju. Ova knjiga govori o putovanju po pustinji nakon primanja Zakona na gori Sinaju, i o ratovima koje su Izrailjci vodili osvajajući područja u Transjordaniji. Pored opisa ovih događaja u ovoj knjizi se nalaze i odredbe i propisi koji dopunjavaju **sinajsko zakonodavstvo** (v.).

KNJIGA ISUSA NAVINA [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). Sastavljena je na osnovu različitih izvora, pa se u njoj lako mogu uočiti celine koje pripadaju posebnim

tradicijama. Knjiga govori o zauzimanju Hanana u vreme Isusa Navina, koji je postao vođa Izraelaca nakon smrti Mojsija.

KNJIGA IZLASKA [hr.]

Na jevrejskom se naziva *Welle šemoth* – „Evo imena“. Druga knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.) i druga knjiga **Petoknjižja** (v.). Naziva se još i Druga knjiga Mojsijeva, pošto je tradicija pripisivala autorstvo Mojsiju. Sadrži pripovest o izabavljenju Jevreja iz Egipatskog ropstva, sklapanju saveza sa Bogom Jahveom, kojom prilikom im on daje svoje zapovesti (v. **Dekalog**). (v. **Sveto pismo i Stari zavet**).

KNJIGA LEVITSKA [hr.]

Na jevrejskom se naziva *Wayyiqra* – „I pozva (Jahve)“. Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). Treća od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.) i treća knjiga **Petoknjižja** (v.). Naziva se još i Treća knjiga Mojsijeva, pošto je tradicija pripisivala autorstvo Mojsiju. Sadrži zakonske propise o obredima i sveštentičkoj službi, propise o prinošenju žrtava, o ritualnom očišćenju, propise o proslavljanju praznika **Jom kipur** (v.). (v. **Sveto pismo i Stari zavet**).

KNJIGA O JESTIRI [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). Postoje značajne razlike između teksta jevrejske Biblije i onog koji nalazimo u **Septuaginti** (v.), gde je tekst duži za jednu trećinu. Danas se smatra da je grčki tekst mlađi od jevrejskog. Knjiga govori o Jestiri koja je domišljatošću i veštinom uspela da spasi svog rođaka Mardohaja i Jevreje kojima se spremalo istrebljenje. Izdejstvovala je od cara

Kserksa dozvolu da Jevreji pobiju one koji su im spremali pokolj, pa je tom prilikom pobijeno 75.000 Persijanaca. U spomen na ovaj događaj ustanovljen je praznik **Purim** (v.).

KNJIGA O RUTI [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). Ovo je jedna od najkraćih knjiga Starog zaveta. Naziv je dobila po Moavkinji o kojoj govori. U jevrejskoj Bibliji ova knjiga je spadala među spise i čitala se za praznik Pedesetnicu. U **Septuaginti** (v.) i **Vulgati** (v.) ona se nalazi nakon Knjige o sudijama. Ova knjiga sačinjava apologiju **leviratskog braka** (v.).

KNJIGA O SUDIJAMA [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). Predstavlja kompilaciju razčilitih tradicija o lokalnim plemenskim vladirima koji se nazivaju „sudije“. Kada su Izraelci bili neverni Bogu on ih je predavao u ruke neprijateljima a kada bi se pokajali slaobi im sudiju koji ih je izbavljao. Slika sudija kao izbavitelja čini ih mesijanskom praslikom Hrista.

KNJIGA JEZDRINA [hr.]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). U savremenim prevodima se štampa odvojeno od Knjige Nemijine, iako one zapravo čine jednu celinu. U **Vulgati** (v.) se one nazivaju Prva i Druga knjiga Jezdrina, a jevrejska Biblija ih stavlja ispred knjiga Dnevnika. Knjiga se, kao Knjiga nemijina, bavi povratkom Jevreja iz vavilonskog rospstva i ponovnim uspostavljanjem Mojsijevog zakonodavstva i izgradnjom porušenog hrama.

KNJIGA NEMIJINA [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). Predstavlja celinu sa **Knjigom Jezdrinom** (v.) i govori o povratku Jevreja iz vavilonskog ropstva.

KNJIGA PONOVLJENIH ZAKONA [hr.]

Na jevrejskom se naziva *Elleh haddebarim* – „Evo reči“. Peta knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.) i peta knjiga **Petoknjižja** (v.). Naziva se još i Peta knjiga Mojsijeva, pošto je tradicija pripisivala autorstvo Mojsiju. Ova knjiga predstavlja ponavljanje zakona iznetih u prehodnim knjigama Petoknjižja, kao i sažet prikaz događaja od izlaska iz Egipta nadalje. Neki od zakona i propisa koji su izneti ranije u Petoknjižju ovde su ponovljeni ali i delimično promenjeni i usavršeni. Knjiga se završava Mojsijevom smrću i postavljanjem Isusa sina Navinovog za vođu Izraelaca koji će ih uvesti u **Obećanu zemlju** (v.).

KNJIGA POSTANJA [hr.]

Na jevrejskom se naziva *Bere šith* – „U početku“. Prva knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.) i prva knjiga **Petoknjižja** (v.). Naziva se još i Prva knjiga Mojsijeva, pošto je tradicija pripisivala autorstvo Mojsiju. Sadrži pripovesti o stvaranju sveta, grehu praroditelja, velikom potopu, zatim istoriju starozavetnih patrijaraha. (v. **Sveto pismo** i **Stari zavet**).

KNJIGA O JUDITI [hr.]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.) iz grupe **devterokanonskih** (v.) ili drugokanonskih knjiga. Knjiga govori o pokušaju cara Navuhodonosora da osvoji Jerusalim. Prilikom opsade Vetilja, mlada udovica Jestira, na prevaru ubija generala Holoferna. Vojska se demotiviše i Jevreji ostavruju pobedu. U

knjizi se javljaju mnoge istorijske netačnosti, pa se stiče ustisak da su one namerne i da je želja autora bila da pokaže jednu čisto religioznu dramu. Holoferm je osličenje zlih sila, dok je Judita (čije ime znači „Jevrejka“), idela judaizma. Zbog neospornog uticaja jevrejske apokaliptičke književnosti, nastank knjige treba smestiti na kraj I i početak II veka pre Hr.

KNJIGA PROROKA AGEJA [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). Prorok Agej je živeo u vreme povrataka jevreja iz vavilonskog ropstva koje je predvodio Zorovavelj. Sa prorokm Zaharijem se zalagao za obnovu Hrama. Agejeva proroštva potiču iz vremena koje je neposredno prethodilo početku obnove Hrama 520. pre Hr.

KNJIGA PROROKA AMOSA [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). Amos je najstariji starozavetni prorok čije su nam reči sačuvane u vidu knjige. Delovao je u VIII veku pre Hr. Knjigu su napisali Amosovi učenici i sledbenici. Ona predstavlja kompilaciju različitih govora i proroštava koje je on izrekao u različitim prilikama.

KNJIGA PROROKA AVAKUMA [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). O Avakumu ne znamo ništa, a sa sigurnošću se ne može odrediti ni vreme njegovog delovanja a ni vreme nastanka knjige. Prorok govori o nepravdi koja je zavladala Judejom. Sledi proroštvo o dolasku Vavilonaca što će biti Božija kazna za odstupništvo. Nadalje, pošto su vavilonci došli i zaveli strahovladu, prorok se jada zbog tužnog stanja naroda, a Bog preko njega obećava da će izbavljenje doći. Treća

glava predstavlja zapravo Avakumov psalam koji je korišten u bogoslužjenju Hrama i čija je glavna tema konačna pobjeda Jahvea.

KNJIGA PROROKA AVDIJE [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). Ova knjiga je najkraća u Starom zavetu. U njoj se uočavaju dva dela koja se toliko razlikuju da nije sigurno da potiču od istog autora. U prvom delu se nalazi prokletsvo Edoma a u drugom njegovo razorenje. Za razliku od univerzalizma koji nalazimo kod proroka Isaije, ovde se susrećemo sa snažno izraženim nacionalizmom. Pored toga, ovo delo veliča moć i pravednost Jahvea.

KNJIGA PROROKA DANILA [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). U jevrejskoj Bibliji ova knjiga nije među prorocima nego među spisima, verovatno zbog toga što je nastala relativno kasno, najverovatnije u II veku pre Hr. U **Septuaginti** (v.) se nalaze i neki delovi kojih u jevrejskom tekstu nema, tako da ti delovi čine njene **devterokanonske** (v.) delove. Ova knjiga obiluje mnoštvom vizija i predskazanja. Radnja se dešava u **Vavilonu** (v.), u vreme cara navuhodonosra i njegovih naslednika. Veliča se vernost Bogu i pokazuje Njegova sila i premudrost.

KNJIGA PROROKA ISAIJE [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). Ova knjiga ne predstavlja jedinstvenu celinu niti je delo jednog autora. Ona je nastajala tokom više vekova i predstavlja svojsvrсну antologiju beseda i proroštava.

Poseban značaj ove knjige leži u mesijanskom (v.) karakteru mnogih proroštava, koja su se ostavrla na Isusu Hristu.

KNJIGA PROROKA JEREMIJE [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). O ovom proroku imamo neobično nogo podataka, pošto njegova knjiga donosi mnoštvo autobiografskog materijala. Tekst koji nalazimo u Septuaginti kraći je od jevrejskog teksta za jednu osminu. U knjizi se zašaha hronološka zbrka, kao i preplitanje različitih književnih vrsta. Jezgro knjige su činila Jeremijina kazivanja i prorštva protiv neprijateljskih naroda, koja su kasnije nadopunjena opisima događaja i pojašnjenjima.

Kod jeremije vidimo jedan snažni lični pečat. On ne prihvata Božije odluke tek tako, već je spreman da se sa Njim i raspravlja. Kao onaj koji donosi loše vesti, nije dobro prihvaćen ni od naroda ni od državnog aparata od koga i strada. Lažni proroci mu čine posebnu smetnju, dajući lažne nade. Jeremija je ubeđen da neverni Jerusalem mora na kraju da propadne. Međutim, kada dođe do opustošenja, prognanici dobijaju poruke nade na buduće izbavljenje.

KNJIGA PROROKA JEZEKILJA [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). Prorok Jezilj je bio odveden u **Vavilonsko rosptvo** (v.) 597. godine pre Hr. Prorok se obraća kako vavilonskim sužnjima tako i stanovnisima Jerusalima. Četiri velike vizije zauzimaju centralno mesto u njegovoj knjizi. Služio se i simboličkim radnjama kako bi svojim sunaronicima preneo Božiju poruku.

Prorok govori o uzrocima koji su doveli do gneva Božijeg na narod Izabrani, i o vavilonskom ropstvu koje je posledica tog gneva. Ali, on istovremeno i daje nadu, jer Bog ne napušta svoj narod. Čuveno je njegovo viđenje Jahveovih kola, na kojima on putuje sa svojim narodom u Vavilon.

KNJIGA PROROKA JOILA [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). Ime proroka Jila se spomije samo u ovoj knjizi i nigde drugde u Starom zavetu. Živeo je u Judeji, nakon vavilonskog ropstva. Joilova knjiga predstavlja prelaz između proroštva i apokalipse.

KNJIGA PROROKA JONE [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). Ova knjiga je nastala ne pre V veka pre Hr. Opisuje kako Bog naređuje proroku Joni da pozove stanovnike Ninive kako ne bi bilo uništeni. Jona, koji mrzi Ninivu, to odbija. Posle mnogih peripetija, biva progutan od velike ribe koja ga iybljuje na obalu. Nakon toga on pristaje da prorokuje Ninivljanima. Zbog trodnevnog boravka u utrobi ribe, prorok Jona se smatra praslikom Hrista. Kao što je Jona tri dana boravio u utrobi ribe, tako je Hristos tri dana boravio u grobu, pre nego što je Vaskrsao.

KNJIGA PROROKA MALAHIJE [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). Ova knjiga je zapravo anonimni spis. Njen jevrejski naziv je *Mal'ki* što znači „Moj glasnik“. Varovatno je da su u početku postojale tri zbirke, a u sadašnjem obliku ja nastala verovatno polovinom V veka pre Hr.

KNJIGA PROROKA MIHEJA [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). Nastala je verovatno u vreme kada je prorok Mihej živeo, u VII i VI veku pre Hr. Način izražavanja je oštar, slično kao kod Amosa. On je društvenim nepravdama video zločin protiv Boga, što neizbežno izaziva gnev Božiji. Mesijanska ideja je vrlo prisutna – Mihej ne govori samo o sudu Božijem već i o vreenu kada će se uspostaviti Carstvo Božije.

KNJIGA PROROKA NAUMA [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). O ovom proroku ne znamo gotovo ništa. Izvesno je da je njegovo delovanje bilo u vreme pre pada Ninive 612. pre Hr. Knjiga sadrži proroštva o gnevu Božijem, o nevoljama Ninive, čiji pad predstavlja pobedu jevrejskog naroda.

KNJIGA PROROKA OSIJE [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). Osija je mlađi savremenik proroka Amosa i delovao je u vreme pada Samarije (721. pre Hr.), u doba vladavine Jerovoama II. Osija je posebno poznat po prorokovanju simboličkim radnjama – konkretno ženidbom sa ženom bludnicom. On deci daje simbolička imena da i on i deca budu živi znaci reči Božije upućene Izraelu. Na kraju Osija prima nazad svoju bludnu ženu, kao što će Bog primiti nazad Izrael koji se odrekne „bluda“ sa tuđim bogovima.

KNJIGA PROROKA SOFONIJE [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). O ovom proroku ne znamo mnogo. Delovao je u vreme cara Josije, u VII veku pre Hr. Neposredno nakon njega na scenu je stupio prorok Jeremija. Preko njega Bog osuđuje poštovanje stranih bogova,

nasilje i društvenu nepravdu kao i pojavu lažnih proroka.

KNJIGA PROROKA ZAHARIJE [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). Tumači se slažu da poglavlja 1-8 pripadaju Zahariji, ali ne i drugi deo knjige, poglavlja 9-14. Prorok Zaharija je živeo u VI veku pre Hr. i zalagao se za obnovu jerusalimskog Hrama, nacionalnu obnovu i sprovođenje verskih propisa o ritualnoj čistoti.

Drugi deo knjige je pisan kasnije, verovatno u IV veku pre Hr. Ovaj drugi deo knjige ima izražen **eshatološki** (v.) i **mesijanski** (v.) karakter.

KNJIGA TOVIJINA [hr.]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.) iz grupe **deuterokanonskih** (v.) ili drugokanonskih knjiga. Ova knjiga je sačuvana u četiri recenzije. Izvorno je pisana na jevrejskom ili aramejskom, a u Kumranu su otkriveni rukpisi na ovim jezicima. Napisana je oko 200. pre Hr. u Egiptu. Sadržaj ove knjige počiva na ističmjački predanjima a posebno veliča vrlinu davanja milostinje.

KNJIGA VARUHOVA [hr.]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.) iz grupe **deuterokanonskih** (v.) ili drugokanonskih knjiga. Ovaj tekst se ne nalazi u mnogim kodeksima Vulgate ali ga ima u Septuaginti. Ovaj spisi navodno pripada Varuhu, saradniku proroka Jeremije, ali je gotovo sigurno da je u pitanju pseudoepigraf.

KNJIGE MAKAVEJSKE [hr.]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.) iz grupe **deuterokanonskih** (v.) ili drugokanonskih knjiga.

Knjige Makavejske su naziv dobile po Judi Makvejcu koji je podigao ustanak protiv Antioha IV Epifana, koji je pokušao da sporovede nasilnu jelinizaciju Jevreja, zabranjujući im njihovu veru, i skrnaveći njihova svetišta. Prva knjiga je pisana na jevrejskom ali je do nas došla samo u grčkom prevodu, dok je druga pisana na grčkom jeziku.

Pored Prve i Druge Makavejske, posto je i Treća i Četvrta, koje se smatraju **apokrifima** (v.).

KOL NIDRE [*j.*] – (jev. „sveti zaveti“).

Molitva koja se u jevrejstvu izgovara na praznik **Jom Kipur** (v.). Izgovara se tri puta. Mora početi pre, a nastaviti se nakon zalaska sunca. Ova molitva predstavlja odricanje od zakletvi koje su date u prethodnoj ili narednoj godini. Nejasno je poreklo ove molitve. Jedno od tumačenja je da je to vid kolektivnog razrešenja za one koji su pod pritiskom prihvatili hrišćanstvo. Ova molitva ima naročitu melodiju koja je postala uzor jevrejskoj religioznoj muzici.

KOLJIVARI [*hr.*]

Duhovni pokret, nastao na **Svetoj Gori** (v.), kao sveti izdanak svetih monaha **isihasta** (v.). Ovaj pokret se pojavio krajem XVIII i početkom XIX veka. Na čelu ovog pokreta su bili sv. Makarije Korintski, Prepodobni Nikodim Svetogorac, prepodobni Atanasije Paroski i dr. Oni su tražili vernost Svetom Predanju Crkve, obnovu duhovnog života, povratak Svetim Ocima. Zahtevali su, saglasno vekovnoj praksi Crkve, da se narod redovno pričešćuje (v. **Evharistija**), a ne samo jednom ili četiri puta godišnje, kako se to, nažalost, još tada bilo odomaćilo među pravoslavnim hrišćanima.

Ovaj pokret izvršio veliki duhovni uticaj na pravoslavne Rumune, a preko učenika Paisijevih i **Dobrotoljublja** (v.) i na celu pravoslavnu Rusiju prošloga veka. Koljivari su uneli u pravoslavni narod i mnoga druga dela Svetih Otaca.

Koljivare su tako nazvali njihovi protivnici po koljivima za mrtve, jer su se oni strogo držali drevnog crkvenog običaja da se **parastosi** (v.) mogu vršiti samo subotom, a ne i nedeljom, koja je Dan radosti i Vaskrsenja Hristovog.

KONDAK [hr.]

Crkvena pesma koja se u pravoslavnoj crkvi koristi na bogoslužjenju. Kondakom se nazivaju dve vrste crkvenih pesama. Postoji kondak, koji je zapravo kratka pesma koja se poje nakon šeste pesme **kanona** (v.), ali se kondakom naziva i poetska propoved sastavljena od 20 – 30 stihova, koja ima jednaku metričku građu. Najznačajniji pesnik ovih kondaka jeste Roman Melod. Ovaj kondak je predstavljao poestku propoved koja se pojavila, a hor je odgovarao refrenom.

KONFIRMACIJA [hr.] – (lat. „potvrda“).

V. Miropomazanje.

KONKLAVA [hr.] – (lat. conclave –, soba koja se može zaključati“)

Veće **kardinala** (v.) koje se sastaje radi izbora **pape** (v.). Pojam označava i zatvorene prostorije u kojima se vrši taj izbor.

KONKOMITANCIJA [hr.]

Termin koji u srednjovekovnom zapadnom učenju o **Evharistiji** (v.) označava tvrdnju da je ceo Hristos prisutan pod oba vida (v. **elementi**), u hlebu (Telu) i

u vinu (Krv), budući da ono što je spojeno u stvarnosti, ne može postojati odvojeno. Iz toga sledi da, budući da su telo i krv Isusa Hrista neodvojivo povezani u stvarnosti, tada odvojeno pričešćivanje svakim od elemenata predstavlja puno pričešćivanje. Ovo učenje opravdava pričešćivanje pod jednim vidom, tj. samo Telom (evharistijskim hlebom), što je u Rimokatoličkoj crkvi praksa od srednjeg veka. V. i **transupstancijacija i konstupstancijacija.**

KONKORDAT [*hr.*]

Ugovor rimskog **pape** (v.) s nekom državom koji uređuje pravne odnose između Rimokatoličke crkve i dotične države.

KONSTANTINOPOLJ

Naziva se još i Carigrad i Istanbul. Nalazi se na ulazu u Bosforski moreuz, a njegov istorijski centar je smešten oko prirodne luke poznate i kao Zlatni Rog. Danas je to jedan od najvećih gradova Turske, a u delu grada poznatom kao **Fanar** (v.) nalazi se sedište **Vaseljenskog patrijarha** (v.).

Ovaj grad su osnovali grčki kolonisti iz Megare. Njegov značaj nije bio preveliki sve dok car **Konstatntin** (v.) nije odlučio da u njega 330. godine preseli prestonicu. Tada je postao kulturni i crkveni centar istočnog hrišćanstva. Po njegovom najstarijem nazivu, čitava je imperija dobila naziv Vizantija.

Istorija grada je bila veoma burna, a doživeo je i dva „pada“. Krstaši IV krstaškog pohoda uspevaju da ga osvoje sa morske strane i strahovito ga pljačkaju 1204. Nakon toga, Carigrad biva sedište Latinskog carstva sve dok ga 1261. nije oslobodio car Mihailo VIII Paleolog. Turski sultan Mehmet II uspeva da, nakon duge blokade i opsade, osvoji grad 1453,

nakon čega je grad pretrpeo strašno pljačkanje i razaranje. Braneći grad, poginuo je i poslednji vizantijski car Konstantin Dragaš.

Za pravoslavne je ovaj grad imao posebnu važnost, a i danas se Konstantinopoljski (ili Carigradski) Patrijarh samatra prvim među pravoslavnim patrijarsima.

U ovom gradu se nalazi mnoštvo kulturnih spomenika, a pomenućemo samo neke: crkva Svete Sofije, Topkapi dvor, sultan Ahmetova ili Plava džamija, Sulejmanova džamija, cisterna Bazilika, Galata kula, Prinčeva ostrva, Arapska džamija ...

Ovaj grad je, tokom istorije, imao više naziva. Njegovo prvo ime Vizantion ili Bizantion je dobio po kralju Bizasu. Car Konstantin Veliki mu je, nakon preseljenja prestonice u ovaj grad, dao ime „Novi Rim“. Najpoznatiji naziv ovog grada je Konstantinopolj, što predstavlja kovanicu koja znači „Konstantinov grad“. Carigrad je opšte slovenski naziv ovog grada i pojavljuje se u gotovo istovetnom obliku u svim jezicima, a označava grad u kome prebiva car. Turski osvajači nisu dobro razumeli naziv grada pa su ga nazivali Istanbul. Ovaj naziv je izveden od grčkih reči „is tin Poli“što znači „u Gradu“, jer su Grci Konstantinopolj, kao centar imperije, jednostavno nazivali „Grad“. Naziv Istanbul je u Turskoj ozvaničen tek 1930. godine.

KONSUPSTANCIJACIJA [hr.]

Učenje o konsupstancijaciji se uglavnom vezuje za ime Martina Lutera, a nastalo je kao njegov odgovor na srednjovekovno sholastičko učenje o **transupstancijaciji** (v.). Naime, konsupstancijacija označava istovremeno prisustvo (nakon osvećenja) u evharistijskim darovima, kao suštine tela i krvi

Hristove, tako i suštine hleba i vina, poput usijanog gvožđa, gde imamo sapostojanje suštine vatre i gvožđa, bez međusobnog slivanja.

KOPLJE [*hr.*]

Predmet koji se koristi u pravoslavnom bogoslužjenju (v. **Sasudi sveti**). To je nožić, oštar sa obe strane, a oštrica mu je nalik na koplje. Drška se završava krstom. Upotrebljava se za pripremanje Svetih darova na **Liturgiji** (v.). Simbolički označava koplje kome su **Spasitelju** (v.) probodena rebra.

KOŠER [*j.*] – (jev. „*ispravno*“).

Složeni skup pravila vezan za odabir, pripremu i konzumiranje hrane i pića u talmudskoj tradiciji. Prema starozavetnim propisima, uopšteno govoreći, dozvoljeno je jesti životinje koje imaju razdvojene papke i koje preživaju (Lev 11,1; Pnz 14, 6), a ribe moraju imati krljušt i peraja (Lev 11, 9-12). Pored toga što postoji još niz odredbi o dozvoljenim i zabranjenim vrstama životinja, priprema košer hrane podrazumeva i složeni postupak klanja koje vrši posebno obučena osoba – **šohet** (v.). Ukoliko šohet pronade neku nepravilnost proglasiće životinju za **trefa** (v.) i ona neće moći da se upotrebljava. U pravila košer spada i detaljna briga da se meso, u najvećj mogućoj meri, odvoji od krvi. Takođe postoje propisi u vezi konzumacije, pa se tako ne sme jesti meso zajedno sa mlečnim proizvodima. Neki jevrejski mislioci nastojali su da ovim pravilima pridodaju i etički značaj, kao samodisciplinovanje itd. Neki od ovih propisa zasnovani su na Bibliji, dok neki pripadaju kasnijoj rabinskoj tradiciji.

KRAJEGRANESIJE [*hr.*] – (v. **Akrostih**).

KREACIONIZAM [hr.]

To je verovanje da je vrhovno biće ili božanstvo kreiralo (stvorilo) čoveka, zemlju i univerzum. Mnogi kreacionisti smatraju da je takvo verovanje deo religije, i da je u skladu s naučnim. Uglavnom smatraju da su naučni podaci u skladu s kreacionizmom. Kreacionisti često odbacuju moderne naučne poglede a posebno teoriju evolucije i savremenu evolucionu biologiju. Neki kreacionisti takođe odbacuju naučne teorije o postanku zemlje, sunčevog sistema, nastanka kosmosa.

KRIZMA [hr.] (v. **Miropomazanje**).

KRMČIJA [hr.] - (v. **Zakonopravilo**).

KRST [hr.] –

Oruđe na kome je Gospod Isus Hristos postradao. Vaskrsenjem Hristovim smrt je pobeđena, pa je tako i oruđe smrti postalo znak Hristov i simbol pobeđe. Krst su koristili još drevni hrišćani. U starim **katakombama** (v.) mogu se pronaći crteži koji prikazuju brod sa katarskom u obliku krsta. Još je Apostol Pavle u **Novom zavetu** (v.) zapisao da je „Reč o krstu ludost onima koji ginu, a sila Božija nama koji se spasavamo“ (1Kor 1, 18). U Pravoslavnoj Crkvi krst ima značajnu ulogu u bogoslužbenom životu. Tokom Liturgije i drugih bogoslužjenja, vernici se osenjuju krsnim znakom, sveštenik blagosilja vernike čineći znak krsta itd. Krst se postavlja na na časni presto u **olatru** (v.), kao i na krovovima hramova i zvonika.

KRSTIONICA ili baptisterijum [hr.]

Posebna građevina vezana uz episkopsku crkvu, zastupljena u graditeljstvu od IV do XIV veka.

Namenjena je obredu krštenja. Uglavnom je kružnog ili poligonalnog tlocrta s udubljenim bazenom za uranjanje. Od XII veka češće se pri crkvama izrađuju kamene ili metalne posude, uglavnom na jednoj nozi ili postolju (školjka), koje zamenjuju bazen.

KRSTOVASKRSAN [hr.]

Crkvena pesma koja se u pravoslavnoj crkvi koristi na bogoslužjenju. Predstavlja vrstu **tropara** (v.) a naziv je dobila po sadržaju, u kome se veliča stradanje Hristovo i Njegovo **Vaskrsenje** (v.).

KUBE – (arap.).

Kupola građevine, crkve ili džamije.

KRSNA SLAVA [hr.]

Slava je crkveni običaj karakterističan za pravoslavne Srbe, ali je prisutan i među rimokatolicima u Boki Kotorskoj, Konavlima, južnoj Hercegovini, Makarskom primorju i bosanskom Grahovu, kod pravoslavnih Vlaha u Srbiji i delimično u Rumuniji, kao i među rimokatoličkim Albancima u severnoj Albaniji.

Slava je svetkovina sećanja na prve hrišćanske pretke porodice ili roda. Svetitelji čija su imena ovi preci dobijali na **Krštenju** (v.) slavljani su kao porodični zaštitnici, a rodovi su podizali crkve u njihovo ime oko kojih su se okupljali na praznik svetitelja. Počev od XIII veka „pamet svetima“, kako se nazivala slava, postaje svetkovina koja se slavi u domu. Naziv „slava“ dolazi od početnih reči slavske molitve „va slavu i čest“ (*u slavu i čast*). Današnji čin lomljenja slavskog kolača sastavio je u XIX veku mitropolit Mihailo. Slavski obredni predmeti su: sveća, koljivo, vino i hleb (slavski kolač).

KRSTOVDAN [hr.] – Praznik koji se proslavlja u pravoslavnoj crkvi. Ovoga dana praznuju se dva događaja u vezi sa casnim Krstom Hristovim: pronalazak Krsta na Golgoti, i povratak njegov iz Persije u Jerusalem. Obilazeci Svetu Zemlju sv. carica Jelena naumi da pronadje casni Krst Hristov. Neki starac Jevrejin, po imenu Juda, jedini je znao gde je Krst, pa prisiljen od carice rece da je Krst zakopan pod Venerinim hramom kog podize na Golgoti car Adrijan. Carica naredi da se hram porusi, pa kopajuci u dubinu nadju tri krsta. Carica bese u nedoumici kako da prepozna Hristov Krst. U tom prolazase mimo tog mesta pratnja sa mrtvacem. Patrijarh Makarije rece da metnu na mrtvacu redom jedan po jedan krst. I kad stavise treci krst, mrtvac ozivi. i po tom poznase da je to casni i zovotvorni Krst Hristov. Potom ga metnuse na jednu bolesnu zenu, i ona ozdravi. Tada patrijarh uzdize krst, da ga sav narod vidi, a narod sa suzama pevase: Gospode pomiluj! Carica napravi kovceg od srebra i u njega polozi Krst. Kasnije, car Hozroj osvoji Jeruslimum i odnese Krst Gospodnji u Persiju. Tamo je krst lezao 14 godina, sve dok 628. godine car Iraklije ne pobedi Hozroja i sa slavom povrati Krst u Jerusalem. Ulazeci u grad Iraklije nosase Krst na svojim ledjima. Ali, odjednom nije mogao ni da se pomeri. Patrijarh Zaharija je ztada video angela koji nije dozvoljavao caru da u raskošnom odelu nosi krst. Kada acr to dozna od Patrijarha, obuče se najprostiju odeću i tako odnese krst.

KRŠTENJE [hr.] – (gr. *to baptisma*, lat. *baptismus*). Bukvalno značenje reči *baptizma* (od glagola *baptizo*) je pogruženje. Stari svet je poznavao mnoštvo obreda koji su uključivali obredno čišćenje vodom. No, u

hrišćanskoj Crkvi Krštenje postaje čin inicijacije, tj. ulaska u hrišćansku zajednicu.

Krštenje je, dakle, ustanovio sam spasitelj **Isus Hristos** v., krsteći se u Jordanu od ruke Jovana Krstitelja (v. Mt 3 13-17, Mk 1, 9-11, Lk 1, 21-22, Jn 19, 36) kao čin kojim se postaje član njegovog Tela, to jest, Crkve. Već iz jevanđelskih izveštaja je očevidna vezanost Krštenja za hrišćansku veru u **Svetu Trojicu** v. O tome najbolje svedoče reči tropara praznika **Bogojavljenja** v.: „Dok si se ti, Gospode, krštavao u Jordanu, pokaza se Sveta Trojica; Roditeljev glas svedočaše o tebi, nazivajući te ljubljenim Sinom, a Duh u vidu goluba utvrđivaše istinitost reči...“ Jevanđelje po Mateju se završava sledećim rečima (Mt 28, 18-20): „Dade mi se svaka vlast na nebu i na zemlji. Idite, dakle, i naučite sve narode krsteći ih u ime Oca i Sina i Svetoga Duha, učeći ih da drže sve što sam vam zapovedio; i, evo, ja sam sa vama u sve dane do svršetka veka. Amin.“ Upravo zbog ove vezanosti krštenja za veru u Boga kao Svetu Trojicu Krštenje je trokratno pogruženje u vodu, tj. *u ime Oca i Sina i Svetoga Duha*. Ukoliko nema uslova za pogruženje, što je danas čest slučaj, Krštenje se vrši oblivanjem, takođe trokratnim.

O dvostrukom smislu Krštenja, ako umiranju starog čoveka i rađanju novog u Hristu, tj. Crkvi, ponajbolje govori sv. apostol Pavle u Poslanici Rimljanima: „Ili zar ne znate da svi koji se krtismo u Hrista Isusa, u smrt njegovu se krtismo? Tako se s njim pogrebosmo kroz krštenje u smrt, da bi, kao što Hristos ustade iz mrtvih slavom Očevom, tako i mi hodili u novom životu. Jer ako postadosmo sjedinjeni sa oblikom smrti njegove, onda ćemo i sa vaskrsenjem, znajući ovo, da se stari naš čovek razape sa njime, da bi se uništilo telo grehovno, da

više ne robujemo grehu. Jer ko umre oslobodi se od greha. Ako li umresmo sa Hristom, verujemo da ćemo i živeti sa njime, znajući da Hristos, ustavši iz mrtvih, više ne umire; smrt više ne vlada njime. Jer što je umro, grehu je umro jednom za svagda; a što živi, Bogu živi.“

KUM [hr.]

Hrišćanin koji pri **Krštenju** v. svedoči i potvrđuje pred Crkvom veru kandidata za Krštenje. Vizantijsko crkveno zakonodavstvo drži kumstvo prvom linijom duhovnog srodstva, poput odnosa oca i sina. Kumstvo ima veliki značaj i u narodnom predanju.

KURAN [i.] – (od arap. *kara'a*, „čitati“).

Kuran je sveta knjiga muslimana, savršeno otkrivenje Božije. Nakon prvog poglavlja Kuran ima 114 sura (poglavlja) koje (izuzev 9.) počinju frazom „U ime Boga, Sveopšteg dobrotvora, Milostivog“. Poglavlja su imenovana po najučestalijoj reči u njima. Tako, na primer, imamo: 1. Otvorenje, 10. Junus, 35. Meleki, 71. Nuh, 109. Nevernici, 114. Ljudi. Sure su pak podeljene na redove (red-arap. *ajet*, „čudo“). Kuran ne sledi hronološki red; međutim, moguće je razlučiti koji stihovi pripadaju periodu u **Meki** (v.), a koji u **Medini** (v.), budući da u onima nastalim u Medini Muhamedova uloga je sve više uloga vojskovođe, a manje propovednika.

Kuran je Muhamedu otkrio melek Džebrail (Arhangel **Gavril**); Muhamed je tvrdio da su mu delovi Kurana objavljivani pojedinačno, premda je on u celosti zapisan na nebu. Knjiga je najpre bila zapisana na palminom lišću i kostima lopatice kamile. Današnja verzija Kurana je plod delatnosti koju je započeo Muhamedov prvi naslednik, kalif Abu Bekr,

naredivši Muhamedovom sekretaru Zeidu da sakupi spise, a koja je završena u vreme kalifa Osmana.

Kuran propoveda strogi **monoteizam** (v.). Muhamed takođe upućuje na iskustva ranijih izaslanika Božijih, većinom starozavetnih proroka. Treba napomenuti da, premda u Muhamedovo vreme nije bilo prevoda **Svetog pisma** (v.) na arapski, njemu su ipak mogla biti dostupna ismena predanja, kako jevrejska, tako i hrišćanska (među njegovim ženama je bila i jedna Jevrejka i jedna hrišćanka). Kuran takođe često upućuje na predstojeći Božiji sud.

Sa „ljudima knjige“, hrišćanima i Jevrejima, Muhamed u ranim fazama želi ostvariti prijateljske odnose, ali se odnos menja kada ga Jevreji i hrišćani nisu hteli prihvatiti za izaslanika Božijeg. Premda Kuran prihvata kao svete knjige „Tevrat“ (**Tora**), „Zebur“ (**Psalmi**) i Indžil (**Jevandelje**), Muhamed je kasnije optuživao Jevreje i hrišćane da su iskrivili značenje ovih spisa.

KURBAN BAJRAM [i]

Traje četiri dana i vezan je za obrede **Hadža** (v.), koji je jedna od pet temeljnih dužnosti, muslimana, koje se još nazivaju i stubovima islama. Za vreme Kurban bajrama muslimani kolju kurban i dele ga sirotinji, komšijama i rodbini prema utvrđenim pravilima: trećina sirotinji, trećina prijateljima i komšijama i trećina za porodicu porodica. Ako neko ima veliku porodicu može sve zadržati za sebe, ali može i podeliti svo kurbansko meso.

KUREJŠ [i] – (arap.).

Arapsko pleme kojem je pripadao Muhamed.

KURIJA [hr.]

Danas se termin najčešće koristi da označi Papski dvor, ali može označavati i dvor svakog episkopa, tj. eparhijsku administraciju. Rimska kurija obuhvata: rimske kongregacije, tribunale, pontifikalne savete i izdavanje dokumenata sa delegiranim autoritetom pape.

L

LADINO [*j.*]

Narodni jezik **sefardskih** (v.) Jevreja. Predstavlja kombinaciju različitih arhaičnih španskih dijalekata, pisanih jervejskim pismom. Dans je veoma mali broj onih koji govore ovim jezikom a nejgova pisana forma je gotovo sasvim nestala.

LAMBET [*hr.*]

Ime palate, londonske rezidencije arhiepiskopa kenterberijskog. U palati se na svakih desetak godina održavaju takozvane Lambetske konferencije pod predsjedništvom kenterberijskog arhiepiskopa koje okupljaju episkope **Anglikanske** (v.) zajednice (*Anglican Communion*). Premda rezolucije Lambetskih konferencija nemaju obavezujući karakter (prvobitna ideja je bila da ove konferencije predstavljaju sabor koji ima autoritet da donosi odluke o zvaničnom učenju Crkve), crkve članice Anglikanske zajednice im pridaju veliki značaj.

LAMBETSKI „QUADRILATERAL“ [*hr.*]

Lambetska konferencija iz 1888. je definisala četiri suštinska uslova (otuda naziv *quadrilateral*) za uspostavljanje jedinstva Crkve. To su: prihvatanje **Svetog Pisma** v. kao pravila i kriterija vere; prihvatanje Apostolskog i Nikeo-carigradskog **Simvola vere** (v.); prihvatanje dve svete tajne, **Krštenja** v. Večere Gospodnje (v. **Evharistija**), koje je sam Gospod ustanovio, kao i reči ustanovljenja i adekvatnih **evharistijskih** (v.) **elemenata** (v);

istorijski **episkopat** (v.), čija je služba prilagođena lokalnim potrebama.

LAHAN [*hr.*]

Predmet koji se koristi u pravoslavnom bogoslužju (v. **Sasudi sveti**). To je zdela, načinjena od zlata ili srebra, u kojoj **Arhijerej** (v.) pere ruke na početku **Liturgije** (v.).

LAIK [*hr.*]

U današnje vreme reč „laik“ označava neznalicu, neupućenog. Međutim, i hrišćanstvu je laos – narod Božiji, a laik je pripadnik tog naroda. Kao i episkop, prezviteri i đakoni i laici imaju svoju službu na **Liturgiji** (v.). Njihovo se služenje ogleda u samom prisutvu, a potom i učestvovanju u službi, posebno kroz saglašavanje sa molitvama sveštenoslužitelja (Amin). Bez laika se ne može služiti Liturgija, oni predstavljaju konstitutivni deo evharistijskog sabranja bez koga je ono nemoguće, baš kao i bez **episkopa** (v.), **prezvitara** (v.) ili **đakona** (v.).

LATRIJA [*hr.*] – (gr. *latreia*; lat. *adoratio*; poklonjenje Bogu).

Latrija je izraz koji se odnosi na najviši kult. To je poklonjenje koje se prinosi isključivo Bogu, licima **Svete Trojice** (v.). U tom smislu, ona se suštinski razlikuje od poštovanja (gr. *proskynesis* u užem smislu) uopšte kojim se čestvuju **svetitelji**, **andeli** (v.)... Hrišćanska latrija se takođe suštinski razlikuje od idololatrije. Naime, hrišćani se poklanjaju istinitom Bogu koji im se lično otkrio, kako piše u **Prvoj sabornoj poslanici svetog apostola Jovana** (v.): „Što beše od početka, što smo čuli, što smo videli očima svojima, što sagledasmo i ruke naše opipaše, o **Logosu** (v.) života...“, a ovo klanjanje je

određeno kao klanjanje u Duhu i Istini, kako stoji u **Jevandelju po Jovanu** (v.) (4, 22-24): „Vi se klanjate onome što ne znate; a mi se klanjamo onome što znamo; jer je spasenje od Judejaca. Ali dolazi čas, i već je tu, kada će se istinski bogomoljci klanjati Ocu u Duhu i istini, jer Otac traži da takvi budu oni koji mu se klanjaju. Bog je Duh; i koji mu se klanjaju, u Duhu i istini treba da se klanjaju“. Sa druge strane, hrišćani drže kako idololatrija (v. **Idolopoklonstvo**), kao poklonjenje bezličnom i mrtvom idolu, dolazi iz neznanja i straha. Upravo su zbog odbijanja da prinesu žrtvu idolima, bogovima koje je poštovala država, prvi hrišćanski **mučenici** (v.) stradali.

LAVRA [*hr.*] – (gr. „ulica“, „aleja“).

U najranijem periodu, lavra je zajednica **anahoreta** (v.) koji žive u zasebnim kelijama (sobama), ali pod rukovodstvom jednog **arhimandrita** (v.). Danas označava i velike opštežiteljne (v. **Kinovija**) **manastire** (v.).

LEVIRATSKI BRAK [*hr.*]

U **Starom zavetu** (v.) je postojao propis da dever, ili bliži rođak, mora da oženi udovicu svog brata ukoliko je ovaj umro bez sina, kako bi ipak, na taj način, dobio potomstvo. Onaj ko se iz takvog braka rodio, dobijao je bratovljevo ime.

LIČNA PRELATURA [*hr.*]

Lična prelatura je pravno lice unutar hijerarhijske strukture rimokatoličke Crkve. Na njenom čelu je prelat, koji je odgovoran kongregaciji za episkope. Prelaturu uspostavlja Sveta Stolica radi naročitih pastoralnih ciljeva, i ona radi prema Statutu koji joj Sveta Stolica dodeli. Riječ „lična“ znači da je ona

određena za osobe, za razliku od episkopija koje predstavljaju geografska područja.

LIČNOST [*hr.*] – (gr. „prosopon“, lat. „persona“).

U smislu u kome se koristi u teologiji, a to se odnosi na teologiju počev od velikih **kapadokijskih otaca** (v.), ovaj termin označava subjekat, tj. ipostas, u kome bitiše priroda. Dakle, značaj dela kapadokijskih otaca odnosi se na poistovećivanje ili sjedinjavanje pojmova ličnosti i ipostasi. Zašto je to važno?

Ipostas, naime, označava nešto stvarno postojeće, ono čija projekcija ima metafizičku osnovu (ipostas=podstavljeno). Ona je u tom smislu uglavnom bila korišćena kao sinonim za pojam suštine (gr. *ousia*), kako ovu reč koristi i **sv.** Atanasije Veliki, neposredni prethodnik Kapadokijaca.

U razvijenom obliku, odnos ovih pojmova u teološkom kontekstu se može ovako prikazati: sa jedne strane je suština, koja je prirodno načelo, te se tako konačno poistovećuje sa prirodom (gr. *physis*) i nema načelo postojanja u samoj sebi i iz same sebe (ne postoji *bezipostasna* priroda), već postoji isključivo u ipostasi, koja je, opet, sa druge strane poistovećena sa ličnošću, „stvarnošću“ koja je u svojoj suštini „odnosna“ („prosopon“ i „persona“ su bez ovog poistovećivanja, da tako kažemo, površinska određenja ličnosti, budući da se ona ne dotiču pitanja *šta jeste?*, već upućuju na njegovu funkciju; u tom se, recimo, smislu ova reč koristi u pravu, gde nalazimo „pravna lica“ koja zapravo ne postoje, već označavaju splet društvenih odnosa).

Ovim se tumače dve osnovne istine hrišćanske vere: istina da je Bog **Sveta Trojica** (v.) i da je **Isus Hristos** (v.) Bogočovek. Naime, budući da je načelo postojanja Boga ne suština, već ličnost/ipostas **Oca**

(v.) (samo ime upućuje na odnos), jedinstvenost suštine ne dovodi u pitanje trojičnost ipostasi. Isto tako, moguće je da dve prirode postoje u jednoj ipostasi/ličnosti (pod uslovom da je ova *par excellence* ipostas, da je aspolutna, beskonačna... tj. da je Bog), čime se tumači dogmat o **Ovaploćenju** (v.). Ovo zapravo znači da se dopušta mogućnost da se ostvari ipostasno (u ličnosti Hristovoj) opštenje dve prirode, božanske i čovečanske, te da čovečija priroda postoji na način postojanja Boga, što znači spasenje.

LIK [hr.] – V. **podobije i ikona**.

LILIT [j.] – (jev: „noćni demon“).

Javlja se u rabinskoj književnosti, predstavlja Adamovu ženu pre nego što je Bog stvorio Evu. Prema misitčnim svatanjima Lilit je kraljica demona, supruga Samaela. Daviteljka dece i zavodnica, koja navodi muškarce na greh noćne polucije.

LITIJA [hr.] – (gr. *lite*; lat. *processio*).

Molitveno kretanje o raznim prilikama čiji je osnovni cilj svedočenje vere Crkve.

LITURGIJA (gr. *leitourgia*, „delo naroda“).

Ovaj termin, premda se danas gotovo isključivo koristi da označi **evharistijsku** v. Liturgiju, isprva je označavao svako zajedničko javno bogoslužjenje **Crkve** v. Hrišćansko bogoslužjenje u početku nije bilo sistem strogo definisanih pravila, ali je svakako bilo u izvesnom odnosu sa starozavetnim (prvi hrišćani u Jerusalimu su učestvovali u hramovnom bogoslužjenju). Do sistematizacije dolazi nakon **Milanskog edikta** v. Tako, tokom vekova razvijali su novi i nestajali stari liturgijski tipovi. Ovi tipovi čine

dve velike porodice, istočnu i zapadnu. Istočnoj pripadaju:

a) Egipatska grupa u koju spadaju:

1. Aleksandrijski tip
2. Koptski tip
3. Etiopski tip

b) Sirsko-antiohijsku grupu u koju spadaju:

1. Zapadni sirijski ili liturgijski tip Palestine i Sirije
2. Istočni sirijski ili haldejski liturgijski tip Mesopotamije
3. Malabarski liturgijski tip jugozapadne Indije
4. Maronitski liturgijski tip
5. Jermenski liturgijski tip
6. Vizantijski liturgijski tip

Zapadnoj porodici pripadaju:

1. Rimski liturgijski tip
2. Amvrosijanski ili mediolanski (Milano, Italija) liturgijski tip
3. Galikanski liturgijski tip (Galija, današnja Francuska)
4. Mozarapski liturgijski tip (Španija)
5. Keltski liturgijski tip (Britanska ostrva)
6. Liturgijski tip Severne Afrike

Danas gotovo u potpunosti dominiraju Rimski (na Zapadu, u Rimokatoličkoj crkvi) i vizantijski (na Istoku, u pomesnim pravoslavnim crkvama), dok je većina drugih, izuzev onih karakterističnih za **monofizitske** v. crkve, nestala.

LITURGIKA [hr.]

Grana teologije koja se bavi proučavanjem hrišćanskog bogoslužjenja.

LITIJARIJ [hr.] – (v. **Petohlebica**).

LOGOS [hr.] – (gr. „reč“, „govor“, „razlog“, „smisao“, „načelo“).

„U početku beše Logos, i Logos beše u Boga, i Logos beše Bog. On beše u početku u Boga. Sve kroz njega postade, i bez njega ništa ne postade što je postalo. U njemu beše život, i život beše svetlost ljudima. I svetlost svetli u tami, i tama je ne obuze.“ (Jn 1, 1-4).
Već su antički filosofi, poput Heraklita koji je njime označavao zakon po kome se svetska vatra „pali i gasi“, koristili često ovaj pojam. Pojam logosa je naročito bio zastupljen u aleksandrijskoj filozofskoj školi, odakle se biblijskoj (v. **Sveto Pismo**) veri približava u ličnosti filozofa Filona, aleksandrijskog Jevrejina.

U hrišćanskom kontekstu, reč koristi se uglavnom u dva značenja:

1) u smislu logosnosti, smislenosti tvorevine, koju je Tvorac „usadio“ u nju prilikom stvaranja (to bi bio logos u množini, *logoi*). Svako stvorenje ima svoj logos koji određuje smisao njegovog postojanja. Svi logosi (*logosnosti*) se sjedinjuju u:

2) ipostasnom Logosu, drugom licu **Svete Trojice** (v.). Bog je, naime, stvorio svet da bi se ovaj sjedinio sa njim. Ovo jedinstvo se upravo ostvaruje u Logosu Božijem, **Isusu Hristu** (v.). U tom smislu, Hristos je vrhunski smisao svega stvorenog radi koga i kroz koga je sve stvoreno („Ja sam put i istina i život“ Jn 14, 6).

Teologiju Logosa je naročito razvio veliki bogoslov sv. Maksim Ispovednik, korigujući pritom

nepravoslavne elemente u misli velikog aleksandrijskog bogoslova Origena.

LUTERANI [*hr.*]

Protestanti koji svoju veru ispovedaju polazeći od načela koja je dao veliki reformator, Martina Lutera, te od *Knjige sloge*, koju su sastavili njegovi naslednici. Osnovne postavke luteranske teologije su opravdanje verom, što je **dogmat** (v.) na kome počiva čitava vera luterana. **Evharistijska** (v.) **liturgija** (v.) je reformirana, ali tradicionalna osnova nije izmenjena.

LJ

LJUBAV [*hr.*] – (gr. *agape*)

„Ljubljeni, ljubimo jedni druge; jer je ljubav od Boga, i svaki koji ljubi od Boga je rođen, i poznaje Boga. Koji ne ljubi ne poznade Boga; jer Bog je ljubav. U tome se pokaza ljubav Božija prema nam što je Bog Sina svojega jedinorodnoga poslao u svet da živimo njime. U tome je ljubav, ne što mi zavolesmo Boga, nego što on zavole nas, i posla Sina svojega, kao žrtvu pomirenja za grehe naše. Ljubljeni, kad ovako zavole nas, i mi smo dužni ljubiti jedni druge. Boga niko nikada nije video; ako ljubimo jedni druge, Bog u nama prebiva, i ljubav je njegova savršena u nama. Po ovome znamo da u njemu prebivamo, i on u nama, što nam je dao od Duha svojega. I mi smo videli i svedočimo da je Otac poslao Sina – Spasitelja sveta. Koji prizna da je Isus Sin Božiji, Bog u njemu prebiva i on u Bogu. I mi smo poznali i poverovali ljubav koju Bog ima prema nama. Bog je ljubav, i koji prebiva u ljubavi, u Bogu prebiva i Bog u njemu. Time se ljubav pokazala savršena u nama, da bismo imali smelosti na Dan suda; jer kao što je on, i mi smo u ovome svetu. U ljubavi nema straha, nego savršena ljubav izgoni strah napolje; jer u strahu je mučenje, a ko se boji, nije se usavršio u ljubavi. Mi ljubimo njega, jer on prvi zavole nas. Ako ko reče: Ljubim Boga, a mrzi brata svoga, laža je; jer koji ne ljubi brata svojega kojega vidi, kako može ljubiti Boga, kojega nije video? I ovu zapovest imamo od njega: Koji ljubi

Boga, da ljubi i brata svojega.“ (Prva saborna poslanica Jovanova 4, 7-21)

Ljubav je jedinstveno načelo svega postojanja, kako kaže apostol, „Bog je ljubav“, ona je načelo Božijeg delovanja prema čoveku, ali i čovekovog odgovora Bogu. U tom smislu je ona osnovni pojam hrišćanske teologije. Šta zapravo znači tvrdnja da je Bog ljubav? Već smo istakli kako je osnovno načelo postojanja Boga sama ličnost Oca (v. **Ličnost**). Otac rađa Sina i ishodi Duha Svetoga. „Rađanje“ i „ishođenje“ označavaju sam identitet ovih lica. „Rađanje“ i „ishođenje“ označavaju i neizmernu, beskonačnu i bespočetnu Ljubav, Boga Oca kao samu ljubav (budući je predvečni „roditelj“ i „ishoditelj“), te različitost ili slobodu i neponovljivost odnosa ljubavi (otuda dva načina „uzrokovanosti“ Duha i Sina, „rađanje“ i „ishođenje“).

Sledstveno tome, ljubav za čoveka nije samo jednostavna emocija. Tako, ona ne može ničim biti uslovljena ili prouzrokovana, ona mora uvek i isključivo biti slobodna. Čovek je Bogu sličan jedino, kako kaže apostol Jovan, po ljubavi; jedina **ikona** (v.) Božija u čoveku je njegova sposobnost da slobodno voli, što upravo znači da bude ličnost. Otuda Hristos govori učenicima (Mt 5, 43-48) da ljube i neprijatelje, jer je upravo slobodna ljubav prema neprijateljima vrhunski izraz bogopodobne ljubavi – poziv da ljubimo neprijatelje je poziv na upodobljenje Bogu, **oboženje** (v.): „Čuli ste da je kazano: Ljubi bližnjega svojega i mrzi neprijatelja svojega. A ja vam kažem: Ljubite neprijatelje svoje, blagosiljajte one koji vas kunu, činite dobro onima koji vas mrze i molite se za one koji vas vređaju i gone. Da budete sinovi Oca svojega koji je na nebesima; jer on svojim suncem obasjava i zle i dobre; i daje dažd pravednima i

nepravednima. Jer ako ljubite one koji vas ljube, kakvu platu imate? Ne čine li tako i neznabošci? Budite vi, dakle, savršeni, kao što je savršen Otac vaš nebeski.“

Zato sveti apostol Pavle kaže u Prvoj poslanici Korinćanima (13, 13): „A sad ostaje troje: vera, nada i ljubav; ali od njih najveća je ljubav.“ Ta ljubav će se u svojoj punoći ispuniti tek u budućem Carstvu Božijem, jer ćemo tek tada *poznati kao što bismo poznati* (cf. I Kor 13, 14).

M

MACES ili **MACOT** [*j.*] – (*jev.*: „beskvasni hleb“).

Jede se na Pesah (v. **Pasha**), i služi da učesnike u **sederu** (v.) podseti kako su Jevreji pri izlasku iz Egipta na brzinu jeli, nemajući vremena da čekaju da testo uskisne.

MACOT [*j.*] – (v. **Maces**).

MADONA [*hr.*]

Italijanski naziv Presvete Bogorodice – *Madonna-Moja Gospođa*.

MAGEN DAVID [*j.*] – (*jev.*: „štit Davidov“).

Ovaj drevni simbol, sastavljen od dva jednakostranična trougla obrnuto postavljena, korišćen je i od Jevreja i od nejevreja, uglavnom u ukrasne svrhe. Još u srednjem veku stavljan je na mnoge hrišćanske crkve ali i na **sinagoge** (v.). Kao specifično jevrejski simbol koristi se tek od 19. veka, vrovatno kao izraz težnje Jevreja da i oni imaju neki svoj znak koji bi bio ekvivalent hrićanskom krstu. U **kabali** (v.) se magen David koristi u magijske svrhe i kao amajlija.

MAGI ili „**MUDRACI**“ [*hr.*]

Prema Mt 2, 1-12, to su prvi neznabošci koji su se poklonili Hristu. Oni su, vođeni čudesnom zvezdom, došli u Vitlejem da se poklone caru judejskom čiju su zvezdu videli. Pri poklonjenju su mu prineli darove: zlato, tamjan i smirnu. Verovanje da su bili carevi potiče od Tertulijana koji o njima govori kao o *gotovo kraljevima* (lat. *fere reges*). Otuda u

Rimokatoličkoj crkvi praznik Tri kralja (praznuje se kad i **Bogojavljenje** 6. januara).

MAGID [*j.*] – (*jev:* „propovednik“, „onaj koji pripoveda“).

Propovednik koji putuje ili je stalno vezan za **sinagogu** (v.). Kako u ranijim vremenima **rabini** (v.) nisu imali obavezu stalnog propovedanja, to su obavljali posebno odabrani propovednici.

MAGIJA – (gr. „čarolija“, „čarobnjaštvo“)

Po verovanju onih koji se njome bave predstavlja činjenje čuda, koje se može izazvati određenim radnjama ili rečima. Razvila se u Haldeji, u jugoistočnoj Mesopotamiji, a raširila se na zapad preko persije i Egipta. Biblija strogo zabranjuje bavljenje magijom i osuđuje one koji to čine. Takav stav prema magiji zadržalo je i hrišćanstvo.

Za hrišćane je bavljenje magijom neprihvatljivo, zato što je protivno volji Božijoj i predstavlja vid saradnje sa đavolom. Hrišćanstvo ne prihvata podelu na crnu magiju - koja nekome donosi zlo, i belu – koja ima za cilj da pomogne. Bavljenje magijom je nedopušteno i zbog toga što je Bog slobodna ličnost i ne može se potčiniti nikakvim ljudskim radnjama. Blisko magiji je sujeverje.

MAKDIS [*i*] – (v. **Jerusalim**).

MANASTIR [*hr.*]

Zajednica hrišćana koji žive po određenom pravilu. Prvi manastiri su osnovani u Egiptu i Palestini. V. **monaštvo**.

MANIHEJSTVO [*hr.*]

Persijska **gnostička** (v.) sekta, čiji je osnivač Manes, koji je u III veku pogubljen od strane persijskog

kralja kao opasan za persijsku državu. Učio je da postoji carstvo svetlosti, kojim vlada Bog i carstvo tame kojim upravlja djavo. Oni koji su živeli u carstvu tame dugo nisu znali ništa o carstvu svetlosti, dok prilikom jedne međusobne borbe nisu došli do njegove granice. Tada su odlučili da se ujedine i zajedno ga unište. Njih je heroj svetlosti, Isus, suzbio nazad, ali su oni od njega ipak ukrali mnoge elemente svetlosti. Iz smese tih elemenata svetlosti sa elementima tame, nastao je zemaljski svet i čovek. Zbog toga je Bog poslao Isusa, kome su elementi svetlosti i pripadali, koji je svojim primerom i propovedi pokazao način na koji se mogu spasiti elementi svetlosti, zbog čega je na sebe uzeo prividno telo i prividno pretrpeo smrt. Paraklit (Sveti Duh) je nastavio njegovo delo i to kroz Manesa, pošto su već apostoli iskvarili Isusovo učenje, pa se istina može naći samo u manihejskim spisima.

MANTIJA [*hr.*]

Naročita odeća koju nose hrišćanski sveštenici i monasi (v. **monaštvo**). To je duga haljina na preklapanje, čija boja varira. U Pravoslavnoj crkvi je najčešće crne, a može da bude sive, tamno plave, crvene ili bele boje. Sveštenoslužitelj ne može obaviti nijednu bogoslužbenu radnju bez mantije. Mantija se oblači preko obične odeće, a preko nje dolaze ostale **bogoslužbene odežde** (v.).

U Pravoslavnoj crkvi mantija može biti na preklapanje i sa jednim dugmetom sa strane za zakopčavanje (ruski stil), zatvorena (oblači se preko glave) i sa nizom dugmića do grla (srpski stil) i na preklapanje sa kanapom oko struka koji služi za zakopčavanje (grčki stil). Postoje gornja i donja mantija. Donja mantija je osnovna i sveštenoslužitelj

je nosi prilikom svake boguslužbene radnje, dok se gornja oblači preko donje, dosta je široka i sa širokim rukavima i nosi se u svečanim prilikama.

Mantija je prvo bila odeća koja se koristila u Vizantiji. Bio je to čvrsto zakopčan ogrtač sa opasačem oko struka. Moguće da ga je u Rimsko carstvo uveo car Marko Aurelije Antonin. U vreme turske okupacije, dugmad je zamenjena širim, dvostrukim materijalom koji je presavijen napred, i koji se zakopčavao samo oko vrata, sa svetlim kaišom (ili svetlom trakom). Mantija simbolizuje smrt **klirika** (v.) za ovaj svet i njegovo posvećivanje Bogu i Carstvu nebeskom. Kroj mantije je takav da prikriva prirodne nedostatke tela, ili njegovu lepotu. (v. **Boguslužbena odeća**).

MARANI [j.]

Jevreji koji su nakon početka progona u Španiji (1391.) spolja prihvatili hrišćanstvo, ali su potajno upražnjavali jevrejsku veru. Optužbe da šire jevrejstvo dovele su do stvaranja **inkvizicije** (v.).

MARIJA [hr.] – (v. **Bogorodica**).

MARIOLOGIJA [hr] (v. **Bogorodica**, **Bezgrešno začéće**).

MARKIONITI [hr.] – (v. **Gnosticizam**).

MARTIR [hr.] – (v. **Mučenik**).

MARTIRIJ [hr.]

Crkva podignuta nad grobom **mučenika** (v.), ili crkva podignuta u čast mučenika.

MARTIROLOGIJ [hr.] (gr. „mučenikoslov“)

Registar hrišćanskih mučenika. Može biti lokalan, poput Rimskog martirologija, ili opšti, poput Jeronimovog.

MASORETI [*j.*] – (*jev.*: „oni koji prenose tradiciju“).

Jevrejski poznavaoi **Biblije** (v.) koji su brinuli o očuvanju teksta, njegovom ispravnom prepisivanju i vokalizaciji. Oni su delovali uglavnom od 1. do 10. veka n.e. i njihov rad je imao za rezultat pojavu masoretskog teksta Biblije koji u jevrejstvu predstavlja autoritativne verzije.

MATIF [*i*] – (v. **Kaba**).

MEDINA [*i*] – (*arap.*).

Grad u Arabiji u koji je Muhamed pobegao iz Meke, pošto ga tamošnji stanovnici nisu prihvatili kao proroka. U Medini je stekao sledbenike sa kojima je kasnije poveo rat protiv Medine.

MEDRESA [*i*] – (*arap.*).

Ustanova u kojoj se izučavaju islamske nauke. Obično je u rangu srednje škole. U njoj se izučavaju različite nauke, slično kako u gimnazijama ali se poseban akcenat stavlja na izučavanje islama. Medresa traje četiri godine.

MEDŽLIS [*i*]

Organizaciona jedinica Islamske verske zajednice. Obuhvata najmanje sedam **džemata** (v.).

MEHDI [*i*] – (*arap.*).

Bukvalan prevod bi bio „onaj koji je vođen“. Obnovitelj islamskog uređenja koji će doći pred kraj sveta i zavesti red na zemlji. Pojam ‘Mehdi’ su

iskoristile mnoge islamske sekte koje očekuju nekog svog Mehdija.

MEHILTA [*j.*] – (*aram.* „zbirka pravila“).

Predstavlja pravno tumačenje - **midraš** (v.) **halaha** (v.) – izlaska iz Egipta.

MEGILOT [*j.*] – (jev. „svici“)

Starozavetne knjige koje se nalaze u trećem, tj. posljednjem, delu zvanom *Spisi*.

MEKA [*i*] – (*arap.*).

Rodni grad **Muhameda** (v.) a u kojme se nalazi **Kaba** (v.). Meka je grad u zapadnom delu Saudijske Arabije, udaljen oko sto kilometara od Crvenog mora. Meka predstavlja jedno od svetih mesta Islama i svake godine je cilj hodočašća (v. **Hadž**), koje je obaveza za one muslimane koji imaju mogućnosti da to obave. Svake godine, za vreme muslimanskog meseca Zu-l-Hidže-a preko tri miliona hadžija se okupi u Meki obavljajući Hadž. Tokom godine hodočasnici takođe posećuju Meku u obredu zvanom **Umra** (v.).

MEKRUH [*i*] – (v. **Džaiž**).

MEKTEB [*i*] – (*arap.* „škola u kojoj se uči pisanje“).

Reč je, u islamu, poprimila značenje ustanove u kojoj se uče osnove islama i Kurana.

MELECI [*i*] – (*arap.*) meleki, anđeli.

Duhovna bića nevidljiva ljudskom oku koja su od Alaha zadužena da izvršavaju razne zadatke. Prema islamskom učenju, melec su oragnizovani po hijerarhijskom principu. Svaki objekat na zemlji ima svog meleka.

MELKITI [*hr.*] (od sirijskog *malkaya*, „carsko“).

Ovako su pravoslavne nazivali **monofiziti** (v.), budući da su pripadali državnoj, tj. „Carskoj“ crkvi. Ovako se nazivaju i **unijati** (v.) koji su se 1684. odvojili od pravoslavnih.

MEMELUCI [*i*] – (*arap.*).

Dinastija u nekadašnjem Egiptu i Siriji koja je vodila poreklo od bivših robova.

MENONITI [*hr.*]

Protestantska zajednica, sledbenici Menoa Simonsa (1496-1561).

MENDUB [*i*] – (v. **Džaiž**).

MENORA [*j.*] – (*jev.*: "svećnjak").

1. Sedmokraki svećnjak se nalazio u šatoru tokom lutanja Jevreja po pustinji, a kasnije u Jerusalimskom Hramu;

2. Osmokraki svećnjak (s dodatnim postoljem za šamaš ili "pomoćno svetlo") još uvek se koristi pri slavljenju osmodnevnog praznika **Hanuke** (v.). Menora iz Šatora sastanka je opisana na dva mesta u Starom zavetu (Iz 25, 31—40; 37, 17—24). Nagovešteno je (Iz 25, 40) da je Bog Mojsiju pokazao obrazac za njenu izradu na Sinaju. Osmokraka menora za Hanuku obično za svoj uzor ima menoru iz Hrama, mada je takođe poprimila i čitav niz drugih oblika.

MERKAVA [*j.*] – (*jev.*: „kočije“).

Pokret vazan za rani jevrejski misticizma. Potiče iz tradicije koja različita mistička otkrovenja povezuje sa biblijskim prikazima anđela koji okružuju Boga (Jez 1, 22-28). Pokret pokazuje izvesne sličnosti sa shvatanjima **Esena** (v.) i nastavlja se na jevrejsku apokaliptičku tradiciju. Rabinsko jevrejstvo je

nastojalo da ublaži neka njihova radikalna shvatanja Boga. Prema merkava misticizmu, jaz između Boga i čoveka se može prevazići asketskim naporima i kontempaltivnim uzdizanjem kroz sedam nebesa, gde preti opasnost od neprijateljski raspoloženih anđela. Da bi se zaštitio mistik mora znati njihova imena. Na kraju svog puta udostojava se viđenja Božiji odora pa čak i samog lica Božijeg.

MERTVENI [*hr.*]

Crkvena pesma koja se u pravoslavnoj crkvi koristi na bogoslužjenju. Predstavlja vrstu **tropra** (v.) a naziv je dobila po sadržaju, jer sadrže molitve Crkve za njene umrle članove.

MERVA [*i*] – (arap.).

Uzvišenje u **Meki** (v.) nedaleko od **Kabe** (v.).

MESDŽID [*i*] – (arap.).

Prostorija namenjena za obavljanje **namaza** (v.), ali koja nije sagrađena u tu svrhu. Objekat sačinjen radi molitve naziva se **džamija** (v.).

MESDŽID-UL AKSA [*i*] – (arap.).

Džamija u Jerusalimu, koja predstavlja prvu **kiblu** (v.) muslimana.

MESDŽID-UL HARAM [*i*] – (arap.).

Džamija u **Meki** (v.) u okviru koje se nalazi **Kaba** (v.).

MESIJA [*hr.*] – (jev. *mašiha*)

Jevrejski izraz koji prevedeno glasi „Hristos“ ili „Pomazanik“. U **Starom zavetu** (v.) se ovaj termin koristi da označi svakoga ko se ističe po posebnoj službi, kakav je npr. „pomazani sveštenik“ u

Levitskoj knjizi 4 3-5. Određenije, izraz označava cara kao Božijeg pomazanika.

Ovako hrišćani nazivaju Isusa iz Nazareta, budući da je on taj koji je nejavljiv u **Starom zavetu** (v.). Mesijanska ideja u Starom zavetu je imala svoj razvoj. U najstarije vreme je bila nejasna i maglovita da bi vremenom postajala sve konkretnija. Mesija je bio taj koji će sakupiti Izabrani narod oko sebe i osnovati Carstvo Božije. U suštini, svi starozavetni događaji i svi strozavetni propisi imali za cilj upravo da ukažu na Mesiju i da pripreme njegov dolazak. V. i **Isus Hristos**.

METANIJA ili **METANOJA** [hr.] (gr. „obraćenje“, „preumljenje“ od *metanoeo* „premišljam“).

Izraz najpre označava obraćenje Hristu ili pak ponovno obraćenje, tj. pokajanje. Međutim, on takođe označava i **liturgijsko** (v.) klanjanje, naročito duboki poklon, koji podrazumeva padanje ničice i dodirivanje zemlje čelom, što je izraz svesti hrišćana o sopstvenoj grehovnosti, ali i spremnosti na pokajanje.

METHODISTI [hr.]

Protestantska zajednica čiji su osnivači Džon i Čarls Vesli. Zajednica je formirana u Oksfordu 1729. Iz **Anglikanske** (v.) crkve su isključeni 1784.

MEVLEVIJE [i] – (arap.)

Derviški (v.) red koji potiče iz turskog grada Konje. Prepoznatljivi su po plesu koji smatraju vrstom ibadeta - bogoslužjenja. Poznati su još i po nazivu «derviši koji se vrte».

MEVLUD [i] – (arap.)

Proslava nečijeg rođendana a posebno rođendana Muhameda. Ovaj nisu praktikovale prve generacije muslimana a prvi ga put praktikuju šiitske (v.) fatimidije u Egiptu u XI veku.

MEZAR [i]

Mesto gde je sahranjen islamski vernik.

MEZARJE [i]

Muslimansko groblje.

MEZUZA [j.] – (*heb*: „dovratak“).

Pergamentski svitak na kome su ispisani biblijski stihovi (obično u 22 reda). Jevreji ovaj svitak, u posebnoj kutijici, stavljaju na dovratnike svojih kuća. Kutijica mora imati otvor kroz koji se može videti reč Šadaj („Svemogući“).

MICVA [j.] – (*jev*: „zapovest“).

U užem smislu označava biblijsku ili rabinsku zapovest, a u širem svako dobro delo. Prema tradiciji postoji 613 biblijskih micvot (zapovesti) od kojih je 248 afirmativnih i 365 negativnih. Postoji i veliko broj micvot koje propisuje **Talmud** (v.) – Osnovni teološki smisao pojma micve je da svaki ljudski postupak predstavlja čin saglašavanja sa voljom Božijom.

MIDRAŠ [j.] – (*jev*: „istraživanje“).

Ovaj pojam najčešće označava tumačenje **Tore** (v.) u jevrejstvu. Midraš predstavlja napor da se istine Tore izraze jezikom i načinom koji slušaoci razumeju, da se ukaže na primenljivost Tore na konkretne istorijske prilike. Daršan (onaj ko upražnjava midraš) učestvuje u ovom neprestanom razkrivanju Tore, koja na ovaj način postaje svojevrsno neprestano otkrivanje Boga. Danas se pod pojmom „midraš“

uglavnom podrazumeva zbirka tekstova (tumačenja) poznatih i anonimnih rabina. U tim tekstovima postoji midraš **halaha** (v.) i midraš **hagada** (v.).

MIHRAB [i] (arap.)

Prazno udubljenje, niša, u zidu **džamije** (v.) koje pokazuje smer **kible** (v.). Odatle **imam** (v.) predvodi zajedničku molitvu.

MILANSKI EDIKT [hr.]

Zakonski akt koji je doneo car Konstantin Veliki, a kojim je proglašena verska ravnopravnost i prestanak gonjenja hrišćana koje je trajalo tri stotine godina. Proglašen je u Mediolanu (današnji Milano) 313. godine. Njime hrišćanstvo nije postalo državna religija, niti je bilo privilegovano, ali je hrišćanima dozvoljeno da mogu javno da ispovedaju svoju veru a da za to ne snose nikakve posledice.

Zakon nije samo zabranio progone hrišćana, već naređuje da se onima kojima je imovina po tom osnovu bila konfiskovana – vrati, što uključuje i imovinu koja je pripadala Crkvi. U njemu se, između ostalog, kaže: „Odlučili smo da dozvolimo i hrišćanima i svima drugima slobodu izbora i da sleduju veri kojoj bi oni želeli... i da ne treba apsolutno niko odbijati pravo da sleduje i izabere pobožnost i veru hrišćana“.

MILENARIZAM [hr.]

Verovanje u buduću milenij, tj. hiljadugodišnji period blaženstva. Ovo verovanje je prisutno kod mnogih **jeretika** (v.), ali i kod pojedinih crkvenih pisaca, sv. Justin Filosof, sv. Irinej Lionski, Ipolit Rimski... Verovanje su obnovile pojedine protestantske grupacije.

MINARET [i] – (arap.)

Toranj koji je sastavni deo džamije (v.). Sa njega se islamski vernici pozivaju na **namaz** (v.).

MINEJ CVETNI [hr.] – (v. **Minej praznični**).

MINEJ MESEČNI [hr.]

Naziva se još i „prosti“. To je **crkvena bogoslužbena knjiga** (v.) u kojoj se nalaze službe i izmenjiva molitvoslovlja za nepokretne dane bogoslužbenog kruga. Naziva se mesečnim jer se štampa u dvanaest tomova, za svaki mesec po jedan. Pošto se svaki dan vrši spomen nekog svetitelja, neophodno je da postoje posebne molitve i pesme koje se na tog svetog odnose. Pesme koje se nalaze u mineju nastale su tokom raznih vremena, a najveći broj je nastao u VIII i IX veku.

MINEJ OPŠTI [hr.]

Crkvena bogoslužbena knjiga (v.) slična **mineju mesečnom** (v.), ali se u njemu ne nalaze službe pojedinačnim svetiteljima već čitavom liku ili činu. Na primer, tu su službe mučenicima, prepodobnima, besrebrenicima, jurodivima itd. Ovaj minej je sastavljen pre svega zbog toga da se siromašnim crkvama, koje nemaju sredstava za čitav niz bogoslužbenih knjiga, omogući da redovno vrše bogosluženje.

MINEJ PRAZNIČNI ili **ANTOLOGIJA** ili **MINEJ CVETNI** [hr.] –

Crkvena bogoslužbena knjiga (v.) i predstavlja izvod iz **mineja mesečnog** (v.). U njemu se nalaze službe za Gospodnje i Bogorodičine praznike, kao službe većim svetiteljima. Ova knjiga se često naziva i mali minej, anologion, ili cvetni minej.

MINBER [i] – (arap.)

Uzdignuto mesto, stepeničasta, obično kamena propovedaonica u **džamiji** (v.) s kojeg se petkom drži **hutba** (v.).

MINJAN [j.] – (jev: „broj“).

Minimalan broj od deset odraslih muškaraca, starosti preko 13 godina, koji je prema **Talmudu** (v.) neophodna da bi se u **Sinagogi** (v.) izrekle neke molitve.

MIROPOMAZANJE [hr.]

„A kad čuše apostoli u Jerusalimu da je Samarija primila reč Božiju, poslaše im Petra i Jovana. Ovi sišavši pomoliše se Bogu za njih da prime Duha Svetoga; jer još ni na jednoga od njih ne beše sišao, nego bejahu samo kršteni u ime Gospoda Isusa. Tada polagahu ruke na njih, i oni primahu Duha Svetoga.“ (Dela apostolska 8, 14-17).

Krštenje, Miropomazanje i **Evharistija** (v.) čine trojednu tajnu kojom onaj koji poveruje u Hrista postaje član njegovog Tela, tj. **Crkve** (v.). Naziv *Miropomazanje* ili *Krizma* je nastao kasnije, kada se ova tajna počela vršiti pomazivanjem uljem („mirom“). Ono što je pak suštinski element tajne jeste priziv Duha Svetoga koji zapečaćuje veru novokrštenoga čineći ga sposobnim za opitovanje Carstva Božijeg u životu Crkve. Otuda i latinski naziv konfirmacija (*confirmatio* „potvrda“). Miropomazanje, dakle, označava dolazak Duha Svetoga, Utešitelja, za koga je Hristos („pomazanik“) rekao: „A kada dođe on, Duh Istine, uvešće vas u svu istinu; jer neće govoriti od sebe, nego će govoriti ono što čuje, i javiće vam ono što dolazi. On će mene proslaviti, jer od mojega će uzeti, i javiće vam. Sve

što ima Otac moje je, zato rekoh da će od mojega uzeti, i javiti vam“ (Jevanđelje po Jovanu 16, 13-15). Postojanje ove tajne nam svedoči da za Crkvu nikada nije bilo dovoljno formalno ispovedanje njene vere – ovo, naravno, ne znači da ono nije neophodno. Naime potrebno je da se hrišćanin obuče u „silu s visine“ (Jevanđelje po Luki 24, 49). Ono što hrišćani veruju je deo jednog konteksta, bez koga svako delimično prihvatanje „članova“ vere ne daje punoću istine. Taj kontekst je živa zajednica – Crkva. Takođe, nijedna od tajni, sama po sebi, tj. ako se vrši tako da ne podrazumeva učešće u životu crkvene zajednice, ne može imati značaja – danas je ovo, nažalost, čest slučaj.

U drevnoj Crkvi, nakon krštenja, koje je bilo saborno (v. **Krštenje** – ovo znači da su se svi kandidati/katihumeni krštavali zajedno), pristupalo se miropomazanju. Potvrdu ili miropomazanje je vršio predstojatelj zajednice, episkop. Nakon svega, služena je Evharistija. Kasnije, kada centar crkvenog života sve više postaje parohija sa prezviterom kao predstojateljem, dolazi do promena; na Zapadu miropomazanje ostaje i dalje isključivo tajna koju vrši episkop – što dovodi do toga da se ono odvaja od krštenja i vrši kada za to postoji mogućnost, kada episkop poseti parohiju, a na Istoku počinju miropomazivati prezviteri, i to po starom predanju, odmah nakon krštenja.

MIRADŽ [i] – (arap.)

Termin koji se koristi da bi opisao Muhamedovo noćno putovanje iz Meke prvo u Jerusalim a potom u nebeske sfere.

MIROSALJKA [hr.]

Crkveni predmet duguljastog oblika koji nalikuje na nožić. Njime sveštenik, osvećenim uljem stvalja znak krsta na čela vernika.

MISNICA ili **KAZULA** [hr.]

Deo bogoslužbene odeće kod rimokatolika. Ona je kao i **stola** (v.) izrađena u različitim bojama, zavisno od vremena crkvene godine.

MISTAGOGIJA [hr.] – (gr. „uvođenje u tajnu“).

Ovaj izraz bio je poznat još u klasičnom periodu, kada je označavao uvođe u neko od mnogobožackih tajni (gr *mysterion*), kakve su bile, na primer, Eleusinske misterije. U hrišćanskom kontekstu mistagogija je uvođenje u tajnu Crkve, što se obično odnosi na „nastavak“ katihizacije **katihumena** (v.) nakon **Krštenja** (v.).

MIŠNE TORA [j.] – (jev: „ponavljanje Tore“).

Naziv zakonskog kodeksa koji je sastavio Moše ben Majmon, u nastojanju da rabinski zakon spoji sa filozofskim uvidima.

MITRA [hr]

Deo **bogoslužbene odežde** (v.) **arhijereja** (v.; ponegde i prezvitera) u obliku carske krune. Upotreba mitre je relativno kasnog datuma. Zna se da se jedino u **Aleksandriji** (v.) koristila još od vremena svetog Kirila (bila je to odežda samo aleksandrijskog pape). Prvi carigradski patrijarh koji ju je koristio je bio Kirilo Lukaris u XVII veku. Danas je nose svi arhijereji, a u Ruskoj crkvi i **prezviteri** (v.) (to je najveće odlikovanje za jednog prezvitera; prezviteraška mitra se od arhijerejske razlikuje po tome što nema krst na vrhu).

MITROPOLIJA [hr.]

Crkvena oblast – **eparhija** (v.) kojom upravlja jedan **episkop** (v.) sa titulom **Mitropolita** (v.). Danas je to uglavnom istorijsko-počasna titula.

MITROPOLIT [hr.]

Sveštencički čin u pravoslavnoj crkvi. Mitropolit je zapravo **episkop** (v.). U starini su se mitropolitima nazivali episkopi većih crkvenih središta. Oni su sa episkopima okolnih oblasti sačinjavali mitropolitski sabor, na kome su rešavana važnija pitanja crkvene discipline, ali i rukopoloženja novih episkopa. Ovo je danas uglavnom počasna titula koja se daje iz istorijskih razloga.

MJESTOBLJUSTITELJ [hr.]

Crkvenoslovenski izraz koji označava najčešće episkopa koji administrira eparhijom čiji sam nije episkop (lat. *locum tenens*).

MNOGOBOŠTVO – (v. **Idolopoklonstvo**).

MOJSIJE

Starozavetni prorok i zakonodavac. Prema knjizi Izlaska, rođen je u Egiptu u vreme kada su jevrejska muška deca po naređenju faraona morala biti ubijana. Međutim, Mojsije je spašen tako što ga je majka, kada više nije mogla da ga čuva, stavila u „kovčežić od site“ i odnela na reku gde ga je našla faraonova kći, koja ga je odgajila. Nakon što je ubio Egipćanina u želji da pomogne jednom Jevrejину, Mojsije se sklanja u pustinju gde život kao pastir 40 godina, ali se nako otkrivenja kod nesagorive kupine vraća da izbavi Jevreje iz egipatskog ropstva i povede ih u Obećanu zemlju. Nakon mnogo protivljenja, faraon je nakon **Pashe** (v.) ipak dozvolio Jevrejima da napuste

Egipat, nakon čega počinje njihovo četrdesetogodišnje lutanje kroz pustinju. Naime, tokom putovanja kroz pustinju narod se često bunio protiv Mojsija. Međutim, Gospod im je njegovim zastupništvom ipak pomagao, dajući im Zakon i šaljući im hranu... No kada su stigli u Faransku pustinju, Mojsije šalje uhode u Obećanu zemlju. Ovi se vraćaju i preteranim pričama o snazi žitelja Zemlje plaše narod koji se okreće ponovo protiv Mojsija. Četrdesetogodišnje lutanje je upravo bilo kazna za ovo. No, kazna da ne vidi obećanu zemlju nije zaobišla ni Mojsija i njegovog brata Arona, premda je Gospod dozvolio Mojsiju da pred smrt pogleda Obećanu zemlju sa planine Fazge: „Ovo je zemlja za koju sam se zakleo Avramu, Isaku i Jakovu govoreći: sjemenu tvojemu daću je. Pokazah ti je da je vidiš očima svojim, ali u nju nećeš ući“ (Ponovljeni zakoni 34, 4). Nakon toga, Mojsije umire u moavskoj zemlji u 120. godini.

MOLITVA GOSPODNJA [hr.]

V. Oče naš.

MONAŠKI POSTRIG [hr.] –

Obred kojim u Pravoslavnoj Crkvi neko lice prima monaški zavet. Monaški zaveti su: bezbračnost, poslušnost i siromaštvo.

MONAŠTVO [hr.]

Reč je nastala od pojma *monahos* – sam, usamljen. Još u novozavetno doba postojali su ljudi, muškarci i žene koji su se zavetovali Bogu, živeli siromašno i bezbračno. Međutim, monaštva kao organizovanog pokreta nije bilo sve do IV veka. Pošto je **milanskim ediktom** (v.) cara Konstantina prestalo gonjenje Crkve, veliki broj ljudi je kršten i oni su postali

hrišćani. Pirodno, crkvena disciplina je slabila. To je nagnalo neke usrdne hrišćane da se udalje iz gradskih sredina i nasele u pustinji, gde su nastojali da ostvare svoj podvižnički ideal.

Oni nisu osnivali manastire (v.), već su živeli sasvim sami u malim kolibama. Strogo su postili i upražnjavali vrlinski život. Izdržavali su se najčešće od pletenja korpi i drugog rukodelja (ručnog rada). Osnivačima monaštva se smatraju Sv. Antonije i Sv. Pahomije.

Kako je vreme prolazilo, broj monaha je sve više rastao. Vremeneom, Crkva je počela da im šalje prezvitere, i da rukopolaže neke od njih, kako bi mogli da služe Liturgiju.

Na Zapadu, monaštvo se ustanovljava nešto kasnije, zahvaljujući naporima sv. Jovana Kasijana, sv. Jeronima i Rufina, koji su prevodili istočna monaška pravila i spise. Ovi spisi su uticali na oca zapadnog monaštva, sv. Benedikta Nursijskog (v. **benediktinci**). Pored benediktinske tradicije, na Zapadu je bila naročito razvijena i keltska monaška tradicija, koja na kontinent dolazi preko pravila sv. Kolumbana, ali je od IX veka preovladala benediktinska praksa.

Značaj monaštva za hrišćanstvo je ogroman. Monasi su predstvaljali najrevnosniji deo hrišćanske populacije. Njihov značaj za crkvu je vremenom postao toliki, da se od VII veka episkopi biraju samo iz njihovih redova.

MONOFIZITIZAM [hr.]

Jeres nastala u IV veku, po svom karakteru suprotna **nestorijanstvu** (v.). Osnivač ove jeresi je carigradski monah Evtih, učenik Sv. Kirila Aleksandrijskog. On je učio da Hristos ima samo jednu prirodu. Po tom

učenju je ova jeres i dobila ime, od grčkog mono (jedan) i fisis (priroda). Pravoslavni nisu mogli da prihvate ovakvo učenje, jer ako bi Hristos imao samo jednu prirodu, onda On ne bi bio ni istiniti Bog ni istiniti čovek. Bio bi neko biće, sa kojim mi ne bismo mogli da imamo zajednicu, pa bi tako i razlog Njegovog **Ovaplóčenja** (v.) bio poništen. Zbog toga je **Četvrti Vaseljenski Sabor** (v.), održan u Halkidonu (451) odbacio ovo učenje i proglasio pravoslavnu veru u dve prirode u Hristu. V. i **Dohalkidonske crkve**.

MONOFISITIZAM [*hr.*] – (v. **Monofizitizam**).

MONOENERGIZAM [*hr.*]

Učenje veoma slično monotelitizmu (v.), s tim što se tvrdi da u Hristu postoji samo jedno dejstvo (energija). Međutim, pravoslavni ne prihvataju ovo učenje, pošto i Božanska i čovečanska priroda u Hristu moraju da imaju i sopstvenu volju i sopstvenu energiju (dejstvo) inače bi bile nepotpune. (v. **Monotelitizam, Monofizitizam**).

MONOTEIZAM [*hr.*] – (gr. „jednoboštvo“).

Ova reč označava veru u jednog ličnog i transcendentnog Boga, nasuprot **politeizmu** (v.) i **panteizmu** (v.). Nekada je vladalo uverenje da je monoteizam svojevrsna „evolucija“ politeizma, što ne stoji, budući da su tri velike monoteističke religije, hrišćanstvo, judaizma i islam, kao i grčki filozofski monoteizam u vreme nastanka bili izraz snažnog protivljenja politeizmu, a ne njegov prirodni nastavak.

MONOTELITIZAM [*hr.*]

Jeres koja je nastala u VII veku, kao rezultat nastojanja carske vlasti da u državi uspostavi versko jedinstvo. Naime, iako je **monofizitizam** (v.) osuđen na **Četvrtom Vaseljenskom Saboru** (v.), još uvek je bilo mnogo onih koji nisu bili spremni da prihvate halkidonski oros o dve prirode u Hristu. Zbog toga je patrijarh Sergije nastojao da pronade kompromisno rešenje. Smatrao je da je moguće reći da u Hristu postoje dve prirode, ali samo jedna volja. Ovome se suprotstavio Sv. Maksim Ispovednik koji je tvrdio da priroda mora da ima i sopstvenu prirodnu volju, te da bi, ako bismo prihvatili da je Hristos imao samo jednu volju, iz toga nužno sledilo da je imao i samo jednu prirodu ili da je Njegova ljudska priroda bila nedostatna. Sv. Maksima je podržao papa Martin I (645-655), koji je zbog toga oteran sa katedre u progonstvo. Sv. Maksim je strašno mučen i od posledica mučenja (odsečena mu je desna ruka i iščupan jezik) je preminuo. Međutim, Crkva je prihvatila upravo njegovo, diotelitsko učenje o dve volje u Hristu.

MONOFISITSTVO [hr.] – (v. **Monofizitizam**).

MONOFISITIZAM [hr.] – (v. **Monofizitizam**).

MONSTRANCA [hr.]

Sasud, poznat i kao *ostensorium*, koji u Rimokatoličkoj crkvi služi za izlaganje svetih moštiju ili osvećene hostije.

MONTANIZAM [hr.]

Osnivač ove sekte je Montan, koji je živeo u Frigiji u II veku. Tražio je strožu disciplinu u Crkvi, zalagao se da Crkvom ne upravlja jerarhija, tvrdio je za sebe i neke svoje saradnike da su oni organi Duha Svetoga.

Crkva je njihove zahteve odbacila a njih **ekskomunicirala** (v.). Montanisti su još nazivani frigijsima, katafrigijsima, ili pepuzijancima.

MORMONI [hr.]

Sekta nastala u XIX veku. Njen osnivač je Džozef Smit. On je tgrdio da ga je još od mladosti posećivao anđeo Mormon, kao i da je pronašao „dodatak“ Biblije pisan na zlatnim pločama. Ta knjiga je objavljena 1830. pod nazivom „Knjiga Mormona“. Javnost Amerike je loše primila Smitovo predstavljanje za proroka – gomila ga je linčovala 1844. Smitov naslednik, kao „prorok i viodvnjak“ bio je Brigam Jang. Nakon brojnih seljenja po Americi, Mormoni su se mahom naselili u Juti u Solt Lejk Sitiju, gde danas čine 75% stanovništva.

Mormonska religija ima neke elemente hrišćanstva izmešane sa politeističkim shvatanjima, tako da se ne mogu ubrojiti u hrišćanske sekte čak ni u najširem smislu te reči.

MOŠTI [hr.]

Tela ili delovi tela **mučenika** (v.) ili **svetitelja** (v.) koje hrišćani poštuju. Često se događa da se tela svetitelja jave netruležnim (sa očuvanim mekim tkivima, kosom...), što se može smatrati „dokazom“ ili bolje objavom njihove svetosti. Međutim, to nije nužan uslov poštovanja, obzirom da se telo svetitelja poštuje kao osvedočeni hram Duha Svetoga (v. **mučenik**), kako apostolo Pavle (I Kor 6, 15-20): „Ne znate li da su telesa vaša udovi Hristovi?... Ili ne znate da je telo vaše hram Svetoga duha koji je u vama, kojega imate od Boga i niste svoji? Jer ste kupljeni skupo. Proslavite, dakle, Boga telom svojim i duhom svojim, jer su Božiji.“

MUALIM [i]

Islamski veroučitelj.

MUBAH [i] – (v. **Džaiž**).

MUDERIS [i.]

Profesor u **medresi** (v.).

MUČENIK [hr.]

Osnovno značenje grčke reči *martys* koja se prevodi kao „mučenik“ jeste svedok. Isprva, ovaj termin označava apostole kao Hristovog života i **vaskrsenja** (v.). U vreme gonjenja Crkva tokom prva tri veka n.e., hrišćani koji su postradali zbog svoje vere u Hrista nazivani su *svedocima* (= mučenicima), budući da su svojim životima posvedočili istinitost vere u Hrista, kako je sam Gospod rekao: „I predaće brat brata na smrt i otac dete, i ustaće deca na roditelje i pobiće ih. I svi će vas omrznuti zbog imena mojega. Ali koji pretrpi do kraja taj će se spasti“ (Mk 13, 12-13). Ukoliko je nekrštena osoba postradala zbog vere u Hrista, njeno stradanje smatrano je **krštenjem** (v.) u krvi, i nju je Crkva postavljala u red sa drugim mučenicima. Na grobovima mučenika hrišćani su služili o godišnjici stradanja, koje su nazivali *rođenjem*, **Evharistiju**. Ovo ranohrišćansko proslavljanje mučenika je utemeljenje kasnije prakse **svetiteljskih praznika** (v.). Još je danas običaj da se **mošti** (v.) mučenika polažu u novoosvećenu **časnu trpezu** (v.).

MUČENIČAN [hr.]

Crkvena pesma koja se u pravoslavnoj crkvi koristi na bogoslužjenju. Predstavlja vrstu **tropra** (v.) a naziv je dobila po sadržaju, u kome se veličaju stradanja i

podvuzi svetih **mučenika** (v.). Ove se pesme nalaze samo u **oktoihu** (v.) i **triodu** (v.).

MUHAMED [i] – (arap. „Muhammad“)

Ovo ime se različito piše i izgovara u različitim jezicima, pa tako imamo izgovore kao: Muhamed, Muhamad, Mohamad, Mohamet, Mahomet. Puno ime Muhameda je: *Abu al-Qasim Muhammad Ibn Abd Allah Ibn Abd al-Muttalib Ibn Hashim*. Prema islamskom verovanju on je zadnji Božji poslanik. Rođen je verovatno oko 570. godine nove ere, u okolini **Meke** (v.) u plemenu Kurejš. Kako mu je otac rano umro Muhamed ostao samo sa majkom i dedom. Živeo je izvan grada u pustinji, što je u to vreme bio običaj u Arabiji. Kada mu je bilo šest godina, umrla mu je majka a nešto kasnije i deda, pa ga je prihvatio rođak Abu Talib.

Godine 610. Muhameda je u pećini blizu **Meke** (v.) posetio Melek (Anđeo). On mu je tada govorio, ali Muhamed to nije zapamtio. Muslimani smatraju da su ovo bile prve **sure** (v.) i da je to početak Islama. Muhamed je brzo počeo da širi novu veru u Meki. Njegovo učenje su najpre prihvatili siromašni slojevi društva. Međutim, njegovo učenje je izazvalo nezadovoljstvo mnogih građana Meke koji su želeli da ga proteraju. Dok je Abu Talib bio živ, on je štitio Muhameda. Nakon njegove smrti 619. godine, Muhamed i njegovi sledbenici su se našli u lošem položaju, pa je tako, 622. godine Muhamed, zajedno sa sledbenicima, morao da pobjegne iz Meke u Medinu, koja se u to vreme zvala Jafrib. Muhamed je u Medini dobro primljen i stekao je veliki broj novih pristalica, što je doprinelo i njegovom vojnom jačanju. Uskoro je otpočeo rat sa Mekom. Prva bitka je Bitka kod Bedra, gde su Muhamedovi sledbenici

odneli pobjedu. Međutim, oko godinu dana kasnije, muslimani gube bitku kod Uhuda. Ipak poraz nije bio toliko velik, pa obe strane se pripremaju za konačnu odlučujuću bitku. Nekoliko godina kasnije, Muhamed je uspeo da osvoji Meku, odakle širi granice islama i islamske države. On insistira da njegovi saveznici prihvate Islam, tako da je uskoro polovina Arabije bila pod njegovom kontrolom. Godine 630. odnosi pobjedu protiv neprijateljskih država u bitci kod Hunajna. Nakon ove pobjede preostali delovi Arabije brzo prihvataju savez s njim. Za manje od deset godina on je ujedinio čitavo Arabijsko poluostrvo. Muhamed je umro 632. godine. Njegov prvi naslednik, Abu Bakr, je rekao: „Onaj koji priznaje Muhameda mora znati da je on mrtav. Ali onaj koji slavi Muhamedova Boga mora znati da je on živ i besmrtn“.

MUHAMEDANCI [*i*]

Sledbenici **Muhameda** (v.). Sami ne prihvataju ovaj naziv. Nazivaju se **muslimanima** (v.) sledbenicima islama.

MUDŽTAHIB [*i*]

Poznavalac islamskog prava koji može da izda **fetvu** (v.).

MUFTIJA [*i*.]

Glavni verski službenik na području muftiluka (koji obuhvata dva ili više **medžlisa**). Muftija predstavlja Islamsku zajednicu na području muftiluka, tumači islamske norme i izdaje fetve, nadzire rad imama, hatiba, mualima i mederisa.

MUJEZIN [*i*] – (*arap.*).

U islamu se tako naziva onaj ko poziva na **namaz** (v.) **ežanom** (v.).

MULTZAM [i] – (v. **Kaba**).

MUNAFIK [i] – (arap.).

Licemer, onaj ko ispoveda islam samo svojim ustima, ali u srcu ne veruje iskreno.

MUNKER I NEKIR [i] – (arap.)

Prema islamskom verovanju to su imena dva meleka (anđela) koja, nakon smrti, ispituju čoveka u kaburu (grobu).

MURTED [i] – (arap.)

Onaj koji odstupa. Ovaj termin se odnosi se na one koji napuste islam.

MUSALA [i] – (arap.)

Mesto na otvorenom gde muslimane vrše zajednički **namaz** (v.).

MUSLIMAN [i] – (arap.)

Pripadnik islama, sluga ili rob Božiji.

MUSLIMANSKO BRATSTVO [i]

Puni naziv je „Društvo Muslimanske Braće“. To je islamistički pokret rasprostranjen širom sveta, iz koga su iznikle mnoge političke i religijske organizacije na Bliskom Istoku.

Muslimansko bratstvo propagira stvaranje islamske vlade, vjerujući da je Bog u Kuranu odredio savršen način života i socijalne organizacije. Bratstvo izražava svoju interpretaciju Islama kroz striktno religijski pristup socijalnim pitanjima kao što je uloga žene u društvu, i takođe veruje da Islam podstiče ljude da teže socijalnoj pravdi, iskorenjivanju siromaštva i korupcije itd. Cilj Bratstva koji je

zacrtao njegov osnivač Hasan al-Bana je shvatanje prema kome islam treba da postigne moć koju je imao u sedmom veku, kada se islamsko carstvo prostiralo od Španije do Indonezije. Jedan od ogranaka ove organizacije je i palestinski pokret Hamas, koji se u borbi protiv Izraela služio i podmetanjem bombi zbog kojih je okarakterisan kao teroristička organizacija.

N

NAGLAVNIK - (v. **Amikt**).

NADBEDRENİK [*hr.*] – (gr. *to epigonation*)

Deo odežde pravoslavnog **episkopa** (v.) i **prezvitara** (v.).

Nadbedrenik je romboidno platno koje se pričvršćuje o pojas, na desno bedro, slično maču, a predstavlja Reč Božju, koja je duhovni mač. Nose ga episkopi, ali i zaslužni **prezviteri** (v.). Nosi se preko **stihara** (v.), a ispod **felona** (v.). Nadbedrenik je najčešće ukrašen vezom sa prikazima **Isusa Hrista** (v.).

NADBISKUP [*hr.*] (v. **Arhiepiskop**).

NALONJ ili **ANALOGIJ** [*hr.*]

U pravoslavnoj crkvi se tako naziva pokretni pult koji se može nositi, a sa koga se čita Jevanđelje (v.).

NAMAZ [*i*] – (*arap.* „salah“ ili „salat“)

Najznačajniji vid molitve kod muslimana. Muslimani obavljaju pet namaza dnevno: *sabah*, *podne*, *ikindija*, *akšam* i *jacija*. Sama reč namaz je Persijskog porekla, a arapski izraz za islamsku molitvu je salat.

NAOS [*hr.*]

Središnji deo hrišćanskog hrama. Naziva se i lađa ili brod, jer pokazuje da je naš život plovidba po opasnom moru, a da u Crkvi nalazimo spasenje. U staroj crkvi je naos bio pregradama podeljen na više delova, tako da su posebno stajali mladići, devojke, oženjeni sa decom, udovice, devstvenici itd. Pored naosa, delovi hrama su još **oltar** (v.) i **pronaos** (v.).

NARTEKS [hr.]

Odgovara današnjoj priprati u hrišćanskim crkvama. Predstavlja zapravo unutrašnji pronaos (v. **Spoljašnji pronaos**), u kome su, u ranoj crkvi, stajali **katihumeni** (v.) i pokajnici. Tu su se obavljale **litije** (v.) i pogrebi i držala bdenija.

NASTOJATELJ [hr.]

Upravitelj pravoslavnog manastira, koji još nije dobio čin **igumana** (v.) ili **arhimandrita** (v.).

NEDELJA [hr.] –

Prvi ili *osmi* dan sedmice (nedelja) koji su hrišćani od početka slavili kao dan koji već pripada realnosti Budućega veka (otuda je *osmi*, ali i *prvi* od sedam dana istovremeno, budući da početak Budućega veka znači i novo stvaranje: „Staro prođe, gle sve novo postade“, II Poslanica Korinćanima 5, 17), dan koji je ispunjenja starozavetnog **Šabata** (v.), budući da je dan Vaskrsenja Hristovog. Ovo je i danas dan kada se hrišćani okupljaju radi **Evharistije** (v.), čime se preobražava Buduće Carstvo. Tek posle Milanskog edikta (313. godine) nedelja postaje zvaničnim danom odmora..

NESTORIJANSTVO [hr.]

Jeres (v.) koja je ime dobila po svom začetniku, carigradskom patrijarhu Nestoriju. Nestorije je govorio da Djevu Mariju ne treba nazivati **Bogorodicom** (v.), pošto ona nije mogla da rodi Božansku prirodu Hristovu, budući da je nerođenost svojstvo božanstva. Zbog toga je tražio da se ona naziva samo Hristorodica. On nije shvatao da je **Ipostas** (v.) Sina Božijeg ta koja se **ovaplotila** (v.) a ne priroda. Tako je došao do toga da Hristu pripisuje dve ličnosti: jednu božansku i jednu čovečansku.

Njegovo učenje je odbačeno i osuđeno na **Trećem Vaseljenskom Saboru** (v.) održanom u Efesu (431). Glavni branitelj pravoslavlja bio je Sv. Kirilo Aleksandrijski.

NEPOKRETNI PRAZNICI [*hr.*] –

U Pravoslavnoj Crkvi nepokretni praznici su oni koji su povezani za Božić. Oni se uvek slave određenog datuma.

NIKOLAITI [*hr.*] – (v. **Gnosticizam**).

NISAB [*i*] – (*arap.*)

Minimalni iznos imovine koji povlači plaćanje **zekata** (v.).

NOMOKANON [*hr.*] - (v. **Zakonopravilo**).

NOVACIJANI [*hr.*]

Raskolnici iz III veka. Predvodnik im je bio prezviter Novacijan, koji zbog verskog rigorizma nije hteo da prizna zakonitog rimskog episkopa. Novacijan je potom na prevaru dobio rukopoloženje za episkopa i odvojio se od Crkve, proglašavajući samo svoju sektu za čistu Crkvu, zbog čega su dobili naziv katari. Tragovi ove sekte postojali su do pred kraj VI veka.

NOVI ZAVET [*hr.*]

Zbirka knjiga koja sa **Starim zavetom** (v.) čini **Sveto Pismo** (v.). Knjige koje čine Novi zavet su: Jevanđelje po Mateju, Jevanđelje po Marku, Jevanđelje po Luki, Jevanđelje po Jovanu, Dela Apostolska, Poslanica Rimljanima, Prva poslanica Korinćanima, Druga poslanica Korinćanima, Poslanica Galatima, Poslanica Efescima, Poslanica Filipljanima, Poslanica Kološanima, Prva poslanica Solunjanima, Druga poslanica Solunjanima, Prva

poslanica Timoteju, Druga poslanica Timoteju, Poslanica Titu, Poslanica Filimonu, Poslanica Jevrejima, Poslanica Jakovljeva, Prva poslanica Petrova, Druga poslanica Petrova, Prva poslanica Jovanova, Druga poslanica Jovanova, Treća poslanica Jovanova, Poslanica Judina i Otkrivenje Jovanovo.

NUNCIJE [*hr.*]

Stalni diplomatski predstavnik Svete stolice (v. **Papa**) pred određenom civilnom vlasti. Nuncije takođe ostvaruje vezu između Rima i Crkve u zemlji svoga poslanstva. Isprva, služba nuncija je bila finansijske prirode; on je, naime, sakupljao poreze. Od vremena protiv-reformacije njegova služba postaje diplomatska

O

OBITELJ [*hr.*]

Ovoj je jedan od naziva za monašku zajednicu. V. **manastir**.

OBOŽAVANJE [*hr.*] (v. **Latrija**).

OBOŽENJE [*hr.*]

Učestvovanje vernih u životu Božijem putem nestvorenih božanskih energija. (v. **Palamizam**).

OBRAZ [*hr.*] (v. **ikona**).

OBREZANJE [*j. i. hr.*]

Od svog nastanka, obrezanje je bilo običaj karakterističan isključivo za Jevreje. Obrezanje je znak Božijeg **Zaveta** (v.) sa **Avraamom** (v.): „A ovo je zavjet moj između mene i vas i sjemena tvogega nakon tebe, koje ćete držati: da se obrezuje između vas sve muškinje. A obrezivaćete okrajak tijela svojega, da bude znak zavjeta između mene i vas“ (Postanje 17, 10-11). Obrezanje je tako znak Božije vernosti svome obećanju, ali, sa druge strane, i znak vernosti, tj. poslušnosti prema Bogu od strane čoveka kome se Bog zavetovao da će „biti otac mnogim narodima“ (Postanje 17, 4). Obrezanje je obred koji se zadržao u judaizmu i islamu, a među hrišćanima, koji su još u apostolsko vreme prestali da ga obdržavaju, prisutno je još samo u Etiopiji, gde se deca obrezuju pre krštenja, između 3 i 8 dana starosti („Jer nije Judejac ono što je spolja, niti je ono obrezanje što je spolja, po tijelu, nego je ono Judejac

koji je to iznutra, i obrezanje je obrezanje srca duhom a ne slovom; takvome je pohvala ne od ljudi nego od Boga“, Poslanica Rimljanima 2, 28-29).

ODEŽDE [*hr.*] – (v. **Bogoslužbena odeća**).

OČE NAŠ [*hr.*]

Molitva koju je sam **Hristos** (v.) otkrio učenicima (Jevanđelje po Mateju 6, 9-13 i Luki 11, 2-4; koristi se duža verzija koju donosi Matej). Ova molitva je od najranijeg perioda korišćena u **Liturgiji** (v.). **Katihumeni** (v.) su poučavani ovoj molitvi prilikom **Krštenja** (v.). Osnovna misao ove molitve je da se hrišćani, budući sjedinjeni sa Sinom Božijim, Bogu mogu obraćati kao svome Ocu („Jer sam Otac ljubi vas, zato što ste vi ljubili mene, i verovali da ja od Boga izađoh.“ Jevanđelje po Jovanu 16, 27).

ODLUČENJE [*hr.*] (v. **Ekskomunikacija**).

OKTOIH [*hr.*]

Crkvena bogoslužbena knjiga (v.) namenjena pojcima. U njoj se nalaze službe sa izmenjivim molitvoslovljima i pesmama za bogoslužjenje sedmičnih dana. U oktoihu se nalazi osam glasova (napeva) za osam sedmica. Krug od osam sedmica sa ovih osam glasova naziva se stolp. Takvih stolpova u jednoj godini ima najviše šest. Čitav oktoih je podeljen u dve knjige sa po četiri glasa.

OLTAR [*hr.*]

U hrišćanskom hramu, mesto polukružnog oblika, gde se savršavaju **Svete Tajne** (v.). U sredini, na gornjem delu polukruga, nalazi se tron episkopa (v.). Sa leve i desne strane nalaze se sedišta **prezvitara** (v.) koja se nazivaju sintronosi. U sredini oltara se

nalazi Sv. **Presto** (v.) na kome se služi Evharistija (v.), dok se sa njegove leve i desne strane nalaze **pastoforije** (v.).

OMOFOR [*hr.*] – (gr. bukvalno: „ramenonosnik“ odnosno „ono sto se nosi na ramenima“)

Najvažnija arhijerejska odežda. Bez omofora arhijerej ne može obaviti ni jednu važnu arhijerejsku sveštenoradnju. (v. **Bogoslužbena odeća**). To je široka traka koju arhijerej stavlja na oba ramena. Ima dvojako simboličko značenje. On ukazuje na Hrista kao Dobrog pastira koji nalazi izgubljenu ovcu i prinosi je Bogu **Ocu** (v.). Zato se omofor nekada pravio isključivo od bele vune. Na omoforu su izvezena četiri krsta. Ovim krstovima arhijerej pokazuje svoje pristajanje da sledi Hristova stradanja. Iako je pojava bogoslužbenih odeždi plod kasnijeg razvoja bogoslužjenja Crkve, postoji lepo predanje prema kome je prvi omofor je izatkala sama **Bogorodica** (v.), za Svetog Lazara Četvorodnevnog, koji je bio prvi episkop Krita.

OPELO [*hr.*]

Čin opela ili pogreba sličan je panihidi (v.) i ima tri dela: čitanje psalama 90. i 112., zatim pojanje kanona (v.), stihora (v.), blažena, čitanje apostola (v.9 i Jevanđelja (v.) i na koncu stihire pri poslednjem celivu.

U starini je opelo, kao i sve ostale **Svete Tajne** (v.) bilo neodvojivo od **Evharistije** (v.). Smisao je opela da se molitveno pokaže, da, iako je član crkvene zajednice preminuo, on ostaje u njenom liturgjskom sećanju.

OPLEĆAK - (v. **Amikt**).

OPUS DEI [hr.]

Opus Dei je **lična prelatura** (v.) Rimokatoličke Crkve. Ovu organizaciju je 1928, osnovao Hozemarija Eskriva (Josemaría Escrivá), koji je kasnije proglašen za sveca. Zvanični cilj ove organizacije je da pomogne običnim vernicima u traženju svetosti u svakodnevnim delatnostima, a naročito u njihovom radu.

Članovi ove organizacije mogu biti i klirici i obični vernici, muškarci i žene. Neki od laika se obavezuju na život u **celibatu** (v.) kako bi bolje mogli da se posvete ostvarivanju hrišćanskih ideala života. Drugi žive u braku, nastojeći da svoju decu vaspitaju u uhu hrišćanskih vrednosti.

Ova organizacija predstavlja jedan od brojnih pokreta unutar rimokatolicizma. Članova organizacije Opus Dei danas ima preko 85.000 a oko 2000 njih su sveštenici. Iako ne postoje različite kategorije članstva, ono se ipak deli na supernumerarije, koji se u potpunosti posvećuju organizaciji i numerarije koji to nisu u mogućnosti. Godine 1983, ova organizacija je dobila formalno priznanje i statut od Pape.

ORAR [hr.]

Deo đakonske odežde. To je duga, široka traka, koju đakon nosi na levom ramenu, a desnom rukom pridržava drugi kraj. Nosi se preko **stihara** (v.).

Kada đakon podigne orar, time daje znak vernicima da je vreme da se moli određena molitva ili da se izvrši neka bogoslužbena radnja. Orar simbolicki predstavlja anđeoska krila i simboliše spremnost đakona da brzo vrši volju Božiju. Na orarima su često izvezeni šestokrili serafimi (v. **Andeli**), čiji položaj krila prikazuje **krst** (v.).

Sam naziv orar tumači se na više načina: prema latinskom, ovaj naziv potice od *os, oris* – “usta“, *orarijum*, jer đakon briše usta vernih posle pričešća. Grci izvode tu reč od *horio* – „gledam“, „posmatram“, jer đakon prati službu i daje znak kada šta treba da se uradi ili kaže. Takođe postoji mišljenje da potiče od grčke reči *horos* – „čas“, jer đakon, držeći kraj orara sa tri prsta, poziva narod na molitvu u određenim momentima. (v. **Bogoslužbena odeća**).

OREOL [*hr.*] – (takođe i „nimbus“).

Svetlosni krug ili disk oko glave svetitelja izobraženog na **ikoni** (v.). U helenističkom periodu se oreol koristio u likovnom prikazivanju bogova ili polubogova, kao i imperatora. Ovaj običaj postepeno ulazi i u hrišćansku umetnost, najpre pri izobražavanju Hrista i Hrista kao jagnjeta sa nimbom, a kasnije (od V veka) i pri izobražavanju Bogorodice i svetitelja. Danas se nimb oko Hristove glave razlikujr po u pisanom krstu sa grčkim tekstom *ho on*, „onaj koji jeste“ (v. **Jahve**).

ORIGENIZAM [*hr.*]

Jeres osuđena na **Petom Vaseljenskom Saboru** (v.). Origen je bio veliki teolog, veoma cenjen u hrišćanskom svetu. Imao je značajn uticaj na mnoge Svete Oce, među kojima su i Sv. Vasilije Veliki, Sv. Grigorije Niski i drugi. Međutim, pored sveobuhvatnog obrazovanja, velike erudicije, i krajne posvećenosti veri, u svojim spisima je izneo neke jeretičke tvrdnje. Tako je verovao u preegzistenciju duša. Prema njemu, Bog je prvo stvorio duhovni svet. Pojedini duhovi su se pobunili i to je razlog stvaranja materijalnog sveta. Pored ovoga, izneo je i učenje o apokatastazi (vaspostavljenju), prema kome će se na

kraju svi spasiti, uključujući i đavola. Takođe je učio o subordinaciji lica Svete Trojice.

Crkvena osuda Origena dogodila se tri veka nakon njegove smrti, najverovatnije zbog pojave monaha origenista koji su radikalizovali stavove koje je Origen izneo bojažljivo i bez pretenzija da izlaže učenje Crkve.

OSANA

Grčki oblik jevrejskog glagola *hoša* („spasiti“) + enklitika *na* koja pojačava značenje. Pri ulasku **Hristovom** (v.) u **Jerusalim** (v.) narod je klicao „Osana Sinu Davidovu! Blagosloven koji dolazi u ime Gospodnje! Osana na visini!“ (Jevanđelja po Mateju 21, 9; Marku 11, 9; Jovanu 12, 13).

OSMOGLASNIK [*hr.*] (v. **Oktoih**).

OSTENZORIJ [*hr.*] (v. **Monstranca**).

OTAC [*hr.*]

„Ja sam put i istina i život; niko ne dolazi Ocu osim kroz mene. Kad biste mene znali i Oca mojega biste znali; i od sada poznajete ga, i videli ste ga. Reče mu Filip: Gospode, pokaži nam Oca, i biće nam dosta. Isus mu reče: Toliko sam vremena s vama i nisi me poznao, Filipe? Ko je video mene, video je Oca [*v. ikona*]; pa kako ti govoriš: Pokaži nam Oca? Zar ne veruješ da sam ja u Ocu i Otac u meni? Reči koje vam ja govorim ne govorim od samoga sebe, nego Otac koji prebiva u meni on tvori dela. Verujte mi da sam ja u Ocu i Otac u meni; ako li ne, zbog samih dela verujte mi.“ (Jevanđelje po Jovanu, 6-11). **V. i ličnost, Isus Hristos.**

OTKRIVENJE [*hr.*] (gr. apokalipsis, lat. reveo, revelare)

U hrišćanskoj teologiji se tako naziva delovanje kojim Bog otkriva Sebe. Najpre je to činio preko starozavetnih proroka a na posletku preko Svog jedinorodnog Sina, Gospoda Isusa Hrista. U **Starom Zavetu** (v.) se Bog otkrivao i preko saveza sa patrijarsima, sa Nojem, Avramom, Mojsijem, Davidom. Karakter ovog straozavetnog otkrivenja je bio obećanje o dolasku **Mesije** (v.).

U novozavetsnoj Crkvi se Bog otkriva Duhom Svetim u **Liturgiji** (v.) gde vernici postaju članovi Tela Hristovog i gde se pojavljuje buduće Carstvo Božije.

OTKRIVENJE JOVANOVO [*hr.*]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) i poslednja knjiga **Novog zaveta** (v.). Prema predanju autor ove knjige je Apostol i Jevandelist Jovan. Napisana je oko 95. po Hr. na ostrvu Patmos gde je Ap. Jovan bio prognan zbog propovedanja hrišćanstva. Ovo je jedina proročka knjiga Novog zaveta. Jezikom simbola, koji je pod značajnim uticajem jevrejske apokaliptičke književnosti, pisac saopštava brojne vizije, koje otkrivaju budućnost Crkve i sveta. Ova knjiga nije ušla u kanon Novog zaveta bez opiranja. Bilo je mnogo onih, posebno na istoku, koji nisu bili spremni da prihvate njenu autentičnost. Ipak, ovo je jedina knjiga Novog zaveta koja nije ušla u bogoslužbenu upotrebu. Zbog zamršenog stila i brojnih simbola, ova knjiga je često bila zloupotrebljavana kroz slobodnu interpretaciju.

OTKROVENJE [*hr.*] – (v. **Otkrivenje**).

OVPLOĆENJE [*hr.*]

Teološki pojam koji ukazuje na činjenicu da je Sin Božiji uzeo na sebe ljudsku prirodu, i postao jedan od nas, kako bi nam na taj način darovao spasenje. Drugi naziv bi bio „utelovljenje“, ali on nije uobičajen.

P

PAD [*hr.*] – (v. **Prvorodni greh**).

PAKAO (v. **Geena** i **Šeol**).

PALAMIZAM [*hr.*]

Palamizam je ime dobio po Sv. Grigoriju Palami (1296-1359). Palamino učenje o nestvorenim božanskim energijama nastalo je kao plod nastojanja da se na teološkoj osnovi odbrani praksa monaha **isihasta** (v.) u njihovom sporu sa latinskom sholastičkom teologijom. Tako Sv. Grigorije tvrdi da Tavorska svetlost koju isihasti viđaju tokom molitve predstavlja svetlost nestvorenih energija božanske suštine. Palama je dalje učio da oboženje nije prosto podražavanje Boga, već lično opštenje sa Bogom bez mešanja prirode. Iako je Bog prisutan u svojim nestvorenim energijama, Njegova suština i dalje ostaje nepoznata, u smislu objektivnog sagledavanja, pošto poznanje zapravo znači neposredno opštenje i sjedinjenje sa Bogom a ne posedovanje spoljašnih informacija o Njemu.

PALIJ [*hr.*]

Kružna traka načinjena od bele vune sa dve viseće trake i šest crnih krstova koju nosi papa. Papa je palij slao **mitropolitima** (v.) (kao i nekim **episkopima** i **arhiepiskopima** v.). Palij označava vezanost mitropolita za Rim iz čega proizilazi njegov autoritet. Palij se pravi od vune. Nastao je najvaerovatnije od imperijalnih insignija, nosili su ga arhiepiskopi i u početku nije imao veze sa Rimom. V. i **omofor**.

PANIHIDA [hr.] –

U Pravoslavnoj Crkvi, čin moljenja za umrlog. Trajalo je po čitavu noć i uključivalo iščitavanje psaltira, što se danas ne čini često. Molitva za umrle se zove panihida jer je po svom sastavu slična jutrenju i jednim delom svenoćnom bdeniju. **Tipik** (v.), u četrnaestom poglavlju određuje kako se panihida ima vršiti. Panihida se još naziva i parastos, što na grčkom jeziku znači „zastupništvo“. (v. **Opelo**).

PEPUZIJANCI [hr.] – (v. **Montanizam**).

PETOŠESTI VASELJENSKI SABOR [hr.]

Ovaj Sabor je, kao i prethodni Šesti Vaseljenski, održan u palati sa svodovima, pa se naziva Trulski. Održan je 691. godine, i predstavlja nastavak Šestog Vaseljenskog Sabora, na kome nisu doneti nikakvi kanoni, dok je ovaj sabor i bio sazvan radi kodifikacije i dopune dotadašnjih kanona. Sabor je potvrdio veru prethodnih sabora kao i kanone koji su na njima doneti, uključujući i apostolske kanone, kanone **Pomesnih sabora** (v.) i **Kanone Svetih Otaca** (v.). Iako su predstavnici rimskog Pape potpisali sve donete kanone, oni nisu bez rezerve prihvaćeni u Rimu, posebno zbog toga što se u nekoliko njih krtikuju neke novije rimske prakse. Makon raskola iz 1054. latinski teolozi su osporavali ovaj Sabor i prihvatili selektivno samo neke kanone. Ovaj Sabor je, međutim, kao Vaseljenski, bio potvrđen i od **Sedmog Vaseljenskog Sabora** (v.). Sabor je deneo ukupno 102. kanona.

PAROH [hr.] (v. **Parohija**).

PAROHIJA [hr.]

Crkvena oblast za koju je zadužen jedan **prezviter** (v.). Pri jednom hramu može biti jedna ili više parohija. Prezviter koji ima svoju parohiju naziva se parohijski sveštenik, a vernici određene parohije – parohijani.

PATRIJARH [*hr.*]

Pojam Patrijarh ima dvostruko značenje. On označava:

1. Straozavetne patrijarhe: Avrama, Isaka, Jakova i druge. Uošte, straozavetni patrijarsi se dele na pretpotopne i poslepotopne.
2. Patrijarh je episkop, predstojatelj Sabora Arhijereja neke pomesne **autokefalne** (v.) Crkve.

U starini je postojala Pentarhija, sitem crkvene uprave prema kome je postojalo pet patrijaršijskih stolica: Rim, Carigrad, Aleksandrija, Antiohija i Jerusalim. Kasnijim širenjem hrišćanstva i na druge oblasti, nastale su nove patrijaršije poput ruske, srpske, bugarske, rumunske itd.

PATRIJARŠIJA [*hr.*]

1. Crkvena oblast kojom upravlja Sabor Arhijereja na čelu sa **Patrijarhom** (v.).
2. Zgrada u kojoj prebiva Patrijarh.

PATRISTIKA [*hr.*] – (v. **Patrologija**).

PARASTOS [*hr.*] – (v. **Panihida**).

PARUSIJA [*hr.*] – (gr. „prisustvo“)

Naziv za Drugi dolazak Gospoda **Isusa Hrista** (v.).

PANAGIJA [*hr.*] – (gr. „svesveta“, budući da je na njoj uglavnom lik Bogorodice).

Predstavlja deo episkopske odežde. To je mala ikona, uglavnom kružnog oblika, izrađena od emajla, srebra i zlata na kome je predstavljena (na unutrašnjoj strani) Bogorodica sa malim Hristom na rukama, a na drugoj strani Isus Hristos ili Sveta Trojica u vidu tri mladića (anđela) u predstavi **Gostoljublje Avraamovo** (v.). Ranije je izrađivana u obliku diptiha. Panagiju nosi **episkop** (v.) na prsima, kao stalno podsećanje na svoj dug da nosi u srcu svome Gospoda i da se pouzda u zastupništvo Presvete Majke Njegove. (v. **Bogoslužbena odeća**).

PANTEIZAM – (gr. *pan* „sve“, *theos* „bog“).

Verovanje ili teorija da su Bog i kosmos identični. Ovakav tip religijskog mišljenja naročito je prisutan u hinduizmu.

PAPA [hr.]

Naziv poglavara rimokatoličke crkve. Reč „papa“, znači „otac“ i nije svojstvena samo rimskom episkopu. I danas je u svojoj tituli ima, na primer, Aleksandrijski Patrijarh. Rimski papa ima i sledeće titule: episkop Rima, Vikar Isusa Hrista, Naslednik prvaka apostola, *Summus Pontifex*, vrhovni poglavar cele Crkve, Zapadni patrijarh, Primas Italije, Arhiepiskop i mitropolit rimske crkvene pokrajine, Suveren države Vatikan, Servus Servorum Dei (Sluga slugu Božjih). Papa ima više obeležja: Papska tijara ili **Triregnum** (v.), **Ključevi Carstva Nebeskog** (v.), **Ribarev prsten** (v.), **Palij** (v.), **Papski grb** (v.) i **Sedia gestatoria** (v.) – papska nosiljka.

Rimokatolici smatraju da je Hristos poverio Apostolu Petru vrhovnu brigu o Crkvi, a da je Apostol Petar bio prvi episkop grada Rima. Sledstveno, i njegovi naslednici na rimskoj katedri, nastavljaju da vrše ovu

„Petrovu službu“. Jedinstvo sa papom predstavlja jedinstvo sa Crkvom, papa je nepogrešiv (ili nezabludiv) kada *ex cathedra* govori o stvarima vere i morala. (v. **Papski primat**).

PAPSKI GRB [hr.]

Jedno od obeležja rimskog **pape** (v.). Prikazuje **ključeve carstva Božijeg** (v.) nad kojima se nalazi oslikani štit, iznad kojeg je postavljena srebrna tijara s tri zlatne krune i crvenim trakama (infulama) koje vise sa zadnje strane štita. (Grb sadašnjeg pape Benedikta XVI napušta tradiciju prikazivanja tijare s tri krune, već iznad štita ima **mitru** (v.) s tri vodoravne zlatne pruge).

PAPSKI PRIMAT [hr.]

Dogmat rimokatoličke crkve koji je formulisan na **Prvom vatikanskom koncilu** (v.) (Konstitucija „*Pastor Aeternus*“ iz 1870.), a potvrđen na **Drugom vatikanskom koncilu** (v.) u dogmatskoj konstituciji „*Lumen Gentium*“. Prema ovom učenju rimski episkop je najviši „zamenik“ Hristov na zemlji. Jedinstvo sa njim znači i jedinstvo sa Crkvom. On je vidljiva glava Crkve i naslednik Apostola Petra koji je „kamen na kome je Crkva sazidana“. Kao što je Isus postavio Petra za starešinu apostola, tako je i rimski papa starešina sabora episkopa čitave Crkve. Pravoslavnoj Crkvi je ovakav pristup i ovakvo viđenje primata strano. Pravoslavni nikada nisu negirali potrebu i ulogu prvog. Samo evharistijsko ustrojstvo strukture crkve ukazuje na potrebu prvog, i kroz vekove pravoslavna crkva je priznavala prvenstvo rimskom episkopu, a nakon raskola vasiljenskom patrijarhu. Medjutim, kao što je u evharistijskoj zajednici episkop prvi, ali ne kao

individua, već kao organski deo te zajednice, tako i na opštem planu, uloga prvog ne može da bude jednosmerna, kao da je on potreban zajednici ali sam od nje nezavisan. Uzajamnost odnosa prvog i mnogih, u ovom slučaju rimskog episkopa i episkopskog sabora, predstavlja temelj na kome pravoslavni sagledavaju ulogu prvog u Crkvi.

Primat rimskog episkopa je i danas, temeljna tačka razilaženja pravoslavne i rimokatoličke **eklisologije** (v.).

PARIMIJA [*hr.*] (*gr.* „priča“)

To su odeljci, uglavnom iz **Starog zaveta** (v.). Uglavnom se čitaju na večernjim službama uoči praznika. Ime su dobile po tome, što se u njima kroz priče, pokazuje značaj praznika koji se proslavlja.

PARUSIJA [*hr.*]

Naziv za Drugi dolazak Gospoda **Isusa Hrista** (v.). hrišćani očekuju da će, u čas koji zna samo Bog, hristos ponovo doći „sa slavom da sudi živima i mrtvima“. Tada će oni koji su umrli vaskrsnuti i Bog će na zemlji uspostaviti Carstvo Božije. Carstvo Božije se i sada pojavljuje na **Evharistiji** (v.) ali još uvek ne u potpunosti. Očekivanje budućeg dolaska Hristovog, u kome već sada učestvujemo kroz Liturgiju, temeljna je nada hrišćana, i razlog njihove radosti zbog pobede nad smrću.

PASHA ili **PESAH** [*j. hr.*]

„I kad se navršši četiri stotine i trideset godina, u isti dan iziđoše sve vojske Gospodnje iz zemlje Misirske. Ta se noć svetkuje Gospodu, u koju ih izvede iz Misira; to je noć Gospodnja, koju treba da svetkuju sinovi Izrailjevi od koljena na koljeno.“ (Izlazak 12, 41-42)

Reč pesah dolazi od glagola koji znači *preći*, i to u smislu *poštedeti*: „Jer će zaći Gospod da bije Misir, pa kad vidi krv na gornjem pragu i na oba dovratka, *proći će* Gospod mimo ona vrata, i neće dati krvniku da uđe u kuće vaše da ubija“ (Izlazak 12, 23). Praznovanje Pashe imalo je nekoliko bitnih karakteristika (v. Izlazak 12 i Ponovljene zakone 16): žrtva (jagnje), beskvasni hlebovi, gorke trave itd. koje su imale podsecati Jevreje na događaj koji slave. Nakon razorenja Hrama, praznovanje Pashe se unekoliko izmenilo, premda današnji malobrojni **Samarjani** (v.) i dalje slave poput svojih predaka. Pasha je, kao i **obrezanje** (v.), znak Božijeg zaveta sa Izrailjem koga je izbavio iz zemlje egipatske. Upravo zato Pismo insistira na tome da samo obrezani mogu slaviti Pashu („Ako bi kod tebe sjedio tuđin i htio bih svetkovati Pashu Gospodnju, neka mu se obreže sve muškinje, pa onda neka pristupi da je svetkuje, i neka bude kao rođen u zemlji“ Izlazak 12, 48).

Tradicionalno proslavljanje Pashe u jevrejskim domovima obuhvata obrok zvan *seder* („red“). Nakon toga dolazi na red *hagada* (priča). Naime, neko od mlađih bi upitao glavu porodice o značenju ovog praznika, nakon čega bi otac počeo da tumači smisao praznika. Običaj je da se jedno ostavi prazno, a jedna čaša vina se čuva za proroka Iliju koji se iščekuje kao glasnik mesijanskog doba. Naravno, umesto običnog hleba, tokom Pashe se jede pljosnati, beskvasni hleb **macot** (v.).

Praznik **Vaskrsenja** (v.) hrišćani nazivaju *novom Pashom*; Hristos je *prešao* domove hrišćana – darovao im je život večni.

PATARENI [*hr.*] – (v. **Bogumili**).

PATROLOGIJA [hr.]

Nauka koja se bavi proučavanjem života i učenja Svetih Otaca Crkve. To je jedna od teoloških disciplina koja je usko povezana drugim oblastima teologije, kao što su dogmatika, etika, egzegeza itd.

PESMA NAD PESMAMA [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). Sastavljena je oko 250. godine pre Hr. Naziva se još i „Pesma Solomonova“, pošto je tradicija pripisuje Solomonu. To je zbirka ljubvnih, lirskih pesama. Još su stari Jevreji u njoj videli alegorijski smisao odnosa Boga prema svome narodu. Hrišćanski Oci su je tumačili kao odnos Hrista i Crkva. (v. **Sveto pismo**, **Stari zavet**).

PASTOFORIJE [hr. j.]

U hrišćanskom hramu, prostorije koje se nalaze sa leve i desne strane Svetog prestola u olataru (v.) a u kojima se čuvaju stvari potrebne za bogoslužjenje.

PEDESETNICA [hr.]

Starozavetna Pedesetnica, kao i današnji jevrejski praznik, predstavljala je spomen na Mojsijevo primanje Zakona na gori Sinaju (Izlazak 19 i dalje) kao i praznik prvih plodova. Praznik se slavio na pedeset dana od početka Pashe, otkuda i njegovo ime (gr. *pentekoste* „pedeset“; jev. *hag šavuot* „praznik sedmica“, što upućuje na sedam krugova od po sedam dana – 50). Sadukeji su praznik proslavljali pedesetog dana nakon prve nedelje po Pashi, što je praksa koja se drži među hrišćanima (zato je hrišćanska Pedesetnica uvek u nedelju), dok su je fariseji slavili računajući da je „subota“ nakon koje počinje brojanje zapravo praznik beskvasnih hlebova, te tako Pedesetnica može pasti u različite dana u

sedmici. Farisejska praksa je prevladala u judaizmu nakon 70. godine. Danas Jevreji slave Pedeseticu službom u sinagogi na kojoj se čitaju zapovesti, dok neki provode čitavu noć u razmišljanju o Zakonu Gospodnjem.

Za hrišćane, Pedesetnica je praznik kojim se obeležava sećanje na događaj silaska Svetog Duha na Apostole, koji se dogodio u pedeseti dan po Vaskrsenju Hristovom. U Delima apostolskim (2, 1-4 i dalje) je zapisano: „I kad se navršši pedeset dana, bejahu svi apostoli jednodušno na okupu. I ujedanput nastane šum sa neba kao hujanje silnoga vetra, i napuni sav dom gde oni seđahu; i pokazaše im se razdeljeni jezici kao ognjeni, i siđe po jedan na svakoga od njih. I ispuniše se Duha Svetoga i stadoše govoriti drugim jezicima, kao što im Duh davaše da kazuju“. Ovaj praznik se smatra i rođendanom novozavetne Crkve, budući da je tada ispunjeno Gospodnje obećanje o poslanju Utešitelja koji će učenike uvesti u „svu istinu“ (v. **Miropomazanje, Duh Sveti**).

PENTARHIJA [hr.]

Poredak patrijaršijskih prestola, usvojen konačno na **VI vaseljenskom saboru** (v.), a utemeljen na II i IV: Rim, Carigrad, Aleksandrija, Antiohija i Jerusalem. (v. **Patrijarh**).

PENTATEUH

Pentateuh ili petoknjižje sačinjava prvih pet knjiga **Starog zaveta** (v.).

PETI VASELJENSKI SABOR [hr.]

Ovaj Sabor je sazvaao car Justinijan I (527-565) a održan je u Carigradu 553. Razlog za sazivanje ovog sabora bila je namera da se ramotre tzv. „Tri

poglavlja“, koja su zapravo predstavljala spise Teodora Mopsuestijskog, Teodorita Kirskog i Ive Edeskog u kojima su oni napadali Sv. Kirila Aleksandrijskog i branili nestorijanizam. Sabor se takođe bavio i Origenovim (v. **Origenizam**) nepravoslavnim učenjem.

Na ovom saboru nije razmatrana neka nova jeres, već je predstavljao pokušaj iznalaženja nekog kopromisnog rešenja za spor sa onima koji nisu prihvatili odluke Halkidonskog (v. **Četvrti Vaseljenski**) Sabora. Zbog toga su osuđena pomenuta „Tri poglavlja“, kako bi se pokazalo da pravoslavni halkidonci nisu bliski nestorijancima. Rezultati pregovora pravoslavnih i monofizita bili su slabi.

Što se tiče Origena, spor oko njegovog učenja o apokatastazi (v.) pojavio se već ranije. Sabor je u petnaest tačaka osudio origenizam i njegove zablude. Na ovom saboru je doneto ukupno 15 kanona.

PETOKNJIŽJE [*hr.*] – (v. **Pentateuh**).

PETOHLEBNICA [*hr.*]

Predmet koji se koristi u pravoslavnom bogoslužjenju (v. **Sasudi sveti**). Upotrebljava se na **litiji** (v.). Na nju se stavljaju hlebovi, vino i ulje koji se osvećuju.

PETROVDAN [*hr.*]

Praznik svetih apostola Petra i Pavla 29. juna/12. jula.

PET STUBOVA ISLAMA [*i*]

Pojam koji se koristi za označavanje osnovnih verskih postavki sunitskog islama. Pet stubova islama su:

1. Jedinstvo Alaha.
2. Klanjanje (v.) **namaza**.

3. Davanje milostinje. (v. **Zakat**).
4. Ramazanski post.
5. Odlazak na (v.) **hadž**.

PEVNICE [hr.]

U pravoslavnoj crkvi se tako nazivaju pultovi za pojce ili **čtece** (v.) koji se obično nalaze sa leve i desne strane **soleje** (v.) u **naosu** (v.) **crkve**.

PIJUT [j.]–

Jevrejska obredna pesma. Ovakve pesme predstavljaju deo jevrejskog bogoslužjenja za praznike i posebne **Šabate** (v.).

PIRKE AVOT [j.] – (jev: „poglavlja očeva“).

Obično se prevodi „Pouke otaca“. Predstavlja traktat iz **Mišne** (v.) i sadrži mudre izreke, moralna pravila i zakonske odredbe.

PNEVMATOLOGIJA [hr.] –

Teološka disciplina koja se bavi ličnošću Duha Svetoga i načinima Njegovog delovanja u svetu (v. **Duh Sveti, Miropomazanje i Bogojavljenje**).

PODOBIJE [hr.] – (gr. *homoiosis*, „postajanje sličnim“).

„Potom reče Bog: da načinimo čoveka po svojemu obličju, kao što smo mi...“ (Postanje 1, 26).

Čovek je stvoren po liku i podobiju Božijem (kao njegova **ikona** v.). Kako razlučiti šta je lik a šta podobije? Naime, u svetootačkoj literaturi je uobičajeno da se pravi razlika između dva načela, pri čemu je prvo, tj. lik „pasivno“, a drugo, podobije, „aktivno“. Lik se tako odnosi na činjenicu da je sama čovečija priroda stvorena bogopodobno, tj. da ona ima mogućnost da postoji na božanski način, te da za

nju to nije plod jednostavnog izbora između mnoštva mogućnosti, već jedini način njenog istinskog postojanja. Sa druge strane, podobije upravo označava „realizaciju“ lika; čovek, naime, prihvata svoju bogopodobnost kao dar i živi u skladu sa njom, što i jeste upodobljenje Bogu, tj. put sjedinjenja sa njim. Treba imati u vidu da ni ovo nije plod jednostavnog i jednostranog čovekovog izbora, već je posledica Božijeg poziva čoveku upućenog još pri stvaranju. Ovaj poziv čoveku je savršeno ispunjen u Bogočoveku **Isusu Hristu** (v.) u kome (sjedinjeni sa njim) ljudi jedino mogu ostvariti svoju bogopodobnost.

POJAS (sveštencički) [hr.]

Deo bogoslužbene odežde (v. **Bogoslužbena odeća**) kojom se pravoslavni sveštenici opasuju privezujući **stihar** (v.) i **epitrahilj** (v.). Za pojas se privezuje i **nadbedrenik** (v.). Najčešće je ukrašen, a na sredini pojasa nalazi se ušiven krst (sveštenoslužitelju naleže na stomak).

Pojas simbolički predstavlja snagu koju je **Isus Hristos** (v.) dao sveštenoslužiteljima da savladaju požude tela, a podseća i na povez kojim je Hristos bio povezan kada je prao noge svojim učenicima. Dakle, podseća na spremnost služenja poverenom mu narodu.

POKRETNI PRAZNICI [hr.] –

U Pravoslavnoj Crkvi pokretni praznici su oni koji su povezani sa praznikom **Vaskrsenja Hristovog** (v.), kao što su **Pedesetnica** (v.) i **Vaznesenje** (v.). Kako se datum proslave Vaskrsa menja svake godine, menja se i datum poslave ovogih praznika.

POKRIVAČ (liturgijski) [hr.]

Predmet koji se koristi u pravoslavnom bogoslužjenju (v. **Sasudi sveti**). Obično se u Liturgiji (v.) koriste tri vrste prekriivača: za diskos (v.), za putir (v.), i treći koji prekriva oba sasuda. Ovaj potonji je najveći i naziva se vazduh.

POLITEIZAM (gr. „mnogoboštvo“)

Verovanje u više božanstava.

POMESNI SABORI [*hr.*]

To su lokalni sabori drevne Crkve čije su odluke tokom vremena, crkvenom recepcijom (v. **Recepcija Crkvena**), prihvaćene kao autentičan i veran izraz opšteg predanja. Takvi pomesni sabori su:

1. **Pomesni sabor Ankirski** (v.) (314.), naziva se još i *Prvi pomesni sabor*.
2. **Pomesni sabor Neokesarijski** (v.) (315.), naziva se još i *Drugi pomesni sabor*.
3. **Pomesni sabor Gangrski** (v.) (340.), naziva se još i *Treći pomesni sabor*.
4. **Pomesni sabor Antiohijski** (v.) (341.), naziva se još i *Četvrti pomesni sabor*.
5. **Pomesni sabor Sardički** (v.) (343.), naziva se još i *Peti pomesni sabor*.
6. **Pomesni sabor Laodikijski** (v.) (druga polovina IV veka.), naziva se još i *Šesti pomesni sabor*.
7. **Pomesni sabor Carigradski** (v.) (394.), naziva se još i *Sedmi pomesni sabor*.
8. **Pomesni sabor Kartaginski** (v.) (419.), naziva se još i *Osmi pomesni sabor*.
9. **Pomesni sabor Carigradski Prvodrugi** (v.) (861.), naziva se još i *Deveti pomesni sabor*.
10. **Pomesni Veliki Sabor u Svetoj Sofiji** (v.) (880.).

POMESNI SABOR ANKIRSKI *[hr.]*

Ovaj **Pomesni sabor** (v.) je održan 314. godine, odmah pošto je car Konstantin doneo **Milanski edikt** (v.) 313. Na ovom saboru je bilo prisutno trinaest episkopa i raspravljao je o palima, tj. o onima koji su se tokom progona odrekli Hrista. Sabor je doneo 25 kanona. (v. **Vaseljenski sabori**).

POMESNI SABOR ANTIOHIJSKI *[hr.]*

Ovaj **Pomesni sabor** (v.) je održan 341. godine. Kanoni ovog sabora, najverovatnije predstavljaju zbir kanona sa sabora držanih u antiohijskoj oblasti tridesetih i četrdesetih godina IV veka. Tako, pojedini od dvadeset pet kanona koje je ovaj sabor doneo, verovatno pripadaju nekom od tih ranije držanih sabora, što nije od naročitog značaja. Međutim, još u drevnosti su postojale optužbe da je ovaj sabor bio jeretički, tj. da su na njemu preovladali **arijanci** (v.). To, međutim nije tačno, jer se na više mesta u donetim kanonima vidi da se prisutni episkopi jasno ograđuju od Arija. Ipak, ovde je bilo prisutno dosta episkopa koji su bili sasvim pravoslavni, ali im je bilo teško da prihvate pojam „**jednosuštan**“ (v.), zbog njegovog iskrivljenog tumačenja od strane Markela Ankirskog. (v. **Vaseljenski sabori**).

POMESNI SABOR CARIGRADSKI *[hr.]*

Ovaj **Pomesni sabor** (v.) je održan u vreme cara Teodisija Velikog, 394. godine. Sabor se bavio različitim pitanjima crkvene discipline. Sačuvan je odlomak iz akta ovog sabora, koji je kasnije prihvaćen kao kanon ovog sabora. (v. **Vaseljenski sabori**).

POMESNI SABOR CARIGRADSKI PRVODRUGI *[hr.]*

Ovaj **Pomesni sabor** (v.) je održan 861. godine, i na njemu je doneto sedamnaest kanona. Sabor nosi i naziv „prvodrugi“ jer je zapravo reč o kanonima donetim na dva sabora održanim u Carigradu. Prvih sedam kanona se bave organizacijom i uređenjem monaškog života, te pravima ktitora i odnosom manastira prema nadležnim **episkopima** (v.). Ostali kanoni rešavaju različita disciplinska pitanja. (v. **Vaseljenski sabori**).

POMESNI SABOR GANGRSKI [hr.]

Ovaj **Pomesni sabor** (v.) je održan 340. godine. Njegov cilj je bio osuda jeretika **mesalijanaca** (v.), samovoqljnih podvižnika koji nisu priznavali crkvenu **jerarhiju** (v.) i **Svete Tajne** (v.). Sabor je doneo dvadeset jedan kanon. (v. **Vaseljenski sabori**).

POMESNI SABOR KARTAGINSKI [hr.]

Ovaj **Pomesni sabor** (v.) je održan 419. godine u Kartagini u Severnoj Africi. Kanoni, njih sto tridest tri, koliko ih se vodi pod ovim saborom, zapravo pripadaju čitavom nizu sabora držanih u Kartagini. Pored ovih kanona, postoji još pet tekstova koji im se pridodaju, a koje neki broje kao kanone 134-138. Zanimljivo je da se ovaj sabor u nekim svojim kanonima bavi pitanjem prvenstva rimske katedre. On je priznaje za „prvu“ ali nikako ne smatra da je ona iznad drugih pomesnih crkava. (v. **Vaseljenski sabori**).

POMESNI SABOR LAODIKIJSKI [hr.]

Ovaj **Pomesni sabor** (v.) je održan u drugoj polovini IV veka i tačna godina njegovog održavanja nije poznata, ali je svakako održan pre **Drugog vaseljenskog sabora** (v.). Nije poznato koliko je

tačno episkopa prisustvovalo ovom saboru. Sabor je doneo šezdeset kanona. (v. **Vaseljenski sabori**).

POMESNI SABOR NEOKESARIJSKI [*hr.*]

Ovaj **Pomesni sabor** (v.) je održan 315. godine. Na njemu je učestvovalo oko dvadeset episkopa i doneo je petnaest kanona o crkvenom poretku i moralu hrišćana. (v. **Vaseljenski sabori**).

POMESNI SABOR SARDIČKI [*hr.*]

Ovaj **Pomesni sabor** (v.) je održan 343. godine u Sardici, današnjoj Sofiji. Sabor je držan pod zaštitom zapadnog cara Konstansa, koji je bio pristalica odluka **Prvog vaseljenskog sabora** (v.). Sabor je vratio na katedre pravoslavne episkope istoka, prognane od arijanaca (v.), a među njima i Sv. Atanasija Aleksandrijskog. Sabor je doneo dvedeset jedan kanon. (v. **Vaseljenski sabori**).

POMESNI VELIKI SABOR U SVETOJ SOFIJI

[*hr.*]

Ovaj **Pomesni sabor** (v.) je održan 880. godine u Carigradu. Mnogi pravoslavni su ga smatrali vaseljenskim. Sabor je osudio latinsko učenje o filioque (v.). Rimska crkva je prvo prihvatila, a kasnije odbacila ovaj sabor kao vaseljenski. Sabor je doneo dva kanona. (v. **Vaseljenski sabori**).

POSLANICA EFESCIMA [*hr.*]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) koja pripada **Novom zavetu** (v.) Napisana je u Rimu, između 61 – 63. po Hr. Autor ove poslanice je Apostol Pavle. Napisana je hrišćanima Efesa, ali i svim crkvama Male Azije.

POSLANICA FILIMONU [*hr.*]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) koja pripada **Novom zavetu** (v.). Napisana je u Rimu, između 61 – 63. po

Hr. Autor ove poslanice je Apostol Pavle. To je zapravo kratko, privatno pismo, koje je Ap. Pavle uputio Filimonu, bogatom stanovniku grada Kolose, a tiče se Onisima, odbeglog roba koji je primio hrišćanstvo. U pismu Pavle moli Filimona da Onisimu oprosti i da ga oslobodi.

POSLANICA FILIPLJANIMA [*hr.*]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) koja pripada **Novom zavetu** (v.). Napisana je u Rimu, između 61 – 63. po Hr. Autor ove poslanice je Apostol Pavle. Upućena je stanovnicima Filipe, rimske kolonije u Makedoniji. Tamo je Ap. Pavle, po prvi put na Evropskom kopnu propovedao Jevanđelje. U ovoj poslanici im piše o uslovima svog života i moli ih da čuvaju jedinstvo.

POSLANICA GALATIMA [*hr.*]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) koja pripada **Novom zavetu** (v.). Napisana je Efesu 57. po Hristu. Autor ove poslanice je Apostol Pavle. Upućena je hrišćanima Korinta. U njoj se nalaze savesti i ukori, kao i mnoga pojašnjenja hrišćanske vere.

POSLANICA JAKOVLJEVA [*hr.*]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) **Novog zaveta** (v.) koja pripada tzv. **Sabornim poslanicama** (v.). Napisana je oko 90. po Hr. Ne zna se pouzdano ko je njen autor, ali je predanje pripisuje Sv. Apostolu Jakovu.

POSLANICA JEVREJIMA [*hr.*]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) koja pripada **Novom zavetu** (v.). Predanje pripisuje ovu poslanicu Apostolu Pavlu, ali on naj verovatnije nije njen autor. Upućena je hrišćanima Jevrejima u Rimu ili Palestini koje su progonili Jevreji koji nisu prihvatili hrišćanstvo. Cilj poslanice je bio da ih utvrdi u veri,

te da se pokaže da je hrišćanstvo jedina spasonosna vera.

POSLANICA JUDINA [hr.]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) **Novog zaveta** (v.) koja pripada tzv. **Sabornim poslanicama** (v.). Predanje autorstvo pripisuje Ap. Judi (ne Iskariotskom). Pisac se predstavlja kao sluga Isusa Hrista i brat Ap. Jakova. Napisana je između 90. i 100. po Hr.

POSLANICA KOLOŠANIMA [hr.]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) koja pripada **Novom zavetu** (v.). Napisana je u Rimu, između 61 – 63. po Hr. Autor ove poslanice je Apostol Pavle. Napisana je u sužanjstvu za hrišćane Kolose, grada u Frigiji, rimskoj provinciji Male Azije.

POSLANICA RIMLJANIMA [hr.]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) koja pripada **Novom zavetu** (v.). Autor ovo knjige je Apostol Pavle. Napisana je verovatno oko 55. po Hr. a upućena hrišćanskoj opštini u Rimu. Ova poslanica zauzima posebno mesto među Pavlovim spsima i izvršila je veliki uticaj na dalji razvoj hrišćanskog bogoslovlja.

POSLANICA TITU [hr.]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) koja pripada **Novom zavetu** (v.). Autor ove poslanice je Apostol Pavle. Upućena je njegovom saradniku Titu, negde oko 64. po Hr. U njoj ga Ap. Pavle hrabri i podučava kako da se suprotstavi jeretičkim učenjima.

POST

Uzdržanje od hrane i pića iz verskih razloga. Post je prisutan u gotovo svim religijama.

Hrišćanski post ima nekoliko dimenzija. Najpre, u najranijem periodu **Crkve** (v.) postovi koje

su hrišćani držali su, kao i jevrejski, bili kratki, ali intenzivni (potpuno uzdržanje od hrane i pića tokom jednog dana). Kasnije, počev od IV veka, uvodi se opšteobavezni **Veliki post** (v.). Pored ovog posta postojao je, a i danas postoji, sedmični post sredom i petkom. Takođe, rana praksa posta nije pravila razliku između pojedinih vrsta hrane («posna» i «mrsna»), čije uvođenje možemo razumeti kao posledicu razvoja hrišćanskog podvižništva i njegovog uticaja na celokupnu Crkvu. Naravno, suština posta nije u jednostavnom uzdržanju od pojedinih vrsta hrane; naime, post ima i duhovnu dimenziju koja se sastoji u buđenju i pojavljivanju, putem telesne gladi i žeđi, duhovne gladi i žeđi za Carstvom Božijim. Ovu suštinsku dimenziju posta možemo označiti kao **eshatološku** (v.). Takođe, obzirom na njegovu asketsku stranu, post je efikasno sredstvo za očuvanje i buđenje duhovne budnosti, odnosno smirenje telesnih i duhovnih strasti. U Pravoslavnoj crkvi, pored Velikog posta, postoje i sledeći višednevni postovi: Božićnji post (v. **Advent**), Uspenski post (pre praznika Uspenja Presvete **Bogorodice** v.) i Petrovski post (pre **Petrovdana** v.).

Deveti mesec **hidžretskog** (v.) kalendara je za muslimane mesec posta **Ramazana** (v.); muslimanski post, kao i ranohrišćanski, podrazumeva potpuno uzdržanje od hrane tokom čitavog dana (do zalaska Sunca).

PRARODITELJSKI GREH [*hr.*] – (v. **Prvorodni greh**).

PRAVOSLAVNE CRKVE [*hr.*]

Pomesne pravoslavne crkve su organizacione celine u okviru jedne Pravoslavne crkve. Sve pomesne crkve imaju potpuno jedinstvo u pitanjima vere i crkvene discipline, kao puno liturgijsko opštenje. Formiranje **autokefalnih** (v.) je rezultat dugotrajnog istorijskog procesa (onako kako se okončao na Istoku, budući da je na Zapadu situacija unekoliko drugačija) koji počinje sa utemeljenjem **pentarhije** (v.). Danas postoje sledeće **autokefalne** (v.) i autonomne pomesne crkve:

1. Vaseljenska ili Carigradska patrijaršija čije je sedište u **Konstantinopolju** (Istanbul, Turska). U vreme cara Konstantina nekadašnji Vizantion postaje prestonica Carstva. Episkop Carigrada je 3. kanonom **II vaseljenskog sabora** (v.) dobio drugo mesto u poretku patrijaršija, odmah iza Rima, da bi 28. kanonom **IV vaseljenskog sabora** njegova jurisdikcija bila znatno proširena. Počev od VI veka carigradski patrijarh nosi titulu „vaseljenski“ (*oikoumenikos*). Ovo je dovelo do polemike tadašnjeg patrijarha Jovana Posnika sa papom Grigorijem Velikim koji se žestoko usprotivio ovakvom titulisanju. Danas Vaseljenska ima jurisdikciju nad malobrojnim pravoslavnim hrišćanima u Turskoj, na ostrvlju Dodekanisi u Grčkoj, kao i na Svetoj Gori, ali i nad grčkom dijasporom u Zapadnoj Evropi, Severnoj i Južnoj Americi i Australiji.
2. Aleksandrijska patrijaršija ima sedište u **Aleksandriji** (v.) u Egiptu, nekadašnjem kulturnom središtu Carstva, otkuda njen izvanredan značaj u prvim vekovima hrišćanstva. Titula patrijarha je „papa i patrijarh cele Afrike“. **Monofizitski** (v.) raskol (v. i **Dohalkidonske crkve**) i kasnija arapsko osvajanje naneli su teške

udarce ovoj patrijaršiji nakon kojih nikada nije povratila nekadašnji značaj. Aleksandrijski patrijarh vrši jurisdikciju u celoj Africi. Danas ova patrijaršija ima razvijenu misionarsku delatnost širom Afrike.

3. Antiohijska patrijaršija sa sedištem u Damasku, Sirija. **Antiohija** (v.) je bila treći po važnosti grad u Rimskom carstvu. Kao i za Aleksandrijsku, i za Antiohijsku patrijaršiju je monofizitski raskol bio težak udarac. Sedište patrijaršije je 1366. premešteno u Damask. Danas je zvanični i liturgijski jezik ove patrijaršije arapski. Antiohijska patrijaršija ima eparhije u Siriji, Libanu, Iraku, Sjedinjenim Američkim Državama, Australiji, Novom Zelandu, Brazilu i Argentini.
4. Jerusalimska patrijaršija sa sedištem u **Jerusalimu** (v.). Jerusalimska crkva je uzdignuta u rang patrijaršije na IV vaseljenskom saboru u Halkidonu zbog naročitog značaja grada Jerusalima (u rimsko vreme se zvao Elija). Patrijaršija vrši jurisdikciju u Palestini i Arabijskom poluostrvu.
5. Moskovska patrijaršija i sve Rusije sa sedištem u Moskvi, Rusija. Carigradski patrijarh Jeremija II Tranos je prilikom svoje posete Rusiji 26. januara 1589. postavio za patrijarha moskovskog dotadašnjeg mitropolita Jova. Nakon dve godine Ruska crkva je dobila potvrdu svog novog statusa i od ostalih istočnih patrijaraha. Organizacija Crkve u Rusiji je pretrpela veliki udaraca reformama Petra Velikog koji je ukinuo Patrijaršiju i ustanovio Praviteljstvujušči Sinod. Međutim, najveća iskušenja za Rusku crkvu nastupaju sa Oktobarskom revolucijom 1918.

Ruska crkva prolazi kroz stradanja verovatno neviđena nakon prestanka gonjenja u Rimskoj imperiji. Ruska pravoslavna crkva je danas članstvom najbrojnija pomesna pravoslavna crkva. Crkva vrši jurisdikciju na teritoriji bivšeg Sovjetskog saveza, ali i u ruskoj dijaspori.

6. Srpska patrijaršija sa sedištem u Beogradu, Srbija. Sveti Sava, najmlađi sin velikog župana Stefana Nemanje, hirotonisan je za Arhiepiskopa srpskih i primorskih zemalja 1219. u Nikeji. Sedište arhiepiskopa je najpre bilo u manastiru Žiči, a potom u Peći. U vreme cara Dušana Srpska crkva je uzdignuta u rang patrijaršije (1346). Patrijaršija je ukinuta nakon turskih osvajanja, ali je obnovljena 1557 (sa sedištem u Peći), da bi ponovo bila ukinuta 1776. Patrijaršija je konačno obnovljena 1920. (premda je karlovački mitropolit već nosio titulu „Patrijarh srpski“). Danas Srpska pravoslavna crkva vrši jurisdikciju u Srbiji, republikama bivše SFRJ, a ima i stare eparhije nekadašnje Karlovačke mitropolije u Mađarskoj i Rumuniji. Crkva takođe vrši jurisdikciju i u srpskoj dijaspori.
7. Rumunska patrijaršija sa sedištem u Bukureštu, Rumunija. Hrišćanstvo se današnjom Rumunijom širilo već od II veka. No, Rumunska crkva se u pogledu jurisdikcije osamostaljuje tek nakon dobijanja državne nezavisnosti (autonomna od 1885). Ipak, još u XV veku su postojale dve mitropolije pod jurisdikcijom Carigrada, u Vlaškoj i Moldaviji. Arhiepiskop bukureštanski dobija titulu patrijarha 1925. Rumunska pravoslavna crkva vrši jurisdikciju u Rumuniji i na Zapadu, među Rumunima u dijaspori.

8. Bugarska patrijaršija sa sedištem u Sofiji, Bugarska. Prva slovenska patrijaršija osnovana je pod carem Samuilom 1017. Iz ove patrijaršije nastala nakon propasti Samuilovog carstva Ohridska arhiepiskopija. Međutim, 1186. je osnovana Patrijaršija sa sedištem u bugarskoj prestonici, Trnovu, koja je postojala sve do turskog osvajanja (1393). Tek 1879. Bugari dobijaju od sultana Abdul-Azisa pravo da organizuju Crkvu. Međutim, Carigradska patrijaršija nije priznala ovu državnu odluku što je dovelo do prekidanja opštenja dve crkve. Jedinstvo je obnovljeno tek 1945. kada je Bugarska crkva dobila autokefaliju, a 1959. je uzdignuta u rang patrijaršije.
9. Gruzijaska patrijaršija sa sedištem u Tbilisiju, Gruzija. Gruzini su postali hrišćani još u V veku. Njihova crkva je bila u sastavu Antiohijske patrijaršije sve dok 1053. nije postala autokefalna. Od 1817. do 1917. Gruzijaska crkva je sastavni deo Moskovske patrijaršije, da bi nakon Revolucije obnovila samostalnost u pogledu jurisdikcije što je Moskovska patrijaršija priznala tek 1944.
10. Kiparska arhiepiskopija sa sedištem u Nikoziji, Kipar. Ova crkva je autokefalna još od **III vaskeljenskog sabora**. Ova crkva je imala burnu istoriju, punu stradanja od različitih osvajača.
11. Jeladska (grčka) arhiepiskopija sa sedištem u Atini, Grčka. Ova crkva je proglasila svoju autokefalnost još 1833. što je Carigradska patrijaršija priznala tek 1850. Ima jurisdikciju na teritoriji Grčke, izuzev pojedinih eparhija koje i dalje pripadaju Carigradskom tronu. Jeladska crkva ima status državne crkve.

12. Poljska crkva sa sedištem u Varšavi, Poljska. Dobila je autokefalnost od Carigradske patrijaršije 1924. Poglavar ima titulu „Mitropolit Varšave i cele Poljske“. U Poljskoj živi oko 700000 pravoslavnih hrišćana.
13. Pravoslavna crkva Češke i Slovačke sa sedištem u Pragu, Češka. Formirala se od nekoliko grupa pravoslavnih vernika. Vaseljenski patrijarh je za češke vernike rukopoložio episkopa Savatija. Sveštenik Gorazd Pavlik se sa jednom grupom vernika odvojio od Rimokatoličke crkve i pristupio Pravoslavnoj. Srpski patrijarh ga je rukopoložio za episkopa. Kasnije se još nekoliko grupa unijata prisajedinilo ovoj Crkvi. Moskovska patrijaršija je 1951. dala autokefalnost ovoj crkvi, što je kasnije priznala i Carigradska patrijaršija.
14. Finska crkva sa sedištem u Kuopiju, Finska. Dobila je autokefalnost od Carigradske patrijaršije 1923, što je Moskovska priznala 1958. Crkva ima tri eparhije u Finskoj.
15. Sinajska arhiepiskopija, zapravo manastir sv. Katarine na Sinaju čiji je iguman-arhiepiskop dobio autokefalnost od Carigradske patrijaršije 1575, što su ostale patrijaršije priznale 1782.
16. Albanska arhiepiskopija sa sedištem u Tirani, Albanija. Crkva koja je 1937. dobila autokefalnost od Carigradske patrijaršije, pretrpela je gotovo potpuno uništenje u vreme vlasti Envera Hodže, kada je religija bila zabranjena. Veoma uspešna obnova započinje 1992. sa dolaskom arhiepiskopa Anastasija. Crkva ima četiri eparhije u Albaniji.
17. Ohridska arhiepiskopija. Raskol crkve u Makedoniji sa Srpskom crkvom započeo je 1958.

nakon čega je organizovana Makedonska pravoslavna crkva koju nijedna pravoslavna crkva ne priznaje. Mitropolit povardarsko-veleški Jovan stupio je u jedinstvo sa Srpskom crkvom 2002. nakon čega je obnovljena kao autonomna drevna Ohridska arhiepiskopija sa njim kao arhiepiskopom na čelu. Iako ova crkva trpi progone od strane države, broj njenih vernika, kako laika, tako i monaha, neprestano raste.

18. Pravoslavna crkva Amerike dobila je autokefalnost od Moskvske patrijaršije 1970. Ovaj postupak je izazvao žestoko protivljenje Carigradske patrijaršije, ali **opštenje** (v.) ipak nije prekidano, premda u Americi i dalje postoje jurisdikcije drugih crkava koje su objedinjene u Stalnoj konferenciji kanonskih pravoslavnih episkopa u Americi. Zvanični jezik ove crkve je engleski.
19. Japanska crkva sa sedištem u Tokiju, Japan. Ova crkva je plod misionarske delatnosti sv. Nikolaja Kasatkina (1836-1912). Autonomiju od Moskvske patrijaršije je dobila 1970. Postoje tri eparhije.

PREDANJE [hr.] – (gr. *paradoseis*, lat. *traditio*).

Hrišćansko, najpre pravoslavno, shvatanje Predanja suštinski je deo hrišćanskog poimanja **Crkve** (v.). Naime, sama Crkva, kao zajednica Boga i ljudi koja postoji u istoriji podrazumeva predavanje iskustva kroz istoriju. Sa crkvene tačke gledišta, možemo reći da je sama istorija upravo ništa drugo do „predavanje“ jednog i istog iskustva koje se uvek iznova i na novi način doživljava. Tako, u Sabornoj poslanici sv. apostola Jude se govori o veri „jedanput predanoj svetima“ (stih 3). Predanje se kao takvo

može označiti ishodištem sveukupnog crkvenog života, ili, sa druge strane, celokupna stvarnost Crkve, njena **Liturgija, Sveto pismo, teologija** (v.) jeste Predanje. U užem smislu, pak, pod predanjem se podrazumeva ono u šta Crkva veruje ili šta Crkva praktikuje, a da nije zapisano u Svetom pismu. Sveti apostol Pavle, autor dobrog dela novozavetnog korpusa, tako govori Solunjanima: „Stojte čvrsto i držite predanja, kojima ste naučeni, bilo našom rečju, bilo poslanicom“ (2, 15). Jasno je da Sveto predanje i Sveto pismo imaju isti izvor, te da su nužno u saglasnosti. Ovo znači da Predanje i Pismo mogu jedno drugom predstavljati i kriterij istinitosti (autentičnosti); naime, Crkva je upravo polazeći od predanja prihvatila određene knjige Pisma kao kanonske, ali je isto tako polazeći od Pisma mogla odbaciti ono što se u nju uvodilo pod pseudonimom Predanja.

PREDEOSVEĆENI DAROVI, LITURGIJA [*hr.*]

Večernje bogoslužjenje sa pričešćivanjem. Ova Liturgija ne sadrži **anaforu** (v.), što znači da nema osvećenja darova, već da se verni pričešćuju darovima sačuvanim od prethodne Liturgije. Liturgija predeosvećenih darova se služi tokom Velikog posta.

PREOBRAŽENJE [*hr.*]

Praznik Preobraženja koji se slavi 6/19. avgusta kao spomen na događaj opisan u **sinoptičkim jevandeljima** (v.): «I preobrazi se pred njima, i zasija se lice njegovo kao sunce, a haljine njegove postadoše bele kao svetlost. I gle, javiše im se Mojsej i Ilija koji s njim govorahu» (Mt 16, 2-3). Hristos je, dakle, pre stradanja i proslavljenja otkrio svojim učenicima **eshatološku** (v.) slavu čoveka, slavu

čovečije prirode sjedinjene sa Bogom, kako kažu reči **tropara** (v.): «Preobrazio si se na gori, Hriste Bože, pokazujući učenicima svojim slavu svoju [slavu Bogočoveka], koliko su mogli da prime. Neka zasija i nama tvoja večna svetlost...».

Na praznik Preobraženja se blagosiljaju novi plodovi vinograda.

PREZVITER [hr.] – (gr. „stariji“, „starešina“).

Naziv za hrišćanskog sveštenika. Kao što **Episkop** (v.) u Liturgiji predstavlja ikonu Hristovu, tako i prezviteri predstavljaju ikone zbora apostola. U staroj Crkvi jedino je episkop bio taj koji je savršavao **Evharistiju** (v.). Međutim, umnožavanjem broja vernika, pojavila se potreba da se u većim gradovima služba vrši na više mesta pošto nisu svi mogli da dođu i prisustvuju službi koju je vršio episkop. Slično je bilo i na selima. Zbog toga su episkopi počeli da daju blagoslov prezviterima, da u njihovo ime služe Liturgije. Tako su vremenom nastale današnje **parohije** (v.) sa parohijskim sveštenstvom.

PREZVITERIJANCI [hr.]

Grupe protestantskih crkava koje ne prihvataju episkopalno uređenje Crkve, pa Crkvom tako upravljaju **prezviteri** (v.). Takva je na primer Škotska crkva.

PRIČASTAN [hr.]

Crkvena pesma, najčešće psalamski stih (retki su izuzeci), koja se peva na **Evharistiji** (v.) u vreme pričešća. Najstariji način pojanja pričasnih je antifono pojanje, tj. čitač čita predviđeni psalam, a narod nakon svakog stiha odgovara izabranim stihom datog psalma (koji završava rečju **aliluja** (v.) koji služi kao

refren, ili pak naizmeničnim pojanjem stihova psalma. Danas postoji težnja da se obnovi ovakav način pojanja pričasnih, budući da se tako ostvaruje punije i aktivnije učešće naroda. Drugi način pojanja, već odavno dominantan, je pojanje samo jednog stiha, ranije refrena, koji se peva sporom, otegnutom melodijom.

PRICHEŠĆE [*hr.*] – (v. **Evharistija**).

PRIMAT [*hr.*] – (v. **Papski primat**).

PROCESIJA [*hr.*] (v. **Litija**).

PROKIMEN [*hr.*] – („ono što stoji ispred“).

Deo psalma, nekada ceo psalam, koji se antifono poje pre čitanja biblijskih čitanja ili u drugim momentima **bogoslužnja** (v.). Za pojanje prokimena važi isto što i za pojanje **pričastna** (v.), izuzev dodavanja reči **aliluja** (v.) refrenu.

PROMISAO [*hr.*] – (gr. *pronoia*; lat. *providentia*).

Promisao je način Božijeg rukovođenja svetom u skladu sa **ikonomijom** (v.) stvaranja i spasenja sveta i čoveka.

PRONAOS [*hr.*] – (v. **Narteks**).

PRONAOS SPOLJAŠNJI [*hr.*]

U starim hrišćanskim crkvama postojao je spoljašnji pronaos. To je bilo nepokriveno mesto, oko koga je bio pokriveni hodnik čiji je krov bio na stubovima. Napokriveni prostor u sredini se naziva atrijum. U sredini atrijuma se nalazi sud sa vodom, u kome su oni koji ulaze prali ruke, želeći da time pokažu unutrašnju čistotu. Tu su stajali pokajnici, koji su

zbog kakvog greha (v.) bili odlučeni od crkvene zajednice.

PROSFORA [*hr.*] – (gr. *prosphero* «prinosim»)

Kvasni hleb kružnog oblika iz koga se na **proskomidiji** (v.) vadi **agnec** (v.).

PROSKOMIDIJA [*hr.*] – (gr. „predloženje“).

Deo Liturgije na kome se pripremaju sv. Darovi. U straini se vršila tokom heruvimske pesme, što je sačuvano u liturgiji koju služi Arhijerej. Na liturgijama koje služe prezviteri, od IX veka proskomidija se vrši pred početak Liturgije.

PROTESTANTIZAM [*hr.*]

Protestantizam je nastao kao pokušaj reformacije unutar **rimokatoličke crkve** (v.). Martin Luter (1483-1546), monah avgustinovskog reda, zalagao se za promene unutar rimokatoličke crkve. Sam naziv „protestantizam“ dolazi otuda što je nekoliko nemačkih knezova odlučilo da protestuje protiv odluke Karla V koji je nastojao da silom natera Lutera da se odrekne svojih stavova.

Najviše mu je smetala trgovina **indulgencijama** (v.) i bogaćenje sveštenstva. Svoja viđenja je izneo u čuvenih Devedest pet teza, i tako došao u sukob sa rimskim papaom Lavom X, koji ga je 1520. **ekskomunicirao** (v.) iz crkve. Na saboru u Augsburgu 1530. (v. **Augsburško ispovedanje vere**), Luter predstavlja osnovna reformatorska učenja. Iz verskih ali i političkih razloga, ubrzo je stekao brojne pristalice. Tako je otvoren put za brojne teološke sporove (v. **Luterani**).

Još za Luterovog života, došlo je do podela među protestantima po pitanju vere. Tako Ulrih Cvingli

(1484-1531), dolazi u sukob sa Luterom po pitanju prirode **evharistije** (v.).

Žan Kalvin (1509-1604), proteran iz Francuske, dolazi u Ženevu gde piše brojne teološke radove, ali se posebno bavi organizacijom crkve na prezviterijanski način – narod je predstavljen preko prezvitera koje bira. Kalvin, takođe, uvodi različite novine u odnosu na Luterovo učenje (v. **Kalvinizam**). U Engleskoj, pod nešto drugačijim okolnostima, dolazi do formiranja **Anglikanske crkve** (v.).

Nepostojanje jedinstvene strukture na planu vere i crkvene strukture, dovelo je uskoro do formiranja brojnih protestantskih zajednica koje su se odvojile od osnovnih protestantskih zajednica. Tako nastaju **baptisti** (v.), **anabaptisti** (v.), **metodisti** (v.), **prezviterijanci** (v.), **kvekeri** (v.) i drugi. Od ovih zajednica kasnije nastaju nove protestantske sekte kao što su razni **pentakostni pokreti** (v.), **adventisti** (v.), **jehovini svedoci** (v.) i mnoge druge.

PROTIVREFORMACIJA [hr.]

Protivreformacija koja se još naziva i „Pokret Katoličke obnove“ nastala je kao odgovor Rimokatoličke Crkve na pojavu protestantizma.

Papa Pavle III (1534-1549.) je započeo Tridentinski sabor (1545-1563). Zadatak ovog sabora je bio da sprovede reformu ustanova ali ne i doktrinarnog učenja. Trebalo je da se reši pitanje nemoralnih episkopa i sveštenika, plaćenih **indulgencija** (v.) i drugih finasijskih zloupotreba. Sabor je odbacio zahteve protestanata i zadržao strukturu rimokatoličke Crkve kakva je ona bila u srednjem veku, njeno versko učenje, verske redove i Svete Tajne (sakramente). Svaki kompromis sa

protestantima je odbačen, a temeljne postavke rimokatoličanstva su iznova potvrđene. Odbačeno je i protestantsko shvatanje o opravdanju samo verom i naglašeno opravdanje verom kroz dobra dela. Takođe je potvrđeno da se u hleb i vino u Evharistiji zaista pretvaraju u Telo i Krv Hristovu. Potvrđeno je i poštovanje Svetitelja, Djeve Marije, moštiju i relikvija.

Sabor je doneo i glavne smernice protivreformacije:

1. Crkva daje konačno tumačenje **Svetog pisma** (v.), a svako ko se sa tim tumačenjem ne složi je jeretik.
2. Hrišćanima su za spasenje potrebni i vera i dobra dela a ne samo vera kako je učio Luter.
3. Za određivanje ispravnog hrišćanskog života crkva i **Sveto pismo** (v.) imaju jednaki autoritet.
4. Opraštanje grehova je valjan izraz vere ali je zabranjena prodaja indulgencija.

PROTODAKON [hr.]

Počasna titula koja se daje **đakonu** (v.) i znači „prvi među đakonima“.

PROTOJEREJ [hr.] – (v. **Protoprezviter**).

PROTONAMESNIK [hr.]

Danas počasna tiula parohijskog **prezvitara** (v.) u Srpskoj pravoslavnoj crkvi, nekada namesnik **protoprezvitara** (v.).

PROTOSINDEL [hr.] –

Titula u Pravoslavnoj Crkvi. Prvi među **sindelima** (v.).

PROTPOPREZVITER ili **PROTOJEREJ** [hr.]

Počasna titula **prezvitiera** (v.), koju može dobiti kao znak priznanja za veliki dugogodišnji predani rad. Protojerej ili protopop, u narodu se još naziva i prota. Za veće zasluge može dobiti i pravo da oko vrata nosi veliki krst i tada se naziva protojerej-stvarofor. Nekada je zvanje protoprezvitiera bilo vezano za naročitu službu; naime, on je bio prvi među prezviterima jedne oblasti (protoprezviterat).

PRVA KNJIGA DNEVNIKA [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). Predstavlja celinu sa Drugom knjigom dnevnika. Na jevrejskom se zovu *aibre hayyamim*, dok ih Septuaginta naziva Paralipomena, što znači „*izostavljene stvari*“, pošto su prevodioci smatrali ove knjige dopunom Knjiga Samuilovih i Knjiga o carevima. Istraživači smatraju da knjige Dnevnika predstavljaju književnu celinu sa Knjigama Jezdre i Nemije.

PRVA KNJIGA O CAREVIMA [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). Čini celinu sa Drugom knjigom o carevima. Knjige o carevima predstavljaju nastavak Knjiga Samuilovih. U njima su opisani događaji od uvođenja monarhije, podela carstva, a tu se nalaze i letopisi oba carstva koja su podelom nastala.

PRVA KNJIGA SAMUILOVA [hr.]

Jedna od knjiga **Svetog pisma** (v.) **Starog zaveta** (v.). Zajedno sa Drugom knjigom Samuilovom čini celinu. Osnova ove knjige se različite tradicije od kojih su najuočljivije monarhistička i antimonarhistička. Kasniji redaktori su ove dve suprotstavljene tradicije delimično doveli u sklad, ali ne u potpunosti. Knjige govore o vremenu kada je

Izraelska država postala monarhija. Naziv su dobile po prorku Samuilu, koji je po naređenju Božijem postavio za cara Saula, a kasnije Davida.

PRVA POSLANICA JOVANOVA [hr.]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) **Novog zaveta** (v.) koja pripada tzv. **Sabornim poslanicama** (v.). Predanje autorstvo pripisuje Ap. Jovanu. Ovo kratko pismo je napisano verovatno u Efesu, oko 100. po Hr.

PRVA POSLANICA KORINĆANIMA [hr.]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) koja pripada **Novom zavetu** (v.). Napisana je u Makedoniji 57. po Hristu. Autor ove poslanice je Apostol Pavle. U njoj se nalaze saveti i opomene Crkvi u Korintu.

PRVA POSLANICA PETROVA [hr.]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) **Novog zaveta** (v.) koja pripada tzv. **Sabornim poslanicama** (v.). Autor ove poslanice je Apostol Petar. Natsla je, zajedno sa Drugom poslanicom Petrovom, negde oko 65. po Hr. Obe poslanice su pružale podršku hrišćanima koji su bili gonjeni. Tu su takođe i opomene protiv lažnih proroka i jeretičkih učenja.

PRVA POSLANICA SOLUNJANIMA [hr.]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) koja pripada **Novom zavetu** (v.). Napisana je Korintu, 51. po Hr. Autor ove poslanice je Apostol Pavle. Upućena je hrišćanima Soluna. Između ostalog, a Apostol u njoj izražava svoju blagodarnost narodu koji je primio veru u Gospoda Isusa Hrista. Ova poslanica je najstariji novozavestni spis.

PRVA POSLANICA TIMOTEJU [hr.]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) koja pripada **Novom zavetu** (v.). Napisao ju je Apostol Pavle, a upućena je

Titoteju, njegovom saradniku i pomoćniku. Timotejev otac je bio paganin a majka hrišćanka iz Listre u Maloj aziji. Ap. Pavle ga je preobratio u hrišćanstvo u Ikoniji i on je od tada uvek išao sa njim. Prema predanju, bio je prvi episkop Efesa. Apostol Pavle mu je uputio dva pisma – poslanice. Napisana je oko 63. a redigovana oko 100. po Hr.

PRVI VASELJENSKI SABOR [hr.]

Ovaj sabor je održan 325. godine u gradu Nikeji. Povod za njegovo sazivanje bila je pojava **arijanske** (v.) jeresi. Aleksandrijski sveštenik Arije je učio da Hristos nije istiniti Sin Božiji. Arije je sledovao Aristotelovoj filosofiji prema kojoj je Bog jedan i aposlutan, tako da nije mogao da prihvati hrišćansko učenje o Bogu kao **Svetoj Trojici** (v.). On je govorio za Sina da je stvoren u vremenu, da, dakle, ne postoji od večnosti. Prema njemu On je nasavršenije stvorenje, tako da Bog nije oduvek bio Otac nego je to postao rađanjem Sina.

Pravoslavni nisu prihvatili ovakvo učenje. Iapk, Arije je stekao mnogo pristalica, kako medju laicima, tako i medju sveštenstvom. Da bi se rešio ovaj spor, car Konstantin je, na molbu crkve, sazvaio Prvi vaseljenski sabor na kome se, prema predanju, okupilo 318 Otaca. Sabor je arijevo učenje proglasio za jeres, i doneo **Simvol vere** (v.) koji je kasnije dopunjen na **Drugom vaseljenskom saboru** (v.). prema Simvolu vere, Sin Božiji je iste suštine – jednosuštan – sa Ocem. On je „istiniti Bog od istinitog Boga, Svetlost od Svetlosti“... Najznačajniji zastupnik pravoslavnog učenja bjo je Sv. Atanasije, prvo **đakon** (v.), a kasnije **episkop** (v.) Aleksandrijski. No, borba sa arijanstvom nije završena ovim saborom, jer je Arije još uvek imao

mного pristalica, a neretko su zadobijali i državnu pomoć, prononivši pravoslavne. Arijska jeres je konačno pobeđena tek na Drugom vaseljenskom saboru. Ovaj sabor je doneo i dvadeset kanona. (v. **Vaseljenski sabori i Pomesni sabori**).

PRVORODNI GREH [*hr.*]

Greh praroditelja Adama i Eve. Bog je stvorio svet i čoveka sa željom da čovek uđe u slobodnu zajednicu sa Njim i tako živi večno. Prvorodnim grehom praroditelji su pokazali da ne žele zajednicu sa Bogom. Odvojivši se od Boga, smrt koja je dotle bila samo mogućnost postala je stvarnost. Bog nije odustao od svog plana da pošalje Sina Svoga da se kroz njega svet spasi, samo što je On sada morao da pretrpi i stradanje i smrt koji su postali neodvojivi deo čovekove prirode. V. **Krštenje, Isus Hristos**.

PSALAM [*hr.*]

Pesma posvećana Bogu, a koja se nalazi u starozavetnoj knjizi **Psaltir** (v.). Autor većine psalama je car i prorok David. Psalmi su se obilno koristili u starozavetnom jevrejskom bogoslužju, a hrišćani su ovu tradiciju nastavili.

PSALMI STEPENI [*hr.*]

Tako se nazivaju **psalmi** (v.) 119 – 133. Ovaj su naziv dobili jer su ih Jevreji, u starozavetno doba, pevali na petnaest stepenica jerusalimskog hrama koje su vodile iz ženskog predvorja u muško.

PSALTIR [*hr.*]

Bogoslužbena knjiga (v.), koja inače pripada korpusu knjiga **Starog zaveta** (v.). U psaltiru se nalazi 150 psalama, koji su za bogoslužbenu upotrebu podeljeni na 20 katizmi (delova), a svaka katizma je

dodatno podeljena na tri slave, koji se još nazivju i **antifoni** (v.) a završavaju se rečima: „Slava Ocu i Sinu i Svetome Duhu“. Nije poznato kada je psaltir podeljen na katizme i slave, ali je sigurno da ova podela potiče iz duboke starine. Štampa se **psaltir mali** (v.) i **psaltir veliki** (v.).

PSALTIR MALI [*hr.*]

Naziva se još i obični. To je **psaltir** (v.) za domaću upotrebu u monaškim kelijama, dok se za bogoslužbenu upotrebu koristi **psaltir veliki** (v.).

PSALTIR VELIKI ili **SLEDOVNI** ili **PSALTIR S POSLEDOVANIJEM** [*hr.*] –

Bogoslužbena knjiga (v.) u kojoj se pored **psalama** (v.) nalaze i druge različite molitve potrebne za bogoslužje (v. **psaltir**). Ovaj psaltir se ne spominje u grčkoj crkvi, a nastao je u redakciji slovenskih bogoslužbenih knjiga.

PURGATORIJUM [*hr.*] – (v. **Čistilište**).

PURIM [*j.*]

Jevrejski praznik kojim se obeležava oslobođenje jevrejskog naroda u vreme progonstva u Persiju, u doba cara Ahasvera (ili Ahašvera, u Daničićevom prevodu Asvir). Tokom ovog praznika rad nije zabranjen, ali se odobravaju mnogi znaci radosti koji u Judaizmu nisu sasvim uobičajeni. Ovaj praznik pada u periodu od kraja februara do kraja marta. Praznik počinje postom (po ugledu na Jestirin post). Kasnije se razvio običaj sedenja po kućama do kasno u noć.

Prvi zapis o ovom prazniku nalazimo u u starozavetnoj Knjizi o Jestiri. Istorijska tačnost događaja koji su u ovoj knjizi opisani, kao i autorstvo

i vreme nastanka, predmet su žive naučne diksusije. Prema knjizi, car Ahasver (neki smatraju da je to Kserks) pozvao je na jednoj zabavi svoju suprugu Vašti da se pokaže gostima. Ona nije poslušala naredbu pa je car naredio da pred njega dovedu najlepše žene carstva da bi sebi izabrao novu ženu. Pred cara je dovedena i Jestira koju je car izabrao. Njen otac, Mardohaj, odbio je da se pokloni velikašu Hamanu. Haman je zbog toga izdejstvovao da se ubije ne samo Mardohaj već i svi Jevreji u carstvu. Dan izvršenja pokolja trebalo je da bude određen žrebom, što se na akademskom kaže bur, a ta je reč u Bibliji zapisana kao pur, u množini purim, od čega je kasnije i sam praznik dobio ime. Jestira, da bi spasila svoj narod, prvo posti tri dana a potom priređuje gozbu za cara, gde mu otkriva Hamanove namere i izmoljava milost za svoj narod. Na kraju, Haman biva ubijen a amardohaj postavljen za carskog namesnika. Nakon ovoga, Jestira i Mardohaj pišu pismo svim jevrejima carstva sa naredbom da ovaj događaj proslavljaju.

PUSTINJAK [*hr.*] (v. **Anahoret**).

PUTIR [*hr.*] – (gr. *to poterion*; lat. *calix*).

Predmet koji se koristi u pravoslavnom bogoslužju (v. **Sasudi sveti**). Tako se naziva čaša sa postoljem u kojoj se na **Liturgiji** (v.) uznosi vino pomešano sa vodom i osvećuje u Krv Hristovu. U prvim vekovima su se upotrebljavali stakleni, kameni i drveni putiri. Kasnije je, međutim, crkva propisala da putiri imaju biti pravljeni od zlata ili srebra. Na putiru može biti izobražena **ikona** (v.).

R

RABIN [*j.*] – (*jev.*: rabi - "moj učitelj").

Znači naučnik ili mudrac, naime – rukopoloženi tumač Biblije i Usmene nauke. Izraz je verovatno nastao u Palestini početkom 1. veka i primenjivan je na svaku onu osobu čije je poznavanje rabinske književnosti bilo dovoljno da joj omogući odlučivanje o pitanjima jevrejskog zakona. Rabini su počeli da bivaju profesionalna institucija tek u kasnom srednjem veku. Tada su postavljani za vođe zajednica i od njih se očekivalo da sve svoje vreme posvete zajednici, što se uglavnom ogledalo u odlučivanju o svim pitanjima s područja jevrejskog zakona, obavljanju sudijske uloge u civilnim i krivičnim slučajevima, vođenju **ješive** (v.) i nadgledanju raznih verskih ustanova i običaja, kao što su ritualno klanje, sistem osnovne škole, ritualna kupatila itd. Sve do 19. veka, držanje propovedi nije predstavljalo glavnu delatnost rabina.

Status **rabina** (v.) sticao se tek posle dugogodišnjeg izučavanja **Talmuda** (v.) i rabinskih kodeksa i polaganja ispita kod rabina visoko cenjenih po svojoj učenosti i pobožnosti. U 19. veku, u zapadnoj Evropi i u Sjedinjenim Američkim Državama osnovani su rabinski seminari i ustanove čija je specifična namena bila obučavanje rabina. Uloga savremenog rabina, koji je obično diplomirao na univerzitetu i rabinskom seminaru, sasvim je drugačija od uloga rabina iz vremena pre 19. veka, pogotovo kod američkih Jevreja. Izuzev u slučaju nekih ortodoksnih rabina, njegova glavna delatnost više nije delatnost pravnog

stručnjaka i sudije. U njegovom domenu takođe nije da nadgleda mrežu verskih institucija koja obuhvata celokupnu zajednicu. Umesto toga, on služi kao duhovni vođa verske zajednice ili sinagoge, i veliki deo njegovog vremena posvećen je vođenju službe i propovedanju, obrazaovanju mladih i odraslih, činodejstvovanju pri venčanjima i sahranama, savetovanju, međuverskim delatnostima, učestvovanju u dobrotvornim organizacijama zajednice itd.

Postavljenje rabina u ortodoksnom judaizmu obavlja **ješiva** (v.) ili, u nekim slučajevima, onaj rabin koji je, zahvaljujući svojoj učenosti, stekao pravo da postavlja druge. U konzervativnom judaizmu, to obavlja seminar; neki konzervativni rabini nastoje da dobiju i ortodokсно postavljenje. U reformističkom judaizmu, postavljenje vrši priznata teološka škola. U svim tim ograncima postoje rabini koje su postavile teološke škole iz drugih zemalja. Danas i veliki broj žena služe kao rabini u reformističkim i rekonstrukcionističkim kongregacijama.

RAJ [hr.] – (gr. *paradeisos*).

Reč *paradeisos* dolazi od persijske reči *pairidaeza*, što označava vrt okružen zidom, te je stoga Ksenofon koristi govoreći o vrtovima persijskih careva. Ova reč u **Starom zavetu** (v.) nema **eshatološko** (v.) značenje, već je ono plod kasnijeg razvoja. Najpre, ova reč se počela vezivati za ispunjenje **mesijanskih** (v.) očekivanja, ali ona označava i mesto boravka duša starozavetnih **patrijaraha** (v.). Ovo značenje ostaje prisutno i u **Novom zavetu** (v.), a jedino u potpunosti eshatološko upućivanje imamo u Otkrivenju 2, 7: „A onome ko pobeđi daću mu da jede od drveta života koje je u raju Boga moga“.

RAMAZAN [*i*]

Deveti mesec **hidžretskog** (v.) kalendara, mesec posta.

RASKOL ili ŠIZMA

Prekid evharistijskog (v.) zajedničarenja među hrišćanskim crkvama. U istoriji crkve dogodila su se dva velika raskola ili šizme. 1054 između Crkava Istoka i Zapada (Pravoslavni i Rimokatolici) i u XVI veku između Rimokatolika i Protestanata.

RAZBOJNIČKI SABOR [*hr.*]

Ovaj sabor je održan u vreme cara Teodosija II, 449. godine. Bilo je prisutno 127 episkopa, a odluke ovog jeretičkog sabora potpisalo je njih 135. Na ovom saboru je rehabilitovan monofizita (v.) Evtih, koji je godinu dana ranije, na **Četvrtom vaseljenskom saboru** (v.) održanom u Halkidonu osuđen za jeres. Sabor je dobio naziv „razbojnički“ jer je na njemu primenjivana sila protiv episkopa koji nisu hteli da potpišu jeretičko ispovedanje vere. Arhiepiskop Flavijan je pretučen i od posledica batinanja je ubrzo preminuo. Ovaj sabor, iako je imao izvesne karakteristike vaseljenskog sabora, od Crkve nikada nije prihvaćen kao takav. Naprotiv, uskoro je osuđen od više različitih sabora. Car Teodosije je ubrzo umro od posledica pada s konja što je shvaćeno ako Božija kazna za podržavanje jeretika. (v. **Vaseljenski sabori** i **Pomesni sabori**).

RASKOL [*hr.*]

Međusobni prekid opštenja dve crkve. Može ga izazvati **jerres** (v.) ili šta drugo, najčešće sporovi oko jurisdikcije.

REČ [*hr.*] (v. **Logos**).

REFORMACIJA [*hr.*] – (v. **Protestantizam**).

REFORMIRANE CRKVE [*hr.*]

Grupa protestantskih crkava koja na koje je naročito uticala **kalvinistička** (v.) teologija.

RESPONZA [*j.*] – (*lat.*: „odgovori“).

Na hebrejskom *š'elot ut'šuvot*. Pitanja o pravnim, egzegetskim, egzistencijalnim i drugim pitanjima na koja **rabini** (v.) daju pisani odgovor.

RIBA [*hr.*] (v. **Ihtis**).

RIBAREV PRSTEN [*hr.*] – (*lat.* *anulus piscatoris*).

Jedno od obeležja rimskog **pape** (v.). Zlatni prsten sa slikom Svetog Petra u čamcu, koji baca mrežu, s imenom pape koji ga nosi. Prsten se prvi put spominje 1265. godine u pismu pape Klimenta IV. Tu se kaže da su pape imale običaj da njime overavaju lična pisma. Prsten na ruku novoizabranog pape stavlja, a po smrti i skida, dekan Kardinalskog zbora, koji ga razbija čekićem, što predstavlja i sam čin svršetka pontifikata umrlog pape.

RIFAIJE [*i*] – (*arap.*)

Derviški (v.) red koji praktikuje samoranjavanje hladnim oružjem a nekada i igre s vatrom. Najvažnija središta ovog reda su se nalazila u Carigradu a svojevremeno su bile poznate i sarajevske rifaije. Oni ovu praksu smatraju ibadetom – služenjem Bogu.

RIM [*hr.*]

Hrišćanska istorija nekadašnje prestonice svetske imperije seže do apostolskih vremena. Rim je grad u kome je prema predanju prvi episkop bio sv. apostol

Petar. Ovo će ostaviti dubokog traga na kasniji razvoj Crkve (v. **papa, primat**). U Rimu je boravio i u njemu postradao sv. apostol Pavle koji je hrišćanima iz Rima oko 58. napisao i Poslasticu (v. **Poslanica Rimljanima**). Progoni hrišćana počinju u vreme cara Nerona, kada je veliki požar u Rimu 64. poslužio kao povod za progon. Ovom prilikom su postradala oba „prvovrhovna“ apostola.

Gonjenja Crkve su se nastavila tokom naredna gotovo tri veka, premda sa prekidima koji su ponekad trajali više decenija. Crkva u Rimu je za to vreme ubrzano rasla, kao i autoritet apostolske katedre, što je primetno već tokom **kvartodecimanskih** (v.) sporova. U III veku je u Rimu bilo već 46 prezvitera i 7 đakona. Crkva je, iako gotovo u potpunosti stavljena van zakona, imala veoma razvijenu dobrotvornu delatnost, a njena moć se povećavala zahvaljujući zadužbinama bogatih hrišćana. Kao i ostale apostolske katedre, Rim u IV veku, nakon dobijanja slobode veroispovedanja, zadobija još veći autoritet. Ovo je još izraženije tokom narednih vekova velikih teoloških rasprava, a stoji u direktnoj vezi sa činjenicom da je Rim gotovo uvek bio snažan zastupnik pravoslavlja.

Međutim, politička situacija je po Rim bila sve nepovoljnija, što je kulminiralo pustošenjem u vreme Gotskog rata (537-553). Istovremeno, crkveni autoritet Rima je i dalje u usponu, za šta su naročito značajni dvojica velikih papa, Lav (440-461) i Grigorije (590-604). Sve slabija Vizantija nije mogla biti zaštitnik papa, tako da su oni prinuđeni da traže podršku od „varvarskih“ vladara. Ovo kulminira u krunisanju franačkog kralja Karla Velikog za rimskog cara 800. Krunisanje je izvršio Lav III.

Srednji vek su obeležili neprestani sukobi oko investiture, kao i krstaški ratovi. Nakon velikog raskola 1054. Rim utvrđuje svoje mesto jedinog crkvenog centra Zapada, naročito sa papom Grigorijem VII (1073-1085). Kraj srednjeg veka obeležen je prvim pokušajima **reformacije** (v.). Rimski episkopi su od 1309. do 1377. bili u „vavilonskom ropstvu“ u Avinjonu.

Renesansa je povratila sjaj starom Rimu koji, u velikoj meri zahvaljujući Crkvi, postaje najznačajnije umetničko središte. Počev od XV veka graditeljska delatnost se sve više intenzivira.

Papska država, koja svoje poreklo vuče iz ranog srednjeg veka, od 1871. obuhvata Vatikan, Lateran i papsku vilu Kastel Gandolfo.

RIMOKATOLIČKA CRKVA

Naziv za hrišćanske Crkve Zapada koje su nakon raskola iz 1054. sa Pravoslavnim Crkvama Istoka, ostale u jedinstvu sa rimskom patrijaršijom i **papom** (v.). Tokom hiljadu godina odvojenog života od pravoslavnih, javile su se brojne razlike kako u učenju tako i u bogoslužbenoj praksi.

Od Rimokatolika su se kasnije, tokom reformacije, odvojili **Protestanti** (v.), stvarajući tako treću hrišćansku grupaciju.

RIMOKATOLICIZAM (v. **Rimokatolička Crkva**).

RIPIDA [*hr.*] (gr. „lepeza“).

Predmet koji se koristi u pravoslavnom bogoslužjenju (v. **Sasudi sveti**). Ovako se nazivaju likovi šestokrilih serafima (v.) postavljeni na dužem drvetu. Ripide su davno uvedene u bogoslužbenu upotrebu, ali su

pravljene od paunovih pera, pergamenta ili platna. Njima su se čuvali Sveti Darovi (v. Darovi Sveti) da na njih ne padne kakva nečistoća.

ROŠ HAŠANA [*j.*] – (*jev.*: doslovno: „glava godine“).

Jevrejska Nova godina. Ovaj praznik se u tradicionalnom jevrejstvu slavi prvog i drugog tišrija (septembra – oktobar). U Bibliji je ovaj dan označen kao dan okupljanja i duvanja u trube (Lev 23, 24), a slavljenje ovog praznika kao početka Nove godine ima svoje poreklo u **Talmudu** (v.) jer je tamo ovaj dan smatran za praznik rađanja sveta. Za razliku od običaja drugih naroda, kod Jevreja se ovaj praznik svetkuje ozbiljno, uz prisećanje na grehe i pokajanje. Duva se u **šofar** (v.) čiji zvuci, koji podsećaju na plač, treba da pozovu na pokajanje. Tradicionalno jevrejstvo zna za običaj da se tokom prvog prepodneva ovog praznika, odlazi na neku reku gde ima ribe. Govore se molitve, a u vodu se bacaju mrve hleba što simboliše odbacivanje **greha** (v.). Ovim preznikom počinje period koji se naziva „deset dana kajanja“ i koji se završava praznikom **Jom kupur** (v.).

RUKOPOLOŽENJE [*hr.*] – (v. **Hirotonija**).

S

SABAH [*i*] – (*arap.*)

Jutarnja molitva **namaz** (v.) kod muslimana. Obavlja se u zoru, pre izlaska sunca.

SABORNE POSLANICE [*hr.*]

Ovako se naziva sedam spisa – poslanica - **Novog zaveta** (v.). Ovaj nazov su dobile verovatno zbog toga što nisu upućene crkvenim opštinama, kao što je slučaj sa većinom poslanica Apostola Pavla, ili zbog toga što imaju opšti, saborni značaj. Saborne poslanice su: Poslanica Jakovljeva, Prva poslanica Petrova, Druga poslanica Petrova, Prva poslanica Jovanova, Druga poslanica Jovanova, Treća poslanica Jovanova, Poslanica Judina.

SABOR [*hr.*]

Sabor je ustanova koja proizilazi iz same suštine Crkve (v. **Sabornost**). Prvi sabor u istoriji Crkve je Apostolski sabor u Jerusalimu (Dela apostolska 15). Pod saborom se podrazumeva (u najužem smislu) skup episkopa jedne oblasti ili cele vaspeljene. Kanoni preporučuju održavanje pomesnih sabora dva puta godišnje. Episkopi su učesnici sabora kao predstavnici svojih lokalnih crkava, eparhija, čije jedinstvo izražavaju. Sledstveno tome, svakim saborom predsedava po činu ili godinama najstariji episkop, koji tako izražava jedinstvo lokalnih crkava jedne oblasti. Jedina funkcija sabora je tako da potvrdi jedinstvo Crkve, te da ukoliko postoje pitanja koja ovo jedinstvo ugrožavaju, dovede do njihovog rešenja i uspostavljanja punog jedinstva.

SABORNOST [*hr.*]

Sabornost je jedna od glavnih karakteristika Crkve. **Evharistija** (v.) koja predstavlja autentičnu projavu Crkve, jeste sabor, sabranje, sakupljanje vernih oko episkopa, radi služenja Liturgije. Po ugledu na Evharistiju, Crkva funkcioniše i nakon njenog završetka. Tako episkop pored sebe ima sabor prezvitera, a na pomesnom i vaseljenskom nivou saziva se Sabor Arhijereja, koji predstavljaju svoje lokalne zajednice.

Potpuna projava sabornosti Crkve projaviće se u budućem veku kada Hristos ponovo dođe i kada se oko njega saberu svi narodi zemlje.

SADEJSTVO [*hr.*] (v. **Sinergija**).

SADEKAT-UL FITR [*i*] – (*arap.*).

Milostinja koja se daje na kraju meseca Ramazana. Svaki odrasli musliman je dužan da da ovu milostinju siromašnim muslimanima. Visina ove milostinje treba da bude onoliko dobara ili novca koliko je potrebno za jednodnevnu ishranu.

SAKOS [*hr.*] –

Episkopska (v.) odežda nastala kombinovanjem odeće vizantijskih imperatora i odeće starozavetnih prvosveštenika. To je zapravo gornja haljina od belog materijala, ukrašena zlatnim i srebrnim vezom, razrezana sa strane (nije prošivena kao stihar) i duž rukava i sa strane se spaja okruglim, zlatnim praporcima i gajkicama. Sakos je grčka reč i znači: džak ili vreća. Time se podseća na odeću u koju je bio obučen **Isus Hristos** (v.), da bi Mu se neprijatelji narugali.

Sadašnji, bogati izgled ove odežde potiče iz vizantijskih vremena, kada je jedan od careva, iz poštovanja prema Crkvi, poklonio Carigradskoj Patrijaršiji sakos za sveštenoslužitelje. Do tada je sakos bio odežda careva. (v. **Bogoslužbena odeća**).

SAKRAMENT [*hr.*]

Izraz koji se Zapadni hrišćani koriste da njime označe **Svete Tajne** (v.).

SAF [*i*] – (*arap.*).

Red onih koji se klanjaju tokom zajedničke molitve muslimana. Množina ove reči glasi je ‘safovi’.

SAFA [*i*] – (*arap.*).

Uzvišenje pored **Kabe** (v.).

SALAT [*i*] – (*arap.*).

U islamu, naziv za obrednu molitvu (v. **Namaz**), spoj telesnog i duhovnog bogoslužnja.

SAMARJANI

Stanovnici carstva Izrailjevog, tj. Deset severnih plemena. Nazvani su po glavnom gradu, Samariji, koji je osnovan oko 880. Asirci su osvojili Samariju oko 721. i doveli veliki broj doseljenika. Mala zajednica Samarjana i dalje živi u Nablusu.

SASUDI SVETI [*hr.*]

Predmeti koji se upotrebljavaju u pravoslavnom bogoslužnju. To su: **putir** (v.), **diskos** (v.), **zvezdice** (v.), **pokrivači** (v.), **ripida** (v.), **kašičica** (v.), **koplje** (v.), **guba** (v.), **antimins** (v.), **kadionica** (v.).

SATANA (jev. *satan*; gr. *Satanas*; *ho diavolos*)

Naziv kneza zla u osnovi znači protivnik. U **Starom zavetu** (v.) se pominje nekoliko puta, kao, na primer, u povesti o Jovu. U **Novom zavetu** (v.) se pominje

češće. Verovatno najznačajnije pominjanje je priča o kušanju Hristovom u pustinji koju donose **sinoptici** (v.). «I pristupi k njemu kušač i reče: Ako si Sin Božiji, reci da kamenje ovo postanu hlebovi. A on odgovori i reče: Pisano je: Ne živi čovek o samom hlebu, već o svakoj reči koja izlazi iz usta Božijih. Tada ga đavo odvede u Sveti grad i postavi ga na krilo hrama, pa mu reče: Ako si Sin Božiji, skoči dole, jer je pisano: Anđelima svojim zapovediće za tebe, i uzeće te na ruke, da kako ne zapneš za kamenogom svojom. A Isus mu reče: I ovo je napisano: Nemoj kušati Gospoda Boga svojega. Opet ga uze đavo i odvede na goru vrlo visoku, i pokaza mu sva carstva ovoga sveta i slavu njihovu, i reče mu: Sve ovo daću tebi ako padneš i pokloniš mi se. Tada mu Isus reče: Idi od mene, Satano, jer je napisano: Gospodu Bogu svome klanjaj se i njemu jedinome služi! Tada ga đavo ostavi, i gle, anđeli pristušiše i služahu mu» (Mt 4, 6-11).

Đavo je stvoreno biće. On nije «bog zla»; zlo, naime, nije apsolutno, ono postoji samo kao nedostatak ljubavi. Stoga Satana nije apsolutno niti sveznajuće biće, već biće ograničeno svojom stvorenosću, premda je, budući bestelesno, u pogledu telesne smrti, besmrtno. On, dakle, nije zlo, već «zli», a njegov usud se sastoji upravo u neprestanoj težnji ka zlu koju nije moguće ispuniti.

SAVAOT [*j. hr.*]

Jevrejska reč *cevaot* označava vojske ili sile, a sačuvana je u frazi „Gospod nad vojskama“.

SEDE VACANTE [*hr.*]

Smrt i čin izbora pape. Papina smrt se potvrđuje tako što dekan Kardinalskog zbora, tri puta zlatnim

čekićem udari glavu preminulog pape pozivajući ga njegovim krsnim imenom. Dekan zatim skida **Ribarev prsten** (v.) s desne ruke i lomi ga u dva dela u prisutnosti kardinala. Telo pape se od četvrtog do šestog dana po smrti, stavlja u kriptu crkve Sv. Petra. Nakon sahrane pape, **kardinali** (v.) koji su izabrani u **konklavu** (v.) se skupljaju određenog dana, ne pre 14. a ni posle 20. dana nakon smrti, ako je moguće ujutru, u crkvi Sv. Petra radi služenja **Evharistije** (v.). Poslepodne odlaze do Sikstinske kapele gde se zaklinju na čuvanje učenja rimokatoličke crkve. Jedini način izbora novog pape je pismenim tajnim glasanjem. Za izbor novog pape je potrebna dvotrećinska većina, a ukoliko se i posle tridesetog kruga glasanja ne može izabrati papa dvotrećinskom većinom, onda je dovoljna i natpolovična većina. Pape biraju sami svoje ime po ugledu na nekog papu iz prošlosti koji je po njima učinio neku dobru stvar. Prihvatanjem izabrani postaje, prema učenju rimokatolika, rimski prvosveštenik, tj. Petrov naslednik, pastir Opšte Crkve, episkop Rimske Crkve, glava episkopskog zbora i stiče opštu, redovnu, vrhovnu, nezavisnu, potpunu, neposrednu vlast u čitavoj Crkvi. Posle izbora novog pape iz Sikstinske kapele na dimnjaku se pojavljuje beli dim što je oznaka da je papa izabran. Prvi od kardinala iz reda đakona objavljuje ime novoizabranog rečima na latinskom: „*Annuntio vobis gaudium magnum! Habemus Papam!*“ (*Objavljujem veliku radost! Imamo papu!*).

SEDER [j.] – (jev: „red“).

Večera za prvu, ili prve dve noći Pesaha (v. **Pasha**). Oživljava se uspomena na izlazak iz egipatskog

ropstva. Jede se beskani hleb **maces** (v.) ili macot, gorko bilje, pečeno jagnje i povrće.

SEDIA GESTATORIA [hr.]

Jedno od obeležja rimskog **pape** (v.). Nosiljka, koju je nosilo dvanaest muškaraca u crvenim uniformama. Upotrebljavana je u procesiji nakon izbora novog pape. Novoizabrani papa je nošen u toj nosiljci od Sikstinske kapele do crkve Svetog Petra, gde se održavalo krunisanje novog pape. Ovu tradiciju ukinuo je papa Jovan Pavle I.

SEDMI VASELJENSKI SABOR [hr.]

Ovaj Sabor je održan u gradu Nikeji 787, a sazvala ga je carica Irina (780-790). Razlog sazivanja ovog sabora bila je ikonoboračka jeres (v. **Ikonoborstvo**). Ovu jeres je pokrenula carska vlast, oličena u caru Lavu III Isavrisjancu (717-741) koji je 727. izdao edikt kojim se zabranjuje poštovanje ikona. Carska politika je ubro stekla pristalice i među sveštenstvom. U vreme Lava III i njegovog sina Konstantina IV Kopronima (741-775) sproveden je strašan teror nad pravoslavnima. Kao branioci ikona posebno su se istakli Sv. Jovan Damaskin i Sv. Teodor Studit.

Car Konstantin IV, saziva 754. sabor, na kome se vrši nasilje i gde većina episkopa prihvata ikonoboračku jeres. Kada je na vlast došla pravoslavna carica Irina, ona uz podršku patrijarha Tarasija i pape Adrijana I, saziva Sedmi Vaseljenski Sabor koji vaspostavlja ikonopoštovanje i osuđuje ikonoboračku jeres.

Međutim, ikonoborstvo nije nestalo, jer je u naslednicima sarice Irine ponovo našlo svoje pristalice. Konačna pobeda nad ovom jeresi morala je da sačeka dolazak na presto carice Teodore i sabor

održan 842. godine. Na ovom saboru je donešen i Sinodik Pravoslavlja, koji se i danas čita u crkvama u Nedelju pravoslavlja koja se proslavlja prve nedelje vaskršnjeg posta.

SEDŽADA [i] – (arap.)

Prostirka ili tepih, koji koriste muslimani da bi na njemu vršili sedždu - klanjanje pred Alahom.

Deo **namaza** (v.), muslimanske molitve, kada je telo u položaju dubokog naklona tj. kada onaj ko se klanja čelom, dlanovima, kolenima i nožnim prstima dodiruje zemlju.

SEFARDI [j.] – (jev: „Španci“).

Jevreji iz Španije i Severne Afrike, koji se razlikuju od **aškenaza** (v.). Zakonski kodeks **Šulhan aruh** (v.) koji je sastavio Joef Karo predstavlja specifičnost sefardskog jevrejstva. Razvili su ustanovu glavnog rabina – haham. Tokom progona, primali su krštenje ostajući **maranski** (v.), skriveni Jevreji.

SEFER BAHIR [j.] – (jev: „knjiga sjaja“).

Osnovni tekst jevrejskog misticizma, nastao u Francuskoj u XII veku. Sifirot (množina od Sefer) su tvoračke mogućnosti božijeg bića, i one se vide svuda, i u kosmosu, i u svetim knjigama i u jevrejskim ritualima. Govori o iskonskim kosmološkim brojevima, koje Behir ograničava na deset. Bog ne poseduje sefirote, On sam jeste sefirot. Knjiga se izražava slikovitim jezikom, i predstavlja etapu u razvoju **kabale** (v.) koje je prethodila usvajanju neoplatonske filosofije.

SEKTA

Sektom se naziva izdvojena religiozna grupa, koja svoja učenja i shvatanja formira nasuprot grupi iz koje je potekla. Karakteristika je sekta da imaju čvrstu organizaciju i specifična verovanja po kojima se izdvajaju od drugih.

U hrišćanstvu, u sekte se obično ubrajaju one male verske zajednice koje su nastale relativno skoro, koje imaju srazmerno malo članova i čije učenje vodi narušavanju društvenog života njenih članova. Danas ne postoji jasan kriterijum po kome bi se odredilo koja mala verska zajednica predstavlja sektu a koja ne. U kategoriju sekta obično se svrstavaju one grupe koje društvo smatra opasnim i nepoželjnim u svojoj sredini, ili koje neguju ponašanje koje je u određenoj sredini neprihvatljivo. Sekte se mahom odlikuju izraženim prozelitizmom, napadnošću, izdvojenošću od glavnih društvenih tokova itd.

Kod nas se, recimo, **Adventisti** (v.), **Jehovni svedoci** (v.), Mormoni, Pentakostalci i mnogi drugi smatraju sektama, dok su, na primer, u SAD prihvaćeni i prema njima ne postoji poseban društvena netrpeljivost.

SELAM [i] – (arap.)

Muslimanski pozdrav koji znači: mir, zdravlje.

SELIHOT [j.] – (jev: „opraštanje).

Jevrejska molitva za opraštanje grehova koja se izriče tokom perioda pokajanja na praznike **Roš hašana** (v.) i **Jom kipur** (v.). Najstariji poredak ove molitve sačuvan je u molitveniku rabi Amrama iz IX veka.

SEPTUAGINTA [hr.]

Prevod **Starog zaveta** (v.) sa jevrejskog na grčki jezik. Nastao je oko 250. g. pre Hrista, u vreme

Ptolomeja Filadelfa, verovatno za potrebe aleksandrijskih Jevreja, koji više nisu znali svoj jezik. Prema tradiciji, prevodilaca je bilo sedamdeset, zapravo sedamdeset dva, po šest iz svakog jevrejskog plemena. Ovaj prevod je dugo bio u upotrebi a koristila ga je i rana hrišćanska crkva kao i pisci **Novog zaveta** (v.). Sa ovog prevoda su načinjeni prvi slovenski prevodi a i najzastupljeniji latinski prevod – **Vulgata** (v.). Iako ovaj prevod nije bez nedostataka i grešaka, u njemu je duh starozavetnog teksta dosta verno sačuvan.

SHOLASTIKA

Srednjovekovni univerzitetski naučni metod na Zapadu, naročito karakterističan za teologiju. Suština ovog metoda je u istraživanju i upoređivanju spisa drevnih autoriteta, nakon čega se istražuju eventualne nepodudarnost u ovim spisima i zakonima logike uočava njihova unutrašnja podudarnost, što je, opet, put ka poznanju istine stvari.

SIDUR [j.] – (jev: „poredak“).

Jevrejski molitvenik. Ovakvi molitvenici sadrže svakodnevne službe, službe za praznike i **šabat** (v.), kao i blagoslove. Pored navedenog sadrži i delove Biblije, Pesmu nad pesmama, Psalme, mudre izreke. Postoje **aškenaske** (v.), **sefardske** (v.) i jemenske verzije i u njima je uočljiva različitost lokalnih običaja.

SIMHAT TORA [j.] – (jev: „radost Tore“).

Praznik koji se kod Jevreja proslavlja neposredno posle **Sukota** (v.). Ovim praznikom se proslavlja završetak godišnjeg ciklusa čitanja **Tore** (v.). Svečano se čitaju poslednji, a potom i prvi stihovi. Sveti Spisi se obnose oko **Sinagoge** (v.). Oni koji

dobiju čast da pročitaju poslednje stihove nazivaju se *hatan Tora* – mladoženja Tore, a onaj ko čita prve stihove *hatan berešit* – mladoženja početka.

SIMONIJA [hr.]

Davanje novca da bi se dobio sveštencički čin. Ova nemoralna radnja je dobila naziv po Simonu Magu ili Vračaru, koji je, prema Delima Apostolskim, pokušao da kupi od Apostola dar Duha Svetoga (Dap 8, 18-24). Prema crkvenim kanonima ovo je težak prestup i povlači za sobom raščinjenje (uklanjanje nekoga od sveštencičke službe) i onoga ko novac za **rukopoloženje** (v.) da i onoga ko ga primi.

SIMVOL VERE [hr.]

Ovo ispovedanje hrišćanske vere je utvrđeno na **Prvom vaseljenskom Saboru** (v.) (325), a dopunjeno na **Drugom vaseljenskom Saboru** (v.). i predstavlja kratko izloženje hrišćanske vere. Obavezno se čita na **Liturgiji** (v.) i prilikom **krštenja** (v.). Kod rimokatolika se Simvol vere čita sa dodatkom **filioque** (v.). **Simvol vere glasi:** „Verujem u jednoga Boga Oca, Svedržitelja, Tvorca neba i zemlje i svega vidljivog i nevidljivog. I u jednoga Gospoda Isusa Hrista, Sina Božijeg, Jedinorodnog, od Oca rođenog pre svih vekova; Svetlost od Svetlosti, Boga istinitog od Boga istinitog; rođenog, a ne stvorenog, jednosuštnog Ocu, kroz Koga je sve postalo; Koji je radi nas ljudi i radi našeg spasenja sišao s nebesa, i ovaplotio se od Duha Svetoga i Marije Djeve, i postao čovek; I Koji je raspet za nas u vreme Pontija Pilata, i stradao i bio pogreben; I Koji je vaskrsao u treći dan, po Pismu; I Koji se vazneo na nebesa i sedi sa desne strane Oca; I Koji će opet doći sa slavom, da sudi živima i

mrtvima, Njegovom carstvu neće biti kraja. I u Duha Svetoga, Gospoda, Životvornog, Koji od Oca ishodi, Koji se sa Ocem i Sinom zajedno poštuje i zajedno slavi, Koji je govorio kroz proroke. U jednu svetu, sabornu i apostolsku Crkvu. Ispovedam jedno krštenje za oproštenje grehova. Čekam vaskrsenje mrtvih. I život budućeg veka. Amin!“

SINAGOGA [j.] – (gr: "skupština, okupljanje" – jev: *Beit Knesset* „Kuća okupljanja“ ili „Kuća molitve“).

Zgrada u kojoj se obavljaju verske aktivnosti u judaizmu. Glavna uloga sinagoge jeste zajednička molitva, mada je povezivana i s privatnom ili ličnom molitvom. Sinagoga se povezuje i sa učenjem i u tom svojstvu naziva se *bet midraš* ili "kuća učenja". Nije jasno da li je u starim vremenima kuća učenja bila deo glavnog svetišta ili se nalazila odmah do njega, kao danas.

Svrha sinagoge je takođe da bude mesto okupljanja, *bet kneset*, mesto gde se održavaju gradski skupovi i gde se obavljaju poslovi. Od 1. veka pa do danas, sinagoga se gradila tako da služi i kao konačište za putnike namernike, *bet orhim*. Kada su u pitanju umetnost i arhitektura sinagoge, Jevreji su se prilagođavali životu izvan Hrama, prihvatajući dominantnu estetiku svog doba. To je svojevrsan pomak od kolektivne religije iz najranijih vremena prema individualizovanijoj religiji sinagoge, koja je mogla biti prenetu u sve zemlje i sve zajednice. Sve do modernih vremena, sinagoga je bila sedište jevrejskog iskustva. S liberalnim tendencijama koje je donela misao 18. i 19. veka nastale su razne inovacije u sinagogama reformističkih i konzervativnih Jevreja.

Nemački reformisti su uveli orgulje i muziku u versku službu, što su do izvesne mere preuzele i konzervativne sinagoge u 20. veku. Prihvatanje propovedi, sveštenečke odeće, govornog jezika okoline i sekularnog, pored verskog obrazovanja, predstavljali su osnovne elemente za razvoj savremene sinagoge. Učešće žena u službi, prvo u reformističkoj zajednici, a kasnije i u mnogim drugim liberalnim kongregacijama, pojavilo se kao vrlo značajno pitanje čak i u ortodoksnim krugovima. Na taj način, kako je sinagoga izašla iz geta kao zajednice srednjovekovnih vremena, moderno doba je izvršilo na nju veći uticaj od bilo kojeg drugog činioca u njenoj istoriji.

U starom dobu i u srednjem veku, sinagoga je bila nosilac svih jevrejskih vrednosti, kao i središte većeg dela aktivnosti zajednice. Danas takve sekularne stvari kao što su filantropija i cionizam imaju druge kanale. Opstajanje sinagoge kao trajne odlike jevrejske civilizacije ukazuje, međutim, na neprekinuti kontekst za one mitske elemente tradicije koji nadilaze istorijsko vreme.

SINAJSKO ZAKONODAVSTVO [*hr. j.*]

Pod ovim izrazom se podrazumeva zakonodavstvo koje je Bog da Izrailjskom narodu preko **Mojsija** (v.) na gori Sinaju, nakon njihovog izlaska iz Egipta. Ovi događaji, kao i samo zakonodavstvo, zabeleženi su u **Starom zavetu** (v.), posebno u **Petoknjžju** (v.).

SINDEL [*hr.*]

U starini, ova titula je davana monasima koji su živeli sa **Episkopom** (v.), kako bi mogli da posvedoče o njegovom moralnom životu. Oni su mu, takođe

pomagali u svakodnevnim obavezama, bili su neka vrsta sekretara. Danas je ovo počasna titula.

SINERGIJA [*hr.*] – (gr. „sadejstvo“).

Odgovor čoveka na poziv Duha Svetoga. No, treba ukazati da se ovde ne radi „o ravnopravnim partnerima“; sam odgovor čoveka na poziv je takođe delo Duha. Sinergija označava potpuno prepuštanje čoveka Duhu Svetome, što je u svojoj suštini jedan **evharistijski** (v.) čin (setimo se liturgijskih reči „tvoje od tvojih“), a sinergičnost čoveka se odnosi na njegovo slobodno prihvatanje ovoga dara.

SINOD [*hr.*]

V. **Sabor**. Treba napomenuti da u savremenoj praksi Srpske pravoslavne crkve reč „sinod“ (Sveti arhijerejski sinod) označava stalno telo, „uži sabor“ koji se bira na određeno vreme, dok je Sveti arhijerejski sabor sabor svih episkopa koji se održava dvaput godišnje. Ovo važi i za mnoge pomesne **pravoslavne crkve** (v.).

SINOPTIČKA JEVANĐELJA [*hr.*]

Naziv za četiri novozavetna **Jevanđelja** (v.) koja sličnim redom izlažu događaje iz života Gospoda Isusa Hrista. Pored sinoptičkih Jevanđelja, postoji još i Jovanovo Jevanđelje koje materiju izlaže na drugačiji način, neke događaje izostavlja, a neke, koji kod sinoptičara nisu pomenuti, navodi.

SJEDALEN [*hr.*]

Ovako se nazivaju one crkvene pesme koje se u pravoslavnoj crkvi koriste na bogoslužjenju, a za vreme njihovog pojanja dozvoljeno je u crkvi sedenje.

SKUFIJA [*hr.*] – (gr. skouvfia, skovufo).

Meka monaška kapa, najčešće konusnog oblika. Uglavnom je crne boje. Često je nose i sveštenici. Skufija se ne nosi tokom bogoslužjenja, već je monasi i sveštenici uglavnom nose kada su obučeni u mantije, a ne vrše bogoslužbene radnje. (v. **Bogoslužbena odeća**).

SLOVO [*hr.*] (v. **Logos**).

SLUŽEBNIK [*hr.*] – (lat. *liturgiarium, missale*).

Crkvena bogoslužbena knjiga (v.), određena za **prezvitere** (v.) i **đakone** (v.), iz koje se služe **večernja** (v.), **jutrenja** (v.), **liturgije** (v.). Današnji služebnik je svoj konačni oblik dobio 1690.

SOLA SCRIPTURA [*hr.*]

Učenje u protestantizmu prema kojem je **Sveto pismo** (v.) vrhovni autoritet u pitanjima vere. Svaki hrišćanin je sposoban da sam razume i tumači Bibliju i da iz nje vidi volju Božiju. Tako protestanti odbacuju **Sveto predanje** (v.). Međutim, ovakav stav doveo je do cepanja unutar protestantizma na brojne zajednice i sekte, pošto su se neprestano javljale osobe koje su smatrale da upravo one najpravilnije tumače Sveto pismo. Tako danas imamo situaciju da mnoge protestantske sekte odbacuju Sveto predanje drevne crkve, ali zato imaju i veoma poštuju svoja predanja i autoritete.

SOLEJA [*hr.*] – (lat. *solium* „presto“).

U pravoslavnoj crkvi tako se naziva uzvišeno mesto u **naosu** (v.) pred **oltarom** (v.). Naziva se tako jer je tu u starini bio carski presto. Tu se, sa leve i desne strane, nalaze pevnice.

SOTIRIOLOGIJA [*hr.*] –

Teološka disciplina koja se bavi različitim aspektima spasenja čoveka, kao i odgovorima na pitanja od čega i kako se spasavamo.

SPASENJE [*hr.*] –

Smrt je poslednji i najveći neprijatelj čoveka. Smrt, gledana sa pozicije biologije, nije strašna, jer se jedne jedinice rađaju a druge umiru i proces se nastavlja. Međutim, ako smrt posmatramo iz ugla ličnosti, onda je ona velika tragedija. Gubitak voljene ličnosti se ne može nadoknaditi nekom sličnom ličnošću. Zbog toga su ljudi oduvek imali želju za besmrtnošću, ali nisu mogli da je ostvare budući da naša priroda nema u sebi sile da sama po sebi postoji večno. Zato je Bog, po svom predvečnom planu, poslao Sina Svoga, Gospoda Isusa Hrista, da kroz zajednicu sa njim, koja se ostvaruje u Evharistiji (v.) zadobijemo spasenje od smrti.

SPASOVDAN [*hr.*] (v. **Vaznesenje**).

SRBLJAK [*hr.*]

Crkvena bogoslužbena knjiga (v.) u kojoj se nalaze službe i pesme Srbima svetiteljima. Poznati su Srbljak rakovički, Srbljak rimnički, Srbljak beogradski.

SRETENJE GOSPODNJE [*hr.*] – Praznik koji se proslavlja u pravoslavnoj crkvi. U četrdeseti dan po Rozdestvu Presveta Deva donese Sina u hram jerusalimski da Ga, shodno zakonu, posveti Bogu i sebe ocisti. Prvosvestenik Zaharija, otac Jovana Pretece, stavi Devu Mariju ne na mesto za zene nego na mesto za devojke. Tu Gospoda poznase Starac Simeon i Ana, kći Fanuilova. Simeon uze na ruke Mesiju i rece: "Sad otpusti slugu Tvojega, Gospode,

jer vidjese oci moje spasenije Tvoje." I jos: "Gle, ovaj lezi da mnoge obori i podigne u Izrailju"

STARI ZAVET [hr.]

Zbirka knjiga koja sa **Novim zavetom** (v.) čini **Sveto Pismo** (v.). Hrišćani su, od samog početka, smatrali Stari zavet svojim nasleđem. Kada su Hristos ili Apostoli, kao i rana Crkva, upotrebljavali izraz „Pismo“, pod njim su podrazumevali upravo Stari zavet. Stari zavet ne predstavlja, pre svega, zbirku istorijskih događaja, pripovesti, moralnih pravila itd, nego je to svedočanstvo Crkve u uzrastanju o otkrivenju Živog i Istinitog Boga, o delovanju Božijem u svetu, o Njegovoj **ikonomiji** (v.). Ličnost Hristova ima centralno mesto u Starom zavetu. On je Taj koga proroci najvaljuju, On je suštinski razlog svih starozavetnih događaja. Zbog toga, On Sam predstavlja ispunjenje Starog zaveta. Tako Hristos kaže: „Istražujete Pisma, jer vi mislite da u njima imate život vječni; a baš ona svjedoče o meni“ (Jn, 5, 39).

Knjige Starog zaveta su: Knjiga Postanja (v.), **Knjiga Izlaska** (v.), **Knjiga Levitska** (v.), **Knjiga Brojeva** (v.), **Knjiga Ponovljenih zakona** (v.), **Knjiga Isusa Navina** (v.), **Knjiga o Sudijama** (v.), **Knjiga o Ruti** (v.), **Prva knjiga Samuilova** (v.), **Druga knjiga Samuilova** (v.), **Prva knjiga o Carevima** (v.), **Druga knjiga o Carevima** (v.), **Prva knjiga Dnevnika** (v.), **Druga knjiga Dnevnika** (v.), **Knjiga Jezdrina** (v.), **Knjiga Nemijina** (v.), **Knjiga o Jestiri** (v.), **Knjiga o Jovu** (v.), **Psalmi Davidovi** (v.), **Priče Solomonove** (v.), **Knjiga propovednika** (v.), **Pesma nad pesmama** (v.), **Knjiga proroka Isaije** (v.), **Knjiga proroka Jeremije** (v.), **Plač Jeremijin** (v.), **Knjiga proroka Jezekilja** (v.),

Knjiga proroka Danila (v.), Knjiga proroka Osije (v.), Knjiga proroka Joilja (v.), Knjiga proroka Amosa (v.), Knjiga proroka Avdije (v.), Knjiga proroka Jone (v.), Knjiga proroka Nauma (v.), Knjiga proroka Avakuma (v.), Knjiga proroka Sofonije (v.), Knjiga proroka Ageja (v.), Knjiga proroka Zaharije (v.), Knjiga proroka Majahije (v.), Knjiga proroka Miheja (v.).

Pored ovih, postoje još i takozvane **devterokanonske (v.)** ili drugokanonske i **apokrifne (v.)** knjige, a to su: **Prva knjiga Jezdrina (v.), Druga knjiga Jezdrina (v.), Knjiga Tovijina (v.), Knjiga o Juditi (v.), Premudrosti Solomonove (v.), Premudrosti Isusa sina Sirahova (v.), Prva Makavejska (v.), Druga Makavejska (v.), Dodaci Jestiri, Knjiga Varuhova (v.), Poslanica Jeremijina (v.), Dodaci Danilu, Molitva Manasijina.**

STAVROFOR [*hr.*]

U pravoslavnoj Crkvi, zasluženim sveštenicima koji su već dobili čin protojereja (v.) može se dodeliti pravo da nose veliki naprsni krst. Tako reč „stavrofor“ prevedena bukvalno sa grčkog znači „krstonosac“.

STAVROPIGIJA [*hr.*]

Manastir koji je izuzet od jurisdikcije lokalnog **episkopa (v.)** i potčinjen direktno **patrijarhu (v.)**. Kao znak ove izuzetnosti u temelj se polaže krst koji šalje patrijarh (otuda naziv: *stauros* „krst“ i *pige* „izvor“).

STIHAR [*hr.*] – (gr. *stikháron*).

Deo bogoslužbene odežde pravoslavnih sveštenika. Stihar je dugačka i široka haljina, slična dugačkoj košulji, koja pokriva celo telo, od vrata do stopala sa

širokim rukavima bez proreza (slična grčkoj haljini **hitonu** (v.). Stihar je osnovna, donja haljina, koja se nosi ispod **felona** (v.).

Bele je boje i podseća na odeću anđela (v.) koji su se pojavili za vreme **Vaskrsa** (v.) i **Vaznesenja** (v.). Bela boja simboliše čistoću, koja se traži od sveštenoslužitelja. Ako je odežda crvene boje, onda označava stradanje Hristovo. Stihar takođe nose čteci i pojci.

Pošto kod pravoslavnog sveštenstva postoje tri stepena (**đakonski** (v.), sveštenečki, **prezviterski** (v.) i **arhijerejski** (v.)), to i svaki stepen ima svoje određene odežde, dok je stihar obavezna odežda za sva tri stepena. Stihare nose i dečaci kada učestvuju u nekim pravoslavnim obredima (npr. sahranama, litijama). Odgovara albi u rimokatoličkoj crkvi. (v. **Bogoslužbena odeća**).

STIHIRA [hr.]

Crkvena pesma koja se u pravoslavnoj crkvi koristi na bogoslužjenju. To su stihovi psalama i drugih pesama, a sastavljene su po ugledu na **psalme** (v.).

STAROKALENDARCI [hr.]

Sekta nastala u Grčkoj nakon prelaska te pomesne Crkve na izmenjeni **julijanski kalendar** (v.). Vremenom su se razdvojili u mnoštvo grupa koje ne priznaju jedni druge. Nisu u opštenju sa ostalim pomesnim Pravoslavnim Crkvama

STAROKALENDARSKI RASKOL [hr.] – (v. **Starokalendarci**).

STAROKATOLICI [hr.]

Crkva koja se odvojila od Rima nakon odluke o nepogrešivosti **pape** (v.) donete na Prvom

vatikanskom koncilu. Nakon toga, starokatolici su pokrenuli reformu svoje Crkve želeći da je približe Crkvi od pre raskola.

STAROOBREDNICI [*hr.*]

Protivnici reforme bogoslužjenja i drugih sfera crkvenog života koju je sprovodio moskovski patrijarh Nikon (1652-1658). Staroobrednici su se odvojili od zvanične Ruske crkve i tokom nekoliko vekova živeli gotovo u tajnosti.

STOLP [*hr.*] – (v. **Oktoih**).

STRASNA SEDMICA [*hr.*] –

Naziv sedmice pred Vaskrs. Naziva se strasna odnosno stradalna zato što je tokom nje Hristos pretrpeo stradanje i smrt.

SVETLA SEDMICA [*hr.*] –

Ovako se naziva nedelja nakon Vaskrsa. Naziva se svetla zbog radosti Vaskrsenja Hristovog koje se proslavlja.

SUBOTARI [*hr.*] – (v. **Adventisti**).

SUJEVERJE

Sujeverje je blisko **magiji** (v.) ili vračanju. Sujeverna osoba je ubeđena da činjenjem ili nečinjenjem određenih pokreta, izgovaranjem određenih reči i sl. može izbeći zlu sudbinu. U našem narodu su poznata sujeverja: gledanje u šolju kafe, kucanje u drvo, pomeranje s mesta itd. Ova sujeverja često imaju poreklo u paganskoj mitologiji. Sujeverje daje čoveku lažni osećaj sigurnosti i pouzdanje u svoje moći, umesto u Boga. Zato je sujeverje za hrišćane neprihvatljivo. Ipak, česta je pojava da se različiti

oblici sujeverja mogu prepoznati pod vidom istinske religioznosti.

SUKOT [*j.*] – (*jev.*: „senice“ ili „kolibe“).

Pored **Pesaha** (v.) i **Šavouta** (v.) treći hodočasnički praznik. Ime je dobio po običaju da se u njegovo vreme živi u „kolibama“ (Izl 34, 18-26). Ovaj boravak u kolibama predstavlja one u kojima su Jevreji živeli nakon izlaska iz Egipta. Danas se u njima uglavnom samo obeduje. Praznik počinje 14. tišrija i traje sedam dana. Tokom ovog praznika postoji zabrana radi. Na ovaj praznik se čita biblijska Knjiga Propovednika. Citrus, smirna, palmina grana i vrba se blagosiljaju, da bi se potom nisili u povorci oko **sinagoge** (v.). Sedmi dan ovog praznika se zove Hošana raba, jer se tada pevaju stihovi koji sadrže reč „hošana“ (v. **Osana**) i sedam puta se obilazi oko Sinagoge.

SUNA [*i*]

«Praksa» proroka **Muhameda** (v.). Termin se sačuvana predanja o Muhamedovim delima.

SUNITI [*i*]

Većinska grupa muslimana. Suniti za zakonite Muhamedove nastavljače prihvataju Abu Bekra, Omara, Otmana i Aliju i zakonodavstvo koje tumače pravni stručnjaci zajednice. Suniti žive u arapskim zemljama, Turskoj, Africi, Indiji i Indoneziji.

SUNET [*i*] – (*arap.*).

Ovako se u islamu naziva običaj, način života.

SUFIZAM [*i*]

Mističko-asketski pokret u Islamu, nastao u VIII veku.

SURA [i] – (arap.).

Poglavlje Kurana. Ovakvih poglavlja ima ih sto četrnaest, a svaka sura je podeljena na **ajete** (v.).

SVETITELJSKI PRAZNICI U

PRAVOSLAVNOJ CRKVI [hr.] –

Sv. Vasilije Veliki (v.), **Sv. Serafim Sarovski** (v.), **Sv. Jovan Krstitelj** (v.), **Sv. Grigorije Niski** (v.), **Sv. Antonije Veliki** (v.), **Sv. Maksim Ispovednik** (v.), **Sv. Grigorije Bogoslov** (v.), **Sv. Jefrem Sirin** (v.), **Sv. Simeon Mirotočivi** (v.), **Sv. Simeon Novi Bogoslov** (v.), **Sv. Benedikt Nursijski** (v.), **Sv. Jovan Lestvičnik** (v.), **Sv. Marija Egipćanska** (v.), **Sv. Nikolaj Žički** (v.), **Sv. Velikomučenik Georgije** (v.), **Sv. Sava Srpski** (v.), **Sv. Kirilo i Metodije** (v.), **Sv. Jovan Vladimir** (v.), **Sv. Justin Mučenik** (v.), **Sv. Stefan Lazarević** (v.), **Sv. Pantelejmon** (v.), **Sv. Jovan Rilski** (v.), **Sv. Jovan Zlatousti** (v.), **Sv. Kiprijan Kartaginski** (v.), **Blaženi Jeronim** (v.), **Sv. Petar Cetinjski** (v.), **Sv. Velikomučenik Dimitrije** (v.), **Sv. Kliment Ohridski** (v.), **Sv. Simein Stolpnik** (v.), **Sv. Nikola** (v.), **Sv. Prvomučenik Stefan** (v.).

SVETA GORA [hr.]

Nalazi se na poluostrvu Halkidici na severu Grčke, na najistočnijem od tri prsta Halkidike – Atosu, planini i poluostrvu

Na Svetoj Gori se nalazi dvadeset pravoslavnih manastira. Ona predstavlja autonomnu oblast pod grčkim suverenitetom. Ovde mogu da budu nastanjeni samo monasi, a danas ih imao ko 2000.

Sveta Gora je osnovana 963. godine, kada je monah Atanasije osnovao Manastir Velika Lavra, koji je i danas najveći i njaznačajniji. Na Svetoj gori se nalazi

i manastir Hilandar koji je osnovao Sv. Sava srpski, zajedno sa svojim ocem Stefanom Nemanjom.

U doba turske vladavine, uslovi života su bili veoma teški, zbog velikih nameta koje su manastiri morali da plaćaju. Tamo danas žive monasi gotovo svih pravoslavnih naroda: Srbi, Rusi, Rumuni, Grci itd.

Sveta Gora u crkvenom sislu pripada Vaseljenskoj patrijaršiji. Pored velikih manastira tu se nalazi i dvanaest skitova, maih mnaških zajednica, kao i veliki broj mesta na kojima se podvizavaju pustinjaci.

Manastiri Svete Gore su:

1. Manastir Velika Lavra
2. Manastir Vatoped (163)
3. Manastir Iviron
4. Manastir Hilandar
5. Manastir Dionizijat
6. Manastir Kutlumuš
7. Manastir Pantokrator
8. Manastir Ksiropotam
9. Manastir Zograf (
10. Manastir Dohijar
11. Manastir Karakal
12. Manastir Filotej
13. Manastir Simonopetra
14. Manastir Svetog Pavla
15. Manastir Stavronikita
16. Manastir Ksenofont
17. Manastir Grigorijat
18. Manastir Esfigmen
19. Manastir Pantelejmon
20. Manastir Konstamonit

SVETE TAJNE [*hr.*] – (lat. *mysterium sacramentum*).

U pravoslavnom predanju, Svete Tajne se pojavljuju kao otkivenje onog cilja zbog koga je Bog i stvorio sve što postoji. A to je da čitav svet, kroz čoveka, uđe u zajednicu sa Bogom. Ova vrhunska volja Božija se ostvaruje u Gospodu Isusu Hristu (v.), pa se tajna spasenja sveta naziva Tajnom Hristovom.

Kada se Vazneo na nebo, Hristos je obećao učenicima da će im poslati Duha Svetoga Utešitelja, koji će na kemenu vere sagraditi Crkvu – Telo Hristovo. Kako je Sveta **Evharistija** (v.) centralni događaj Crkve, događaj zajedničarenja sa Bogom Ocem u Hristu Duhom Svetim, ona se s pravom naziva Tajnom nad Tajnama. U događaju Evharistije se zbiva **oboženje** (v.) čoveka, i ispunjuje se predvečni plan Božiji o svetu.

Po pravoslavnom shvatanju sve je u Crkvi Sveta Tajna. U starini, svi obredi su se savršavali u sklopu Evharistije, koja je bila njihov cilj, ostvarenje i vrhunac. Iz raznih razloga (mahom praktične prirode), većina Svetih Tajni se vremenom odvojila od Evharistije i savršava se zasebno, mada po unutrašnjoj strukturi još uvek jasno vidimo njihovu povezanost sa Evharistijom. Na Zapadu je preovladalo mišljenje da postoji sedam Svetih Tajni, ili Sakramenata. To je učenje ušlo i u mnoge pravoslavne knjige iako za njega nema osnova. U broj sedam Sv. Tajni, pored Evharistije, obično se svrstavaju: **Sveta Tajna Svetštenstva** (v.), Sveta Tajna **Krštenja** (v.), Sveta Tajna **Mirpomoazanja** (v.), **Sveta Tajna Braka** (v.), **Sveta Tajna Pokajanja** (v.), **Sveta Tajna Jelesovećenja** (v.). Ostali obredi, poput **opela** (v.), monaškog postriga itd, često se nazivaju molitvoslovlja, mada nije pogrešno reći da su i ovo Svete Tajne.

SVETA TAJNA BRAKA [hr.] –

Smisao Svetet Tajne Braka je u pojavljivanju mladenaca i njihovog potomstva u Carstvu Božijem. Mladenci se blagosiljaju za rađanje dece, ali i za učešće u Evahristijskom životu Crkve. Danas je ova Tajna odvojena od Evharistije dok se u starini savršavala u njenom sklopu. O tome svedoči zajednička čaša iz koje mladenci danas piju, a koja je nekada bila **Putir** (v.) iz koga su se mladenci pričešćivali pre ostalih vernika.

SVETA TAJNA JELESOVEĆENJA [hr.] –

Ova Tajna je, kao i sve ostale, blisko povezana sa **Evharistijom** (v.). Njeno poreklo je apostolsko. U **Novom zavetu** (v.) čitamo: „Boluje li ko među vama? Neka dozove prezvitere crkvene, i neka se mole nad njim, pomazavši ga uljem u ime Gospodnje. I molitva vere će spasti bolesnika, i podignuće ga Gospod; i ako je grehe učinio, oprostiće mu se“ (Jak 5, 14-15). U staroj Crkvi se osvećenje jeleja (ulja) vršilo pre Liturgije, a pomazanje bolesnika pred kraj službe. Smisao ove Tajne je da se pokaže uzajamna veza članova Crkve i njihova povezanost sa Telom Hristovim.

U današnje vreme se ova Tajna retko obavlja. Sa Zapada je došlo razumevanje ove Tajne kao „poslednje pomasti“, tj. kao Tajne koja se vrši pred smrt.

SVETA TAJNA POKAJANJA [hr.] –

Kroz Svete Tajne Krštenja i Miropomazanja, čovek postaje član Crkve, sutelesnik Tela Hristovog, pripadnik Carskog sveštenstva, naroda Božijeg. Ulaskom u blagodatnu Crkvenu zajednicu, predajemo se Hristu i zasnivamo svoj identitet na Njemu.

Međutim, do vremena Drugog i slavnog dolaska Hristovog, kada će Carstvo Božije doći u sili i slavi, pala priroda čovekova još uvek nije izgubila svoju moć. Zbog toga se često dešava da činimo stvari koje dolikuju paloj prirodi zbog kojih nas savest optužuje. Čineći greh (v.) mi promašujemo smisao zbog koga smo stvoreni, odvajajući na taj način sebe od Evharistijske zajednice. Ali, znajući naše slabosti, Gospod nam je podario mogućnost da se pokajemo i ponovo prisajedinimo Crkvi od koje smo grešeći otpali. Zbog toga sveštenik, a u jegovom licu sva Crkva i Hristos, primaju na ispovesti onoga ko se kaje. Videvši iskreno pokanjanje grešnika, sveštenik moli Boga da ga „primi i prisajedini Svetoj Crkvi kroz Gospoda našeg Isusa Hrista“.

SVETA TAJNA SVEŠTENSTVA [hr.] –

Sveta Tajna Sveštenstva je neodvojiva od **Evahristije** (v.). I danas se hirotonija (v. **Rukopoloženje**) može savršiti samo na Liturgiji. Nakon Vaznesenja Hristovog, Duh Sveti je taj koji Hrista čini prisutnim „u sve dane do svršetka veka“. On ustrojava Crkvene službe i kroz njih projavljuje Hrista i Carstvo budućeg veka. Razlikujemo tri stepena sveštenstva: **episkopa** (v.), **prezvitere** (v.) i **đakone** (v.).

SVETA TROJICA [hr.]

Naziv za Boga u hrišćanstvu. (v. **Otac, Isus Hristos, Duh Sveti**).

SVETO PISMO ili **BIBLIJA** [hr.]

Naziva se još i Biblija, po grčkoj reči „vivlos“ što znači „knjiga“. Pored **Svetog predanja** (v.) predstavlja izraz otkrovenja Božijeg. Knjige Svetog pisma se dele na knjige **Starog zaveta** (v.) i knjige

Novog zaveta (v.). Starozavetnih knjiga ima trideset devet a novozavetnih dvedeset sedam. Ovu zbirku tekstova, Crkva je sakupila i odobrila i u njima prepoznala nadahnuće Duha Svetoga. Prema hrišćanskom shvatanju, Stari i Novi zavet predstavljaju jednu nedeljivu celinu, pošto je Gospod Isus Hristos centralna ličnost oba zaveta. Blaženi Avgustin kaže: „Novi zavet u Starom se skriva, Stari zavet u novom se otkriva“. Tako Stari zavet predstavlja pripremu roda ljudskog za dolazak Mesije, dok je Novi zavet pisano svedočanstvo Crkve o iskustvu zajednice sa Bogom Ocem u Isusu. Jevreji ne prihvataju Novi zavet već samo Stari, dok muslimani prihvataju oba zaveta, ali smatraju da su vremenom iskvareni, tako da Kuran predstavlja jedini autentični i neiskvareni izraz volje Božije. (v. **Stari zavet, Novi zavet, Sveto pismo – prevodi.**)

SVETO PISMO, PREVODI [hr.]

Sveto pismo (v.) je najprevođenija knjiga na svetu. Najznačajniji drevni prevodi su svakako **Septuaginta** (v.) i **Vulgata**.

Na žalost, na srpskom jeziku još uvek nemamo celovit i savremen prevod čitavog Svetog Pisma. Navešćemo neke od najznačajnijih prevoda knjiga Svetog Pisma.

Još uvek je u najširoj upotrebi prevod Starog zaveta od Đure Daničića, nastao 1865. (kasnije je imao više redakcija). Ovaj prevod je jezički veoma uspeo, ali mu je glavni nedostatak što ne sadrži tzv. devterokanonske knjige, a i učinjen je sa nemačkog jezika a ne sa izvornika. Stari i Novi zavet je preveo i Lujo Bakotić (1933). Novi zavet je više prevođen. Preveo ga je Atanasije Stojković (1830.), zatim Vuk Stefanović – Karadžić (1857.), dr Dimitrije

Stefanović (1934.), dr Emilijan Čarnić (1973.). Najbolji i zvanični prevod je onaj Komisije Svetog Sinoda SPC, objavljen 1984. i u par navrata redaktorisan. Pored ovog prevoda tu je još i prevod Knjige Postanja Ep. Atanasija (Jevtića), sa **septuaginte** (v.) i **masoretske** (v.) Biblije, sa iscrpnim komentarima. Tu je i prevod Knjiga Makavejskih i Psaltira sa starogrčkog od istog autora, kao i prevod Premudrosti Soomonovih, Mitropolita Amfilohija (Radovića).

SVEŠTENE BOGOSLUŽBENE KNJIGE [hr.]

Pored crkvenih bogoslužbenih knjiga (v.), spadaju u knjige neophodne za bogoslužjenje. U ove knjige spadaju **jevandelistar** (v.), **apostol** (v.) i **psaltir** (v.).

SVEŠTENIK [hr.] – (v. **Prezviter**).

SV. ANTONIJE VELIKI, PRAZNIK [hr.] –

Začetnik monaštva u IV veku. Udaljio se u pustinju da tamo u podvigu živi. Njegov primer sledili su mnogi. Do danas su ostale zabeležene neke njegove izreke kao i događaji iz njegovog života. Praznuje se 17. januara po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. BENEDIKT NURSIJSKI, PRAZNIK [hr.] –

Začetnik monaštva na Zapadu. Živeo je u V veku. Osnovao je manastir Monte Kasinu u Kampanji i napisao pravila za život monaha. Praznuje se 14. marta po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. VELIKOMUČENIK DIMITRIJE, PRAZNIK [hr.] –

Postradao u Solunu u vreme gonjenja hrišćana, u III veku u doba cara Maksimjana. Martirijum (mesto stradanja) se još može videti u Solunu, u kripti crkve

koja je iznad sagrađena. Praznuje se 20. oktobra po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. GRIGORIJE BOGOSLOV, PRAZNIK [hr.]

Jedan od najvećih Otaca Crkva i jedan od trojice svetitelja koji je dobio nadimak „bogoslov“. Živeo je u IV veku i dao odlučujući doprinos formusljanju pravoslavne vere u Svetu Trojicu.

SV. GRIGORIJE NISKI, PRAZNIK [hr.]

Jedan od najvećih Svetih Otaca Crkve. Živeo je u IV veku i mnogo je doprineo borbi protiv arijanske jeresi i formulisanju hrišćanske vere u Svetu Trojicu. Praznuje se 10. januara po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. JEFREM SIRIN, PRAZNIK [hr.]

Veliki podvižnik i crkveni pesnik. Bio je sirijski hrišćanin i živeo je u IV veku. Do danas su nam ostalanejegova pesnička dela koja svedoče o neizmernoj ljubavi prema Bogu. Praznuje se 28. januara po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. JERONIM, PRAZNIK [hr.]

Veliki crkveni otac Zapada. Živeo je u IV veku. Dugo je boravio na istoku, gde je naučio i Biblijske jezike. Preveo je Bibliju na latinski jezik. Praznuje se 30. septembra po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. JOVAN KRSTITELJ, PRAZNIK [hr.]

Naziva se još i Preteča. On je pripremio put Gospodu Isusu Hristu i krstio ga na reci Jordanu. Jovan je živeo u pustinji propovedajući dolazak Mesije i Carstva Božijeg. Zbog neumoljivosti svoje propovedi je i postradao. Praznuje se 7. januara po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. JOVAN LESTVIČNIK, PRAZNIK [hr.]

Ovaj veliki učitelj podvižničkog života dobio je nadimik po svome delu „Lestvica“ u kome opisuje stepene duhovne borbe i napredovanja. Praznuje se 30. marta po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. JUSTIN MUČENIK, PRAZNIK [hr.]

Živeo je u II veku. Bio je veroma obrazovan i napisao je dve apologije u obranu hrišćanske vere, zbog koje je na kraju i sam mučenički postradao. Praznuje se 1. juna po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. JOVAN RILSKI, PRAZNIK [hr.]

Veliki podvižnik IX veka. Živeo je na području iznad reke strume. Praznuje se 18. avgusta po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. JOVAN VLADIMIR, PRAZNIK [hr.]

Zetski kralj s kraja X veka. Svojom slobodom je platio za mir svoga naroda. U tamnici gde ga je držao bugarski car Samuilo dane i noći je provodio u postu i molitvi. Kasnije je oslobođen. Kasnije je na prevaru ubijen od Valdislava, svog rođaka. Praznuje se 22. maja po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. JOVAN ZLATOUSTI, PRAZNIK [hr.]

Najveći besednik i propovednik Crkve. Verovatno najčitaniji i najprevođeniji od Svetih Otaca. Bio je patrijarh Carigrada, ali je oklevetan i poslan u progonstvo gde je i umro. Praznuje se 14. septembra po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. KIPRIJAN KARTAGINSKI, PRAZNIK [hr.]

Veliki otac Afričke Crkve. U mladosti je bio mag, ali je prihvatio hrišćanstvo i postao episkop Kartagine. Živeo je u III veku, kada je rimska država još uvek progonila hrišćane. I sam je mučenički postradao u

jednom takvom progonu. Praznuje se 14. septembra po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. KIRILO I METODIJE, PRAZNIK [hr.] –

Tvorci slovenske pismenosti i propovednici Jevanđelja. Živeli su u IX veku u okolini Soluna i znali su slovenski jezik. Za potrebe hrišćanske misije osmislili su pismo koje je odgovaralo slovenskom jeziku i na njega preveli najvažnije bogoslužbene knjige. Praznuje se 11. maja po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. KLIMENT OHRIDSKI, PRAZNIK [hr.] –

Jedan od učenika Sv. Metodija. Zajedno sa više njih pobegao u Bigarsku pred nemačkim progonima. Praznuje se 25. novembra po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. MAKSIM ISPOVEDNIK, PRAZNIK [hr.] –

Veliki bogoslov Crkve i borac proti **monotelistke** (v.) jeresi. Napisao je obilje dela, među kojima i tumačenje teških mesta iz Sv. Grigorija Bogoslova i Dionisija Areopagita. Pošto nije želeo da se odrekne pravoslavne vere, po naređenju državne vlasti je osakaćen – odsečena mu je desna ruka i iščupan jezik. Praznuje se 21. januara po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. MARIJA EGIPĆANSKA, PRAZNIK [hr.] –

Kao devojka je živela grešno, ali se preobratala i pokajala. Ostatak života je provela u pustini, u neprestanom podvigu. Praznuje se 1. aprila po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. NIKOLA, PRAZNIK [hr.] –

Episkop grada Mirlikije u Maloj Aziji. Učlestvova je na I Vaseljnskom saboru. Bio je poznat po delima

milosrđa i zastupništvu nepravедno osuđenih. Praznuje se 6. decembra po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. NIKOLAJ ŽIČKI, PRAZNIK [hr.] –

Novoproslavljени srpski svetitelj. Živoe je u XX veku i dao odlučujuči doprinos razvoju crkvenog života u Srbiji. Nakon II Svetoskog rata emigrirao je u SAD gde se i upokojio. Napisao je velii broj dela, koje odlikuje bogoslovska dubina ali i izuzetan stil pisanja, pa nije čudo što je danas u Srbiji svakako najčitaniji crkveni pisac.

SV. PANTELEJMON, PRAZNIK [hr.] –

Mučenički postradao za Hrista početkom IV veka. Praznuje se 27. jula po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. PETAR CETINJSKI, PRAZNIK [hr.] –

Mitropolit cetinjski (1747-1830). Veliki podvižnih i hristoljubac. Mnogo je doprineo suzviyanju krvne osvete u Crknoj Gori. Praznuje se 18. oktobra po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. PRVOMUČENIK STEFAN, PRAZNIK [hr.]

–

Njega su apostoli postavili za jednog od đakona jerusalimske Crkve. Zbog vere u Hrista je kamenovan i tako pogubljen. On je prvi mučenik Hristov. Praznuje se 1. januara po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. SAVA SRPSKI, PRAZNIK [hr.] –

Prvi srpski Arhiepiskop i prosvetitelj. Sin velikog župana Stefana Nemanje. Od carigradskog patrijarha je dobio autokefaliju za Crkvu u Srbiji. Preveo je Zakonopravilo, ustrojio mnoge manastire među kojima i Hilandar. Živeo je svetim i bogougodnim

životom. Bog ga je proslavio ostavivši njegove mošti netruležnim. Turci su, 1594. iz osвете zbog neke srpske bune, spalili njegovo sveto telo na Vračaru u Beogradu, gde je danas podignut veliki hram posvećen Sv. Savi. Praznuje se 6. maja po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. SERAFIM SAROVSKI, PRAZNIK [hr.] –

Veliki ruski svetitelj koji je živeo u XVIII veku. Podvizavao se dugo godina i od Boga zadobio mnoge darove čudotvorenja. Čak ga se ne divlje zveri nisu plašile i slobodno su mu prilazile. Praznuje se 2. januara po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. SIMEON MIROTOČIVI, PRAZNIK [hr.] –

Veliki župan srpski i otac Sv. Save. U svetu se zvao Nemanja. Imao je veliko smirenje i veru. Pred kraj života se zamonašio i dobio ime Simeon. Sa sinom Savom sagradio je manastir Hilandar. Praznuje se 13. februara po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. SIMEON NOVI BOGOSLOV, PRAZNIK

[hr.] –

Živeo je u XI veku. Njegove pesme i duhovne besede ostale su duhovna inspiracija mnogih čitalaca kroz vekove. Praznuje se 12. marta po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. SIMEON STOLPNIK, PRAZNIK [hr.] –

Jedan od najvećih podvižnika u hrišćanstvu. Mnogo godina je proveo na stubu, živeći u krajnjem podvigu.

SV. STEFAN LAZAREVIĆ, PRAZNIK [hr.] –

Sin Sv. Kneza Lazara i despot Srbije. Vladao je Srbijom u teška vremena, a svojim blagočestim životom pokazao svoju vernost Hristu. Praznuje se 19. jula po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. VASILIJE VELIKI, PRAZNIK *[hr.]* –

Jedan od najvećih svetitelja Crkve. Živeo je u IV veku u Kesariji Kapadokijskoj. Veliki bogoslov Crkve. Napisao je više značajnih dela, a između ostalog je preradio i Liturgiju koja nosi njegovo ime. Praznuje se 1. januara po **julijanskom kalendaru** (v.).

SV. VELIKOMUČENIK GEORGIJE, PRAZNIK *[hr.]* –

Bio je vojnik i hrišćanin. U vreme gonjenja Crkve je uhvaćen ali nije pristao da se odrekne Hrista zbog čega je strašno mučen. Ovaj praznik se u narodu zove Đurđevdan. Praznuje se 23. aprila po **julijanskom kalendaru** (v.).

ŠABAT [j.] –

Najveći praznik Judaizma. Šabat bukvalno znači odustajanje od svakog rada i posla, od svake telesne delatnosti. U kasnijem predanju je zabeleženo čak trideset devet zabrana, šta se sve tokom šabata ne sme činiti. Tada je rad zabranjen ukućanima ali i domaćim životinjama, a u stara vremena tada ni robovi nisu radili. Tako je ovaj dan odmora imao i određen socijalni značaj. Šabat predstavlja uspomenu na sedmi dan stvaranja sveta, kada je Bog počinio od svojih dela. Prema jevrejskom računanju (koje je zadržano i u Pravoslavnoj Crkvi), dan traje od večeri do večeri. Završetak šabata se proslavlja posebnim obredom – izlazak subote. Mnogim Jevrejima u svetu, ispunjavanje obaveze striktnog nedelanja tokom šabata danas je olakšano petodnevnom radnom sedmicom, kao i primenom automatizovanih aparata koji ne potrebuju ljudski rad.

ŠALOM [j.] – (*jev.*: „mir“).

Pozdrav kojim se kod Jevreja želi mir. Često se dodaje *alehem*, u značeću „mir s tobom“. U rabinskoj književnosti ovo je jedan vid obraćanja Bogu.

ŠAVUOT [j.] (v. **Pedesetnica**).**ŠEHID** [i] – (*arap.*).

Svedok, ali i onaj ko je postradao za islam, na primer na bojnomoj polju. Smatra se da takav odmah odlazi u **dženet** (v.).

ŠEJTAN [i] – (*arap.*).

Sotona (v.), **đavo** (v.), prema islamskom verovanju **džin** (v.) koji se pogordio pred **Alahom** (v.) i ima cilj da zavede ljude u neverovanje.

ŠEOL [j.] – (jev: nepoznata etimologija).

Podzemni svet, mesto boravka nakon smrti (Br 16, 30-34; Jov 11, 8). Kasnije predstave o paklu (v. **Geena** i **Šeol**) u **Starom zavetu** (v.) nisu prisutne.

ŠERIJAT [i] – (arap.).

Izvorno ovaj pojam znači „put ka pojilištu“ ili „put koji se sledi“. Označava islamski zakon. Prma islamskom verovanju, ovaj zakon je utemeljen na Božjoj objavi, i ima četiri glavna izvora.

Prvi je Kuran, za kog muslimani veruju da je oduvek postojao na nebu, a onda ga je melek Džibril postupno objavio Muhamedu.

Zatim su tu Suna, knjiga u kojoj je zabeležena tradicija o Muhamedovom životu. Sledeći izvor je Idžma - saglasnost zajednice i na posletku Kijas - zaključivanje na osnovu prva tri izvora.

Šerijet ima svoju osnovu u predislamskom običajnom pravu. Muslimani ga dele na 1.) ono što je Alah naredio, 2.) što je preporučio, ali nije propisao kao obavezno, 3.) što je ostavio kao zakonsku naredbu, 4.) što nije izričito zabranio i 5.) ono što je Alah izričito zabranio.

Šerijet se u savremeno doba sve više prilagođava novim prilikama, pošto je na udaru kritike Zapadnih zemalja zbog odnosa prema ženama, i propisa koji predviđaju smrtnu kaznu kamenovanjem za mnoge prestupe koji se više ne smatraju zločinom.

ŠESTI VASELJENSKI SABOR [hr.]

Ovaj Sabor je sazvan u Carigradu 680-681. Sazvao ga je car Konstantin IV Pogonat, zbog sporova koji

su se u crkvi javili zbog **monotelitske** (v.) jeresi. Ova jeres je nastala u vreme cara Iraklija (610 – 641) kao plod pokušaja iznalaženja prihvatljivog rešenja i za pravoslavne i za monofizite. Kako je državna vlast težila da u carstvu vlada jedinstvo vere, nastaojala je da na veštački način iznađe kompromis. Medjutim, kopromisno rešenje, po kome Hristos ima dve prirode ali samo jednu volju, nije bilo prihvatljivo za pravoslavne. Braneci veru postradao je Papa Martin I i jedna od najvećih bogoslova Sv. Maksim Ispovednik.

Sabor je isudio monotelizam kao jeres, prihvatio i potvrdio sve odluke dotdašnjih Vaseljenskih sabora. Ovaj sabor nije doneo nikakve kanone, pa je zato, kao neka vrsta njegovog nastavka, sazvan **Petošesti vaseljenski Sabor** (v.).

ŠESTOPSALMIJE [*hr.*]

Naziv za šest **psalama** (v.) koji se, u pravoslavnoj crkvi, čitaju na **jutrenji** (v.).

ŠITI [*i.*] (v. **Šiiti**).

ŠIITI [*i.*]

Islam je podeljen da dve glavne frakcije: **Sunite** (v.) i **Šiite** (v.). Šiiti predstavljaju malobrojniju frakciju koja je naziv dobila po izrazu «Ši`at Ali» što u prevodu sa arapskog znači «Alijeva stranka». Šiiti su sledbenici Ali ibn Abu Taliba zeta Muhameda (v.) i otac jedinih Muhamedovih potomaka. Nakon Muhamedove smrti, on je smatran starešinom Ahlul Bajta - Muhamedovog doma.

Šiiti veruju da je Ali, kao direktan potomak Muhameda ujedno bio i vođa svih muslimana, dok

sunitski muslimani smatraju da je Abu Bekr, prvi kalif nakon Muhameda, njegov legitimni naslednik.

Različito shvatanje ovog pitanja je dovelo do oštre sukobljenosti šiita i sunita koja i danas postoji. Ratovi i sukobi među njima u prošlosti su bili brojni a i danas postoje.

Šiiti danas čine oko 10% muslimanske populacije, dok ostalih 90% odlazi na Sunite. Međutim, zbog oštre diskriminacije, ovi podaci nisu sasvim pouzdani. Šiiti čine većinu u Iraku i Iranu a predstavljaju i značajne manjine u Pakistanu, Indiji, Avganistanu, Libanu, Jemenu, Bahreinu i drugim državama sa značajnom muslimanskom populacijom.

ŠIZMA (v. **Raskol**).

Š'MA [j.] – (jev: „Čuj).

Prva reč odlomka iz Pnz 6, 4: „Čuj Izrailju: Gospod je naš Bog, Gospod je jedan“. Ovaj stih je dobio značenje svojevrsnog jevrejskog ispovedanja vere. Ova se molitva čita dva puta dnevno a izgovara se i privatno, kao noćna molitva. Njome se završava i praznik **Jom kipur** (v.) a svaki Jevrej in treba d je izgovori i na smrti.

ŠOFAR [j.] –

Ovnujski rog u koji se duva pred velike praznike tokom jevrejskog meseca elula. Posebno se koristi u vreme službe praznika **Roš hašana** (v.) i jednom na završnoj službi praznika **Jom kipur** (v.).

ŠOHET [j.] –

Posebno obučena osoba u jevrejstvu, koja vrši klanje i pregled zaklanih životinja, i daje dozvolu da se upotrebljavaju kao **košer** (v.).

ŠTOLA ili **STOLA** [*hr.*]

Deo bogoslužbene odeće kod rimokatolika. To je duži uski komad posebno sašivenog platna koji se stavlja preko ramena i znak je sveštenečke službe.

Dakon (v.) je stavlja nešto drugačije nego svećenik. Odgovara **epitrahilju** (v.), odnosno **oraru** (v.) kod pravoslavnih.

T

TAJNA VEČERA (v. **Večera Gospodnja**).

TAKLID [*i*] – (*arap.*).

Pravni izraz u islamskom sistemu. Označava prihvatanje mišljenja nekog autoriteta bez analiziranja argumenata. Odnosi se na totalno poverenje u autoritet nekog poznavaoca prava.

TALIT [*j.*] –

Molitveni ogrtač pravougaonog oblika kojim se ogrću odrasli Jevreji tokom jutarnje molitve. Ranije su ga nosili samo oženjeni muškarci, ali ga danas nose i dečaci nakon **Bar micve** (v.). T. Je bele boje, od vune ili svile, a na krajevima ima molitvene rese, za koje Jevreji smatraju da su propisane u Bibliji.

TALMUD [*j.*] – (*jev.*: „izučavanje“, „proučavanje“).

Jevrejski zbornik predanja koji se sastoji iz **mišne** (v.) i **gemare** (v.). U ovom zborniku se nalaze tekstovi koji izražavaju 800 godina rabinskih rasprava na različite teme. Postoje dva Talmuda: Jerusalimski (nastao oko 450. n.e.) i Vavilonski (nastao oko 500. n.e.). Ovaj drugi ortodoksni Jevreji smatraju svetim i po autoritetu koji kod njih ima odmah je iza Biblije. (v. **mišna**, **gemara**, **hagada**, **halaka**).

TAMJAN [*hr.*]

Bela aromatična smola koja paljenjem razvija izuzetno jak i veoma prijatan miris. Prilikom bogoslužjenja se koristi za kađenje. U **Starom zavetu**

(v.) tamjan je korišćen prilikom pomazanja uljem (Post 30,34; Lev 16, 12) u Hramu.

Tamjan je jedan od starozavetnih mirisa koji se koristio u Skiniji, prema uputstvu koje je Mojsije dobio od Gospoda. Uz zlato i smirnu (aromatična smola), tamjan je jedan od darova koje su mudraci s Istoka doneli novorođenom Hristu (Mt 11,11).

Kađenje tamjanom simbol je molitve Bogu koja se uznosi ka nebu kao što se diže dim od tamjana (Post. 5, 8). U Starom zavetu se kao zemlja u kojoj se tamjan proizvodi navodi Sava (Is 60, 6).

TANAIM [*j.*] –

Palestinski učenjaci i učitelji **Mišne** (v.) i **Barajte** (v.), od vremena Hilela i Šamaja (oko 10. vek n.e.) do Jhude Hanasija (oko 220. n.e.), i kazivači Mišne u kasnijim periodima tako su nazivani.

TANAKH [*j.*] –

Hebrejski naziv za Stari zavet; naziv se sastoji od početnih slova njenog sadržaja; Ta = Torah (Torat Moshe) + Na = Nevi'im (Proroci) + Ketuvim (Spisi).

TARIKAT

Naziv za islamski mistički red. Članovi terikata su **derviši** (v.) ili **sufiji** (v.).

TAVOR [*hr.*]

Gora na kojoj se Hristos preobrazio i zasijao kao sunce (v. **Tavorska svetlost**).

TAVORSKA SVETLOST [*hr.*]

Svetlost koja se javila prilikom Preobraženja Hristovog na gori Tavoru (Mt 17, 1-9), a koju su vidali podvižnici isihasti tokom svog molitvenog podviga. To nije materijalna svetlost, neogo je to Sam

Bog, to je Božije dejstvo, kojim se ljudima javlja slava Njegova.

TEFILIN [*j.*] – (*jev.*: „molitveni kaiševi“).

U jevrejstvu, par crnih kožnih kutija u kojima se nalazi biblijski tekst i koje jevrejski muškarci iznad trinaest godina, vezuju na glavu i levu ruku tokom jutarnje molitve.

TEJEMUM [*i*] – (*arap.*).

Simbolično otiranje ruku i lica u slučaju da se zbog nedostatka vode ne može izvršiti **abdest** (v.) ili obredno kupanje (v. **gusul**).

TEKBIR [*i*] – (*arap.*).

Uzrečica ili uzvik: *Allahu akbar* što u prevodu znači *Alah je najveći*.

TEOLOGIJA [*hr.*]

Bulvalni prevod na srpski je „bogoslovlje“. U širem smislu reči, čitavo **Sveto pismo** (v.) i **Sveto predanje** (v.) predstavljaju teologiju. Teologija tako, predstavlja iskazivanje iskustva Crkve, ali predstavlja i smernicu i korektiv u iskazivanju tog iskustva.

U pravoslavnom predanju, teologija nije pre svega akademska, kabinetska nauka, koja se teorijski bavi verom, i koja je posmatra kao objekat svog ispitivanja. Istinita teologija je plod ličnog iskustva evharistijskog zajedničarenja, iskustva zajednice sa Bogom.

Na Zapadu se teologija razvola u apstraktno razmišljanje o temama koje često nisu imale nikakav egzistencijalne značaj za vernike. Iako ne u potpunosti, i pravoslavna teologija je podlegla ovom iskušenju, posebno poslednjih 300 godina. U prošlom veku je došlo di značajnog buđenja teološke svesti,

do vraćanja izvornim svetootačkim i liturgijskim izvorima što je doprinelo stvaranju jedne drugačije klime.

TEOSIS [*hr.*] – (v. **Oboženje**).

TERAVIJA [*i*] – (*arap.*)

Drugačije se naziva i teravih-namaz. To je zajednički **namaz** (v.) (molitva) koji se vrši u noćnim satima meseca **Ramazana** (v.).

TESPIH [*i*] – (*arap.*).

Brojanica, niska zrnaca kojima se olakšava **zikir** (v.), ponavljanje izraza ‘Alahu akbar’, ‘Subhan Alah’, ‘Elhamdulillah’.

TETRAPOD [*hr.*]

U pravoslavnoj crkvi, u naosu (v.) se tako naziva mali sto sa četiri noge na kome se nalazi ikona Spasitelja ili nekog Svetitelja, pred kojima se hrišćani mole i poklanjaju.

TEVBA [*i*] – (*arap.*).

Izvorno, ova reč znači ‘vraćanje’. U islamu se koristi kao izraz koji označava ‘pokajanje’, ‘kajanje’.

TEVRAT [*i*] – (*arap.*).

Islamski naziv za **Toru** (v.). Knjiga objavljena Mojsiju. Muslimani smatratu da ova knjiga nije sačuvana u izvornom obliku pošto nije u saglasnosti sa Kuranom.

TIPIK [*hr.*]

Spada u **crkvene bogoslužbene knjige** (v.). U njemu se nalazi sistematski poredak i način vršenja crkvenih službi. Pored ovog glavnog sadržaja, tu se nalaze i pravila **posta** (v.), kao i pravila vezana za crkveni poredak, ponašanje u crkvi. Tipik je nastao u

manastirskim sredinama, a prema predanju, po prvi put je zabeležen u vreme Sv. Save Osvećenog. Njegovo poreklo seže do Sv. Haritona koji je mučenički postradao krajem III veka. Ovaj tipik dopunjen je u vreme Sv. Sofronija, patrijarha jerusalimskog (sedmi vek), i po mestu nastanka nosi naziv jerusalimski tipik. Pored ovoga, postoji i tzv. Studijski tipik, koji se od jerusalimskog više razlikuje po pravilima monaškog života a ne po bogoslužbenom poretku koji propisuje. U XV veku je Studijski tipik gotovo sasvim potisnuo jerusalimski. (v. **Tipik karejski** i **Tipik hilendarski**).

TIPIK HILANDARSKI [hr.]

Spis iz 1200-1207. u kome se propisuje način života u manastiru Hilandaru na **Svetoj Gori** (v.). Predstavlja prevod **tipika** (v.) evergetinskog manastira u **Konstantinopolju** (v.).

TIPIK KAREJSKI [hr.]

Kratak spis koji je 1199. sastavio Sveti Sava u kome je propisan način života u karejskoj keliji na **Svetoj Gori** (v.) koja pripada manastiru **Hilandaru** (v.). (v. **tipik**).

TIPIK STUDENIČKI [hr.]

Spis iz 1207-1215. je pisan za manastir Studenicu i uglavnom se slaže sa **tipikom hilendarskim** (v.), često od reči do reči. (v. **Tipik**).

TIŠA BEV [j.] – (jev: „deveti dan /meseca/ ava“).

Dan posta, kada Jevreji oplakuju razorenje jerusalimskog hrama. Prema tradiciji toga dana je Navuhodonosor razorio hram 586. pr. n.e., a na isti dan je to učinio Tit 70. n.e. Neki Jevreji smatraju da se progon iz Španije dogodio, takođe na taj dan. U

Bibliji (v.) se ovaj dan pominje kao „post petog dana“ (Zah 8,19). Ukoliko post padne na **Šabat** (v.) odlaže se do nedelje. U **Sinagogama** (v.) se čita Plač Jeremijin, a tada se vrše i pomeni na grobljima. Jevreji u Jerusalimu tada posećuju **Zid plača** (v.).

TONZURA [*hr.*] – (lat. tonsura „striženje, šišanje, brijanje“).

Obrijano ili ošišano teme glave u obliku kruga u znak primanja monaškog postriga.

Još je u antici postojao običaj delimičnog i potpunog brijanja ili kratkog šišanja glave. U rano hrišćanstvo Istoka, ovaj su običaj uveli egipatski pustinjaci. Već u VI veku postrig glave u obliku tonzure bio je propisan za sve koji pristupaju sveštenstvu ili monaštvu. Tonzura simbolički označava Hristov trnov venac i govori o mističnoj smrti svakog postrizenika na ovom svetu.

Na **freskama** (v.), **ikonama** (v.) i minijaturama srpski arhijereji iz srednjeg veka redovno su prikazivani sa tonzurama, pa je pogrešno vezivanje ovog običaja za rimokatolički **klir** (v.). U srpskom jeziku tonzura se naziva gumence (malo gumno) ili čelka.

TORA [*j.*] – (*jev.* doslovno: "nauk, učenje").

U prve četiri knjige Biblije ova reč se redovno koristi da bi se ukazalo na neku posebnu pouku ili nauk. U Zakonima ponovljenim to postaje lična imenica koja označava samo **Petoknjižje** (v.) (prvih pet knjiga Biblije). Takva upotreba kao u Zakonima ponovljenim, započeta u očekivanju dovršavaša Petoknjižja, ostala je dominantna u daljem razvoju jevrejske Biblije, a povremeno je pojačavana i izrazima kao što su "svitak Tore" ili "Gospodnja

Tora" ili "Mojsijeva Tora". U pesničkim kontekstima i u Pričama Solomonovim konotacije nisu jasne. Proširujući definiciju u drugom pravcu, **Mišna** (v.) i **Talmud** (v.) govore o usmenoj Tori koja prati pisanu Toru, gde združeno izučavanje i jedne i druge predstavlja onaj krajnji mistički životni poduhvat. U akademskim krugovima Tora se koristi da označi doktrinu, hipotezu ili disciplinu.

TOSEFTA [j.] – (aram: „dodatak“).

Zbirka dodataka i tumačenja **Mišne** (v.) koju su sastavili anonimni autori sredinom 5. veka n.e.

TRADICIJA [hr.] (v. **Predanje**).

TRANSUPSTANCIJACIJA [hr.] – (gr. *metousiosis*).

Učenje koje čini ugaoni kamen srednjovekovnog **sholastičkog** (v.) **evharistijskog** (v.) bogoslovlja. Naime, „presušastvljenje“, kako se na slovenski prevodi, označava način na koji je Gospod prisutan u darovima. On je prisutan po suštini tela i krvi, budući da se suštine hleba i vina pretvaraju u suštine tela i krvi Gospodnje. Međutim, ovo biva na čudesan način, budući da nakon presušastvljenja akcidencije (spoljašnje karakteristike) ostaju. Na Zapadu je ovo učenje zvanično prihvatio Tridentski sabor, ali je i na Istoku imalo dosta pristalica, među kojima je jedan od prvih patrijarh Genadije Sholarije. V. **konstupstancijacija, impanacija, konkomitancija**.

TRIJADOLOGIJA [hr.] –

Teološka disciplina koja se bavi Tajnom Svete Trojice, pokušavajući na osnovu Svetog Pisma i Svetog Predanja da pravilno izloži učenje Crkve o Bogu. V. **Otac, Isus Hristos, Duh Sveti**.

TREĆI VASELJENSKI SABOR [hr.]

Ovaj sabor je sazvaio car Teodosije II Mladji (408-450). Povod za sazivanje ovog sabora bilo je učenje **patrijarha** (v.) carigradskog Nestorija koji je govorio da Djevu Mariju ne treba nazivati **Bogorodicom** (v.) već Hristorodoicom. On je učio da ona nikako nije mogla da rodi božanstvo, pošto rađanje nije svojstveno božanskoj prirodi. Prema tome, Hristos nije bio istiniti Bog nego bogonosni čovek. Tako ni na krstu nije postradao Bog Logos, nego samo čovek Isus. Nestorije nije razumeo da je ličnost – **ipostas** (v.) – Boga Logosa ta koja se **ovaplotila** (v.) a ne Njegova Božanska priroda. Jer Sin Božiji je taj koji je postao čovek, tako da je Njegova ljudska priroda zaista Njegova a ne nekog drugog. Zbog toga se s pravom može i treba reći da je Djeva Marija zaista Bogorodica, da je u na krstu zaista postradao Sam Sin Božiji.

Nestorijevo učenje bi imalo pogubne posledice po **sotiriologiju** (v.). Jer ako Hristos nije istiniti Bog nego samo oboženi čovek, onda mi u liturgijskoj zajednici sa Njim nenamo istinitu zajednicu sa Bogom, pa sledstveno On ne može biti Spasitelj koji nas izbavlja od smrtnosti naše prirode.

Na Nestorijevo učenje prvi je reagovao Sv. Kirilo Aleksandrijski koji je i najveći korifej pravoslavlja u borbi sa ovom jersi. On je prvo uputio tri pisma – poslanice – Nestoriju u kojima ga moli da se okane svog zabludnog učenja. Na kraju trećeg pisma nalaze se čuvenu **Kirilovi anatemizmi** (v.), u kojima on redom odbacuje sve zablude nestorijanizma. Pored osude nestorijanizma, ovaj sabor je doneo i devet kanona. (v. **Vaseljenski sabori, Pomesni sabori i Kanoni Sv. Otaca**).

TREFA [j.] –

Životinja koja u judejstvu ne odgovara pravilima košera (v.).

TRIDENTSKI SABOR [hr.] – (v. **Protivreformacija**).

TRIKIRIJE [hr.] –

Trokraki svećnjak kojim Episkop (v.) blagosilja na Liturgiji. Ima simboličko značenje Svete trojice.

TRIOD [hr.]

Crkvena bogoslužbena knjiga (v.) u kojoj se nalaze službe za pokretne dane bogoslužbenog kruga. Po vremenu upotrebe razlikuju se dva trioda, posni i cvetni. Posni triod obuhvata vreme pripreme za Veliki ili vaskršnji **post** (v.), sedmice posta, uključujući i poslednju, **strasnu** (v.) ili stradalnu sedmicu.

TRIOD CVETNI [hr.] – (v. **Triod**).

Crkvena bogoslužbena knjiga (v.). U njemu se nalaze službe za dane **Pedesetnice** (v.) i za sam praznik. Njegova upotreba počinje sa prvim danom **Vaskrsa** (v.) a nastavlja se sve do nedelje Svih Svetih.

TRIOD POSNI [hr.] – (v. **Triod**).

TRIREGNUM ili Papska tijara [hr.]

Jedno od obeležja rimskog **pape** (v.). Stilizirana episkopska kapa, okrunjena s tri krune.

TREBNIK [hr.] – (*lat. rituale sacramentorum*).

Crkvena bogoslužbena knjiga (v.) u kojoj su izložena sveštenodejstva i molitvoslovlja koja se savršavaju za potrebe jednog ili više hrišćana. Postoje **veliki trebnik** (v.) i **mali trebnik** (v.).

TREBNIK MALI [*hr.*]

Crkvena bogoslužbena knjiga (v.) koja predstavlja izvod iz **trebnika velikog** (v.). Sastavio ga je ruski patrijarh Joasaf II. U ovaj **trebник** (v.) ušao je čitav prvi deo velikog trebnika, kao i određeni broj pravila iz **nomokanona** (v.).

TREBNIK VELIKI [*hr.*]

Crkvena bogoslužbena knjiga (v.) koja ima dva dela. U prvom se nalaze crkvene službe koje se češće vrše. Izložene su onim redom kako se u životu vernih savršavaju. U drugom delu su službe koje se vrše u prilikama koje nisu toliko uobičajene, kao što su molitve za osvećenje raznih predmeta, činovi primanja inoslanih u crkvu.

TREĆA POSLANICA JOVANOVA [*hr.*]

Knjiga **Svetog pisma** (v.) **Novog zaveta** (v.) koja pripada tzv. **Sabornim poslanicama** (v.). Autor je verovatno Ap. Jovan. To je zapravo kratko privatno pismo, napisano u Efesu oko 100. po Hr.

TROJICA, SVETA [*hr.*]

V. Otac, Isus Hristos, Duh Sveti.

TROJIČAN [*hr.*]

Crkvena pesma koja se u pravoslavnoj crkvi koristi na bogosluženju. Predstavlja vrstu **tropara** (v.) a naziv je dobila po sadržaju, u kome se iznosi učenje o Bogu kao Svetoj Trojici (v. **Trojica Sveta**).

TROPAR [*hr.*]

Crkvena pesma koja se u pravoslavnoj crkvi koristi na bogosluženju. Ova pesma ima veliku ulogu u crkvenom pesništvu. Ona je sastavni deo **kanona** (v.), ali i druge crkvene pesme nisu ništa drugo do tropari sa različitim imenima i sadržajem. Naziv ovih

pesama verovatno potiče od grčke reči tropos, kojom su već stari Grci označavali način na koji se neka pesma pevala.

TRULSKI SABOR [*hr.*] – (v. **Petošesti Vaseljenski Sabor**).

TUMIM (v. **Urim i tumim**).

TURBAN [*i*]

Pokrivalo za glavu za muškarce na islamskom istoku. Sastoji se od kapice sa dugim komadom platna koje je omotano oko nje.

TVOREVINA [*hr.*]

Izraz kojim se u teologiji naziva sve što je Bog stvorio.

U

UMET [i] – (*arap.* „narod“).

Ova arapska reč označava zajednicu ili naciju. U islamskoj tradiciji ovim pojmom se označavaju svi muslimani.

UMRA [i] – (*arap.*)

Malo hodočašće koje musliman obavlja posetom **Meki** (v.).

UNIJA [*hr.*]

Prevaziđeni metod za ujedinjenje hrišćana, koji je Rimokatolička Crkva nekada sprovodila. Rimokatolička Crkva je sebe smatrala jedinom istinitom crkvom, pa je jedinstvo sa njom, oličeno u jedinstvu sa Papom, predstavljalo neophodni uslov crkvenosti.

UNIJATI [*hr.*] – (v. **Grkokatlicizam**).

V

VADŽIB [*i*] – (v. **Džaiž**).

VAHABITI [*i*]

Konzervativni islamski pokret, nastao u Arabiji u 18. veku. Ime je dobio po svom osnivaču Muhamedu ibn Abdelvhabu. Cilj vahabita je da se unište sva učenja i verovanja koja, po njihovom shvatanju, nemaju koren u prvobitnom islamu, otprilike u njegova prva tri veka. Za normativne izvore islama smatraju **Kuran** (v.), **sunu** (v.) i četiri sunitkske škole zakona. Vahabiti su veliki protivnici obožavanja svetaca (v. **vali**), građenja mauzoleja pored **đamija** (v.) itd. Takođe su veliki neprijatelji **sufizma** (v.). Zabranjuju alegorijsko tumačenje **Kurana** (v.), **đžamije** (v.) moraju biti bez **minareta** (v.), zabranjene su sve proslave, pa čak i **melvud** (v.), proslava Muhamedovog rođendana. Po njihovim shvatanjima, veliki broj, sasvim bezazlenih svakodnevnih radnji može biti proglašen za jeres. Poznati su po velikoj netrpeljivosti i krajnjoj surovosti prema nemuslimanima, ali i prema muslimanima koji ne dele njihova shvatanja.

VAL [*hr.*] –

Mnogobožačko božanstvo plodnosti. Obožavali su ga narodi koji su okruživali Jevreje. U **Svetom pismu** (v.) je on simbol zla i poistovećen je sa demonom.

VARNAVINA POSLANICA [*hr.*]

Ranohrišćanski spis koju Kliment Aleksandrijski pripisuje apostolu Varnavi. Celokupan originalni tekst na grčkom pronađen je u Codex Sinaiticus-u. U

delu oštro osuđuje **Judaizam** (v.), između ostalog zbog prinošenja životinjskih žrtvi. U Starom zavetu nalazi brojne elemente koji opravdavaju hrišćanstvo, a osuđuju judaizam. Pravi autor je verovatno neki aleksandrijski hrišćanin, a delo je napisano između 70. i 100.g. po Hr.

VARTOLOMEJSKA NOĆ [hr.]

Na noć Svetog Vartolomeja tokom koje, 1572. u Parizu se odgodio masakar nad protestantima **hugenotima** (v.). Reformatore je kasnije, Nantskim ediktom, u zaštitu uzeo protestant Henrik V.

VASELJENSKI SABOR [hr.]

Vaseljenskim Saborima se, u pravoslavnom predanju nazivaju opšti sabori Crkve, održani tokom prvog milenijuma njenog postojanja. Na njima su donete odluke koje su od važnosti za čitavu Crkvu i ona ih je, kroz recepciju, prihvatila i prepoznala kao sopstveno iskustvo zajednice sa Bogom. Vaseljenski sabori koje je pravoslavna crkva prihvatila su sledeći:

1. **Prvi vaseljenski sabor** (v.), održan u Nikeji 325.
2. **Drugi vaseljenski sabor** (v.), održan u Carigradu 381.
3. **Treći vaseljenski sabor** (v.), održan u Efesu 431.
4. **Četvrti vaseljenski sabor** (v.), održan u Halkidonu 451.
5. **Peti vaseljenski sabor** (v.), održan u Carigradu 553, (pa se još naziva i Drugi carigradski).
6. **Šesti vaseljenski sabor** (v.), održan u Carigradu 680-681., (naziva se još i Treći carigradski).
7. **Sedmi vaseljenski sabor** (v.), održan u Nikeji, 787., (naziva se još i Drugi nikejski).

Pored Vaseljenskih sabora, u pravoslavnoj crkvi veliki značaj imaju i pojedini **Pomesni sabori** (v.),

koji su, iako su bili lokalnog karaktera, prihvaćeni kao izraz sabornog uma Crkve. Od velikog su značaja i dela Svetih Otaca (v. Patrologija), a posebno **Kanoni Svetih Otaca** (v.).

VASKRS [hr.]

Vaskrs ili Vaskrsenje Hristovo je najveći hrišćanski praznik. Tada se proslavlja hristovo Vaskrsenje i pobjeda nad smrću. Vaskrsenjem Hristovim i mi smo zadobili novu nadu da će Bog Otac i nas vaskrsnuti kada Hristos ponovo dođe da uspostavi Carstvo Božije. V. **Krštenje**.

VASKRSAN [hr.]

Crkvena pesma koja se u pravoslavnoj crkvi koristi na bogoslužju. Predstavlja vrstu **tropara** (v.) a naziv je dobila po sadržaju, pošto se u njoj opeva **Vaskrsenje** (v.) Hristovo.

VATIKAN (Vatikanski Grad) [hr.]

Najmanja nezavisna država na svetu i po površini i po broju stanovnika. Predstavlja enklavu koja je okružena gradom **Rimom** (v.) u Italiji. Vatikan je sedište **pape** (v.), i teritorija **Svete Stolice** (v.). Središte je vlasti rimokatoličke crkve. Vatikan se nalazi na Vatikanskom brežuljku (*mons vaticanus*), koji se tako zvao još u doba pre pojave hrišćanstva.

VAVEDENJE PRESVETE BOGODORICE [hr.]

– Praznik koji se proslavlja u pravoslavnoj crkvi. Kada se Presvetoj Djevi Mariji bilo tri godine, njeni roditelji Joakim i Ana, doveli su je iz Nazareta u **Jerusalim** (v.), da je posvećena Bogu. Prvosvestenik Zaharija, otac sv. Jovana Pretece, primi Djevu od roditelja i uvede je u Hram, i to u Svetinju nad Svetinjama, deo hrama u koje niko ne ulazase osim

prvosveštenika, i to jednom godisnje. Sv. Teofilakt Ohridski veli da je Zaharija „ bio van sebe i Bogom obuzet" kada je uvodio Djevu, inace se ovaj njegov postupak ne bi mogao objasniti. Tada roditelji, shodno zakonu, prinesoše žrtvu Bogu, primiše blagoslov od sveštenika i vratise se domu, a Presveta Djeva osta pri hramu punih devet godina. Kada je napunila dvanaest godina, bilo je vreme da se uda. Pošto se ona zavetovala Bogu na doživotno devstvo, što tada nije bio običaj dadoše je starcu Josifu, njenom daljnjem rođaku, da pod vidom udate žene živi u devstvenosti.

VAVILON [*hr.*]

Glavni grad drevne Haldeje. Nalazio se na reci Eufrat, stotinak kilometara južno od Bagdada. U vreme cara NavuhodonosaraII (604 – 562) postao je centar velikog carstva. U Svetom Pismu (v.) Vavilon je simbol sile ovoga sveta, neprijateljske Bogu.

VAVILONSKA KULA [*hr.*]

U Post 11, nalazi se pripovest koja kaže da su ljudi pokušali da sagrađe visoku kulu kojom bi dostigli do nebesa. Ali, Bog im je pomeo plan tako što je učinio da nisu mogli da se sporazumevaju – počeli su da govore različitim jezicima. Ova priča želi da pokaže da ljudi, makar i udruženi, ne mogu dostići nebesa – večni život – bez Boga. Priča takođe pokušava da da objašnjenje zašto postoje različiti narodi koji govore različitim jezicima.

VAVILONSKO ROPSTVO [*hr.*]

U dva navrata, 597. i 586. Vavilonci su pobedili Jevreje. Jerusalim je razrušen a mnogi su odvedeni u ropstvo, gde su ostali pedeset godina, sve dok persijski car Kir nije porazio Vavilon i dopustio im

da se vrate u svoju domovinu. Izraz „Vavilonsko ropstvo“ postao je sinonim za dugotrajnu potčinjenost.

VAZNESENJE [*hr.*]

Praznik kojim se sećamo Hristovog Vaznesenja na nebo. Tom prilikom je Gospod obećao da će apostolima poslati Duha Svetoga Utešitelja što se i dogodilo na Pedeseticu: „Nego ćete primiti silu kada siđe Sveti Duh na vas; i bićete mi svedoci u Jerusalimu i po svoj Judeji i Samariji i sve do kraja zemlje. I ovo rekavši, dok oni gledahu, podiže se, i uze ga oblak ispred očiju njihovih. I dok netremice gledahu za njim kako ide na nebo, gle, dva čoveka u haljinama belim stadoše pored njih, i oni rekoše: Ljudi Galilejci, što stojite i gledate na nebo? Ovaj Isus koji se od vas vaznese na nebo, tako će isto doći kao što videste da odlazi na nebo“ (Dela apostolska 1, 8-11).

VELIKI ČETVRTAK [*hr.*]

Dan uoči početka stradanja Hristovog. Na veliki četvrtak je Gospod Isus Hristos održao tajnu večeru sa svojim učenicima i na njoj ustanovio Sv. Evharistiju.

VELIKI PETAK [*hr.*]

Dan u koji je Gospod Isus Hristos razapet na krstu. „A kada nastade šesti čas, bi tama po svoj zemlji do časa devetoga. I u deveti čas povika Isus iz svega glasa govoreći: Eloi, Eloi, lima savahtani? Što znači: Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio?... A Isus povika iz sveg glasa i izdahnu. I zavesa hramovna razdre se na dvoje odozgo do dole. A kad vide kapetan koji stajaše prema njemu da tako uzviknuvši

izdahnu, reče: Zaista čovek ovaj Sin Božiji beše.“ (Jevanđelje po Marku 15, 33-39).

VELIKI POST [hr.]

Post koji prethodi **Vaskrsu** (v.). Sastoji se iz postova Četrdesetnice i Strasne sedmice. Četrdesetnica se razvila iz posta **katihumena** (v.) koji su se spremali za **Krštenje** (v.) o Vaskrsu. Post Strasne sedmice, kao spomen stradanja Hristovih, je još drevniji. Tokom ovog posta se u Pravoslavnoj crkvi služe Liturgije **predeosvećenih darova** (v.).

VEČERA GOSPODNJA [hr.]

Naziva se još i Tajna Večera. To je poslednji Hristov obed, koji je obavio sa Apostolima (Lk 22, 7-13), na **Veliki četvrtak** (v.). Tom prilikom je blagoslovio vino i prelomio hleb, i dao svojim učenicima, rekavši da je hleb Njegovo Telo a vino Njegova krv. Večera Gospodnja je tako postala okosnica hrišćanske **Evharistije** (v.). Među **protestantima** (v.) je ovo uobičajen naziv za Evharistiju.

VIKAR [hr.] – (lat. Vicarius, „zamenik“, „namesnik“).

Naziv za osobu koja ima pravo prefekta (*diecesis*). Kod rimokatolika je sam **Papa** (v.) nazvan Vikarom Isusa Hrista. U pravoslavlju nije bilo ove institucije, ali je 1698. ruski car Petar Veliki dozvolio Kijevskom mitropolitu Varlaamu da zbog slabog zdravlja izabere sebi zamenika - vikara. Iako danas u pravoslavlju ima dosta vikarnih episkopa, smatra se da ova praksa nije valjano utemeljena na pravoslavnoj **eklisioloiji** (v.).

VITLJEJEM [hr.]

Grad koji se nalazi deset kolometara južno od Jerusalima. U njemu je rođen car David, a kasnije Gospod Isus Hristos (Lk 2, 4).

VJERUJU [*hr.*]

Početne reči (na crkvenoslovenskom) **Simvola vere** (v.).

VOANERGES [*hr.*]

Ovaj nadimak je Isus dao dvojici svojih učenika, Jakovu i Jovanu, a znači „sinovi groma“.

VOZDUH - (v. **Pokrivač (liturgijski)**).

VULGATA [*hr.*]

Najpoznatiji prevod Biblije na latinski jezik. Nastao je krajem IV veka kada je rimski papa Damask I. 382. godine zatražio od blaženog Jeronima Stridonskog da izvrši reviziju postojećeg teksta Itale i da ga standardizuje u skladu sa izvornim grčkim tekstom – **septuagintom** (v.), kao i da prevede Stari zavet koristeći izvorne jevrejske tekstove. Jeronim je ovaj posao i obavio. Danas znamo za više od osam hiljada rukopisa Vulgate, što samo govori o širokoj rasprostranjenosti ovog prevoda u ranom srednjem veku. Najpoznatija verzija Vulgate je ona iz V veka, u manskriptu pod imenom *Codex Sangallensis* (Sengalenski rukopis). Najlepši prepis Vulgate je onaj koji se čuva u njujorškoj biblioteci i koji potiče iz X veka, pisan zlatnim slovima na purpurnom pergamentu. Godine 1933. rimski papa je formirao "Red svetoga Jeronima" u Rimu, čiji je zadatak da rade na ispravljanju teksta Vulgate, kako bi se rekonstruisao izgubljeni Jeronimov tekst.

VRAČANJE (v. **Magija**).

Z

ZAHIRIJE [i] – (arap.).

Pravna škola čiji je najpoznatiji predstavnik Ibn Hazm. Verovali su da samo opšte razumljivi tekst **Kurana** (v.) i **sune** (v.) predstavlja izvor učenja o veri a zapostavljali su **kijas** (v.) i uopšte samostalne sudove koji se ne temelje na spomenutoj vrsti teksta.

ZAKONOPRAVILO [hr.]

Zakonopravilo ili Nomokanon ili Krmčiju sastavio je početkom XIII veka Sv. Sava, prvi srpski Arhiepiskop i sin velikog župana Stefana Nemanje. On se pobrinuo da za potrebe srpske crkve i države priredi i prevede sa grčkog jezika Nomokanon (Zakonopravilo) sa tumačenjima. Kanonski deo ovog zbornika sastavljen iz Sinopsisa Stefana Efeskog (VI vek) koji je dopunjen tumačenjima Aleksija Aristina (XII vek). Drugi deo Zakonopravila predstavlja Kanonsku sintagmu c tumačenjmma Jovana Zonare (XII veka), čuvenog vizantijskog kanoničara. U Zakonopravilo Sv. Save spada i Prohiron („Zakon gradski“), zbornik vizantiskog građanskog i krivičnog prava i postupka koji je izrađen između 870. i 879. Zakonopravilo Sv. Save je bilo u upotrebi sve do pada u tursko ropstvo, a delimično je nastavilo da važi i kasnije.

ZAČALA [hr.]

Tako se nazivaju obeleženi odeljci u **Jevandeljima** (v.) i poslanicama apostola, koji su predviđeni za bogoslužbenu upotrebu (v. **Jevandelistar**). Pored začala, biblijski tekst je podeljen na glave i stihove.

Podela teksta na začala pripisuje se aleksandrijskom đakonu Evtaliju koji je živeo u V veku, ali su ovu podelu kasnije dopunili Sv. Jovan Damaskin i Sv. Teodor Studit.

ZEKAT [i] – (arap. milostinja, ‘obavezna milostinja’).

Porez koji plaća svaki musliman a koji se troši na potrebe islamske zajednice uopšte. Zekat su dužni da daju oni muslimani čije imovinsko stanje to dozvoljava. Vrednosti na koje se plaća zekat, zovu se nisab.

Ova vrednost treba da bude u posedu obveznika tokom čitave godine, ili bar da se nađe u njegovom posedu na početku i na kraju godine. U nisab se ubraja: zlato, srebro, novac, trgovačka roba, razni nakiti i stoka, koja se ne hrani na paši više od šest meseci. Međutim, u nisab se ne ubraja imovina koja služi za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba, recimo kuća u kojoj se stanuje, tegleća stoka, razni alati za obradu zemlje i zanatske usluge, knjige i slično. Zekat se obično daje uz **Ramazan** (v.). Prema pravilu, zekat iznosi četrdeseti deo nisaba u novcu ili robi koje treba dati muslimanskoj sirotinji, odnosno islamskoj zajednici. Zekat se ne može davati bračnom drugu, niti bližjoj rodbini, pošto su oni i ovako dužni da se međusobno izdržavaju.

ZEM-ZEM [i] – (v. **Kaba**).

ZID PLAČA [j.]

Zapadni zid velikog jerusalimskog Hrama kojeg je izgradio jevrejski car Solomon, sin velikog cara Davida. Zapadni zid jedini je preostali zid srušenog Hrama koji je obnavljan i rušen više puta sa strane mnogih naroda. Jevreji barem jednom u životu dolaze

da posete Hram kako kako im njihova vera nalaže. Tamo se mole i prisećaju slavnih vremena, oplakujući tužnu sudbinu koja ih je zadesila.

ZIKR [i] – (arap. „prisećanje“).

Spominjanje Alaha. Jedan od najupečatljivijih **sufijskih** (v.) obreda u kome se neprestano ponavljaju određene reči kojima se proslavlja Bog. Ovaj je obred tesno povezan sa molitvenom litanijom (vird) a kod **derviškog** (v.) reda **mevlevija** (v.), ziakr se nadopunjuje muzikom i ritualnim plesom.

ZIMIJA [i] – (arap.).

Nemusliman koji živi u islamskoj državi i uživa određene povlastice, ali mora da plaća poseban porez - **zekat** (v.). To nisu povlastice u pravom smislu reči, a svakako nisu povlastice u odnosu na muslimansko stanovništvo. One se uglavnom ogledaju u tome da je zimiji zaštićen njegov život i imovina, zbog činjenice da plaća poseban namet.

ZOHAR [j.] – (jev. „sjaj“).

Klasični tekst jevrejskog misiticism, nastao krajem 13. veka u Španiji. Autor najvećeg dela ovog traktata je Moše de Leon (umro 1305.). Z. čitavu stvarnost posmatra kao simboličku aluziju na Božiji unutrašnji život. Učestvovanje i jevrejskom ritualu, ali i seksualni odnos muža i žene znače sjedinjenje sa Bogom. Uticaj Z. je veliki i često se izjednačva sa uticajem **Biblije** (v.) i **Talmuda** (v.).

ZVEZDICA [hr.]

Predmet koji se koristi u pravoslavnom bogoslužjenju (v. **Sasudi sveti**). Obično od zlata, nalikuje na zvezdu. To su, zapravo, dve ukrštene i na sredini spojene lamele, koje na vrhu imaju krst ili lik

Spasiteljja (v.).Zvezdica se stavlja na **diskos** (v.) da zaštiti sv. **Agnec** (v.).

ZVONA [*hr.*]

Postavljaju se na zvoncima hrišćanskih crkava i služe da se verni pozovu na bogoslužjenje. U početku se to činilo trubama i klepalima (v.). Zvona su na istok došla sa zapada, u IX veku u vreme cara Mihaila III, ali se još u XII veku nisu svuda upotrebljavala.

ZVONIK [*hr.*]

Toranj ili kula u kome su smeštena **zvona** (v.) za potrebe hrišćanskog bogoslužjenja. Kod crkava građenih u vizantijskom stilu, zvonici su obično odvojeni od same crkve, dok se kod crkava u gotskom i romanskom stilu zvonici podižu iznad pronaosa crkve.

Ž

ŽEZAL [hr.]

Ukrašeni metalni štap koji se dodjeljuje pravoslavnom episkopu na rukopoloženju (uslovno se može nazvati delom episkopske odežde), kao simbol vlasti i brige za povereno mu umno stado. Na vrhu žezla je zmija sa dve glave, kao simbol mudrosti, a između njih je krst. Ovaj krst na žezlu znači da arhijerej u ime i slavu Hristovu napasa stado.

Sv. Simeon Solunski kaže: "Žezlo koje drži arhijerej označava vlast Svetoga Duha, ukrepljenje ljudi, snagu putevoditelja, ali i da nepokorne kažnjava, a one koji su daleko da sabira sebi." Žezal se na grčkom zove paterissa (πατερίσσα), kao znak očinskog upravljanja pastvom. (v. **Bogoslužbena odeća**).

ŽITIJA SVETIH [hr.]

Ove spise možemo ubrojati u crkvene knjige. U njima se nalaze životopisi svetitelja koji se proslavljaju u pravoslavnoj crkvi. Sabiranje žitija svetih je otpočeo Simeon Metafrast u X veku. On je ova žitija razradio i poredao prema kalendaru. Pri preradi ovih biografija uključio je narodnu tradiciju. Žitija Svetih su kasnije doživela mnoge dopune i recenzije, a najvažnija je bila ona koju je izvršio Sv. Dimitrije Rostovski. Kod nas je žitija svetih sabrao, priredio i objavio o. Justin (Popović).

ŽIVOPIS [hr.] (v. **Ikonopis**).

DODATAK I

OSLOVLJAVANJE POJEDINIH PREDSTAVNIKA VERSKIH ZAJEDNICA

PRAVOSLAVNA CRKVA:

a) đakoni

1. đakon – časni oče „ime“
2. protođakon – prečasni oče „ime“
3. jerođakon – prepodobni oče „ime“
4. arhiđakon – prepodobni oče „ime“

b) prezviteri

1. prezviter – prečasni oče „ime“
2. protonamesnik – prečasni oče „ime“
3. protoprezviter/protoprezviter-stavrofor – visokoprečasni oče „ime“
4. jeromonah – prepodobni oče „ime“
5. sinđel – prepodobni oče „ime“
6. protosinđel – visokoprepodobni oče „ime“
7. arhimandrit – visokoprepodobni oče „ime“

c) episkopi

1. episkop – preosvećeni vladiko „ime“/ Vaše Preosveštenstvo
2. mitropolit/arhiepiskop – visokopreosvećeni vladiko/ Vaše Visokopreosveštenstvo
3. patrijarh/arhiepiskop (poglavar pomesne crkve) – blaženješi vladiko (najblaženiji vladiko)/ Vaše Blaženstvo
4. patrijarh (slovenske crkve) – svjatješi vladiko (najsvetiji vladiko)/ Vaša Svetosti
5. vasseljenski patrijarh – vsesvjatješi (svesveti, gr. *panagiotate*)/ Vaša

Svesvetosti

d) manastiri

1. monah – brate „ime“ (ponekad se i monasi koji nisu u činu oslovljavaju „oče“, naročito ako su u pitanju stari i iskusni monasi)
2. monahinja – sestra
3. iguman – visokoprepodobni oče
4. igumanija – visokoprepodobna mati

RIMOKATOLIČKA CRKVA

a)

đakon – pater „ime“

b)

1. prezviter – velečasni/prečasni oče „ime“
2. kanonik – presvetli gospodine „ime“
3. dekan – prečasni gospodine „ime“
4. monsinjor (počasno) – presvetli

c)

1. pomoćni biskup – monsinjor
2. episkop/biskup – preuzvišeni/ Vaša ekselencijo
3. arhiepiskop/nadbiskup – preuzvišeni/ Vaša ekselencijo
4. metropolit – Vača ekselencijo
5. kardinal – Vaša uzoritosti/ Vaša eminenncijo

d)

nuncije – monsinjor (stoji pred imenom)/ Vaša ekselencijo

e)

1. opat – pater „ime“

2. provincijal – pater „ime“
3. general – prečasni otac general „ime“
4. redovnice – časna mati „ime“

ISLAMSKA ZAJEDNICA

1. imam – efendijo „ime“
2. glavni imam (prvi imam u Medžlisu) – efendijo „ime“
3. muftija – Njegova ekselencija muftija
4. reisul-ulema – Njegova eminencija reisul-ulema

DODATAK II

KNJIGE STAROG ZAVETA (sa skraćenicama)

Post	Postanje (1. Mojsijeva)	Knjiga
Postanja		
Izl	Izlazak (2. Mojsijeva)	
	Knjiga Izlaska	
Lev	Levitska (3. Mojsijeva)	Knjiga
Levitska		
Br	Brojevi (4. Mojsijeva)	
	Knjiga Brojeva	
Pnz	Ponovljeni zakoni (5. Mojsijeva)	
	Knjiga Ponovljenih zakona	
INav	Isus Navin	Knjiga Isusa
Navina		
Sud	Sudija	
	Knjiga o Sudijama	
Rut	Ruta	Knjiga o
Ruti		
1Sam	1. Samuilova	Prva
knjiga Samuilova		
2Sam	2. Samuilova	Druga
knjiga Samuilova		
1car	1. Careva	Prva knjiga
o Carevima		
2car	2. Careva	Druga
knjiga o Carevima		
1dn	1. Dnevnika	Prva
knjiga Dnevnika		
2dn	2. Dnevnika	Druga
knjiga Dnevnika		
Jez	Jezdra	
	Knjiga Jezdrina	

Nem	Nemija	
	Knjiga Nemijina	
Jest	Jestira	
	Knjiga o Jestiri	
Jov	Jov	Knjiga o
Jovu		
Ps	Psalmi	
	Psalmi Davidovi	
PrS	Priče Solomonove	Priče
Solomonove		
Prop	Propovednik	
	Knjiga propovednika	
Pp	Pesma nad pesmama	Pesma
nad pesmama		
Is	Isaija	Knjiga
proroka Isaije		
Jer	Jeremija	Knjiga
proroka Jeremije		
Plaç	Plaç Jeremijin	Plaç
Jeremijin		
Jez	Jezekilj	Knjiga
proroka Jezekilja		
Dan	Danilo	
	Knjiga proroka Danila	
Os	Osija	Knjiga
proroka Osije		
Joilj	Joilj	Knjiga
proroka Joilja		
Am	Amos	
	Knjiga proroka Amosa	
Avd	Avdija	
	Knjiga proroka Avdije	
Jona	Jona	Knjiga
proroka Jone		

Mih	Mihej	
	Knjiga proroka Jone	
Naum	Naum	
	Knjiga proroka Nauma	
Av	Avakum	Knjiga
	proroka Avakuma	
Sof	Sofonija	Knjiga
	proroka Sofonije	
Ag	Agej	Knjiga
	proroka Ageja	
Zah	Zaharija	Knjiga
	proroka Zaharije	
Mal	Malahija	Knjiga
	proroka Majahije	

DEVTEROKANONSKE   I   APOKRIFNE KNJIGE

1Jez	1. Jezdrina	Prva knjiga
	Jezdrina	
2Jez	2. Jezdrina	Druga
	knjiga Jezdrina	
Tov	Tovit	Knjiga
	Tovijina	
Jud	Judita	
	Knjiga o Juditi	
Prem Sol	Premudorsti Solomonove	
	Premudorsti Solomonove	
IsS	IsS	Premudrosti
	Isusa sina Sirahova	
1Mk	1. Makaveja	Prva
	Makavejska	
2Mk	2. Makaveja	Druga
	Makavejska	
	Dodaci Jestiri	

Varuh
Poslanica Jeremijina
Dodaci Danilu
Molitva Manasijina

KNJIGE NOVOG ZAVETA

Mt	Matej	Jevanđelje
po Mateju		
Mk	Marko	
	Jevanđelje po Marku	
Lk	Luka	Jevanđelje
po Luki		
Jn	Jovan	Jevanđelje
po Jovanu		
Dap	Dela Apostolska	Dela
Apostolska		
Rim	Rimljanima	Poslanica
Rimljanima		
1Kor	1. Korinćanima	Prva
poslanica Korinćanima		
2Kor	2. Korinćanima	Druga
poslanica Korinćanima		
Gal	Galatima	Poslanica
Galatima		
Ef	Efescima	Poslanica
Efescima		
Flp	Filipljanima	
	Poslanica Filipljanima	
Kol	Kološanima	
	Poslanica Kološanima	
1Sol	1. Solunjanima	Prva
poslanica Solunjanima		
2Sol	2. Solunjanima	Druga
poslanica Solunjanima		

1Tim	1. Timoteju	Prva
poslanica	Timoteju	
2Tim	2. Timoteju	Druga
poslanica	Timoteju	
Tit	Titu	Poslanica
Titu		
Fil	Filimonu	Poslanica
Filimonu		
Jev	Jevrejima	Poslanica
Jevrejima		
Jak	Jakovljeva	Poslanica
Jakovljeva		
1Pet	1. Petrova	Prva
poslanica	Petrova	
2Pet	2. Petrova	Druga
poslanica	Petrova	
1Jn	1. Jovanova	Prva
poslanica	Jovanova	
2Jn	2. Jovanova	Druga
poslanica	Jovanova	
3Jn	3. Jovanova	Treća
poslanica	Jovanova	
Jd	Judina	
	Poslanica Judina	
Otk	Otkrivenje	Otkrivenje
Jovanovo		

INDEKS

ABASIDI
ABDEST
ABROGACIJA
ABRAHAM (v. Avram)
ADAM
ADONAJ
ADOPCIJANISTI
ADVENT
ADVENTISTI
AFTARDOKETSVO (v. Aftartodoketsvo)
AFTARTODOKETSVO
AGA KAN
AGAPE
AGARJANI (v. Ismailćani)
AGNEC
AGNOSTICIZAM
AGRAFA
AHIRET
AHMEDIJE
AHMEDIZAM (v. Amhedije)
AJATOLAH
AJET
AKATIST
AKBAR (EKBER)
AKIDA (AKAID)
AKIKA
AKRIVIJA
AKROSTIH
AKSIOS
AKŠAM (v. Namaz)
AL AKSA (v. Bejt il makdis)
ALBIŽANI
Al-AZHAR

ALAH
ALEKSANDRIJA
ALEKSANDRIJSKA ŠKOLA
ALBA
ALILUJA
ALLAH (v. Alah)
AL-VUDU (v. Abdest)
AMIDA
AMIKT
AMIN
AMORAIM
AMVON
ANABAPTISTI
ANAFORA
ANAFORNICA
ANAHORET
ANAMNEZA
ANATEMA
ANDRIJIN KRST
ANÐELI
ANGLIKANIZAM
ANSAR (ENSAR)
ANTIFON
ANTIHRIST
ANTIMINS
ANTIOHIJA
ANTIOHIJSKA ŠKOLA
ANTISEMITIZAM
APOKALIPSA
APOFATIKA
APOKATASTAZA
APOKRIFI
APOLINARIJEVSTVO (v. Apolinarizam)
APOLINARIZAM
APOLOGETI

APOLOGETIKA
APOSTASIJA
APOSTOL
APOSTOLSKI VIKAR (v. Papa)
APOSTOLI
APOSTOLSKO PREJEMSTVO
ARABESKA
ARIJANSTVO
ARHIEPISKOP
ARHIEPISKOPIJA
ARHIJEREJ
ARHIJEREJSKI ČINOVNIK
ARHIJEREJSKI NAMESNIK
ARHIMANDRIT
ARTOFORION (v. Darohranilnica)
ASASINI
ASKEZA
AŠKENAZI
ATRIJUM (v. Pronaos spoljašnji)
ATEIZAM
AUGSBURŠKO ISPOVEDANJE VERE
AUTOKEFALNOST
AVA
AVE MARIA
AVRAAM – (v. Avram)
AVADON
AVRAM
AVRAMOVO NARUČJE
AVRET
AZAZEL
AZIMITI
BABUNI (v. Bogumili)
BADNJAK
BADNJI DAN
BAPTISTERIJUM (v. Krstionica)

BAPTISTI
BAR MICVA
BARAJTA
BAŠI-BOZUK
BAT KOL
BAZILIKA
BEATIFIKACIJA
BEDR
BEG
BEGLERBEG
BEJA (BEJAT)
BEJAT (v. Beja).
BEJTULAH
BEJT UL MAKDIS
BEKTAŠIJE
BENEDIKTINCI
BERAT
BEZGREŠNO ZAČEĆE
BEZMOLVIJE (v. Isihazam)
BIBLIJA (v. Sveto pismo)
BISKUP (v. Episkop)
BISMILA
BLAGODAT
BLAGOSLOV
BLAGOVESTI
BLAŽENI (v. Beatifikacija)
BLAŽENSTVA
BNE BERIT
BOGOJAVLJENJE
BOGORODICA
BOGORODIČAN
BOGOSLOVLJE (v. Teologija)
BOGOSLUŽENJE (v. Liturgija)
BOGOSLUŽBENE KNJIGE

BOGOSLUŽBENE ODEŽDE (v. Bogoslužbena
odeća)
BOGOSLUŽBENA ODEĆA
BOGUMILI
BOŽIĆ
BRADA
BREVE
BREVIJAR
BULARIJUM
BURAK
BURDA
CARIGRAD (v. Konstantinopolj)
CAEREMONIALE EPISCOPORUM
CAEREMONIALE ROMANUM
CARSKE DVERI
CELIBAT
CELOMUDRENOST
CEZAREJA
CINGULUM
CIONIZAM
CRKVA
ČASOSLOV ili ČASLOVEC
ČASNA TRPEZA
ČELEBI
ČETVOROJEVANĐELJE
ČETVRTI VASELJENSKI SABOR
ČISTILIŠTE
ČISTA BRAĆA
DAN GOSPODNJI
DAROHANILNICA
DAR-UL-AHD
DAR-UL-HARB
DAR-UL-ISLAM
DAVIDOVA ZVEZDA (v. Magen David)
DEDŽAL

DEFTEROKANONSKE KNJIGE
DEKALOG
DELA APOSTOLSKA
DERVIŠ
DEVEDESET PET TEZA (v. Protestantizam)
DIN
DIKIRIJE
DIOTELITIZAM
DISKOS
DOBROTOLJUBLJE
DOGMA
DOGMATIK
DOHALKIDONSKE CRKVE
DOMINIKANCI
DOMOSTROJ (v. Ikonomija)
DOVA
DRUGA KNJIGA DNEVNIKA
DRUGA KNJIGA O CAREVIMA
DRUGA KNJIGA SAMUILOVA
DRUGA POSLANICA JOVANOVA
DRUGA POSLANICA KORINČANIMA
DRUGA POSLANICA PETROVA
DRUGA POSLANICA SOLUNJANIMA
DRUGA POSLANICA TIMOTEJU
DRUGI VASELJENSKI SABOR
DRUZI
DUH SVETI
DUNJALUK ili DUNAJLUK
DUNAJLUK
DUŠA
DŽABRIJA
DŽAHILIJET
DŽAIZ
DŽAMIJA
DŽIBRAIL

DŽEHENEM
DŽEMAT
DŽENABE
DŽUNUP
DŽIHAD
DŽIBRIL
DŽINI
DŽIZJA
DŽENET
DŽUMA
ĐAKON
ĐAVO (v. Satana)
ĐAKONISA
EGZEGEZA
EDŽEL
EHL-UL-KITAB
EJUBIDI
EKBER
EKLISIOLOGIJA
EKSKOMUNIKACIJA (v. Anatema)
EKUMENIZAM ili IKUMENIZAM
EKSAPOSTILAR
EKSKOMUNIKACIJA
ELEMENTI, EVHARISTIJSKI
ENCIKLIKA
ENSAR [i] (v. Ansar)
EPARHIJA
EPEKTAZA
EPIKLEZA
EPISKOP
EPITRAHILJ
EREC IZRAEL
ERMINEVTIKA
ESHATOLOGIJA
EVA

EVHARISTIJA
EVIONITI
EZAN
FAKIH
FARISEJI
FARZ
FATIMIDIJE
FATVA (v. Fetva)
FELON
FERMAN
FETVA
FIKH
FILIOQUE
FILOKALIJA (v. Dobrotoljublje)
FRANCISKANCI ili FRANJEVCI
FRESKA
FRIGIJCI (v. Montanizam)
GAVRIL
GAZI ili GAZIJA
GEENA
GEMARA
GEMATRIJA
GETO
GLAS
GLOSOLALIJA
GNOSTICIZAM
GOLEM
GONULIJA
GOSPOD
GREH
GRKOKATOLICI (v. Grkokatolicizam)
GRKOKATOLICIZAM
GUBA
GUSUL
HAD

(H)AD
HADIS
HADŽ
HAFIZ
HAGADA
HALAHA
HALIFA
HANUKA
HARIDŽIJE ili HARIDŽITI
HARIZMA
HASIDIZAM
HASKALA
HATF
HATIB
HATMA
HEBREJSKI JEZIK (v. Jevrejski jezik)
HEBRON (v. Hevron)
(H)EORTOLOGIJA
HEKSATEUH
HERMENEUTIKA (v. Erminevtika)
HEVRON
HIDŽRA
HIKMA
HILIJAZAM
HIRA
HIROTONIJA ili RUKOPOŽENJE
HODOČAŠĆE
HODŽA
HOLOKAUST
HOROEPISKOP
HOSTIJA
HRISTOLOGIJA
HUD
HUTBA
IBADET

IBLIS
IBN ARABI
IBRAHIM (v. Avram)
IDIORITMIJA
IDOL (v. Idolopoklonstvo)
IDOLOPOKLONSTVO
IFTAR
IGUMAN
IGUMANIJA
IHLAS
IHRAM
IHTIS
IKAMET
IKINDIJA
IKONA BOŽIJA U ČOVEKU
IKONOBORSTVO
IKONOMIJA
IKONOPIS ili ŽIVOPIS
IKONOSTAS
IKOS
IKUMENIZAM (v. Ekumenizam)
IMJASLOV
ILMIJA
ILITON
IMAM
IMAMITI
IMAN
IMPANACIJA
INDULGENCIJA
INDŽIL
INKARNACIJA
INKVIZICIJA
INSAN
INTERDIKT
INTERREGNUM

IPAKOJ
IPOSTAS – (v. ličnost)
IRMOLOGIJA
IRMOS
ISIHASTI (v. Isihazam)
ISHAZAM
ISKUPLJENE (v. Spasenje)
ISMAILĆANI
ISMAILITI
ISTANBUL (v. Konstantinopolj)
ISTIHARA
ISTINDŽA
ISUS HRISTOS
ITIKAF
IZRAEL
JACIJA (v. Namaz)
JANIČARI
JAHVE
JARCAJT
JARMULKE ili KIPA
JEDNOSUŠTNOST
JEHOVA
JEHOVINI SVEDOCI
JEKTENIJE
JEMIN
JERARHIJA
JEREJ (v. Prezviter)
JERES
JEROĐAKON
JEROMONAH
JERUSALIM
JEVANĐELISTAR
JEVANĐELJE PO MARKU
JEVANĐELJE PO MATEJU
JEVANĐELJE PO LUKI

JEVANĐELJE PO JOVANU
JEVREJSKI (ILI HEBREJSKI) JEZIK
JEZUITI
JIDIŠ
JIZKOR
JOM KIPUR
JURODIVI (v. Jurodstvo Hrista radi)
JURODSTVO HRISTA RADI
JUTRENJA
KABA
KABALA
KADER
KADIJA
KADIONICA
KADIRIJE
KADIŠ
KAFIR
KALENDAR, GREGORIJANSKI
KALENDAR, ISLAMSKI
KALENDAR, JEVREJSKI (LUAH)
KALENDAR JULIJANSKI
KALI
KALVINIZAM
KAMILAVKA
KANDILO
KANON
KANONI SVETIH OTACA
KANONI SV. AMFILOHIJA IKONIJSKOG
KANONI SV. ATANASIJA VELIKOG
KANONI SV. DIONISIJA ALEKSANDRIJSKOG
KANONI SV. GRIGORIJA BOGOSLOVA
KANONI SV. GRIGORIJA ČUDOTVORCA
KANONI SV. GRIGORIJA NISKOG
KANONI SV. KIRILA ALEKSANDRIJSKOG
KANONI SV. PETRA ALEKSANDRIJSKOG

KANONI TEOFILA ALEKSANDRIJSKOG
KANONI TIMOTEJA ALEKSANDRIJSKOG
KANONI SV. VASILIJA VELIKOG
KANONIK
KANONIZACIJA
KANTOR
KANUNHAMA
KAPADOKIJSKI OCI
KAPELA
KAPELAN
KAPUCINI
KARAITI
KARDINAL
KAŠIČICA
KATAFATIKA
KATAFRIGIJI
KATAKOMBA
KATARI (v. Bogumili)
KATAVASIJA
KATEDRALA
KATIHEZA
KATIHUMENI
KATIZMA
KATOLIČNOST (v. Sabornost)
KELIME- I ŠEHADET
KENOZA
KERBELA
KESARIJA
KIBLA
KIDUŠ
KIDUŠ HAŠEM
KINOVIJA
KISMET
KIPA
KLEPALA

KLIR ili KLER
KLJUČEVI CARSTVA BOŽIJEG
KNJIGA BROJEVA
KNJIGA ISUSA NAVINA
KNJIGA IZLASKA
KNJIGA LEVITSKA
KNJIGA O JESTIRI
KNJIGA O RUTI
KNJIGA O SUDIJAMA
KNJIGA JEZDRINA
KNJIGA NEMIJINA
KNJIGA PONOVLJENIH ZAKONA
KNJIGA POSTANJA
KNJIGA O JUDITI
KNJIGA PROROKA AGEJA
KNJIGA PROROKA AMOSA
KNJIGA PROROKA AVAKUMA
KNJIGA PROROKA AVDIJE
KNJIGA PROROKA DANILA
KNJIGA PROROKA ISAIJE
KNJIGA PROROKA JEREMIJE
KNJIGA PROROKA JEZEKILJA
KNJIGA PROROKA JOILA
KNJIGA PROROKA JONE
KNJIGA PROROKA MALAHIJE
KNJIGA PROROKA MIHEJA
KNJIGA PROROKA NAUMA
KNJIGA PROROKA OSIJE
KNJIGA PROROKA SOFONIJE
KNJIGA PROROKA ZAHARIJE
KNJIGA TOVIJINA
KNJIGA VARUHOVA
KNJIGE MAKAVEJSKE
KOL NIDRE
KOLJIVARI

KONDAK
KONFIRMACIJA
KONKLAVA
KONKOMITANCIJA
KONKORDAT
KONSTANTINOPOLJ
KONSUPSTANCIJACIJA
KOPLJE
KOŠER
KRAJEGRANESIJE
KREACIONIZAM
KRIZMA
KRMČIJA
KRST
KRSTIONICA
KRSTOVASKRSAN
KUBE
KRSNA SLAVA
KRSTOVDAN
KRŠTENJE
KUM
KURAN
KURBAN BAJRAM
KUREJŠ
KURIJA
LADINO
LAMBET
LAMBETSKI „QUADRILATERAL“
LAHAN
LAIK
LATRIJA
LAVRA
LEVIRATSKI BRAK
LIČNA PRELATURA
LIČNOST

LIK
LILIT
LITIJA
LITURGIJA
LITIJARIJ
LOGOS
LUTERANI
LJUBAV
MACES ili MACOT
MACOT (v. Maces)
MAGEN DAVID
MAGI ili „MUDRACI“
MAGID
MAGIJA
MAKDIS (v. Jerusalem)
MANASTIR
MANIHEJSTVO
MANTIJA
MARANI
MARIJA
MARIOLOGIJA
MARKIONITI (v. Gnosticizam).
MARTIR (v. mučenik)
MARTIRIJ
MARTIROLOGIJ
MASORETI
MATIF
MEDINA
MEDRESA
MEDŽLIS
MEHDI
MEHILTA
MEGILOT
MEKA
MEKRUH (v. Džaiž)

MEKTEB
MELECI
MELKITI
MEMELUCI
MENONITI
MENDUB
MENORA
MERKAVA
MERTVENI
MERVA
MESDŽID
MESDŽID-UL AKSA
MESDŽID-UL HARAM
MESIJA
METANIJA ili METANOJA
METHODISTI
MEVLEVIJE
MEVLUD
MEZAR
MEZARJE
MEZUZA
MICVA
MIDRAŠ
MIHRAB
MILANSKI EDIKT
MILENARIZAM
MINARET
MINEJ CVETNI
MINEJ MESEČNI
MINEJ OPŠTI
MINEJ PRAZNIČNI ili ANTOLOGIJA ili MINEJ
CVETNI
MINBER
MINJAN
MIROPOMAZANJE

MIRADŽ
MIROSALJKA
MISNICA ili KAZULA
MISTAGOGIJA
MIŠNE TORA
MITRA
MITROPOLIJA
MITROPOLIT
MJESTOBLJUSTITELJ
MNOGOBOŠTVO (v. Idolopoklonstvo)
MOJSIJE
MOLITVA GOSPODNJA
MONAŠKI POSTRIG
MONAŠTVO
MONOFIZITIZAM
MONOFISITIZAM (v. Monofizitizam)
MONOENERGIZAM
MONOTEIZAM
MONOTELITIZAM
MONOFISITSTVO (v. Monofizitizam).
MONOFISITIZAM (v. Monofizitizam).
MONSTRANCA
MONTANIZAM
MORMONI
MOŠTI
MUALIM
MUBAH (v. Džaiž).
MUDERIS
MUČENIK
MUČENIČAN
MUHAMED
MUHAMEDANCI
MUDŽTAHIB
MUFTIJA
MUJEZIN

MULTZAM (v. Kaba)
MUNAFIK
MUNKER I NEKIR
MURTED
MUSALA
MUSLIMAN
MUSLIMANSKO BRATSTVO
NAGLAVNIK (v. Amikt)
NADBEDRENIK
NADBISKUP (v. Arhiepiskop)
NALONJ ili ANALOGIJ
NAMAZ
NAOS
NARTEKS
NASTOJATELJ
NEDELJA
NESTORIJANSTVO
NEPOKRETNI PRAZNICI
NIKOLAITI (v. Gnosticizam)
NOMOKANON (v. Zakonopravilo)
NOVACIJANI
NOVI ZAVET
NUNCIJE
OBITELJ
OBOŽAVANJE (v. Latrija)
OBOŽENJE
OBRAZ (v. ikona)
OBREZANJE
ODEŽDE (v. Bogoslužbena odeća)
OČE NAŠ
ODLUČENJE (v. Ekskomunikacija)
OKTOIH
OLTAR
OMOFOR
OPELO

OPLEĆAK (v. Amikt)
OPUS DEI
ORAR
OREOL
ORIGENIZAM
OSANA
OSMOGLASNIK (v. Oktoih).
OSTENZORIJ (v. Monstranca).
OTAC
OTKRIVENJE
OTKRIVENJE JOVANOVO
OTKROVENJE (v. Otkrivenje).
OVAPLOĆENJE
PAD (v. Prvorodni greh).
PAKAO (v. Geena i Šeol).
PALAMIZAM
PALIJ
PANIHIDA
PEPUZIJANCI (v. Montanizam).
PETOŠESTI VASELJENSKI SABOR
PAROH (v. Parohija).
PAROHIJA
PATRIJARH
PATRIJARŠIJA
PATRISTIKA (v. Patrologija).
PARASTOS (v. Panihida).
PARUSIJA
PANAGIJA
PANTEIZAM
PAPA
PAPSKI GRB
PAPSKI PRIMAT
PARIMIJA
PARUSIJA
PASHA ili PESAH

PATARENI (v. Bogumili).
PATROLOGIJA
PESMA NAD PESMAMA
PASTOFORIJE
PEDESETNICA
PENTARHIJA
PENTATEUH
PETI VASELJENSKI SABOR
PETOKNJIŽJE (v. Pentateuh).
PETOHLEBNICA
PETROVDAN
PET STUBOVA ISLAMA
PEVNICE
PIJUT
PIRKE AVOT
PNEVMATOLOGIJA
PODOBIJE
POJAS
POKRETNI PRAZNICI
POKRIVAČ
POLITEIZAM
POMESNI SABORI
POMESNI SABOR ANKIRSKI
POMESNI SABOR ANTIOHIJSKI
POMESNI SABOR CARIGRADSKI
POMESNI SABOR CARIGRADSKI PRVODRUGI
POMESNI SABOR GANGRSKI
POMESNI SABOR KARTAGINSKI
POMESNI SABOR LAODIKIJSKI
POMESNI SABOR NEOKESARIJSKI
POMESNI SABOR SARDIČKI
POMESNI VELIKI SABOR U SVETOJ SOFIJI
POSLANICA EFESCIMA
POSLANICA FILIMONU
POSLANICA FILIPLJANIMA

POSLANICA GALATIMA
POSLANICA JAKOVLJEVA
POSLANICA JEVREJIMA
POSLANICA JUDINA
POSLANICA KOLOŠANIMA
POSLANICA RIMLJANIMA
POSLANICA TITU
POST
PRARODITELJSKI GREH
PRAVOSLAVNE CRKVE
PREDANJE
PREĐEOSVEĆENI DAROVI, LITURGIJA
PREOBRAŽENJE
PREZVITER
PREZVITERIJANCI
PRIČASTAN
PRIČEŠĆE (v. Evharistija)
PRIMAT (v. Papski primat)
PROCESIJA (v. litija).
PROKIMEN
PROMISAO
PRONAOŠ (v. Narteks)
PRONAOŠ SPOLJAŠNJI
PROSFORA
PROSKOMIDIJA
PROTESTANTIZAM
PROTIVREFORMACIJA
PROTOĐAKON
PROTOJEREJ (v. Protoprezviter)
PROTONAMESNIK
PROTOSINĐEL
PROTPOPPREZVITER ili PROTOJEREJ
PRVA KNJIGA DNEVNIKA
PRVA KNJIGA O CAREVIMA
PRVA KNJIGA SAMUILOVA

PRVA POSLANICA JOVANOVA
PRVA POSLANICA KORINČANIMA
PRVA POSLANICA PETROVA
PRVA POSLANICA SOLUNJANIMA
PRVA POSLANICA TIMOTEJU
PRVI VASELJENSKI SABOR
PRVORODNI GREH
PSALAM
PSALMI STEPENI
PSALTIR
PSALTIR MALI
PSALTIR VELIKI ili SLEDOVNI ili PSALTIR S
POSLEDOVANIJEM
PURGATORIJUM (v. Čistilište).
PURIM
PUSTINJAK (v. Anahoret)
PUTIR
RABIN
RAJ
RAMAZAN
RASKOL ili ŠIZMA
RAZBOJNIČKI SABOR
REČ (v. Logos)
REFORMACIJA
REFORMIRANE CRKVE
RESPONZA
RIBA (v. Ihtis)
RIBAREV PRSTEN
RIFAIJE
RIM
RIMOKATOLIČKA CRKVA
RIMOKATOLICIZAM (v. Rimokatolička Crkva)
RIPIDA
ROŠ HAŠANA
RUKOPOLOŽENJE (v. Hirotonija)

SABAH
SABORNE POSLANICE
SABOR
SABORNOST
SADEJSTVO (v. Sinergija)
SADEKAT-UL FITR
SAKOS
SAKRAMENT
SAF
SAFA
SALAT
SAMARJANI
SASUDI SVETI
SATANA
SAVAOT
SEDE VACANTE
SEDER
SEDIA GESTATORIA
SEDMI VASELJENSKI SABOR
SEDŽADA
SEFARDI
SEFER BAHIR
SEKTA
SELAM
SELIHOT
SEPTUAGINTA
SHOLASTIKA
SIDUR
SIMHAT TORA
SIMONIJA
SIMVOL VERE
SINAGOGA
SINAJSKO ZAKONODAVSTVO
SINDEL
SINERGIJA

SINOD
SINOPTIČKA JEVANĐELJA
SJEDALEN
SKUFIJA
SLOVO (v. Logos)
SLUŽEBNIK
SOLA SCRIPTURA
SOLEJA
SOTIRIOLOGIJA
SPASENJE
SPASOVDAN (v. Vaznesenje)
SRBLJAK
SRETENJE GOSPODNJE
STARI ZAVET
STAROKALENDARCI
STAVROFOR
STAVROPIGIJA
STIHAR
STHIRA
STAROKALENDARSKI RASKOL (v.
Starokalendarci)
STAROKATOLICI
STAROOBREDNICI
STOLP (v. Oktoih)
STRASNA SEDMICA
SVETLA SEDMICA
SUBOTARI (v. Adventisti)
SUFIZAM
SUJEVERJE
SUKOT
SUNA
SUNITI
SUNET
SURA

SVETITELJSKI PRAZNICI U PRAVOSLAVNOJ
CRKVI
SVETE TAJNE
SVETA TAJNA BRAKA
SVETA TAJNA JELESOVEĆENJA
SVETA TAJNA POKAJANJA
SVETA TAJNA SVEŠTENSTVA
SVETA TROJICA (v. Otac, Isus Hristos, Duh Sveti)
SVETO PISMO ili BIBLIJA
SVETO PISMO, PREVODI
SVEŠTENE BOGOSLUŽBENE KNJIGE
SVEŠTENIK (v. Prezviter)
SV. ANTONIJE VELIKI, PRAZNIK
SV. BENEDIKT NURSIJSKI, PRAZNIK
SV. VELIKOMUČENIK DIMITRIJE, PRAZNIK
SV. GRIGORIJE BOGOSLOV, PRAZNIK
SV. GRIGORIJE NISKI, PRAZNIK
SV. JEFREM SIRIN, PRAZNIK
SV. JERONIM, PRAZNIK
SV. JOVAN KRSTITELJ, PRAZNIK
SV. JOVAN LESTVIČNIK, PRAZNIK
SV. JUSTIN MUČENIK, PRAZNIK
SV. JOVAN RILSKI, PRAZNIK
SV. JOVAN VLADIMIR, PRAZNIK
SV. JOVAN ZLATOUSTI, PRAZNIK
SV. KIPRIJAN KARTAGINSKI, PRAZNIK
SV. KIRILO I METODIJE, PRAZNIK
SV. KLIMENT OHRIDSKI, PRAZNIK
SV. MAKSIM ISPOVEDNIK, PRAZNIK
SV. MARIJA EGIPĆANSKA, PRAZNIK
SV. NIKOLA, PRAZNIK
SV. NIKOLAJ ŽIČKI, PRAZNIK
SV. PANTELEJMON, PRAZNIK
SV. PETAR CETINJSKI, PRAZNIK
SV. PRVOMUČENIK STEFAN, PRAZNIK

SV. SAVA SRPSKI, PRAZNIK
SV. SERAFIM SAROVSKI, PRAZNIK
SV. SIMEON MIROTOČIVI, PRAZNIK
SV. SIMEON NOVI BOGOSLOV, PRAZNIK
SV. SIMEON STOLPNIK, PRAZNIK
SV. STEFAN LAZAREVIĆ, PRAZNIK
SV. VASILJE VELIKI, PRAZNIK
SV. VELIKOMUČENIK GEORGIJE, PRAZNIK
ŠABAT
ŠALOM
ŠAVUOT (v. Pedesetnica)
ŠEHID
ŠEJTAN
ŠEOL
ŠERIJAT
ŠESTI VASELJENSKI SABOR
ŠESTOPSALMIJE
ŠITI (v. Šiiti)
ŠIITI
ŠIZMA (v. Raskol)
Š'MA
ŠOFAR
ŠOHET
ŠTOLA ili STOLA
TAJNA VEČERA (v. Večera Gospodnja)
TAKLID
TALIT
TALMUD
TAMJAN
TANAIM
TANAKH
TARIKAT
TAVOR
TAVORSKA SVETLOST
TEFILIN

TEJEMUM
TEKBIR
TEOLOGIJA
TEOSIS (v. Oboženje)
TERAVIJA
TESPIH
TETRAPOD
TEVBA
TEVRAT
TIPIK
TIPIK HILANDARSKI
TIPIK KAREJSKI
TIPIK STUDENIČKI
TIŠA BEV
TONZURA
TORA
TOSEFTA
TRADICIJA (v. Predanje)
TRANSUPSTANCIJACIJA
TRIJADOLOGIJA
TREĆI VASELJENSKI SABOR
TREFA
TRIDENTSKI SABOR (v. Protivreformacija)
TRIKIRIJE
TRIOD
TRIOD CVETNI
TRIOD POSNI
TRIREGNUM
TREBNIK
TREBNIK MALI
TREBNIK VELIKI
TREĆA POSLANICA JOVANOVA
TROJICA, SVETA (V. Otac, Isus Hristos, Duh Sveti)
TROJIČAN

TROPAR
TRULSKI SABOR
TUMIM (v. Urim i tumim)
TURBAN
TVOREVINA
UMET
UMRA
UNIJA
UNIJATI (v. Grkokatlicizam)
VADŽIB (v. Džaiž)
VAHABITI
VAL
VARNAVINA POSLANICA
VARTOLOMEJSKA NOĆ
VASELJENSKI SABOR
VASKRS
VASKRSAN
VATIKAN
VAVILON
VAVILONSKA KULA
VAVILONSKO ROPSTVO
VAZNESENJE
VELIKI ČETVRTAK
VELIKI PETAK
VELIKI POST
VEČERA GOSPODNJA
VIKAR
VITLEJEM
VJERUJU
VOANERGES
VOZDUH
VULGATA
VRAČANJE (v. Magija)
ZAHIRIJE
ZAKONOPRAVILO

ZAČALA
ZEKAT
ZEM-ZEM
ŽID PLAČA
ZIKR
ZIMIJA
ZOHAR
ZVEZDICA
ZVONA
ZVONIK
ŽEZAL
ŽITIJA SVETIH
ŽIVOPIS (v. Ikonopis)

Odabrana literatura

1. Brija, Jovan, *Rečnik pravoslavne teologije*, drugo izdanje, Beograd, 1999.
  2. Fundulis, Joanis, *Liturgika 1: uvod u sveto bogoslužnje*, Kraljevo, 2004.
  3. Karanović, Slobodan S., *Pravoslavni, katolički, islamski, jevrejski i protestantski Pojmovnik*, Beograd, 2003.
  4. I. Howard Marshall, A. R. Millard, J. I. Packer, D. J. Wiseman ed., *New Bible Dictionary*, third edition, Inter-varsity press, Leicester-Downers Grove, 1999.
  5. F. L. Cross, E. A. Livingstone ed., *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, third edition, Oxford University Press, 1997.
- Svijet religija: enciklopedijski priručnik*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998.

Beleška o autoru:

Aleksandar Đakovac je rođen u Beogradu 1971. godine. Nakon završene gimnazije, upisao je Bogoslovski fakultet SPC gde je i diplomirao 1998. Iste godine nastavlja magistarske studije na katedri za Sistematsko bogoslovlje. U Grčkoj je proveo dve godine radi učenja jezika. Po povratku u Beograd, uspešno je odbranio magistarsku tezu, 2003.

Od uvođenja verske nastave u državne škole radio je kao veroučitelj, a sada je Koordinator za versku nastavu Mitropolije beogradsko-karlovačke. Bavi se prevodnjem sa grčkom i engleskog jezika.

Oženjen je suprugom Olgicom i ima sina Nikolu.

LEKSIKON MENADŽMENTA

Prvo izdanje

Izdavač

AGENCIJA „MATIĆ“

Beograd

Naslovna strana i dizajn korica

Momčilo Matić

Tehnički urednik

dipl. prav. Dimitrije Zarić

Kompjuterska priprema i obrada teksta

Duško Petković

Tehničke karakteristike

format: 19,5 x 12 cm obim: 312 str.

papir: ofset 90 g/m² povez: broširan

korice: kunstdruk 280 g/m²,

pun kolor, plastificirane

Tiraž

1500

Štampa

Udruženje „Nauka i društvo Srbije“

Beograd

ISBN 86-83469-90-5

EDICIJA „LEKSIKONI“

– I kolo –

Prof. dr Ratko Božović

LEKSIKON KULTUROLOGIJE

Prof. dr Svetomir Bojanin

LEKSIKON MENTALNOG ZDRAVLJA DECE I
OMLADINE

Prof. dr Radovan Bigović, mr Aleksandar Džakovac

LEKSIKON HRIŠĆANSTVA, JUDEIZMA I ISLAMA

Prof. dr Sergej Ostojić

LEKSIKON SPORTSKE MEDICINE SA OSNOVAMA
ISHRANE I FIZIOLOGIJE VEŽBANJA

Prof. dr Zvonko Sajfert, prof. dr Dejan Đorđević,

prof. dr Cariša H. Bešić

LEKSIKON MENADŽMENTA

Prof. dr Jovo Jednak

LEKSIKON EKONOMIJE I FINANSIJA

Mr Aleksandar Kontić

LEKSIKON PSIHOANALIZE

Prof. dr Zoran Marković

RIBE

Prof. dr Dragan Zdravković, prof. dr Radovan Bogdanović

i grupa autora

LEKSIKON PEDIJATRIJE

Mr Aleksandar Kontić

LEKSIKON POSLOVNE KOMUNIKACIJE I PROTO-
KOLA

Prof. dr Nađa Vasiljević

LEKSIKON PRAVILNE ISHRANE I HIGIJENE U
OČUVANJU I UNAPREĐENJU ZDRAVLJA